

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΑΠΕΛΛΗΣ.

Μεμφιμοιροῦσιν ὄλαι αἱ ἐποχαι, ὅτι δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν προγενεστέραν· οἱ υἱοὶ, συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἐν ταπεινώσει πρὸς τοὺς γονεῖς, πολλάκις ἀποκαλοῦσι παρακμὴν τὰς φυσικὰς μεταβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀλλὰ, καθὼς εἶναι τοῦ ὕλικου κόσμου νόμος ἡ κίνησις, οὕτως εἶναι καὶ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν· καὶ ὅταν μὲν αἱ κοινωνίαι εὐρίσκωνται εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν των, αὕτη ἡ ἀκατάπαυστος κίνησις εἶναι πρόοδος, ὅταν δὲ φθάσωσιν εἰς τὴν ὠριμότητά των, εἶναι ὀπισθοδρόμησις, παρακμὴ. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ἡ φορὰ ὑπάρχει ἀκαταμάχητος, καὶ ἡ ἀνθρωπότης, ματαίως πειρωμένη νὰ σταθῆ, ὑποχωρεῖ ὡς εἰς πεπρωμένον.

Οἱ Ἕλληνες, ὁ ζωηρότατος καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα εὐμεταβλητότατος λαὸς ἐκεῖνος, ἐζήτησαν παντὶ σθένει ν' ἀντισταθῶσι κατὰ τῆς παρασυρούσης αὐτοὺς δυνάμεως. Αἱ σχολαὶ των ἦσαν διωργανωμένα θυμασιῶς, ἐνέμενον εἰς τὰ πατροπαράδοτα ἐπισταμένως, ἤξιον ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἐπιστήμη παρεδίδοτο εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὡς κληρονομία· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοὶ, ὡς οἱ ἄλλοι λαοὶ, ἤχημασαν μέχρις οὗ παρήχημασαν. Τινὲς τῶν μεταγενεστέρων διατείνονται, ὅτι ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἡ τελειότης ὑπάρχει σταθερά· χυδαία πρόληψις, ἀναιρουμένη ὑπὸ τε τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας. Ἄγνοῶ ἂν οἱ Ἕλληνες κατέβησαν βραδύτερον τὸ κατωφερὲς, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχον ἀναβῆ ὑψηλότερον, ἢ κατάβασις ὑπῆρξε μακροτέρα.

Ἐν σταθερῷ τῷ αἰῶνι τοῦ Περικλέους, ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῷ τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου, βασανίζονται ἤδη τοῦ Φειδίου αἱ ἀρχαί. Ὁ ἀριστος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἀλκαμένης διαφωνεῖ ὑποκρύφως πρὸς τὸν διδάσκαλον ἤδη τὰ ἐξαισία αὐτοῦ πρότυπα ὑπερφρονοῦνται· αἱ αὐταὶ ἐκεῖναι χεῖρες, αἵτινες εἶχον γλύψει ἀρτίως τὸ γαληναῖον καὶ σεμνὸν διάζωμα τοῦ Παρθενῶνος, ἐκπονοῦσι

μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ διδασκάλου τὸ διάζωμα τοῦ ἐν Φιγαλείᾳ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔνθα ὑπολανθάνει ἡ ὑπερβολὴ καίτις ἐπιτήδευσις. Μήπως δὲ ὁ Θουκυδίδης, Ἀθηναῖος τοῦ καιροῦ του, δὲν ἀποφαίνεται πού, ὅτι «εἰς τὰς τέχνας προτιμότερον πάντοτε εἶναι τὸ νεώτερον;» Βαθὺς λόγος, τὸν νόμον τῆς προόδου συγκεφαλαίων, καὶ ὄχι μόνον τῆς τέχνης ἐξηγῶν τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν συρμὸν, τὰς ἐπαναστάσεις καὶ τῶν κοινωνιῶν τὴν τύχην αὐτήν.

Ἐὰν, ἀντὶ νὰ διέλθωμεν ἔτη τινὰ, ὑπερπηδήσωμεν ὄλον ἓνα αἰῶνα, θαυμάζομεν βλέποντες μέχρι τίνος ἡ χρεία αὕτη τοῦ νεωτερισμοῦ παρέσυρε τοὺς Ἕλληνας. Ἐπὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, χάριν παραδείγματος, ὄχι μόνον οἱ καλλιτέχνηαι θέλουν νὰ εὐαρεστήσωσι δι' ἐντυπώσεων διαφόρων καὶ θελγήτρων ἀπροόπτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ δημοσίου ἡ φιλοκαλία ἄλλα ἀπαιτεῖ, καὶ πᾶς κλάδος τῆς τέχνης μεταπλάσσεται. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐγκαταλείπει τὸν δωρικὸν ῥυθμὸν, τὸν ῥυθμὸν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων· βαρύνεται τὴν ὠραίαν καὶ ὑγιᾶ γυμνότητα τοῦ ῥυθμοῦ τούτου, καὶ ἐγκολποῦται τὸν μᾶλλον κεκοσμημένον καὶ ἀβρὸν ἰωνικὸν, ἀναπτύσσει δὲ καὶ τὸν κορινθιακὸν, ὅστις διὰ τὴν πλουσίαν λεπτοουργίαν του ἐμελλεν ἔπειτα καὶ τὸν ἰωνικὸν νὰ παραγκωνίσῃ. Ἡ γλυπτικὴ δὲν πλάττει πλέον τύπους μεγαλοπρεπεῖς, ὡς τὸν τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, οὐδὲ ζητεῖ ἐν τῷ κάλλει τῶν σχημάτων τὴν παράστασιν τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου, ἀλλὰ τέρπεται πρὸς τοὺς δευτερεύοντας τύπους· τὸν Βάκχον καὶ τοὺς Σατύρους γλύφουσι ὁ Πραξιτέλης καὶ ὁ Σκόπας, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἐρωτα, τὸν Ἑρμαφρόδιτον καὶ τὰς Νύμφας, κόσμον ἐράσμιον, ἡδυπαθῆ, οὔτινος ἢ τῶν σχημάτων ἐξερευνημένη γλυκύτης λαλεῖ πρὸς τὰς αἰσθήσεις μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν νοῦν. Ἡ ζωγραφικὴ, ἐνισχυομένη δι' ὄλων τῶν μέσων τῆς ἐπιστήμης τῆς, προάγει τέλεια ἔργα· ἀλλ' ἤδη ἀγνοεῖ πλέον πῶς νὰ ἐκτείνῃ ἐπὶ τῶν τοίχων τὰς εὐμεγέθεις παραστάσεις αὐτῆς, καὶ συστελλομένη δὲν ἀπεικονίζει βίους ἡρώων ἢ μάχας ὀμηρικὰς. Ἐξέλιπεν ἡ τολμηρὰ ἐπίνοια καὶ ἡ γονιμότης τῶν παλαιῶν διδασκάλων· εὐαρεστοῦσιν αἱ εὐπερίγραφοι ὑποθέσεις, τὰ μικρὰ περιχειλῶματα, ἐν οἷς ἡ τελειότης ἀποκτᾶται βεβαίως δι' ἐπιμελείας καὶ μεθοδου. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ δευτερεύουσαι τέχναι, ἡ χαλκογραφία, ἡ τορευτικὴ, ἡ κεραμικὴ,

τιμῶνται ἐξαιρέτως, διότι τὸ ἐλατῆριον τοῦ σθένους αὐτῶν ἐγκραίνεται ἐν τῇ ὑπομονῇ μᾶλλον ἢ ἐν τῇ περινοίᾳ. Ἡ προσωπικὴ θέσις τῶν τεχνιτῶν συντείνει εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς τέχνης· τὰ ἔργα αὐτῶν πληρώνονται ἀδρῶς διὰ χρυσοῦ, ἀλλ' αὐτοὶ ζῶσιν ὑπὸ τὰ νεύματα τῶν ἀρχόντων. Καὶ πρῶην μὲν εἰργάζοντο ἵνα τιμῶσι τοὺς θεοὺς καὶ κλειζῶσι τὴν πατρίδα, τοῦ λοιποῦ δὲ διατελοῦσιν αὐλόδοιοι, εὐχαριστοῦντες τὴν φαντασίαν τῶν βασιλέων.

Ἐξ ἰδιωτικῶν παραδειγμάτων λαμβάνει τις ἀκριβεστέρα ἰδέαν περὶ γενικοῦ τίνος πράγματος, καὶ ὁ βίος ἐνδόξου ἀνδρὸς μεγάλως συμβοηθεῖ πρὸς γνῶσιν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· διὰ τοῦτο, σπουδάζοντες σήμερον τὸν περίφημον ἐκεῖνον ζωγράφον, τὸν θεῖον Ἀπελλῆν, θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διέφερον ἢ τῶν καλλιτεχνῶν θέσις, παραβαλλομένη πρὸς τὴν μετὰ τοὺς Μηδικούς πολέμους, ὅτε ἔζη ὁ ζωγράφος Πολύγνωτος, τί οὗτοι προὔτιθεντο, ποῦ ἦγον αὐτοὺς οἱ θρίαμβοὶ των. Ἴσως ἴδωμεν ἐκ τούτων, ὅτι, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αὐτοῖς, ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς μεγαλοπρεπείας εἰς ἐξερευνημένην τινὰ τελειοποίησιν εἶναι ἤδη παρακμῆ.

Α΄.

Τρεῖς πόλεις ἀντεποιοῦντο τὴν τιμὴν, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐγεννήθη ὁ Ἀπελλῆς· Κῶς, ἡ περίφημος διὰ τὰ κάλλη τοῦ ὀρίζοντος αὐτῆς, Ἐφεσος, ἡ μεγαλοπρεπῆς, Κολοφῶν, μία τῶν ἐπτὰ ἐρίζουσῶν περὶ ρίζαν Ὀμήρου. Ἡ Κῶς πρὸς δικαιολογίαν αὐτῆς ἐδείκνυεν ὀπόσας ἐκέκτητο εἰκόνας τοῦ διδασκάλου, τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην αὐτοῦ, καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν ἀτελεῖ τελευτήσας. Ἡ Ἐφεσος ἀνέφερεν, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς διῆλθε μέρος τοῦ βίου ἐν αὐτῇ, ὅτι ἀπῆλαυε δικαιομάτων πολίτου, ὅτι ἔλαβε τὰ πρῶτα μαθήματα ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Ἐφόρου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἐγεννήθη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ὅτι ἐπὶ τῶν νεανικῶν του χρόνων διεβίωσεν ἐντὸς τῶν τρυφῶν καὶ τῆς ἡδυπαθείας τῆς Ἰωνίας· ὅτι ἠλικιώθη μεταξὺ κοινωνίας βιομηγάνου, ὀλβίας, φιληδόνου, ἐπιβρεποῦς πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἀπολαύσεις ὡς ἐκ τῆς συναφείας, ἣν εἶχε μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, συντεινάσης τὰ μέγιστα πρὸς τὴν

ανάπτυξιν τῆς τέχνης, ἐπειδὴ ἡ τέχνη ὑπῆρχε πρὸς πᾶσαν ψυχὴν ἑλληνίδα ἢ πρωτίστη τῶν τέρψεων. Εἰς τὴν Ἰωνίαν ἢ ἀρχιτεκτονικὴ προσέλαβε τὰ χαριέστερα τῶν σχημάτων καὶ τὰς γλυκυτέρας τῶν γραμμῶν· εἰς τὴν Ἰωνίαν ἢ ζωγραφικὴ, τέχνη ἐπιτηδαιοτάτη πρὸς κολακείαν τῶν αἰσθήσεων διὰ τῆς ζωῆς τῶν χρωμάτων, ἐκαλλιεργήθη κατὰ πρῶτον· εἰς τὴν Ἰωνίαν ἢ μουσικὴ κατεκλήλει διὰ τῶν μαλακοτέρων ἢ συγκινήτικωτέρων πρὸς πάθος μελῶν· εἰς τὴν Ἰωνίαν τέλος ἐμορφοῦντο ἐντὸς εἰδικῶν σχολείων αἱ καλαὶ καὶ εὐφυεῖς ἐκεῖναι ἑταῖραι, γυναῖκες ἄξια νὰ συνδιαλέγωνται μετ' ἀνδρῶν ἐπιλέκτων καὶ νὰ δουλώσιν αὐτούς, ἐκεῖθεν δὲ διεσκορπίζοντο καθ' ὅλην ἔπειτα τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ἂν καὶ πρῶϊμα ὑπῆρξαν τὰ πάντα παρὰ τοῖς Ἰωσι, δὲν διήρκεσαν ἐπὶ μακρόν· ἢ φιλαυτία καὶ ἢ ἡδονὴ εἰσὶν ἐπισφαλῆ θεμέλια. Ἡ τέχνη, καθὼς καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν Ἰώνων μεγαλεῖον, περιῆλθε πολλάκις εἰς μαρασμὸν ταχύν, καὶ συνεχεῖς ὑπέστη περιόδους ἀφορίας, διότι κατεγίνετο ν' ἀρέσκη μᾶλλον ἢ νὰ ἀνερευῆ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς καὶ νὰ μεταδίδη αὐτάς. Ἡ παράδοσις ἐξησθένει, καὶ πλέον δὲν ἀπνητῶντο, ἐντὸς ἀνίσων διαστημάτων χρόνου, εἰμὴ ἐνιαῖα περιφανῆ πρόσωπα.

Ὅταν ἀνέτειλεν ὁ Ἀπελλῆς, οὐδεὶς ὑπῆρχε περὶ αὐτὸν διδάσκαλος διακεκριμένος. Ὁ Ἐφέσιος Ἐφορος, οὐτινος εἶχε λάβει τὰ μαθήματα, ἦτο μέτριός τις ζωγράφος, ὃν μόνος διέσωσεν ἐκ τῆς λήθης ὁ μαθητὴς αὐτοῦ. Ὄφειλε λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς νὰ ζητήσῃ μακρὰν τῆς πατρίδος ὅ,τι δὲν εἶχε νὰ τῷ παρέξῃ ἢ πατρίς. Τύχη ἀγαθὴ, ἢ μᾶλλον ἢ πρῶϊμος εὐστοχία του τὸν παρέπεμψεν εἰς τὴν Σικυῶνα, σχολὴν δωρικὴν, ὅπου ἐμελλε νὰ εὕρῃ αὐτὸ ἐκεῖνο, ὃ ἔλειπεν ἐκ τῶν ἰωνικῶν σχολῶν· σοβαρὰν ἐπιστήμην, τὴν ἐν ταῖς παραδόσεσι σταθερότητα, τὴν μέθοδον ἐν πάσῃ αὐστηρότητι. Ὁ μὲν Φειδίας εἶχεν ἤδη ἀποδείξει, ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε γονιμώτερον τῆς ἐνώσεως τῶν δωρικῶν ἀρχῶν μετὰ τῶν ἰωνικῶν· τοῦ δ' Ἀπελλοῦ ἢ περὶνοια συνέκειτο ἐκ τῆς περινοίας ἀμφοτέρων τούτων τῶν φυλῶν. Ἡ Σικυῶν ἀπεῖχε μικρὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐν μέρει ἐπιβλέπουσα τὸν κόλπον, εἰς ὃν ἢ Κόρινθος ἐξέτεινε τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ἐπὶ ὄροπεδίου κειμένη, ἢ πόλις συνεδέετο μετὰ τῆς παραλίας διὰ μακρῶν τειχῶν, ὡς τὰ τῶν Ἀθηῶν, περιεκυκλοῦτο δὲ ὑπὸ πεδιάδος πλουσίας καὶ τερπνῆς, τὴν ὁποῖαν συνεμερίζετο μετὰ τῆς Κορίνθου· καὶ κράτος μὲν

εἶχεν ὀλίγον, ἐμπόριον ὅμως ἀνθηρόν, καὶ ἔρωτα πρὸς τὰς τέχνας, καὶ πάθος πρὸς τὴν δόξαν. Οὐδὲν γλυκυτέρον τοῦ κλίματος τῆς Σικυῶνος, οὐδὲν ἐρατεινότερον τῆς θεάς, ἥτις πανταχόθεν παρίστατο εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ θεατοῦ. Πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ Ἀκροκόρινθος, ὄρος ἀληθές, οἱ ζωγραφικοὶ τοῦ ὁποῖου βράχοι ὑπεβάσταζον ἀνυψοῦντες μέχρις οὐρανοῦ ναοὺς διὰ χρωμάτων λαμπρῶν βεβαμμένους. Ὁ κόλπος ἐξετείνετο ὁμαλῶς ἐν σχήματι ἡμικυκλίου παρὰ τὰ σφυρὰ τῆς Ἀκροκορίνθου μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἀκραίας Ἡρας, κρύπτοντος τὴν θάλασσαν τῶν Ἀλκυόνων. Ἐπροχώρου δὲ τότε τὰ βλέμματα πορρωτέρω, ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος, περικοπτομένων ὑπὸ τῶν γλαυκῶν κυμάτων ἐπ' ἀπειρον. Εἰς τὸν ὀρίζοντα διεκρίνοντο αἱ κορυφαὶ τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Ἑλικῶνος, ὀνόματα ποιητικὰ, τοῦ Κιθαιρῶνος, τραγικοῦ τὴν ἀνάμνησιν· ὁ ὠχρὸς καὶ διαφανὴς ἐκεῖνος τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸς ἀνέδιδεν εὐκρινεστέραν τὴν τῶν σχημάτων ἀρμονίαν, ἐναργεστέραν τὴν τῶν χρωμάτων ἀλήθειαν. Λαὸς, ἐνώπιον τοιοῦτου θεάματος ζῶν, δὲν ἦτο τωόντι προωρισμένος εἰς τὴν φιλοκαλίαν, εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ὠραίων τεχνῶν;

Ἡ τὴν Σικυῶνα λαμπρύνασα ζωγραφικὴ σχολὴ ἐπεφάνη ὀψιαιτέρον, πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου· ταύτης ἰδρυτὴς ὑπῆρξεν ὁ Εὐπομπος. Οὗτος εἶχεν ἐννοήσει, ὅτι μετὰ τῶν ἰδανικῶν ἢ ἐπιδεικτικῶν συνθέσεων τῶν ἀθηναίων ζωγράφων καὶ τῶν ἀνθηρῶν ἢ διαλαμπῶν εἰκόνων τῶν ζωγράφων τῆς Ἰωνίας ὑπῆρχε θέσις διὰ τρίτον τι σύστημα, ἐπιδιδῶν τῆς φύσεως τὴν σπουδὴν, τῶν σχημάτων τὴν ἀλήθειαν, καὶ προτιθέμενον τὸ ν' ἀρέσκη διὰ τῆς ἐπιστήμης μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, διὰ τοῦ χαρακτῆρος μᾶλλον ἢ διὰ τῆς χάριτος. Τὸ δωρικὸν πνεῦμα ἠγάπα τοὺς κανόνας, τὴν ἀκρίβειαν, τὴν μέθοδον· ὁ Εὐπομπος ἔθεσεν ὡς πρῶτιστον πάντων τὴν γνῶσιν τῶν ἀναλογιῶν, ἀνέλυσε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ περιέλαβεν εἰς ἀρχὰς, καθὼς πράττει ὁ γεωμέτρης βαινῶν κατ' ἀφαιρέσεις, καὶ κατώρθωσεν οὕτω νὰ ζωγραφῆσῃ τὸ τελειότερον ἐκεῖνο πρότυπον, τὸ ὁποῖον οἱ μεταγενέστεροι ἀποκαλοῦσιν ἀκαδημακόν. Τὸ δωρικὸν πνεῦμα ὑπῆρχεν ἀκριβές, ὑγιές, θετικόν, ἐρώμενον τοῦ ὀρθοῦ λόγου μᾶλλον ἢ τῆς ποιήσεως· ὁ Εὐπομπος δὲν ἀπεμακρύνθη μὲν τοῦ πραγματικοῦ, ἀντέγραψε δὲ τὸ ζῶν πρότυπον, καὶ παρὰ πᾶσαν

ἄλλην ἀξίαν προέκρινε τὴν τοῦ νὰ ἦναι ἀληθῆς. Αὐτὸς οὗτος, ἀπαντήσας μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸν γλύπτην Λύσιππον, νέον ἔτι καὶ ζητοῦντα διδάσκαλον, « Ἴδε, τὸν εἶπεν, αὐτὸ τὸ πλῆθος, τὸ κινούμενον πρὸ τῶν ὀμμάτων σου· αὐτὸ ἔχε διδάσκαλον, τὴν φύσιν. » Ὁ Λύσιππος ἔπραξε κατὰ τὴν συμβουλήν, καὶ ὑπῆρξεν ὁ ἐγκαινιστὴς τῆς οὕτω προφανοῦς τῶν Ἑλλήνων τάσεως πρὸς τὸ πραγματικόν· ἔπραξε, δηλαδή, ἐν τῇ γλυπτικῇ ὅ,τι ὁ Εὐπομπος ἐν τῇ ζωγραφικῇ.

Ὅτε ἀφίχθη ὁ Ἀπελλῆς εἰς τὴν Σικυῶνα, ὁ Εὐπομπος πλέον δὲν ἔζη, ἀλλὰ τὴν σχολὴν διηύθυνεν ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Πάμφιλος. Οὗτος διετύπωσε τὴν διδασκαλίαν στερεώτερον, τὴν κατέστησε σύστημα, τυχὸν τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀρχόντων καὶ λαβὸν νόμου ἰσχύϊν. Πρῶτος αὐτὸς ἀνεκέρυξε τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς τέχνης· ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς δούλους ἢ πρᾶξις αὐτῆς, μόνοι δὲ οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες ἠδύναντο νὰ γίνωσι ζωγράφοι. Ἡ σχεδιογραφία ἀνηγορεύθη πρώτη τῶν ἐλευθερίων τεχνῶν, τὰ τέχνα τῶν πολιτῶν ἐμάνθανον νὰ σχεδιογραφῶσι πρὶν ἢ μάθωσι τὰ γράμματα· ἀρχόμενα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐλάμβανον ἀνὰ χεῖρας πινακίδιον πύξου καὶ χρωστήρα. Ἡ μικρὰ καὶ ἄμοιρος πολιτικῆς δυνάμεως Σικυῶν ἐξεδόθη ἐνθουσιωδῶς εἰς μεταρρυθμισιν, μέλλουσαν νὰ κλείσῃ αὐτήν· ὄντως δὲ τὴν ἐμιμήθησαν οὐκ ὀλίγαι Ἑλληνικαὶ πόλεις.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Πάμφιλος ἐφαίνετο αὐστηρὸς καὶ φιλότιμος. Ἀπῆται παρὰ τῶν μαθητῶν του παιδείαν οὐ τὴν κοινήν· ὤφειλον ὄχι μόνον φιλοσοφίας, ποιήσεως καὶ ἱστορίας νὰ ἦναι ἐγκρατεῖς, ἀλλὰ καὶ κάτοχοι τῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως μάλιστα τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς γεωμετρίας. Ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ μένωσι παρ' αὐτῶν δέκα ἔτη, διότι δέκα ἐτῶν ἐργασία μόλις ἐπῆρκει ἵνα μυηθῶσιν εἰς ὅλα τῆς τέχνης τὰ μυστήρια. Τῷ προεπλήρωνον δίδακτρα ἐν τάλαντον, ἥτοι ἑξακισχιλίας δραχμάς, ποσὸν ἰσοδυναμοῦν τὴν σήμερον πρὸς τὸ δεκαπλοῦν. Ἦθελε τοιοῦτοτρόπως ὁ Πάμφιλος νὰ ἰδρῦσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς τέχνης· ἡ ζωγραφικὴ καθίστατο προνόμιον, καὶ ὁ πλοῦτος ἐξασφάλις τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ζωγράφων, ἐχέγγυον τοῦ ἐργάζεσθαι εὐσυνειδήτως, ὄχι πορισμοῦ χάριν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀξιοπρεπῶς. Ὑπὸ τοιοῦτο ἀπόλυτον σύστημα, ἀναμιμνήσκον τὴν δημοκρατίαν τοῦ Πλάτωνος, διαφαίνεται τι ἰδανικόν, ὡς καὶ

ἀπεδείχθη ἔπειτα· ἀλλ' ὁμῶς ὅποια γενναία χίμαιρα (ἐὰν ἦναι τοῦτο χίμαιρα,) τὸ νὰ θέλῃ διὰ τοὺς καλλιτέχνας βίον ἐλεύθερον, ἀπηλλαγμένον πάσης δουλοφροσύνης, τιμώμενον ὑπὸ τοῦ κράτους! Σημειωτέον ἄλλως τε, ὅτι εἰς τὰς δωρικὰς πόλεις οἱ θεσμοὶ εἶχον μεγάλην ἰσχύϊν, καὶ ὅτι οἱ νόμοι ἐφηρμόζοντο ἐν λογικῇ, ἥς ἡ αὐστηρότης ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἰδιωτῶν. Ἀπόδειξις τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης.

Ὁ Ἀπελλῆς ὑπεβλήθη εἰς τοὺς ὄρους τοῦ Παμφίλου, καὶ, κατὰ τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας, εἰς τοσοῦτον μάλιστα εὐπειθείας προέβη, ὥστε μετὰ θάνατον τοῦ Παμφίλου, διορίσαντος διάδοχόν του ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς τὸν ζωγράφον Μέλανθον, ἓνα τῶν μαθητῶν του, ἔστερξε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν πρῶτον συμμαθητὴν του, ἀπεδέχθη τὰ μαθήματα αὐτοῦ, καὶ συνειργάσθη μετ' αὐτοῦ ἀπὸ κοινοῦ. Διεσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν ἐν τῶν πεφιλημένων παραγγελμάτων τοῦ Μελάνθου, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὁ ἴδιος τρόπος τῶν ζωγράφων τῆς Σικυῶνος. « Τὰ ἔργα σας, ἔλεγε, πρέπει νὰ ἐμφαίνωσι τόλμην καὶ τραχύτητα. » Αὕτη ἡ τραχύτης, αὕτη ἡ ἀκόλαστος καὶ πως ἀγρία τόλμη, μοι φαίνονται δωρικαὶ τῶντι ἰδιότητες. Νομίζει τις, ὅτι ἀκούει τοὺς Σικυωνίους διδασκάλους προσθέτοντας: « Μακρὰν ἀφ' ἡμῶν ἡ χάρις, ἡ μαλθακότης, ὁ δελεαστικὸς χρωματισμὸς, ἡ ἠδυπάθεια τῆς Ἰσπανίας σχολῆς! μακρὰν δὲ καὶ ἡ φαντασία, ἡ γονιμότης, αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰδεώδεις καὶ ἔπειτα εὐφρεῖς καὶ ἀβραὶ συνθέσεις τῆς ἄττικῆς σχολῆς! Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν, ἡμεῖς τιμῶμεν ὅ,τι ἀληθές, ὀρθόν, ζωηρόν, δεσποτικόν, στενωῶς ἀκριβές, στερεὸν τόσον, ὥστε νὰ προσεγγίξῃ πρὸς τὸ ἀκαμπτον, χαρακτῆρας θρασεῖς μὲν καὶ τραχεῖς, ἀλλ' ἐμποιοῦντας ἐντύπωσιν εἰλικρινῆ, ἀπλῆν, ἄμεσον, ἐκπληκτικὴν. Παρὰ τὰς ἀνειμένας περιελίξεις προκρίνομεν τὰς σοβαρὰς γραμμάς· τὴν σοφίαν τῶν συνθέσεων παρὰ τὴν αἴγλην τῆς ποιήσεως· θέλομεν πρὸ πάντων ὕφος καὶ χαρακτῆρα. Δὲν μᾶς μέλει δὲ ἂν διαφυλάττωμεν παραδόσεις ἀρχαίας, σχεδὸν παραγεγραμμένας· πράττομεν ἀνευδοιάστως ὅ,τι καὶ οἱ γλύπται τῆς Αἰγίνης ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων τοῦ παρ' αὐτοῖς ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. »

Οὕτως ὁ νέος Ἀπελλῆς, ἀγαθῆ τύχῃ, τὴν ὁποίαν προεῖδε καὶ ἐξεζήτησεν, εὐρῶν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Σικυῶνος τάσεις ἐκ διαμέτρου ἐναντίας πρὸς τὰς τῆς φυλῆς του, βεβαίως δὲ καὶ πρὸς

τάς ιδίας αὐτοῦ, ἐπωφελήθη τὴν οὐκίότητα, ἐξ ἧς αἰείποτε ἐφάνη συγκαίμενος ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς· πρᾶγμα ὄχι δύσκολον εἰς τὸν Ἀπελλῆν, ὅστις ἐνεκα τῆς ἀνατροφῆς του συγκατεῖχε πρὸς τὰ τῶν Ἰώνων καὶ τὰ τῶν Δωριέων προτερήματα. Οὐδ' ἠλλοιώθη ποσῶς ἐκ τούτου ἡ ἰδιεξία αὐτοῦ ὡς ζωγράφου, διότι αἱ γενναῖαι ἰδιοκρασίαι ἀντέχουσι κατὰ πάσης στενοχωρίας· μᾶλλον δὲ ἐνισχύθη ὑπὸ τῆς σωτηρίου ὑποταγῆς του, προεφυλάχθη κατὰ πάσης ὑπερβολῆς, καὶ ἠκολούθησε τὴν μέσσην ὁδὸν, τὸ μέτρον ἐκεῖνο τοῦ καλοῦ, δι' οὗ μόνου δύναται τις νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἐντέλειαν, καθ' ὅσον δίδεται εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἐν Σικυῶνι διαμονῆς του, ὁ Ἀπελλῆς συνεβοήθησε τὸν Μέλανθον, ζωγραφίσαντα εἰκόνα τινὰ περίφημον, τὴν τοῦ τυράννου Ἀριστράτου, ἰσταμένου ἐπὶ τεθρίππου πλησίον τῆς Νίκης. Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἄρατος ἀπελύτρωσε τὴν Σικυῶνα καὶ ἐξήλειψε τὰς εἰκόνας τῶν τυράννων, ὁ ζωγράφος Νεαλκῆς παρεκάλεσε νὰ φεισθῶσι τοιοῦτου ὠραίου ἔργου· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἄρατος ἐφαίνετο ἄκαμπτος, ὁ Νεαλκῆς ἐπέμεινε καθικετεύων αὐτὸν μετὰ δακρύων, καὶ ὑποσχόμενος νὰ ἐξαλείψῃ μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀριστράτου, ὡς καὶ ἐπραξε, θέσας ἀντ' αὐτοῦ κλάδον φοίνικος· εἰς τρόπον ὥστε ὁ πῖναξ ἐκεῖνος παρίστα τοῦ λοιποῦ ἀπλῶς Νίκην τινὰ ἐπὶ τεθρίππου. Εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς συνέθεσε καὶ ἄλλα ἔργα ἐπὶ τῆς δεκαετοῦς ἐν Σικυῶνι διαμονῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν διεσώθη ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων ἡ μνήμη των. Ἡ νεολαμπῆς αὐτοῦ φήμη, τὸ κύρος τῆς σχολῆς, εἰς ἣν ἀνήκεν, ἡ φιλία τοῦ Μελάνθου, τὸν κατέστησαν ἀκουστὸν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅστις τὸν ἐζήτησε· καὶ μετέβη λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς παρὰ τῷ Φιλίππῳ, πατρὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἦτο ἤδη γέρων ὁ Φίλιππος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν· πολλῶν δὲ πόλεων ὑπῆρχε κύριος καὶ πολλῶν θησαυρῶν κάτοχος, καὶ θεμελιωτῆς αὐτοκρατορίας, ἣν ἠγγίκε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὸν υἱόν του, καὶ ἡ ὁποία ἐμελλε νὰ κατακάμψῃ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Μακεδόνες, οἱ Πεδεμόντιοι οὗτοι τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, εἶχον ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν διοργανισμόν καὶ τὴν ἐνότητα, ἀρετὴν, ἧς αἰείποτε ἠμοίρισαν αἱ διὰ τὰς ἐρίδας αὐτῶν ἐξησθετισμένα δημοκρατίαι τῆς Ἑλλάδος. Ἀπομειμακρυσμένοι πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Πηνειοῦ, πρὸ πολλοῦ ἔμενον ἀλλότριοι

πρὸς τὴν διανοητικὴν πρόοδον τῶν Ἑλλήνων, θεωρούντων αὐτοὺς ὡς βαρβάρους. Διὰ τοῦτο οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, ἐπιμόνως ποθοῦντες ἵνα καὶ αὐτοὶ λογίζωνται ὡς Ἕλληνες, ἐξεζήτησαν ἵνα ὡσι δεκτοὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια, εἰς τὰς εἰρηνικὰς ἐκείνας συνόδους τῶν φυλῶν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς· ἐπεδείκνυον λοιπὸν ζῆλον πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἂν δὲ καὶ ὁ τόπος των δὲν παρήγεν οὐδὲ ποιητὰς, οὐδὲ καλλιτέχνας, προσεπάθουν νὰ προσελκύωσιν εἰς τὴν αὐλήν των τοὺς Ἕλληνας καλλιτέχνας καὶ ποιητὰς. Οἱ περιφανέστεροι τῶν ἐξορίστων ἐτύγχανον παρ' αὐτοῖς περιθάψεως καὶ τιμῆς. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ Εὐριπίδης ἐζήτησε παρηγορίαν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀδικίαν τῶν Ἀθηναίων· ἐκεῖ δὲ καὶ ὁ Ζεῦξις εἶχε προσηλωθῆ ἵνα κοσμήσῃ τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου διὰ τῆς γραφίδος του. Παρεκτὸς ὅμως τῶν ἐκ τῆς πολυτελείας τέρψεων, αἵτινες θέλγουσι καὶ τοὺς ἡκιστα πεπολιτισμένους τῶν ἡγεμόνων, αὐταὶ αἱ περιποιήσεις ἦσαν πολιτικαὶ μᾶλλον ἢ εἰλικρινεῖς, μάλιστα δ' ἐκ μέρους τοῦ Φιλίππου, ἀνδρὸς πρακτικοῦ, πανούργου, μικρὸν εὐαίσθητου πρὸς τὰ καλὰ, καὶ μόνον μέγα ἔχοντος τὴν φιλοδοξίαν· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ ἀριστος τρόπος ἵνα κατακτήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἦτο νὰ φανῆ πρὸς αὐτοὺς ὡς κατακεκτημένος ὑπὸ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν κατέστη ὁ ζωγράφος τῆς αὐλῆς· ἐζωγράφησε πολλὰς εἰκόνας προσώπων, ὄχι μόνον τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱόν του, καὶ τοὺς στρατηγούς, καὶ τοὺς κυριωτέρους τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Ἡ τῆς φύσεως σπουδῆ, ἡ ἐν ὑπομονῇ ἀνάλυσις τοῦ ἐμφύχου πρωτοτύπου, ἡ τοῦ ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ ἀναζήτησις, ἣν ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν οἱ Σικυῶνιοι διδάσκαλοι, τὸν καθίστων θαυμασιῶς ἐπιτήδειον εἰς τοῦτο τὸ ἔργον.

Ἡ πρὸς αὐτὸν εὐνοία διετρανώθη ὅτε μάλιστα ἀνήλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀλέξανδρος. Ὁ μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἠγάπα τὴν δόξαν ἐμμανῶς, δεικνύων κατὰ τοῦτο ψυχὴν ὄντως Ἑλληνικὴν. Ἐὰν κατ' ἐπιτήδευσιν ἔθετε κατὰ πάσαν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, εἰς τὴν αὐτῆ τῆ Βαβυλῶνι, ὅτε εἶχε τὴν Ἀσίαν πρὸ τῶν ποδῶν του, προσεποιεῖτο ὅτι ἔτρεμεν ἐνώπιον τῆς γνώμης τῶν Ἀθηναίων, ἐνεθάρρυνεν ὅμως τὰς τέχνας μεθ' ὑπερβαλλούσης ἀσωτείας, ἐπειδὴ ἐγίνωσκε τίνι τρόπῳ καθιεροῦται ἡ δόξα. Ὁ πόθος, ὃν

ἔτρεφεν ὅπως ἀπαθανатиσθῶσιν οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς του καὶ παραδοθῆ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἢ εἰκῶν αὐτοῦ ὅσον οἶόν τε εὐειδῆς, ἐξεδηλοῦτο μετὰ νοήμονος προσπαθείας, ἀλλὰ καὶ μετὰ δεσποτισμοῦ ἀφελοῦς· διότι εἰς μόνους τοὺς ἀρίστους καὶ περιωνυμοτέρους τῶν τεχνιτῶν ἐπέτρεπε νὰ τὸν ἀπεικονίζωσι. Μόνος ὁ Λύσιππος εἶχε τὸ προνόμιον τοῦ γλύφειν ἢ χύνειν τὰ ἀγάλματά του· μόνος ὁ Πυργοτέλης ὤφειλε νὰ χαρακτῆ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἢ τῶν τιμαλφῶν λίθων· μόνος ὁ Ἀπελλῆς ἠδύνατο νὰ ζωγραφῆ αὐτόν. Φύσει οἱ ἀπόλυτοι βασιλεῖς θέλουν νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ τῆς τέχνης ἄμεσον ἐξουσίαν ἐξ αὐταρεσκείας, ἢ χάριν τῶν ὁρέξεών των. Ἄλλ' ὁμολογητέον καὶ τοῦτο· ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς πᾶς ἰδιώτης ἀπλοῦς, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς τεχνίτας, εἰς τῶν ὁποίων τὰς χεῖρας ἐνεπιστεύετο ἑαυτόν· καὶ ἂν δὲ θεωρηθῆ ὡς μὴ ἀπηλλαγμένος ζηλοτυπίας τινὸς τυραννικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, τὸ νὰ μεριμνᾷ τοιουτοτρόπως περὶ τῆς ἰδίας του μνήμης πόσον εἶναι φυσικώτερον τῆς ἀλαζονείας τῶν καθ' ἡμᾶς Γάλλων μοναρχῶν, χαρακτόνων τὰ ἀρχικά τοῦ ὀνόματος αὐτῶν στοιχεῖα, δίκην σφραγίδος ἰδιοκτησίας, ἐπὶ τῶν πετρῶν παντὸς κτιρίου ἐγειρομένου διὰ δαπάνης κοινῆς. Καὶ μακάριοι ἡμεῖς, ὅταν δὲν προσθέτωσιν εἰς αὐτὰ καὶ τὰ τῶν ἐρωμένων των!

Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν ὑπῆρξε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὅ,τι ὁ Βελάσκης πρὸς Φίλιππον τὸν Δ' καὶ τὴν αὐλήν τῆς Ἰσπανίας. «Δὲν δύναται τις ν' ἀπαριθμῆσθαι, λέγει ὁ Φυσιολόγος Πλίνιος, ποσάκις ἐζωγράφησε τὸν Φίλιππον, μάλιστα δὲ τὸν Ἀλέξανδρον.» Ὁ Ἀλέξανδρος ἔτι παιδίον, ἐφηβος, ἀνὴρ, ἔτι δὲ καὶ θεός, τουτέστι κρατῶν τὸν κεραυνὸν Διὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος ἐφιππος ἢ ἐπὶ δίφρου, στεφανούμενος ὑπὸ τῆς Νίκης ἢ δορυφορούμενος ὑπὸ τῶν Διοσκούρων, ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἢ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, οἱ συνέταιροι τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ ἵπποι του, αἱ ἐρωμέναι του, ὅτε μὲν ὁ Κλίτος καὶ ὁ Ἀντίγονος, ὅτε δὲ ἡ περικαλλῆς Παγκάστη καὶ ὁ ἀκάθεκτος Βουκέφαλος, ταῦτα καὶ ἄλλα ἀπησχόλησαν τὴν γραφίδα του ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ὅποια ἀντίθεσις πρὸς τὰς μεγαλοπρεπεῖς καὶ ὄντως ἐθνικὰς σελίδας, τὰς ὁποίας ὁ μὲν Πολύγνωτος ἐχάραττεν ἐπὶ τῆς Ποικίλης Στοᾶς, ὁ δὲ Φειδίας ἐγλυφεν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος! Ἄλλ' εἶχε παρέλθει πλέον ὁ καιρὸς τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους·

ὁ αἰὼν τῆς ἐλευθερίας ἐτελεύτα πρὸς τοὺς τεχνίτας, ὡς ἐτελεύτα καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τῶν πολιτῶν, μετὰ δὲ τῆς ἐλευθερίας συναπέθνησκε καὶ τὸ μεγαλεῖον. Ὁ Ἀπελλῆς τοῦλάχιστον ἐθισαύριζε πλοῦτον οὐχὶ ἀσήμαντον, καὶ ὑπέμενε μὲν τὸν αὐλικὸν βίον, δὲν ἐθυσίαζεν ὁμῶς οὐδ' ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν του, οὐδέ τινα περὶ τὸ λέγειν ἀνεξαρτησίαν, ἀναγκαίαν εἰς πάντα ἄνδρα σεβόμενον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δόξαν. Σώζεται τι ἀνέκδοτον μαρτυροῦν, ὅτι ὑπῆρχεν ἀνεκτὸν ἐξ αὐτοῦ πᾶν ἔπος, χάριν τῆς εὐφυίας καὶ τῆς οἰκιακῆς εἰρωνείας ἐκείνης, ἢν μετεχειρίζοντο τοσοῦτον χαριέντως οἱ Ἕλληνες. Δηγοῦνται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχετο συνεχῶς εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἀπελλοῦ· ἐνῶ λοιπὸν ἐκάθητό ποτε ἵνα ζωγραφηθῆ, ἠμφισβῆται συγχρόνως περὶ τῆς τέχνης, καὶ αἱ κρίσεις, τὰς ὁποίας ἐξέφερε, τὸν ἐξήλεγchon ὡς ἐννοοῦντα αὐτὴν πολὺ ὀλιγώτερον ἢ τὴν τοῦ κυβερναῖ. «Πρόσεξε, τὸν λέγει ὁ Ἀπελλῆς μίαν ἡμέραν, δὲν παρατηρεῖς ὅτι κινεῖς εἰς μειδιάμα καὶ τοὺς δούλους αὐτοῦς, οἵτινες μοῦ τρίβουσι τὰς βαφάς;» Ὅ,τι σχεδὸν ὁ Βολταῖρος παρὰ Φρειδερίκῳ τῷ μεγάλῳ. Πιστεύω ὅτι τὸ μάθημα τοῦτο θὰ ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν· ἀμφιβάλλω δὲ ἂν θὰ τὸ ἠνείχετο μετὰ τὸν φόνον τοῦ Κλίτου καὶ τὴν πυρκαϊάν τῆς Περσεπόλεως. Οὐχ ἥττον ἐθώπευε τὸν Ἀπελλῆν, διότι ἡ τέχνη του ἐμελλε νὰ συντείνῃ πρὸς ἐλκυσμὸν τῆς εὐμενοῦς γνώμης τῶν μεταγενεστέρων· μάλιστα δ' ἐπράξε πρὸς αὐτόν καὶ θυσίαν τινὰ, ἱκανὴν νὰ ἐκθερμάνῃ τὰς εὐφημίας τῶν βιογράφων του. Ὅταν ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ τῶν ἀσιατικῶν αὐλῶν τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἠδυσπαθείας, ὁ Ἀλέξανδρος προσέλαβε περὶ αὐτόν πολλὰς ἐκλεκτὰς δούλας, καὶ ἐσχημάτισε γυναικωνίτην ἀληθῆ. Ὡραιοτάτη δὲ καὶ ἐρασμιωτάτη πασῶν τῶν γυναικῶν τούτων ἦτο ἡ Παγκάστη, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀπελλῆς παρηγγέλθη νὰ ζωγραφῆσθαι ἐν ὄλῃ τῇ γυμνότητι τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς σώματος. Ὁ ζωγράφος ἠράσθη τοῦ προτύπου του περιπαθῶς· ὁ Ἀλέξανδρος, ἐννοήσας τοῦτο, ἔδωκεν εἰς αὐτόν τὴν Παγκάστην. Ὅπως ἂν θελήσῃ τις νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πράξιν ταύτην, εἴτε ὡς ἐπιτήδευσιν, εἴτε ὡς πόθον ἵνα ὁ κόσμος κινήθῃ εἰς θαυμασμόν, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἀπητεῖτο μεγάλη ψυχῆ.

Ὅτε ὁ Μακεδὼν ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγων τινῶν ἀνδρῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Περσίας, ὁ Ἀπελλῆς ἀποκατέστη ἐλεύθερος,

καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἐφεσον, τὴν πατρίδα του ἴσως, ἢ τοῦλάχιστον τὴν πόλιν, ἐνθα διήγαγε τὴν πρώτην αὐτοῦ νεότητα. Φαίνεται δὲ, ὅτι ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξελέξατο ταύτην τὴν διαμονήν, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς, προβλέπων τοὺς θριάμβους αὐτοῦ, ἠδύνατο, κύριος ὦν τῆς Ἀσίας, νὰ ἔχη ὑποχείριον τὸν ζωγράφον καὶ φίλον του. Ἄλλ' ἢ ζωὴ τοῦ ἥρωος ὑπῆρξε τόσον βραχεία ὅσον τὸ μεγαλεῖόν του ταχύ, καὶ ὁ Ἀπελλῆς μετ' ὀλίγον, ἐξ οὐδενὸς ἐξαρτώμενος, κατέστη κύριος ἑαυτοῦ· ἂν δὲ προσεκληθῆ εἰς Περσέπολιν ἢ εἰς Ἐκβάτανα, μετὰ θάνατον ὁμως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἐφεσον. Αὐτόθι ἐζωγράφησε πολλὰς εἰκόνας, αἵτινες διετηροῦντο ἐν τῷ περιφώμῳ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος· αὐτόθι δὲ καὶ ἐπεχειργάσθη τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου ἱερέως Μεγαβύζου, ἢ μᾶλλον ἐξεικόνισε τὴν πάνδημον πομπείαν, ἣν ἤγεν ὁ μέγας ἱερεύς.

Ἐπειδὴ ὁ βίος τοῦ Ἀπελλοῦ οὐδαμοῦ ὑπάρχει γεγραμμένος, καὶ εἶναι χρεία νὰ συναχθῶσι τὰ κατ' αὐτὸν ἐξ ἀνεκδότων διεσπαρμένων εἰς τοὺς συγγραφεῖς, ἀδύνατον νὰ τηρηθῆ ἀκρίβεια ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ τῆς ἐξιστορήσεως· βλέπομεν μόνον, ὅτι μετὰ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου μετῆλθε τὴν ἐλευθερίαν του περιερχόμενος τὴν Ἑλλάδα, ὅτι διέμεινεν εἰς διαφόρους πόλεις ἐκτελῶν παραγγελλομένας αὐτῷ ἐργασίας. Αὗται αἱ περιόδιαι, τῶν ὁποίων εἶχον δώσει ἤδη τὸ παράδειγμα ὁ Πολύγνωτος, ὁ Ζεῦξις καὶ ἄλλοι τεχνῖται, ἐκίνουν τὰς ἀνευφημίας τῶν κατοίκων. Οἱ μεγάλοι ζωγράφοι ὑπῆρξαν ἀείποτε δημοφιλέστεροι τῶν μεγάλων γλυπτῶν, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπενέμοντο τιμαὶ ὡς πρὸς ἡμιθέους. Ἐπέστρεψε λοιπὸν ὁ Ἀπελλῆς εἰς τὴν Σικυῶνα, ἵνα ἐπανίδῃ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀντιζήλους του, καὶ, ὡς πιθανόν, αὐτόθι ἐγένετο ὁ περίφημος συναγωνισμὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου θέμα ὑπῆρχεν εἰς ἵππος. Ὁ Ἀπελλῆς ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν, ἀλλὰ παρατηρήσας ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του περιεπόλουν τοὺς κριτὰς, ἐζήτησεν ἵνα ληφθῶσιν ὡς κριταὶ αὐτὰ τὰ ζῶα. Ἦχθησαν λοιπὸν ἵπποι ἐνώπιον τῆς ζωγραφίας ἐκάστου τῶν συναγωνιζομένων, καὶ πρὸ μὲν τῆς τοῦ Ἀπελλοῦ ἐχρεμέτισαν, πρὸ δὲ τῶν ζωγραφιῶν τῶν ἄλλων ἔμεινον σιωπηλοί. Ὁ Αἴλιανὸς διαστρέφει ταύτην τὴν διήγησιν, ἥτις, ὁμολογῶ, ὁμοιάζει μὲ μῦθον· διατείνεται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μίαν τῶν ἡμερῶν ἐξήλεγε τὸν ἵππον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀπελλῆς τὸν παρίστα καθήμενον, ὁ δὲ ζωγράφος εἶπε

νὰ φέρωσιν ἓνα ζῶοντα ἵππον, ὅστις ἐχρεμέτισεν ἅμα ἰδὼν τὴν εἰκόνα του. «Παρατηρεῖς; εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον· τὸ ζῶον τοῦτο ἔχει γνῶσιν τῆς ζωγραφικῆς πλειοτέραν παρ' ὄσσην σύ.» Ὁ Αἴλιανὸς, ἀνθ' ἐνὸς εὐφυοῦς πλάσματος, ἀντικατέστησε μίαν χυδαίαν ῥῆσιν.†

Ἡ Σικυῶν ἀπέχει τῆς Κορίνθου ὀλίγας ὥρας. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπεσεκέφθη τὴν Κορίνθον. Πλησίον τῆς πηγῆς Πυρήνης ἀπήντησε καὶ παρέλαβεν εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ἐταίραν Λαΐδα, τὴν δευτέραν, ἥτις, καὶ τοι ἤδη ἠλικιωμένη, δὲν ἐγήρασεν, ἐπειδὴ διετηρεῖτο ἢ καλλονή τῆς, καὶ ἡ ὠριμότης αὐτῆς ἠύγαζεν ὡς τὰ θέρη τὰ ὑπὸ τοῦ ἡλίου κεχρυσωμένα. Εἰκάζεται εὐλόγως, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἠθέλησε νὰ ἴδῃ καὶ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες, φεῦ! μόνον μεγάλων ἀναμνήσεων πόλις ὑπῆρχον ἔκτοτε. Δὲν ἀναφέρει ἢ ἱστορία ἂν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὑπεδέχθησαν μετὰ διακεκριμένης εὐνοίας, ἢ ἂν ἐπεθύμησαν ἐκ τῆς χειρὸς του εἰκόνα τινά· ὑποτίθεται ὅτι πρὸς τὸν εὐνοούμενον τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας προσηνέχθησαν ψυχρῶς. Ἡ σιγήσασα Πηνῆ, ὁ ἐξορισθεὶς Δημοσθένης, ὁ ἐν πάσῃ ψυχῇ φόβος, ἀπέδειξαν τί προὔτιθετο ὁ θαυμασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὲρ τῶν Ἀθηῶν· αἱ κολακείαι τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ὑπέκρυπτον ἐτι βαρυτέραν καταπίεσιν. Γινώσκωμεν μόνον, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς παρευρέθη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Ἐλευσίνος, ὅπου καὶ ἐμυήθη εἰς τὰ μυστήρια καὶ αὐτὸς, ὡς ὅλοι οἱ πεφωτισμένοι νόες τῆς εἰδωλολατρείας. Ἐπιστροφούσης τῆς ἱεραῆς πομπείας, καὶ διερχομένης τὴν ἐρατεινὴν ἐκείνην παραλίαν τοῦ ὄρμου τῆς Σαλαμίνας, ἐφ' ἧς ἐκπνέει τὸ νωχελὲς κύμα ἄφλοισβον, ἀπέναντι τῶν ὀρέων τῆς Σαλαμίνας καὶ τῶν Μεγάρων, ὦν αἱ ὑποκύαντοι κορυφαὶ παρίστανται διαφανεῖς ὡς ὁ οὐρανός, ἐν τῷ μέσῳ πάσης λαμπρότητος τῆς μειδιώσης φύσεως, ἐφάνη αἰφνιδίως ἀναδύσασα ἐκ τῶν ὑδάτων ἡ ἐταίρα Φρύνη, γυμνὴ ὡς ἡ Ἀφροδίτη, ὠραία ὡς ἀγαλμα· καθήσασα δ' ἐπεῖτα ἐπὶ τῆς ἄμμου, καὶ τοὺς πόδας ἔχουσα βρεχομένους ὑπὸ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης, ἤρχισε νὰ συστρέφῃ τὴν ὑγρὰν τῆς κόμην, ἀποθλίβουσα τὸ ὕδωρ ἐξ αὐτῆς. Τοιαύτην ἐντύπωσιν ἐπροξένησε τὸ θέαμα τοῦτο εἰς τὸν Ἀπελλῆν, ὥστε ἅμα ἐπιστρέψας οἴκαδε καὶ παγιώσας αὐτὸ ἐν τῇ μνήμῃ του, ἐζωγράφησε τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην. Τὴν ἐκπληκτικὴν ταύτην ἐντύπωσιν τοῦ ὠραίου εἰς τοιοῦτον ἐπίλεκτον νοῦν δύναται νὰ φαντασθῆ ἕκαστος.

Ὁ Ἀπελλῆς ἐπεσκέφθη καὶ τὴν νῆσον Ῥόδον, ἣ δὲ ἀποδημία του αὐτῆ εἶναι ἰδίως ἀξιωμαθόνευτος, διότι ἐπ' αὐτῆς τοιαύτην ἐκφαίνει ὁ ἀνὴρ γενναιότητα καὶ εὐγένειαν αἰσθημάτων, ὥστε ἐλκύει ἀγάπην. Εὐρίσκετο εἰς τὴν Ῥόδον ζωγράφος τις ἄριστος, ὀνόματι Πρωτογένης. Μετριόφρων ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ εἰσέτι ἄσημος, ὡς παραγνωριζόμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του, εἶχε καταστήσει νὰ ζωγραφῆ πλοῖα ἵνα πορίζεται τὰ πρὸς ζωὴν, καὶ τοῦτο μέχρι τῶν πενήτηκοντα ἐτῶν τῆς ἡλικίας του· ἀλλ' ἐκέρδαιεν ὀλίγους τινὰς ὀβολοὺς, καὶ ἠγγόραζε θέρμους (λουπινάρια) ἱκανοὺς ὥστε νὰ ἔχη διὰ τινὰς ἡμέρας νὰ τρώγῃ, ἐκλείετο ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ τότε κατεγίνετο εἰς τὰ μᾶλλον ἐπιμελημένα καὶ λεπτότερον ἐπεξεργασμένα ἔργα αὐτοῦ. Ἐν ἐξ αὐτῶν, παραδείγματος χάριν, ἦτο ὁ κυνηγὸς αὐτοῦ Ἰαλυσὸς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνησχολήθη ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. Ὁ Πρωτογένης ἦτο πνεῦμα δύσκολον, οὐδέποτε ἠὲ χαριστεῖτο ἐξ ὅσων ἐζωγράφει, εἰργάζετο δὲ μετ' ἐπιμονῆς καὶ αὐστηρότητος. Τὸ ἐναντίον τοῦ Ἀπελλοῦ· ὁ μὲν σκυθρωπὸς καὶ ἐχέμυθος, ὁ δὲ ἰλαρότατος καὶ ὀμιλητικὸς· ὁ μὲν ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἄθλιος, ὁ δὲ εὐδαίμων καὶ ὀλβιος. Ἐν πάσῃ ἐποχῇ ἡ τύχη ἀρέσκειται ἀντιπαραθέτουσα οὕτω τὰς μοίρας. Τούλάχιστον ὁ Ἀπελλῆς, ἰδὼν εἰκόνα τινὰ τοῦ Πρωτογένους, καὶ ἐκτιμήσας αὐτὸν ὡς ἐξαίρετον ἀνταγωνιστὴν, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του, τὸν ὑπέδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους ὡς ἄξιον προσοχῆς, καὶ τάχιστα περιποίησεν εἰς αὐτὸν φήμην καὶ πλοῦτον. Οἱ Ῥόδιοι ὑπεδέχθησαν τὸν εὐνοούμενον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐνθουσιωδῶς, διότι ἠγάπων περιπαθῶς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα· εἶχον σχολὰς ῥητορικῆς καὶ γλυπτικῆς λαμπρυνάσας αὐτοὺς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ἑλληνικῆς, δὲν λέγω ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' αὐτονομίας. Πόσον ἐθαύμασαν ὅλοι, ὅταν εἶδον τὸν Ἀπελλῆν, ὅτι μόλις ἀποβάς ἀπὸ τοῦ πλοίου κατηθύνη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ πτωχοῦ Πρωτογένους, εἰς ὃν προσέφερε διὰ μίαν καὶ μόνην εἰκόνα πενήτηκοντα τάλαντα, ἧτοι 300,000 δραχμῶν! Τὸν ἐνόμισαν φρενοβλαβῆ. «Ψυχεῖτε, εἶπε πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν, ἕκαμα μίαν ἐξαίρετον ἀγοράν. Ἡ τέχνη τοῦ Πρωτογένους εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀναγκασθῆτε ν' ἀναγνωρίσητε αὐτήν· ἐγὼ δὲ τὴν εἰκόνα ταύτην θὰ πωλήσω εἰς διπλάσιαν τιμὴν.»

Καὶ ὄντως, ἔκτοτε ὁ Πρωτογένης ἐφημίσθη καθ' ὅλην τὴν

Ἑλλάδα. Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς, Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς, οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοὶ ἐπορεύοντο ἵνα τίς πρῶτος ἀποκτῶσιν εἰκόνας του. Μαντεύει ἐκ τούτων ἕκαστος, ὅτι ἔλαβε χώραν στενὴν φιλία μεταξὺ τῶν δύο ἀριστοτεχνῶν. Ὁ Ἀπελλῆς ἐνεθάρρυνε πάντοτε τὸν Πρωτογένην· τὸν ἔλεγε, ὅτι τὸ μόνον του ἐλάττωμα ἦτο ἡ ὑπερβολικὴ ἐργασία καὶ ἡ ἀναζήτησις ἀκατορθώτου τινὸς τελειότητος. «Ἐγὼ, τὸν ἔλεγε, κατὰ τοῦτο μόνον σὲ ὑπερέχω, ὅτι ἐγκαίρως ἀφίσταμαι τῆς εἰκόνας μου, παυόμενος τῆς περαιτέρω ἐπεξεργασίας.» Πολλάκις διηγήθησαν ἀνέκδοτόν τι, τὸ ὁποῖον φαίνεται μὲν παιδαριῶδες κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νομίζω αὐτὸ χαρακτηριστικώτατον τῶν ἡθῶν καὶ τῶν τάσεων τῶν ζωγράφων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Μίαν ἡμέραν ὁ Ἀπελλῆς, μὴ εὐρῶν τὸν Πρωτογένην ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ, παρετήρησε πίνακά τινα κείμενον ἐπὶ τοῦ ὀκρίβαντος· λαμβάνει μίαν γραφίδα καὶ ἄγει ἐπὶ τοῦ πίνακος μίαν γραμμὴν τόσον λεπτήν, ἴσην καὶ εὐχερῆ, ὥστε ὁ Πρωτογένης, ἐπιστρέψας, ἀνέκραξεν ὅτι μόνος ὁ Ἀπελλῆς ἦτον ἱκανὸς νὰ διευθύνῃ γραφίδα τοσοῦτον ἀπαρεγκλίτως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βαφὴ εὐρέθη ἥδη στεγνὴ, ὁ Πρωτογένης μεταχειρισθεὶς ἄλλο χρῶμα, ἤγαγεν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ Ἀπελλοῦ ἄλλην λεπτοτέραν, μὴ κρύπτουσαν τὴν πρώτην, ἀλλὰ τέμνουσαν αὐτήν ἐν τῷ μέσῳ καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς. Ὁ Ἀπελλῆς, μὴ θέλων νὰ μείνῃ νενικημένος, ἔλαβε τρίτου χρώματος βαφὴν καὶ ἤγαγε τρίτην γραμμὴν ἐπὶ τῆς τοῦ Πρωτογένους. Ὅστε ἤχθησαν γραμμαὶ τρεῖς, ἡ τρίτη ἐντὸς τῆς δευτέρας, ἡ δευτέρα ἐντὸς τῆς πρώτης, διαφόρου χρώματος καὶ ἡ μία λεπτοτέρα τῆς ἄλλης. Ὁ Ἰταλὸς ἀριστοτέχνης Μιχαὴλ Ἀγγελος ἐφρόνει, ὅτι ἡ γραμμὴ αὐτῆ ἐσχημάτιζε τὸ περίγραμμα καλῆς τινος μορφῆς ἐσχεδιασμένης γλαφυρῶς· ἀλλ' ὁ Πλίνιος μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπῆρχεν ἀνηρητῆμένος ἐν Ῥώμῃ ὁ πίναξ οὗτος, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐβλεπέ τις ἐπ' αὐτοῦ εἰμὴ τὴν πολυθρύλλητον εὐθεῖαν γραμμὴν. Μεταξὺ δὲ καὶ ἄλλων ἀριστοουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐφείλκε μακρόθεν τοὺς θεατὰς διὰ τῆς γυμνότητος του, καὶ ἐξέπληττεν αὐτοὺς πλησιόθεν διὰ τῆς ἐπιδειξιότητος τῶν δύο τεχνιτῶν.

Ἐκ τῆς ἀσφαλείας ταύτης καὶ λεπτότητος περὶ τὴν μεταχειρῆσιν τῆς γραφίδος δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν εἰς ὁποῖον βαθμὸν ἐντελείας προήχθησαν οἱ ζωγράφοι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, καὶ ὁ-

ποία θαυμαστά έργα εἰα μετεχειρίζοντο. Ἡ σχεδιογραφία ἦτο εἰς αὐτοὺς ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας οἰκεία, καὶ ὄχι σχεδιογραφία εὐκόλος, πρόχειρος, πλήρης ἐπιδιορθώσεων καὶ συναρμογῶν, ἀλλὰ στερεὰ, ἀκριβής, λεπτή, ἀλάνθαστος, ἄγουσα τὰ γλαφυρώτατα τῶν σχημάτων μετὰ βεβαιότητος γεωμέτρου, ἄγοντος κύκλον διὰ τοῦ διαβήτου. Παρατηρήσατε τῶντι τὰ τοσαῦτα ἐζωγραφημένα ἀρχαῖα ἀγγεῖα, ὧν πολλὰ σώζονται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ θὰ θαυμάσητε τὴν καθαρότητα τῶν σχεδιογραφιῶν, τὰς ὁποίας ἐχάραττον ἐπ' αὐτῶν εὐχερῶς οἱ ζωγράφοι τῶν Ἑλληνικῶν ἐργοστασιῶν· διὰ γραφίδος ἐμβεβαμμένης εἰς μέλαν βερενίκιον καὶ ἐπὶ κεράμου πορώδους καὶ στρογγύλου, ἐτελειοποιοῦν ἐκ πρώτης βολῆς συνθέσεις, τὰς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἀδυνατοῦντες νὰ μιμηθῶσιν ἀπελπίζονται. Ἐάν δὲ τόσην εἶχον ἐπιτηδειότητα οἱ ἀπλοὶ τεχνῖται, τί δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κατορθώσωσιν οἱ ἀληθεῖς ζωγράφοι, μάλιστα δὲ οἱ τῆς τέχνης διδάσκαλοι!

Ἄν ἀφ' ἐνὸς ἡ γενναιότης τοῦ Ἀπελλοῦ τῶ περιεποίει φίλους, ἡ τέχνη τοῦ ἀφ' ἐτέρου τῶ ἐπροξένει ἐχθρούς· καὶ ἀπόδειξιν περὶ τούτου ἔχομεν τὰς ἐν Αἰγύπτῳ τύχας του. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἤδη τεθνεὺς, καὶ ἡ Αἴγυπτος κατεῖχτο ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις δὲν εἶχε μὲν λάβει εἰσέτι τὸν τίτλον βασιλέως, ἀλλ' ἐκέκτητο πᾶσαν ἐξουσίαν βασιλικήν· τούλάχιστον εἰς τὴν αὐλήν του ἐφαίγετο πᾶσα ἡγεμονικὴ πολυτέλεια, καὶ οἱ κόλακές του ἐπεδείκνυον τὸν τύφον, ὃν ἔχουσιν ἐν γένει οἱ αὐλόδουλοι. Μίαν τῶν ἡμερῶν τὸ πλοῖον τοῦ Ἀπελλοῦ, ὠθούμενον ὑπὸ τῆς τρικυμίας, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τῆς Ἀλεξανδρείας τὸν λιμένα. Ὁ Ἀπελλῆς δὲν ἔκρινε καλὸν νὰ κατευθυνθῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Πτολεμαίου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δὲν ἠγαπᾶτο ποσῶς, διότι ἴσως ἔτυχέ ποτε νὰ τὸν προσβάλῃ διὰ τολμηροῦ τινος λόγου, ὁμοίου πρὸς τὰς ἐπιπλήξεις, τὰς ὁποίας ἀπηθύθηνεν ἐλευθέρως πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ διότι ἡ δυσμένεια τοῦ Πτολεμαίου ὑπεθάλπετο ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ Ἀντιφίλου, ἀλλου ζωγράφου φθονεροῦ, ἔχοντος τὴν οἴησιν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐφάμιλλος τοῦ Ἀπελλοῦ, ἐπειδὴ ἐμίσει αὐτόν. Ὁ Ἀντίφιλος οὗτος ἦτο γέννημα τῆς Αἰγύπτου, ὅπου εἶχε φήμην· πρὸ πάντων ἐπαινείτο μία τῶν εἰκόνων αὐτοῦ παριστῶσα παιδίον φυσῶν πρὸς πῦρ ἢ ἀντανάκλασις τῶν φλογῶν ἐφώτιζε τὸ πρόσωπον τοῦ παιδίου

καὶ ὄλον τὸν θάλαμον. Εἶχεν εὐχέρειαν μεγάλην, πνεῦμα δικτικόν, καὶ ὑπῆρχεν ὁ ἐφευρετῆς εἶδους τινὸς γελοιογραφιῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον γρύλλους. Ἐζωγράφησέ τινα σύγχρονον ὀνόματι Γρύλλον, παραστήσας αὐτὸν ἔχοντα χοίρου κεφαλὴν, εἴτε διότι ὠμοίαζε μετὰ τοῦ ζώου τούτου, εἴτε διότι γρύλλος σημαίνει Ἑλληνιστὶ χοιρίδιον. Ὁ ἀστεϊσμός ἦτο σκαιὸς, ἀλλ' ἠὲδοκίμησεν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐξησθένει ἡδὴ ἡ τέχνη καὶ ἡ κοινὴ φιλοκαλία. Ἐπεκράτησε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὸ εἶδος τοῦτο τῶν γελοιογραφιῶν, ὡς ἀπαντῶνται ἐν τῇ Πομπηίᾳ παραδείγματα αὐτοῦ· ὁ φιλόστοργος Αἰνείας, ὁ Ἀγχίστης καὶ ὁ μικρὸς Ἀσκάνιος ἐκεῖ φαίνονται ἔχοντες ζῶων κεφαλὰς. Συμπεραίνει λοιπὸν ἕκαστος τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Ἀπελλοῦ πρὸς τὸ βάνουσον τοῦτο εἶδος, τὰ σκώμματα αὐτοῦ καὶ τὴν ἔχθραν τοῦ Ἀντιφίλου.

Ἄντι, φρονίμως ποιῶν, νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ πλοίου μέχρις οὗ πνεύση οὐριος πρὸς ἀπόπλουν ἄνεμος, ὁ Ἀπελλῆς διέτρεξε τὴν ἀπεράντον καὶ μεγαλοπρεπῆ πόλιν, ἣν εἶχε κτίσει ὁ Ἀλέξανδρος· ἀπαντηθεὶς δὲ καθ' ὁδὸν, ἐγνωρίσθη, καὶ οἱ ἐχθροὶ του ἐπενόησαν ἀμέσως νὰ διαφθείρωσιν ἓνα τῶν οἰκείων τοῦ Πτολεμαίου, τὸν ὁποῖον ἐπεισαν νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου του τὸν Ἀπελλῆν εἰς συμπόσιον. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπορευθεὶς εἰς τὴν πρόσκλησιν ἀνυπόπτως συμπεραίνει δ' ἕκαστος ὁποίας ἔτυχεν ὑποδοχῆς, ὡς καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Πτολεμαίου. Ἀναγκασόμενος νὰ ὁμολογήσῃ ἐκείνον, ὅστις τὸν ἠπάτησεν, ὁ ζωγράφος ἔλαβεν ἄνθρακα ἐσβεσμένον ἀπὸ τινος ἐστίας καὶ ἐσχέδιασεν ἐπὶ τοῦ τοίχου μορφήν τινα, τόσον ὁμοίαν τῆς τοῦ πταίστου, ὥστε ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτὸν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ συμποσίου. Τότε ὁ Πτολεμαῖος ὄχι μόνον ἔδωκε τόπον ἀμέσως εἰς τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ ἐνέπλησε δώρων τὸν Ἀπελλῆν· εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διέφυγεν, ὁ Ἀπελλῆς ἐζωγράφησε τὸν περιφρημον πίνακα, ἐν ᾧ παρίστατο ἡ Συκοφαντία.

Ὁ Ἀπελλῆς διέτριψε καὶ εἰς Σμύρνην ἐπὶ τινα καιρὸν, ἐκεῖ δὲ ἐζωγράφησεν ἐντὸς τοῦ Ὁδείου μίαν Χάριτα καὶ τὴν Καθημένην Τύχην. «Τὴν παρέστησα καθημένην, εἶπεν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἀσταθέστερον τῆς τύχης.» Ἀπὸ Σμύρνης, τελευταίου σταθμοῦ τοῦ πλανοδίου βίου του, μετέβη εἰς Κῶ, εἰς τῆς ὁποίας

τοὺς κατοίκους ἐπώλησε τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην του, θεθεῖσαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πρὸς τὰ τέλη τοῦ βίου του, διαφλεγόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐντελείας, ὅστις εἶναι τὸ κέντρον ὅλων τῶν μεγάλων τεχνιτῶν, ἠθέλησε ν' ἀνταγωνισθῆ κατὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων, νὰ ὑπερτερῆσῃ τὸ ἀριστοῦργημά του. Ἐπεχείρησε νὰ ζωγραφῆσῃ καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην, ἔτι ὠραιότεραν τῆς πρώτης, ἀλλ' ἐπῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ θάνατος καὶ ἔμεινε τὸ ἔργον τοῦτο ἀτελές. Ματαίως οἱ κάτοικοι τῆς Κῶ ἐζήτησαν ἄλλον τινὰ ζωγράφον, ἵνα οὗτος τελειώσῃ ὅ,τι ἤρχρησεν ὁ Ἀπελλῆς· οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ μετρήσῃ τὰς δυνάμεις του πρὸς τοιοῦτον φοβερόν ἀντίζηλον, οὐδὲ νὰ ἐγγίσῃ προσχεδίασμα, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ἤδη ὡς ἱερόν. Ταύτης τῆς τιμῆς τρανοτέρα ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν μνήμην του.

B.

Ἡ δόξα τοῦ Ἀπελλοῦ εἶναι ἐκ τῶν περιφανεστέρων, ἃς καθιέρωσεν ἡ ἱστορία· ἔτι δὲ μᾶλλον ἠῤῥξησαν αὐτὴν οἱ μεταγενέστεροι, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπελλοῦ προφέρεται πρῶτον πάντων, ἅμα θελήσῃ τις νὰ ποιήσῃ λόγον περὶ ζωγράφων τῆς ἀρχαιότητος. Ἐξεστὶν εἰπεῖν, ὅτι εἶναι τόσον δημοτικόν, ὅσον καὶ περίφημον. Καὶ τὰ μὲν αἷτια τῆς ὀφειγενοῦς εὐνοίας ταύτης δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνωμεν· ὁ μετὰ τοῦ βίου τοῦ Ἀλεξάνδρου συνημμένος βίος του, αἱ τόσῃν διεγείρασαι περιπάθειαν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπακολουθησάντων αὐτὴν αἰῶνων διηγήσεις τοῦ Πλουτάρχου, τὰ δηκτικὰ ἢ χαριέντα ἀνέκδοτα, ἅτινα συνέλεξαν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς, καὶ τὰ ὁποῖα μανθάνομεν ἀπὸ τῶν θρανίων τοῦ γυμνασίου, ἢ ἀνεξομολόγητος ἐκείνη ῥοπή ἡμῶν, τοῦ νὰ προτιμῶμεν ὅ,τι τέλειον καὶ ἐπαγωγὸν παρ' ὅ,τι μέγα καὶ αὐστηρόν, τὰ πάντα συνέτεινον ἵνα ἐπεκταθῆ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων ἢ γοητεία τοῦ Ἀπελλοῦ ἐπὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Δὲν προτίθεμαι λοιπὸν ποσῶς νὰ διαφιλονεικῶσῃ τοιαύτην ἐδραϊάν δόξαν· δότε ὁμως νὰ πειραθῶ, ἴσως τοῦλάχιστον δράξω τινὰς τῶν χαρακτήρων τῆς φυσιογνωμίας τοῦ τεχνίτου, ἢ τινὰ τῶν διακριτικῶν τεκμηριῶν τῆς τέχνης αὐτοῦ. Παραθέτων τὰς μαρτυρίας, ὅσαι ἀπαντῶνται διεσπαρμέναι εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, θὰ προσπαθῆσω

ὅπως ἀνακαλέσω τὴν ἐντύπωσιν, ἣν παρήγγον εἰς τοὺς θεατὰς τὰ ἔργα ἐκεῖνα, ἔργα μὴ δυνάμενα, φεῦ! ν' ἀναζήσωσι. Τῶν Ἑλλήνων αἱ κρίσεις εἶναι τόσον λακωνικαί, αἱ περιγραφαὶ τόσον ἀτελεῖς, ὥστε συνεχῶς θὰ φαινόμεθα διστάζοντες· ἀλλὰ θὰ πράττωμεν καθὼς ὁ περιηγητῆς ἐνώπιον εἰκόνων παλαιῶν, τῶν ὁποίων τοὺς τύπους ἐξήλειψεν ὁ πανδαμάτωρ χρόνος. Ἀτενίζων πρὸς αὐτὰς ἐν ὑπομονῇ καὶ εὐλαβείᾳ, πρῶτον διακρίνει περιγραμμά τι, ἔπειτα ἐν πρόσωπον, ἔπειτα τεμάχιόν τι τῆς συνθέσεως· καὶ βλέπει μὲν ὀλίγα, ἀλλ' ὅσα βλέπει εἰσὶν ἀληθῆ, καὶ τόσον πλείονος ἀπολαύει εὐχαριστήσεως, ὅσον κατέβαλε κόπον ἵνα ἐξακριβώσῃ αὐτά.

Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀπελλοῦ εἶναι διαφόρων εἰδῶν· χρεῖα λοιπὸν πρῶτον νὰ διαιρέσωμεν αὐτὰς κατὰ τάξεις, ἵνα ὀρίσωμεν τὸν κύκλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ περικλεισθῶμεν. Δημόσια κτίρια δὲν ἐκόσμησε, καθὼς ὁ Πολύγνωτος καὶ ὁ Ζεῦξις. Δὲν ἀνεπέτασεν ἐπὶ τῶν τοίχων ναῶν ἢ στοῶν τὰς εὐρείας ἐκεῖνας σελίδας, αἵτινες ἤξιζον ὅσον μία ῥαψωδία τοῦ Ὀμήρου ἢ ἐν βιβλίον τοῦ Ἡροδότου· δὲν ἐξεϊκόνισεν οὐδὲ τοὺς ἠρωϊκοὺς ἀγῶνας, οὐδὲ τὰς σκηνάς τοῦ Ὀλύμπου ἢ τοῦ Ἄδου, οὐδὲ μάχας ἐθνῶν. Ἡ φαντασία του ἐξαίρεται εἰς ὀλιγώτερον ὕψος, αἱ ὑποθέσεις του εἰσὶ περιγεγραμμέναι, ὁ Ἀπελλῆς καταβάλλει ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ κάλλος, καὶ ἐπειδὴ ὅ,τι ἂν ποιήσῃ θέλει νὰ ἦναι ἐντελές, λαμβάνει τὸ μέτρον τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, καὶ δίδει εἰς τοὺς πίνακάς του ἀναλογίαν τοιαύτην, ὥστε νὰ μὴ παραμεληθῆ ὑπὸ τῆς γραφίδος του οὐδεμία λεπτομέρεια. Ὅλος ἐκδοτος εἰς τὸ πραγματικόν καὶ τρεφόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐπηγγέλλετο ἢ σχολὴ τῆς Σικυῶνος, ὑπῆρχε προωρισμένος ν' ἀναδειχθῆ ζωγράφος προσώπων· ἐκ τούτων ἤρξατο τοῦ σταδίου, συμβοηθήσας τὸν Μέλανθον νὰ εἰκονίσῃ τὸν τύραννον Ἀρίστρατον.

Προσκολληθεῖς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ πολλὰ ἔτη, μόνον ἐνησχολήθη ὅπως ἀπαθανατίσῃ τοὺς χαρακτήρας τῆς αὐτῶν μορφῆς. Οἱ ἀρχαῖοι, λέγοντες ὅτι πλειστάκις ἐζωγράφησε τὸν Ἀλέξανδρον, τρεῖς μόνον ἀναφέρουσιν ὡς ἀξιωματικὸν εἰκόνας αὐτοῦ. Ἡ πρώτη παρίστα τὸν Ἀλέξανδρον θριαμβουτῆν· ὀπισθεν τοῦ ἄρματός του εἶπετο ὁ Πόλεμος, δεσμευμένος ἔχων τὰς χεῖρας. Ἡ δευτέρα παρίστα

αὐτὸν στεφανοῦμενον ὑπὸ τῆς Νίκης, ἴσταντο δὲ πλησίον αὐτοῦ ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης. Τὰ δύο ταῦτα ἀριστουργήματα, μετακομισθέντα εἰς Ῥώμην καὶ ἀναρτηθέντα εἰς τὸν φόρον τοῦ Αὐγούστου, ὑπέστησαν τὸ ἀναξιώτατον τῶν παθημάτων· ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος διέταξε καὶ ἀπέξεσαν ἐπ' ἀμφότερων τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ εἰς τόπον αὐτῆς ἐξωγράφησαν τὴν τοῦ Αὐγούστου. Ἡ τρίτη εἰκὼν, διατηρηθεῖσα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος, εἰς τὴν Ἐφεσον, παρίστα τὸν Ἀλέξανδρον κεραυνόχον· εἰκονίζετο δ' ἐν ταύτῃ τῇ εἰκόνι ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου ὡς υἱὸς τοῦ Διὸς, καὶ τόσον γλαφυρὰ ἦτο αὐτῇ ἡ ζωγραφία, τόσον ζωηρὰ ἡ ἀποτύπωσις, ὥστε ὁ κεραυνὸς καὶ ἡ χεὶρ, ἥτις ἐκράτει αὐτὸν, ἐφαίνοντο ὡς ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ πίνακος. Οὕτως ἡ κολακεία ὑπεδούλου τὴν θρησκείαν εἰς τοὺς βασιλεῖς, καὶ ἀπένεμεν εἰς αὐτοὺς τῶν θεῶν τὰ σύμβολα· ἀλλ' ἡ τέχνη ὁμως ἐπορίζετο ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης νέα χορηγήματα, καὶ ἔτεινε πρὸς τὸ ἰδανικόν.

Ἀντὶ ν' ἀπεικονίζωσι τοὺς βασιλεῖς ὁποῖοι ἦσαν πραγματικῶς, καὶ ἐν τῇ ἀσχημίᾳ τῶν ἐνίοτε, οἱ ζωγράφοι ἐκόντες ἄκοντες τοὺς ἐξωμαίουν πρὸς τοὺς θεοὺς. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἰδίαν εἶχεν οὐσίαν τὸ ν' ἀποθεώῃ τὰ πάντα, ἢ τοι ν' ἀνάγῃ τὰ πάντα εἰς ἓνα τύπον. Ὁ Ἀπελλῆς λοιπὸν ἐπλασε τὸν ἰδανικὸν τύπον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Λύσιππος παρίστα ἐν τοῖς ἀγάλμασί του τὸν βασιλέα ἔχοντά τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ἐλαφρῶς πρὸς τὸν ἀριστερόν ὤμον, τὰ ὄμματα πλήρη ἡδουπαθείας καὶ γλυκύτητος, ἐνῶ τὸ μέτωπον διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἐξοχῶν αὐτοῦ ἀνεμίμνησκε τὴν ὄψιν τοῦ λέοντος. Ὡστε ὁ μὲν Λύσιππος παρίστα τὸν καλοκάγαθον μονάρχη, ὁ δ' Ἀπελλῆς τὸν ταχύτερον τῆς ἀστραπῆς κατακτητὴν, τὸν ὅμοιον τοῖς θεοῖς ἦρωα. Εἰκάζω ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἰδανικὸς τύπος, ἐκολάκευσε τὸν Ἀλέξανδρον περισσότερο, διότι πόλλάκις εἶχεν εἰπεῖ, ὅτι ὑπῆρχον δύο Ἀλέξανδροι, ὁ ἀήττητος υἱὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ὁ ἀμίμητος υἱὸς τοῦ Ἀπελλοῦ. Ὁ ἀμίμητος λοιπὸν υἱὸς οὗτος ἦτό τι ὑπέροχον τοῦ πραγματικοῦ· τὸ κάλλος αὐτοῦ ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, μεταπλάσαντος τὸ πρωτότυπον ἐπὶ τῆς ἀντιγραφῆς. Πολὺ μεγαλύτεραν ἀπῆντησε δυσκολίαν ὁ ζωγράφος, ὅτε ἐδέησε νὰ ποιήσῃ τὴν εἰκὼνα τοῦ Ἀντιγόνου, ἐνὸς τῶν στρατηγῶν καὶ ἀκολούθως ἐνὸς τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίγονος ἦτο μονό-

φθαλμος, καὶ γνωρίζομεν πόσῃ ἀποστροφῇ εἶχεν ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀσύμμετρον· διότι τὸ ἀσύμμετρον εἶναι χεῖρον τοῦ δυσειδοῦς. Ὁ Ἀπελλῆς ἔλαβε τὴν μορφήν τοῦ Ἀντιγόνου κατὰ τὰ τρία τέταρτα αὐτῆς, καὶ τόσον ἐπιτηδεῖως διένειμε τὸ φῶς καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς σκιὰς, ὥστε ἀπεκρύβη ὀλωσοδιόλου τὸ ἐλάττωμά του. « Ἐνόμιζέ τις, λέγει ὁ Πλίνιος, ὅτι ἐκ τῆς εἰκόνας καὶ ὄχι ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἔλειπέ τι, » ἐννοῶν, ὅτι ὁ ἀσθενὴς ὀφθαλμὸς, συγχεόμενος μετὰ τῆς σκιᾶς δὲν διεκρίνετο. Ἡ μεγάλη αὐτῇ ἐπιτηδειότης, δι' ἧς ἀπεκρύβησαν αἱ ἐλλείψεις τοῦ πρωτοτύπου, ἐξέπληξε τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἀπελλοῦ, κηρύξαντας τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀντιγόνου ὡς ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ ζωγράφου· ἡ δοκιμὴ αὐτῇ ἀπεπειράθη καὶ δευτέραν φορὰν, καὶ πάλιν ἐπέτυχεν. Ἡ πρώτη εἰκὼν, ἡ θεωρουμένη καὶ ὡς ἐπιτυχεστέρα πάσης ἄλλης, παρίστα τὸν Ἀντίγονον ἔφιππον· ἡ δευτέρα τὸν παρίστα πεζοποροῦντα, τεθωρακισμένον, καὶ ἄγοντα τὸν ἵππον τοῦ ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰκόνων τοῦ Ἀπελλοῦ ἀναφέρεται καὶ ὁ Κλίτος ἔφιππος, ἀπερχόμενος εἰς μάχην καὶ λαμβάνων τὴν περικεφαλαίαν τοῦ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἵπποκόμου του· ὁ Νεοπτόλεμος, μαχόμενος ἀπὸ τοῦ ἵππου κατὰ Περσῶν· ὁ Ἀρχέλαος μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς θυγατρὸς του· ὁ Μένανδρος, βασιλεὺς τῆς Καρίας· ὁ Χαθρών, ὁ Ἀγκαῖος, ὁ ἠθοποιὸς Γοργοσθένης, ἡ ὠραία Παγκάστη, ἡ μόνη γυνή, ἧς ἐποίησεν ὁμοίωμα· ἦτο δὲ γυμνὴ καὶ ἐπὶ ποδός. Τέλος, ὁ Ἀπελλῆς ἐξωγράφησε καὶ τὴν ἰδίαν του εἰκόνα. Ὅλα ταῦτα τὰ ὁμοιώματα, (διότι ἦσαν ἀληθῆ ὁμοιώματα,) μόλις ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν παλαιῶν συγγραφέων· ἀλλὰ καὶ τοὶ ἀτελεῖς αἱ περιγραφαὶ αὐτῶν, ἐπαρκοῦν ὅπως καθοδηγήσωσι τὴν φαντασίαν ἡμῶν, ὑποδεικνύουσαι ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἕκαστον πρόσωπον ἐν ἐνεργείᾳ, περιεστοιχισμένον ὑπὸ τῶν οἰκείων, τῶν θεραπεύοντων καὶ τῶν νενικημένων πολεμίων. Ἐνίοτε ἐπιτείνεται ἡ εὐγένεια τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὑπὸ ἀλληγορικῶν προσώπων. Τὰ πλείεστα τῶν ὁμοιωμάτων εἰσὶν ἔφιππα· ὅταν δὲ αἱ Ἑλληνες διηγῶνται, ὅτι οἱ ἔμφυχοι ἵπποι ἐχρεμέτιζον ἐνώπιον ἵππου ἐξωγραφημένου ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦ, καταλαμβάνει ἕκαστος, ὅτι τοῦτο εἶναι εὐφυῆς ὑπερβολή, ὡς καὶ οἱ τοῦ Ζεύξιδος βότερις, τοὺς ὁποίους βλέποντα τὰ πτηνὰ καὶ ἀπατώμενα, ἤρχοντο νὰ κεντήσωσι διὰ τοῦ ράμ-

φους των, καὶ ἡ αὐλαία ἐκείνη τοῦ Παβράσιου, ἣν ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ ἐκινήθη ν' ἀνασύρη. Τρόπος τοῦ καθιστᾶν τὸν ἔπαινον συγκινητικώτερον τὸ λέγειν, ὅτι ἡ τέχνη ἡπάτα διὰ τῆς ἐντελείας αὐτῆς τὴν ὄρασιν, ἀπομιμουμένη τὴν φύσιν μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας. Οἱ τοῦ Παρθενῶνος ἵπποι μαρτυροῦσιν ὅποια θὰ ἦτο ἡ ὠραιότης ἐκείνων, ἐφ' ὧν ὁ Ἀπελλῆς παρίστα καθημένους τοὺς ἀναβάτας του. Οὐδέποτε ἴσως ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου δὲν περιεβλήθη πλείοτερον μεγαλεῖον, εἴτε ὡς ἐξομοιουμένη πρὸς τὴν τῶν θεῶν, εἴτε ὡς εἰκονίζομένη ἐπὶ μεγάλων πινάκων, καὶ ἐτι μᾶλλον ἀναδιδομένη ὑπὸ ἐμβλημάτων χαρακτηριζόντων τὸ κράτος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς. Αἱ ἀλληγορικαὶ μορφαί, τὰς ὁποίας εἰσήγεν ὁ Ἀπελλῆς, ἡ Νίκη, παραδείγματος χάριν, καὶ μάλιστα ὁ Πόλεμος, διαδηλοῦσι τάσιν τινὰ ἰδιάζουσαν εἰς τὸν τεχνίτην μᾶλλον ἢ εἰς τὸν αἰῶνα αὐτοῦ, καὶ παρέχουσαν ἡμῖν ἀφορμὴν λόγου περὶ τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς γραφίδος του.

Ὁ Ἀπελλῆς, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία ὑπῆρχεν ἀνθηρὰ καὶ εὐχερῆς, ἀλλ' ἐφοβεῖτο τὰς μεγάλας διαστάσεις, ἀπέφυγεν αἰέποτε τὸν κόσμον τῶν καθαρῶν πλάσεων· δὲν εἴλκυον αὐτὸν ποσῶς τὰ εἰς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον, τὸ τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἥρας, τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἢ τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τῆς Ἀφροδίτης, συμπεριλαμβανόμενα ποικίλα ἐκεῖνα εἶδη τῆς καλλονῆς· δὲν ἐφρόντιζε νὰ περιγράψῃ τὴν ἱστορίαν, οὐδὲ τὰς ἐριδας ἢ τοὺς ἔρωτας τῶν ὄντων τούτων, τὰ ὁποῖα οἱ μὲν ποιηταὶ εἶχον καταστήσει μεγαλύτερα τοῦ ἀνθρώπου, οἱ δὲ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι ὠραιότερα. Ἐπροτίμα τὴν ἀλληγορίαν, τούτέστι τὴν παιδιὰν ἐκείνην τοῦ πνεύματος, ἣτις δίδει σῶμα εἰς τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἣτις ἔθελε τόσον τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν εὐφυῶν καὶ ψυχρῶν συνδυασμῶν αὐτῆς. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ περιγραφομένη περίφημος εἰκὼν τῆς Συκοφαντίας ἐξηγεῖ καλῆτερον παρά τοὺς λόγους μου πῶς ἐνόει ὁ μέγας ἐκεῖνος τεχνίτης τὴν ἐφευρετικὴν ἐπίνοιαν.

Δεξιόθεν τῆς εἰκόνος, λέγει ὁ Λουκιανός, φαίνεται ἀνθρωπός τις ἔχων μεγάλα ὦτα, καὶ πλησίον αὐτοῦ δύο γυναῖκες, ἡ Ἄγνοια καὶ ἡ Ὑποψία· οὗτος ὁ ἀνθρώπος, ὅστις τείνει τὴν χεῖρα μακρόθεν πρὸς τὴν Συκοφαντίαν, εἶναι τὸ Δημόσιον, ὡς εὐκολόπιστον, φθονερὸν, ἐπιποθοῦν τὰ σκάνδαλα, καὶ πιστεῦον τὸ κακὸν μᾶλλον ἀσμένως ἢ τὸ καλόν. Ἀριστερόθεν προβαίνει

ἡ Συκοφαντία· ἔχει δὲ αὕτη μορφήν ὠραιοτάτης γυναικός, ἦθος ὑπερήφανον καὶ εἶναι ὀλίγον τι συνωφρωμένη· βλέπει τις ἐπ' αὐτῆς τὴν ὀργὴν καὶ τὸ πάθος. Καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς κρατεῖ δάδα ἀναμμένην, διὰ δὲ τῆς ἄλλης σύρει ἀπὸ τῆς κόμης νέον τινὰ αἶροντα πρὸς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας, ὡς ἐπιμαρτυρόμενον τοὺς θεοὺς. Ὁδηγεῖ δὲ αὐτὴν ἀνὴρ τις ὠχρὸς, ἰσχνὸς, ἔχων ὀφθαλμοὺς βαθεῖς καὶ βλοσυρὸν βλέμμα, ὁ Φθόνος, μετὰ τῶν δύο ἀχωρίστων αὐτοῦ συντρόφων, τῆς Ἀπάτης καὶ τῆς Ἐπιβουλής. Τὴν ἀκολουθεῖ δὲ περιλυπὸς τις καὶ σκυθρωπὴ γυνή, ῥακενδύτις, ἡ Μετάνοια, ἣτις στρέφει τὰ βλέμματα αὐτῆς πρὸς τὰ ὀπίσω κατησχυμένη καὶ ἀπενίξει πρὸς τὴν Ἀλήθειαν, ἐπερχομένην. Ἔργον πολυσύνθετον ἀληθῶς, καὶ ὅπερ ἠδύνατο εἰσεῖτι νὰ ἐκταθῇ ἐπ' ἀπειρον, ἐπειδὴ ἀναρίθμητοι εἰσὶν αἱ κακίαι καὶ ἀρεταὶ ἡμῶν, καὶ συνεχονται διὰ δεσμῶν μυρίων. Ὁ θεατῆς προσηλοῦτο, ἡσθάνετο τὸ πνεῦμα τῆς εἰκόνος, ἐμάντευεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἐννοίαν ἐκάστου προσώπου, καὶ ἠύφραίνετο διὰ τὸ διορατικὸν αὐτοῦ. Ἄλλ' εἶναι ἄρα γε οὗτος ὁ ἀληθῆς σκοπὸς τῆς τέχνης; Ἐχουσί τι αἰ τοιαῦται λεπταὶ καὶ σοφαὶ ἐπίνοιαι ὁμοιάζον ἐμπνευσιν; Δὲν τολμῶ νὰ ἐλέγξω πλείοτερον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἤρσεν εἰς τοὺς νεωτέρους διδασκάλους, καὶ τὸ ὁποῖον πολλοὶ, ὑπὸ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λουκιανοῦ ὀδηγούμενοι, ἠθέλησαν ν' ἀναστήσωσιν. Οὕτως ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀπελλοῦ Συκοφαντία ἀντεγράφη ἐπὶ φαβεντιανοῦ κεραμίου, διατηρουμένου ἐν Ῥώμῃ· καὶ χαλκογράφος δὲ τις Γερμανός, ὁ Holbein, ἀπεμιμήθη αὐτὴν ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἐράσμου· καὶ Γάλλος τις ζωγράφος, ὁ Poussin, ἐξωσθεῖς ἐκ Παρισίων, κατηγορεῖτο ζωγραφῶν τὸν τῆς Συκοφαντίας πίνακα, ὅστις ὤφθη ἐν τῷ παλατίῳ Manfrin. Ἄλλ' ὅμως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθέσεως παραπονεῖ τὴν προσοχὴν ταχέως, καὶ μόνον διὰ τῆς ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ δυνάμει δύναιται νὰ παρατείνῃ αὐτὴν· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοῦτο κυρίως ἠρίστευεν ἡ τέχνη τοῦ Ἀπελλοῦ, φαντάζεται τις πόσον ἐξοχὸν ὑπῆρχε τὸ ἔργον ἐκεῖνο. Προκειμένου περὶ προσωποποιήσεως ἰδεῶν ἀφηρημένων, ἰδεῶν ἠθικῶν, ἤρκει νὰ εὕρῃ ὁ ζωγράφος ὠραῖα γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν πρότυπα· πᾶν δὲ πρότυπον μετεμορφοῦτο ἀδιαφόρως εἰς κακίαν ἢ εἰς ἀρετὴν, κατὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν εὐθέτησιν, ἣν ἤθελε νὰ δώσῃ εἰς αὐτό, ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἀπελλῆς ἠδύνατο νὰ

πράττη κατά τὰς ἑξεις του, ἀντιγράφων τὴν φύσιν καὶ διευθετῶν ἀρμονικῶς σειρὰν σχεδιογραφῶν, αἵτινες ἦσαν πάλιν ὁμοιώματα.

Εἰκάζεται, ὅτι πλειοτέραν εὐτολμίαν καὶ ἐπίνοιαν ἐξήλεγχον αἱ εἰκόνες, εἰς τὰς ὁποίας ἠθέλησε νὰ προσωποποιήσῃ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, τὰ τρομερώτερα καὶ βιαιότερα τῶν φαινομένων αὐτῆς· ἐπεχείρησε νὰ δώσῃ μορφήν εἰς τὴν βροντὴν, εἰς τὴν ἀστραπὴν, εἰς τὴν κεραυνοβολίαν. Οὐδεμία σώζεται μέχρις ἡμῶν περιγραφή τῶν τοιούτων εἰκόνων, ἐμφανουσῶν πράγματα δυσκολώτατα παριστώμενα· φαίνεται ὅμως ἡ βροντὴ, ἡ ἀστραπὴ καὶ ἡ κεραυνοβολία ἐπροσωποιοῦντο εἰς γυναῖκας, αἵτινες, διὰ τῆς φυσιογνωμίας καὶ τῶν ἐμβλημάτων αὐτῶν, ἔδιδον εἰς τὸν θεατὴν νὰ ἐννοήσῃ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Πρὸ πάντων δὲ συμπεραίνεται, ὅτι ὁ χρωματισμὸς αὐτῶν θὰ ὑπῆρχε λαμπρότατος καὶ ὅτι τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐνσκήπτρον πῦρ θὰ διέχυεν ἐπὶ τῶν προσώπων ὄλως πρωτοφανεῖς ἀντανακλάσεις. Βεβαίως ἡ ἐπιτυχία τῆς εἰκόνος τοῦ Κεραυνούχου Ἀλεξάνδρου θὰ ἐνεθάρρυνε τὸν ζωγράφον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ νέου τούτου θριάμβου τῆς γραφίδος του.

Ἐν ἐκ τῶν περιφημοτέρων ἔργων τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο σειρὰ τις ὁμοιωμάτων, ἐπιτηδεῖως διατεθειμένων εἰς δρᾶμα. Ἐνῶ κατῴκει εἰς τὴν Ἐφεσον, τὴν θετὴν πατρίδα του, παρέστησε τὸν μέγαν ἱερέα Μεγάδυζον προσφέροντα θυσίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος, περιεστοιχισμένον ὑπὸ τῶν ἱερέων, τῶν θυτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Τὸ τοιοῦτο εἶδος τῶν εἰκόνων εἶναι περίπου ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐν Εὐρώπῃ ἀποκαλεῖται σήμερον ἐπίσημος ζωγραφικὴ. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ πίνακι τούτῳ προσώπων ἦσαν ἀκριβῆ ὁμοιώματα· ἐννοεῖται δὲ, ὅτι ἡ φαντασία ὀφείλει νὰ προσθέσῃ περὶ αὐτὰ πῆμ μεγαλοπρέπειαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν ὠραιότητα τῶν ἐνδυμασιῶν, τὴν ἱερὰν πομπήν, τὰ δοχεῖα, τὰ ἄνθη, τὰ τιμαλφέστατα κοσμήματα, ἵνα καταλάβῃ ὅλον τὸ μεγαλεῖον καὶ ὄλην τὴν πλουσιότητα τοῦ πίνακος. Ἴσως ἀντίστοιχος πρὸς τοῦτον τὸν πίνακα ὑπῆρχεν ὁ ἄλλος ἐκεῖνος, ὁ παριστῶν τὴν Ἀρτεμιν ἐν τῷ μέσῳ νέων παρθένων θυουσῶν. Ἐπειδὴ ἡ Ἀρτεμις ἦτο ἡ μεγάλη θεότης τῆς Ἐφέσου, ἐνδέχεται ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἠθέλησε νὰ ζωγραφίσῃ καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἱερεῶν τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ τὰ τῶν θυγατέρων τῶν διασημοτέρων πολιτῶν.

Ἀναφέρεται δὲ πρὸς τούτοις παρὰ τῶν συγγραφέων καὶ ἡ εἰ-

κῶν, τὴν ὁποίαν εἶχε ζωγραφίσῃ ἐν τῷ Ὁδεῖῳ τῆς Σμύρνης· αὕτη παρίστα Χάριτα γυμνήν. Ἐτι δὲ ἐζωγράφησε τὴν Τύχην, ὄχι ὀρθίαν, ἀλλὰ καθήμενην· τὸν Ἡρακλῆ, ἔχοντα ἀπεστραμμένην τὴν κεφαλὴν· ἀλλὰ τόσον ἐπιτήδεια καὶ λεπταὶ ἦσαν αἱ μικρομέρειαι ἐν ταύτῃ τῇ εἰκόνι, ὥστε ἐξεδηλοῦτο ἡ ὁμοιότης, καὶ ὄχι μόνον ἐμαντεύοντο οἱ χαρακτῆρες τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀλκμήνης, ἀλλ' ἐφαίνοντο προφανῶς. Μὴ λησιμονήσωμεν καὶ γυμνόν τινα Ἡρωα τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου, εἰς τόσῃ ἐντέλειαν ἀμιλλώμενον πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν, ὥστε ὁ θεατὴς ἔφριπτεν, ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε ψυχὴν ἢ εἰκῶν, καὶ ὅτι ἡ μορφή ἐκείνη ἠτοιμάζετο νὰ κινήθῃ. Ὁ Ἀπελλῆς ἀπεικόνισε προσέτι καὶ ἐκπνεόντας, περὶ ὧν ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅ,τι καὶ περὶ τῶν ἐκπνεόντων Ἀριστείδου τοῦ Θηβαίου, ὅτι ἐμετροῦντο ἐν ἀγωνίᾳ ψυχῆς ὅσαι στιγμαὶ ζωῆς τοῖς ὑπελείποντο.

Τέλος, τὸ ἀριστούργημα τοῦ Ἀπελλοῦ, ἡ εἰκὼν, ἣτις ἐφείλκυσε τὸν μέγαν θαυμασμὸν τῆς ἀρχαιότητος, ἦτο ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη αὐτοῦ, ἐνθύμημα τῆς ὠραίας Φρόνης, ἣν εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ζωγραφῶν· διότι ὁ Ἀπελλῆς ἠγάπα τὰς ἐταίρας, καὶ ἀνεζήτει τὰς περιφημοτέρας αὐτῶν, ὧν ἡ βασιλεία ὑπῆρξεν ὁ αἰὼν ἐκεῖνος. Πρέπει μάλιστα νὰ τῷ χρεωστῶμεν χάριν, ὅτι δὲν ἐποίησε ζωγραφίας ἀσέμνους, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν συγχρόνων αὐτοῦ συνείθιζον· ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν παρηκολούθει τὸν ἐξευτελισμὸν τῶν χαρακτῆρων. Ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη ἐπωφθαλμιᾶτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἕως οὗ ὁ Αὐγουστος ἠγόρασεν αὐτὴν παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Κῶ ἀντὶ ἑκατὸν ταλάντων, ἰσοδυναμούντων πρὸς 600,000 δραχμῶν, τιμῆ, ἣτις ἀναλογεῖ σήμερον πρὸς πέντε ἑκατομμύρια γαλλικῶν φράγκων. Αὕτη ἡ ἐξαισιος εἰκὼν ἐτέθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Καίσαρος, διότι ὁ οἶκος τῶν Ἰουλίων ἠξίου, ὅτι εἶλκε τὸ γένος ἐκ τῆς Ἀφροδίτης. Μετὰ παρέλευσιν καιροῦ ἔπαθῃ τινα βλάβην πρὸς τὰ κάτω, ἀν δὲ καὶ προσεκλήθησαν οἱ ἐπιτηδειότεροι ζωγράφοι διὰ νὰ τὴν ἐπιδιορθώσωσιν, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπ' αὐτῆς· ἐξαιρετον δίδαγμα πρὸς τοὺς νεωτέρους βεβηλωτάς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος ἐπροχώρει ἡ σάθρωσις τοῦ ξύλου, καὶ τὰ χρώματα κατεβιβρώσκοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὁ ζωγράφος Δωρόθεος ἀντέγραψε τὸν πίνακα, κατὰ παραγγελίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Οὕτω περιορισμένος ὑπῆρχεν ὁ κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιεκλείετο ὁ Ἀπελλῆς. Παρ' αὐτῷ ἡ ἐπιστήμη ἐπεκράτει τῆς φαντασίας, ἡ χάρις ὑπερτέρει τῆς γονιμότητος, τὸ πνεῦμα τῆς δυνάμεως, ἡ ἐπιτηδειότης τῆς ἐφευρέσεως. Ὁ Ἀπελλῆς δὲν ἐζήτησε νὰ καταπλήξῃ τὰς ψυχὰς διὰ τοῦ μεγέθους τῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἐπροτίμα νὰ θέλγῃ αὐτὰς διὰ τοῦ κάλλους τῶν προσώπων καὶ διὰ τῆς περὶ τὰ καθέκαστα ἐντελείας. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι κύριον μέλημα εἶχε τὴν ἐπεξεργασίαν. Σπουδάσας τὴν φύσιν κατὰ βάθος, ἐπραγματοποιεῖ μετ' ἐξόχου φιλοκαλίας τύπους, τοὺς ὁποίους δὲν ἐπλαττεν αὐτὸς, ἀλλ' ἐβλεπε πρὸ τῶν ὀμμάτων του. Τοὺς ἐξέλεγε, τοὺς συνηρμολόγει, χρειὰς τυχοῦσης τοὺς ἀπεθέωνεν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ καταβαίῃ ἀπὸ τῆς ιδέας εἰς τὸ σχῆμα, ἀνυψοῦτο εἰς τὸ ἰδανικὸν διὰ τῆς παρατηρήσεως. Ἐμπεφορημένος ἐκ τῶν ιδεῶν τῶν Σικυωνίων διδασκάλων, συνειθισμένος ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐκπαιδεύσεως νὰ σέβηται τὸ ἔμψυχον πρότυπον καὶ νὰ ὑπερνικᾷ τὰς ἐν τούτῳ δυσκολίας, κάτοχος τῆς εὐκαμπτοτάτης καὶ σοφωτάτης τῶν γραφίδων, συνεδίβασε τὰς χάριτας τῆς ἰωνικῆς περινοίας μετὰ τῶν γενναίων προτερημάτων τῆς δωρικῆς. Ἐκαυχᾶτο ὅτι δὲν παρήλθεν ἡμέρα χωρὶς νὰ ἐξασκήσῃ τὴν χειρὰ του, θέλων οὕτω νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ θαυμασία ἐπιδειξιότης του ἦτο καρπὸς πολλοῦ καμάτου μᾶλλον ἢ θεοδότου δῶρον. Ἀπεστρέφετο πᾶν ὅ,τι προέδιδε τάχος ἢ ἀμέλειαν. Ὅτε ταχύχειρ ζωγράφος, ἐξ ἐκείνων ἴσως, τοὺς ὁποίους οἱ Ἴταλοὶ συνήθως ὀνομάζουσι *fa presto*, τῷ εἶχε δείξει εἰκόνα τινὰ, ἐγκουχόμενος, ὅτι τὴν ἐζωγράφησεν ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνῃς ἡμέρας, «Αὐτὸ φαίνεται, ἀπεκρίθη ὁ Ἀπελλῆς· μάλιστα καὶ ἐντὸς μιᾶς πρωίας θὰ ἔλεγα ὅτι τὴν ἐζωγράφησες.»

Ἠγάπα νὰ ἐπικρίνῃ, καὶ προεκάλει μάλιστα τὰς ἐπικρίσεις διὰ νὰ ὠφεληται ἐξ αὐτῶν. Ἐνίοτε ἐξέθετε τὰς εἰκόνας του καὶ ἐκρύπτετο, διὰ ν' ἀκούῃ τί ἔλεγε περὶ αὐτῶν τὸ δημόσιον. Εἶναι πασίγνωστον τὸ ἀνέχδοτον τοῦ σανδαλοποιοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐμέμφετο μίαν ἡμέραν τὰ σάνδαλα, ἅτινα ἐφόρει εἰς τῶν ἡρώων τοῦ Ἀπελλοῦ· τὴν ἐπιούσαν τὸ λάθος ἐπεδιωρθώθη· τὴν εἶχεν ὑπομονὴν, καὶ τὴν προσοχὴν ὁ μέγας τεχνίτης ἐκείνος, μή ποτε ἀμελήσῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην λεπτομέρειαν! Ἀλλ' ἡ ἐκπόνησις δὲν ἀφινεν ἴχνη εἰς τὰ ἔργα τοῦ διδασκάλου· τὸ πρὸς τὰς πρακτικὰς μεθόδους σέβας αὐτοῦ δὲν ἐδέσμευε τὴν φύσιν, οὐδὲ

τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲ τὴν χάριν. Κατέχων ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸ μέτρον ἐκεῖνο, ὃ ἐστὶν ἡ οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐγίνωσκε νὰ ἐπέχῃ ἐγκαίρως, ἀφικνούμενος μέχρι τῆς ὀριμότητος, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν ἀκμὴν τῆς ἐντελείας. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔλεγε, ὅτι κατὰ τοῦτο μόνον ὑπερεῖχε τοῦ Πρωτογένους, ὅτι ἐγκαίρως ἔπαυεν ἐφαπτόμενος τῶν εἰκόνων αὐτοῦ.

Ἡ ἰχνογραφία του τόσο ἦτο ἀσφαλὴς καὶ ἀκριβὴς, ὥστε ἐξισοῦτο μετ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου· συνήρπαζε τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον καὶ τὴν ἰδιαιτέραν καλλονὴν οὕτως, ὥστε τὰ διὰ χειρὸς του ὁμοιώματα ἦσαν ἀληθέστερα τῶν πρωτοτύπων. Τὸ μνημονικὸν τὸν ἐβοήθει τὰ μέγιστα· ἔμενον εἰς αὐτὸ ἐντετυπωμένα τὰ σχήματα, αἱ γραμμαὶ, πᾶσα ὁμοιότης. Ἦρκει εἰς αὐτὸν νὰ ἴδῃ ἅπαξ μόνον τινὰ τῶν οἰκείων τοῦ Πτολεμαίου, διὰ νὰ τὸν σχεδιογραφήσῃ ἐκ μνήμης, καὶ ὅλη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἡ αὐλή. Οἱ Ἕλληνες ἀστρολόγοι ἠξίουσαν, ὅτι, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν εἰκόνα τινὰ τοῦ Ἀπελλοῦ, εὐκολώτατα ἐμάντευον πόσα ἐτῆ ἐζήσεν ὁ ἀπεικονιζόμενος, καὶ πόσα ἐμελλεν εἰσέτι νὰ ζήσῃ. Ἀπεστρέφετο τὰς ἐπιδείξεις ἐν τῇ ζωγραφίᾳ, ἀγαπῶν τὴν εὐγενῆ ἀπλότητα. Ὅτε ζωγράφος τις τῷ ἐδείκνυε μίαν Ἑλένην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀπεικονίσει πλήρη κοσμημάτων καὶ στολιδίων τιμαλῶν, «Μὴ δυνάμενος νὰ τὴν παραστήσῃς ὠραίαν, τῷ εἶπε, τὴν παρέστησες πλουσίαν.» Ἀλλὰ τὸ τρωτὸν μέρος τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο ἡ σύνθεσις. Κατὰ τοὺς εἰδήμονας ἐκείνου τοῦ καιροῦ, ὁ Σικυώνιος Μέλανθος συνέθετε τὰς εἰκόνας αὐτοῦ τεχνικώτερον ἢ ὁ Ἀπελλῆς· προσετίθετο, ὅτι ὁ Ἀσκληπιόδωρος ὑπερεῖχε κατὰ τὴν ὠραιότητα τῶν ἀναλογιῶν καὶ διατάξεων. Ὁ Ἀπελλῆς αὐτὸς, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα καὶ θαυμάσας τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν διδασκάλων, ὠμολόγει ἐν εἰλικρινείᾳ, μετεχούσῃ μετριοφροσύνης καὶ ὁμοῦ δικαίας ἐπάρσεως, ὅτι τῶν μὲν ὑπῆρχε κατώτερος, τῶν δὲ ἀνώτερος κατὰ τοῦτο ἡ ἐκεῖνο τὸ προτέρημα, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν κατεῖχεν εἰς βαθμὸν, ὅποιον αὐτὸς, τὸ ἐξαισίον ἐκεῖνο θέλγητρον, τὸ ὅποιον ἀποκαλεῖται *χάρις*· ἀπαντες δὲ οἱ σύγχρονοὶ του ἐπεβεβαίουν ταύτην τὴν κρίσιν.

Ὅστις θέλει νὰ φαντασθῇ τί πρέπει νὰ ἦτο ἡ χάρις τῆς ἀρχαίας τέχνης μετὰ τὸν Φειδίαν καὶ Ζεῦξιν, μετὰ τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ τὸν Πραξιτέλην, ἂς προσέξῃ εἰς τὸν Κορρήγιον, τὸν Λεονάρδον Δεβίγκην καὶ τὸν Ραφαήλ, καὶ ὑπὸ τὰς ἐκ τῶν ἔρ-

γων αὐτῶν οὐρανίας ἐντυπώσεις, ἃς συγχύσῃ αὐτάς, ὡς τὰ ἐκλεκτότερα τῶν ἀρωμάτων· καὶ πάλιν ὁμῶς ἀμφιβάλλω ἂν πληράσῃ ἀρκούντως εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀφοῦ ἡ Ἑλλάς, ἐκείνη ἡ μήτηρ τῶν γοητειῶν καὶ τῶν μειδιαμάτων, ἡ βρίθουσα ἔργων πνεόντων τὴν χάριν καὶ τὴν ἰδανικὴν τρυφήν, ἐξεπλήττετο ἐνώπιον νεοφανοῦς τινος τοιοῦτου πράγματος καὶ τὸ ἐθεώρει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπαγωγὸν καὶ ἀνώτερον, πάντως ὁ Ἀπελλῆς ὑπῆρξε θαυμάσιος γόης. Πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ἡ χάρις ἦτο τὸ οἰκειότατον καὶ ὁμοῦ ἀνερμηνευτότατον τῶν πραγμάτων· ὅλοι ἠσθάνοντο αὐτὴν ἐξ ἐνστίγματος, ἐξ ἀμέσου τινὸς παλμοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπεχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τί συνέκειτο. Ἐποίησαν αὐτὴν θεότητα, καὶ τὴν ἐλάτρευον. Ὁ Ἀπελλῆς ἐπλήρωσε τὸν σεβασμὸν, ὃν ὤφειλεν εἰς τὴν ἐμπνεύσαν αὐτὸν θεάν, ζωγραφήσας αὐτὴν ἐν τῷ Ὁρδεῖο τῆς Σμύρνης. Περὶ δὲ τῶν Ῥωμαίων, οὗτοι μὴ εὐρίσκοντες πῶς νὰ ἐκφράσωσι τὴν συγκίνησιν, ἣν ἠσθάνοντο ἐνώπιον τῶν ἔργων τοῦ Ἀπελλοῦ, μετήρχοντο τὴν λέξιν *venustas*, ὡς θέλοντες νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἦσαν αὐτόχρημα ἡ ὠραιότης, ἡ χάρις, ἡ ἀκάθεκτος δύναμις, ἡ οὐσία αὐτὴ τῆς Ἀφροδίτης. Πῶς λοιπὸν οἱ μεταγενέστεροι δύνανται νὰ φαντασθῶσιν, ἔστω καὶ βαναύσως, τὴν τοιαύτην γοητείαν, αὐτοὶ, οἵτινες οὐδέποτε εἶδον, καὶ οὐδέποτε θὰ ἴδωσιν, ἐλάχιστον ἴχνος ζωγραφίας τοῦ Ἀπελλοῦ; Πᾶν ὅ,τι εἰκάσωσιν εἶναι ἄγονον, διότι, διὰ νὰ πλάσῃ τις ἐν τῇ διανοίᾳ πρόσωπόν τι τοῦ Ἀπελλοῦ, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τόσῃ μεγαλοφυΐαν, ὅσην ἐκείνος. Ἐὰν ἡ ζωγραφικὴ θέλγῃ διὰ τῶν εἰκόνων μᾶλλον ἢ ἡ γλυπτικὴ διὰ τῶν ἀγαλμάτων· ἐὰν οἱ ζωγράφοι, ἐνόσω ζῶσιν, ἦναι δημοτικώτεροι τῶν γλυπτῶν, ὁ χρόνος ὁμῶς ἐκδικεῖ ἔπειτα τοὺς γλύπτας καὶ τοὺς ἀνυφαῖ. Μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιτεσσάρων αἰώνων, τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος μᾶς ἀποκαλύπτουσιν εἰσέτι τὸν Φειδίαν, ἐνῶ ὁ Ἀπελλῆς ὄλος ἀπέθανε.

Τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, ἐκ μαρτυριῶν τῶν συγγραφέων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς ἐδίδετο εἰς τὰ χρώματα, ἐκτρεπόμενος ἐκ τῶν σοβαρῶν τόνων τῆς σχολῆς τῆς Σικυῶνος, ἐξ οὗ καὶ ἐφαίνετο ἡ ἀσιανὴ αὐτοῦ φύσις, διότι οἱ Ἴόνιοι ἠγάπων τὴν λαμπρότητα, τὰς ζωηρὰς καὶ ἀνθηρὰς ἀποχρώσεις. Καὶ ὅτε μὲν ἔδιδεν εἰς τὰς θεὰς του ἢ εἰς τὰς ἀπεκθειασμένας ἐταίρας σάρκα λευκὴν καὶ φαεινὴν, οὐδόλως παρεμφερῆ πρὸς τὴν τοῦ

αἵματος τῶν θνητῶν, ὅτε δ' ἐπέχεεν εἰς τὸ στήθος καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς φλογώδεις ἀντανακλάσεις τοῦ κεραυνοῦ, τὸν ὁποῖον ἐκράτει, καὶ τόσον ἰσχυρὰν ἐνεποίει εἰς τὸν θεατὴν ἐντύπωσιν, ὥστ' ἐνόμιζεν, ὅτι ἐβλεπε τὸν βασιλέα τοῦ Ὀλύμπου. Συγχρόνως δὲ, φοβούμενος τὴν τάσιν, τὴν ὁποῖαν εἶχε, τοῦ νὰ ἐπιχέῃ δαφιλῶς τὴν ὠχρότητα ἢ τὴν λάμψιν, προσεπάθει νὰ συγχωνεύσῃ τὰς χροιάς, μεταβιάζων αὐτάς ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἀνεπαισθήτως ἀπὸ τῆς σκιᾶς εἰς τὸ φῶς· τὰ σκιερὰ μέρη ὑπεστήριζον καὶ ἀνέδιδον τὰ φωτεινά. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς τέχνης ἐπέδωκεν ἐκ τῶν νεωτέρων ζωγράφων τῆς Εὐρώπης πρὸ πάντων ὁ Ἰταλὸς Λεονάρδος Δεβίγκης. Δὲν ἤρκει δὲ τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς γλυκυτέραν τινὰ καὶ τελειότεραν ἀρμονίαν μετήρχετο καὶ ἄλλο τι μυστήριον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε μόνος αὐτός. Ἀφοῦ ἀπετελείωνε τὸν πίνακά του, ἔχριεν αὐτὸν διὰ τινος βερενικίου, ἀπαλύνοντος μὲν τὰ λαμπρότερα τῶν μερῶν, λαμπρύνοντος δὲ τὰ σκιερώτερα· τὸ χρίσμα τοῦτο, καίτοι ἐπαισθητὸν εἰς τὴν ἀφήν, ἦτο λεπτὸν καὶ διαφανὲς, καὶ μακρόθεν ἐνόμιζέ τις ὅτι ἐβλεπε τὴν ζωγραφίαν διὰ ὑάλου. Ἐκ τίνος κομμιδίου συνέκειτο τὸ βερενίκιον τοῦτο; ἐκ τοῦ πολυτίμου ἄρα γε ἐκείνου τῆς Χίου, τὸ ὁποῖον καὶ ἡ νεωτέρα τέχνη μεταχειρίζεται; Ὁ Ἀπελλῆς ἐκρυψε τὴν ἐφευρεσίην του ταύτην, ἀποσιωπήσας αὐτὴν καὶ ἐν τοῖς συγγραμμάσιν αὐτοῦ, ἐπειδὴ συνέγραψε πραγματείας περὶ ζωγραφικῆς, καὶ ἀφιέρωσεν αὐτάς εἰς τὸν Περσέα, μαθητὴν αὐτοῦ, ὃν προέκρινεν, ἀλλ' ὅστις ἐμεινεν ἄσημος, καὶ μόνον ὁ διδάσκαλος ἔσωσεν ἐκ τῆς τελείας λήθης τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἐὰν τις παραβάλῃ τὸν Ἀπελλῆ, τὸν μέγαν ζωγράφον τοῦ αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, πρὸς τὸν Πολύγνωτον, τὸν μέγαν ζωγράφον τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους, βλέπει ἐκ τε τῆς ἀντιθέσεως τοῦ βίου των καὶ ἐκ τῶν ἔργων, πόσον διαφέρουσιν αἱ ἐποχαί, πόσον, ἐν διαστήματι ἑκατὸν πενήτηκοντὰ ἔτων, ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἠλλοιώθη καὶ ἡ τέχνη ἠλαττώθη. Ἀμφότεροι οἱ καλλιτέχναι οὗτοι ἀποδημοῦσιν ἐκ τῆς πατρίδος καὶ διαμένουσιν εἰς διαφόρους τόπους, ἀλλ' ὁ μὲν Πολύγνωτός διὰ νὰ ζῆ ἀνεξάρτητος, ὁ δὲ Ἀπελλῆς διὰ ν' ἀρέσκῃ εἰς τοὺς βασιλεῖς· ὁ μὲν δίδει τὰ ἔργα του ἀμισθί, ὁ δὲ ἀντὶ χρυσοῦ πολλοῦ· ὁ μὲν παρακαλεῖται ὑπὸ τῶν περιφημοτέρων πόλεων, προσφερούσων εἰς τὴν γραφίδα του τοὺς ναοὺς αὐτῶν, στολισμοῦ χρεῖαν ἔχον-

τας, ὁ δὲ ἐπιδιώκει τὴν εὐνοίαν τῶν τυράννων καὶ φοβεῖται τὴν ὀργὴν αὐτῶν. Ὁ Πολύγνωτος, ἐλεύθερος ἐν ταῖς ἐλευθέραις δημοκρατίαις, παρίσταται ἰσότιμος πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν, μόνος τὰς τιμὰς τοῦ Πρυτανείου ἀποδεχόμενος, καὶ τὰ ἀγαθὰ του εἰς τοὺς λαοὺς μεταδίδων· ὁ Ἀπελλῆς, φιλόγελως, ἄβρως, εὐφυῆς, μόλις τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρος του διασώζει ἐπὶ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους τῶν αὐλῶν. Ἀμφότεροι ἠράσθησαν τῶν ὠραίων γυναικῶν· ἀλλ' ὁ μὲν Πολύγνωτος ἐλάμβανεν ἐρωμένην τὴν Ἑλπινίχην, θυγατέρα καὶ ἀδελφὴν βασιλέων, ἐνῶ ὁ Ἀπελλῆς ἤγεεν εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν ἑταίραν Λαΐδα, ἣν ἀπῆντα εἰς τὴν βρῦσιν, ἢ βασιλικὴν τινα παλλακὴν, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος κατεδέχετο νὰ παραιτήσῃ εἰς αὐτόν. Ὅπουδῆποτε παρουσιάζετο ὁ Πολύγνωτος, τὸν ἐδεξιοῦντο ὡς θριαμβευτὴν· ὁ δ' Ἀπελλῆς ἐφοβεῖτο χώρας τινὰς, ἐνθα ἐβασίλευον ὅσοι τῶν ἡγεμόνων δὲν τῶ ἦσαν εὐμενεῖς. Ὁ Πολύγνωτος ἐθεώρει τὴν τέχνην ὡς πρᾶγμα ἱερόν, εἶδος ἱερατείου· ὁ Ἀπελλῆς ἤσκει ἐπὶ τῆς τέχνης βασιλείαν πραεῖαν, δελεαστικὴν, γενναίαν, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὑπῆρχεν αὐλικός. Διὸ καὶ αἱ συνθέσεις τοῦ Πολυγνώτου ἔχουσι τι μεγαλόφρον καὶ τολμηρόν. Ὁ Πολύγνωτος ἀμιλλᾶται μετὰ τοῦ Ὀμήρου ὡς περίνοια πρὸς περίνοιαν· εἰκονίζει τὰς μάχας τῶν ἡρώων, τοὺς ἄθλους τῶν ἡμιθέων, τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων, ἢ τὴν πολυθρύλλητον τῆς Τρωάδος ἄλωσιν, τὴν βριθουσαν διδαγμάτων καὶ μεγαλείου τραγικοῦ. Τούναντίον δὲ ἐνδοιασμός τις καὶ ποιόν τι πάθος πρὸς τὰ πραγματικὰ δεσμεύουσι τὸν Ἀπελλῆν πρὸς τὴν γῆν, πρὸς τὸν ἐνεστῶτα χρόνον, πρὸς τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον κάθηται ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν του διὰ νὰ ζωγραφηθῇ. Πόρρω ἀπέχει τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνσάρκωσεωσιν τῆς θεϊκῆς περινοίας· πόρρω τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν, τοῦ Κάστορος καὶ Πολυδεύκους, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ὀδυσσεώς· πόρρω τοῦ Μαραθῶνος ἢ τῆς Σαλαμίνας, καὶ τῶν ἐνδόξων εἰκόνων τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, πρὸ τῶν ὁποίων ἐπαλλεν ἢ καρδία τῶν Ἑλλήνων, διδασκουσῶν αὐτοὺς ν' ἀγαπῶσιν ἐτι μᾶλλον τὴν πατρίδα! Νῦν πρόκειται νὰ ἐξευγενισθῶσιν οἱ χαρακτῆρες τῆς μορφῆς τοῦ πανούργου Φιλίππου, πρόκειται νὰ σκεπασθῇ τὸ ἐλάττωμα τοῦ ὠραίου Ἀλεξάνδρου, ἔχοντος τὸν ἕτερον τῶν ὤμων προέχοντα, πρόκειται νὰ κρυβῇ ὁ τυφλὸς ὀφθαλμὸς τοῦ Ἀντιγόνου, πρόκειται νὰ χρεμετίσωσιν οἱ ἵπποι εἰς τὴν

θεῶν τοῦ Βουκεφάλου, ἵνα ἀποδειχθῇ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι ὁ ἀγαπητὸς αὐτοῦ ἵππος ὑπῆρχε πανόμοιος. Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἀπελλοῦ ἦσαν ἀναμφιβόλως τελειόταται διὰ τὴν ἀμίμητον ἐπεξεργασίαν, ἀλλ' ἐντὸς ὁποίων ὀρίων στεγῶν περιείχετο ἡ τελειότης των! Ὅταν ὁ Πολύγνωτος ἐγήρασεν, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη ὑπὲρ ἄλλοτε ποτε πρὸς τὰς σοβαρὰς σκέψεις, πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἐθεώρει τὸν θάνατον γελῶν, ἠρέσκετο ἐμβαθύνων εἰς τὴν ἐπιούσαν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν τύχην τῆς ἀθανάτου ψυχῆς, καὶ, ὑπὸ τῶν εὐγενῶν τούτων σκέψεων ἐμπνεόμενος, ἐζωγράφησεν ἐπὶ τῶν πλατυτάτων τοίχων τῆς Λέσχης τῶν Δελφῶν τὰ Ἡλύσια, χώραν τῶν μακάρων, τὸν Ἄδην, χώραν τῶν φαύλων, θέλων νὰ δώσῃ εἰς τὴν τέχνην αὐτοῦ τροπὴν ἠθικὴν, φιλοσοφίαν εὐγλωττον, βαθέως συγκινούσαν τὸν θεατὴν. Ὁ δὲ Ἀπελλῆς, ὅταν ἤσθάνθη ὅτι ἤγγιζεν εἰς τὸ τέρμα τοῦ βίου του, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κῶ, ἐκάθησεν ἐνώπιον τοῦ ἀριστουργήματός του, τῆς Ἀναδυομένης Ἀφροδίτης, δηλαδὴ ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τῆς ἑταίρας Φρύνης, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ποιήσῃ καὶ ἄλλην Ἀφροδίτην ἐτι ὠραιότεραν, ἢτοι ἐτι γλυκυτέραν, ἐτι δελεαστικωτέραν. Ἐνὶ λόγῳ, προέβη εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς πάλης πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὰς ἰδίας του δυνάμεις· ἡ ψυχὴ του οὐδὲν ἄλλο ἐγίνωσκεν ἰδανικὸν εἰμὴ τὸ σχῆμα, οὐδεμίαν ἄλλην μέριμναν εἰμὴ τὴν ὕλικὴν ἐντέλειαν. Τὸ γῆρας τῶν δύο μεγάλων ζωγράφων συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ἐπιλοῖπου βίου των καὶ συγκεφαλαιοῖ αὐτόν. Καὶ ἰδοὺ τί ἐξάγεται· ὅτι αἱ θωπεῖαι τῶν βασιλέων ἐνίστε εἶναι ὀλεθριώτεραι τῆς δυσμενείας των, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία, τὴν ὁποῖαν τοσοῦτοι ἄνθρωποι συκοφαντοῦσιν ἢ ἀποκηρύττουσι, διπλασιάζει τὴν δύναμιν τῆς περινοίας, ἀφίνουσα εἰς αὐτὴν ἅπασαν τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῆς.

Βεβλή.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΣ

ΕΙΣ ΑΘΩΝΑ.

Ὁ περιηγούμενος τὰς πεπολιτισμένας τοῦ κόσμου χώρας εὐρίσκει μὲν εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ποικιλίαν καὶ διαφορὰς σημαντικὰς, οὐχ ἥττον ὅμως δὲν ἐξέρχεται τοῦ ὁμοιομόρφου ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ φαινομένῃ ποικιλίᾳ πανταχοῦ ἀπαντᾶται. Οὕτως ὁ ἀπὸ Γερμανίας εἰς Γαλλίαν, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς Ἀγγλίαν, καὶ ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμερικὴν μεταβαίνων θέλει ἀπαντήσῃ λαοὺς, διαφέροντας μὲν κατὰ τὰ καθέκαστα τοῦ πολιτεύματος, ἐν τούτοις μὴ παύοντας τοῦ ἀποτελεῖν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν.

Ἴνα ἀπαντήσῃ ὁ περιηγητὴς ἰδιάζον τι καὶ οὐσιωδῶς διαφέρον τῶν συνήθων κοινωνιῶν, ὀφείλει νὰ φέρῃ τὸ βῆμα εἰς τὰς εὐαριθμούς ἐκείνας γωνίας τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ὅπου αἱ κοινωνικαὶ προλήψεις διατελοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐξωστραχισμένα, καὶ ἐν αἷς ὁ ἄνθρωπος ἀπεφάσισε νὰ βιώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀπερίσπαστος ὑπὸ περιττῶν κοσμικῶν μεριμνῶν. Ἐκεῖ δύναται ν' ἀναπνεύσῃ ἀέρα, οὕτως εἰπεῖν, ἀμόλυντον, καὶ ν' ἀπολαύσῃ τοῦ ἄκρου πάντων τῶν ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης πρὸς ἑαυτόν· διότι οὐδεὶς ποτε, ἐντὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας βιῶν καὶ ἀναστρεφόμενος, δύναται νὰ εἴπῃ ἐν συνειδήσει: «Εἶμαι ἐλεύθερος!»

Μία τῶν ἐξαιρετικῶν θέσεων τῆς γῆς, ἐν τῶν ἰσχυρῶν ἐκείνων προτειχισμάτων κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν τοῦ καταπλημμυρίσαντος τὸν κόσμον βιωτικῆς σάλου, εἶναι ἡ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις περίεργος Ἀθωνίτις χώρα, τὸ κρησφύγετον τῶν φίλων τοῦ θεωρητικοῦ βίου. Ῥίπτων τις τὸ βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, θέλει ἀπαντήσῃ εὐχερῶς τὸν προβλήτα τοῦτον κολοσσόν, ἀποτελοῦντα τὴν βορειοτέρα προεκβολὴν τῆς

τριγλῶχινος Χαλκιδικῆς χερσονήσου, καὶ προνεύοντα εἰς τὸ πέλαγος μεγαλοπρεπέστερον τῶν λοιπῶν συναδέλφων ἀκρωτηρίων. Ὡστε καὶ αὐτὴ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Ἀθωνος εἶναι ἐκ τῶν μοναδικῶν.

Κείμενον τὸ διάσημον τοῦτο ὄρος πρὸς τὸ στόμιον τοῦ Ἐλλησπόντου, ἐν τῷ μέσῳ δύο παραλλήλων θαλασσῶν, ἔχει λίαν εὐάρεστον τὸν ὀρίζοντα, ἐπειδὴ κατέχει τὴν ὠραιότεραν μοῖραν εἰς τὴν γεωγραφικὴν σφαῖραν, ὑπὸ τὴν εὐκρατον ζώνην, μὲ φυσικὰς τρώντι χάριτας, μὲ κατασκίους κοιλάδας, καὶ ἀλσώδεις φάραγγας, μὲ πλήθη δένδρων παντοδαπῶν, καρποφόρων τε καὶ κάρπων. Αἱ κατὰ μέρη πεδιάδες, τὰ αὐτοσχέδια παράλια, μάλιστα τὰ ἐκ τῶν Ἀθωνικῶν ὑψωμάτων καταλειβόμενα ἄφθονα καὶ ἀδρυσιστικὰ νάματα, τὰ πάντα χορηγοῦσι τρώντι εἰς τὸν θεωρητικὸν νοῦν ἀφορμὰς ἐμπνεύσεως πρὸς ἠθικὴν εὐθυμίαν, γαλήνην πνεύματος καὶ πόθον φιλοσοφίας· πάντα ταῦτα εἰσι τόσα θέληγτρα τῶν αἰσθήσεων, ἀνυψοῦντα τὴν ἐν θεοσεβείᾳ στοχασμοῖς διαβιωσαν ψυχὴν πρὸς τὸν Θεόν.

Εἰς τοιαύτην εὐχαριν γῆν κατῴκει τὸ πάλαι κοινωνία, συνισταμένη κατὰ πόλεις. Ὁ Φιλόστρατος ἀναφέρει, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων, φίλοι τῆς ἡσυχίας, ἀπεσύροντο ἐκ τῶν πόλεων καὶ κατῴκουν τὸν Ἀθωνα, ὅπως φιλοσοφῶσι θεωρητικώτερον καὶ μελετῶσι τὴν φύσιν.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐντυπώσεων, ὅσας προξενεῖ εἰς τὸν φιλοπερίεργον παρατηρητὴν ἢ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ἀθωνος περιήγησις, καλὸν ἡγοῦμαι νὰ προτάξω σύντομον ἱστορικὴν ἀφήγησιν τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τῆς χώρας ταύτης μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καθόσον ἡδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω τὰ κατ' αὐτὴν ἐκ τε τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, καὶ ἐκ τῶν σωζομένων εἰσέτι ἀρχαίων χειρογράφων ἐν τισὶ τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μοναστηρίων.

Α'.

Αἱ πρῶται περὶ Ἀθωνος ἱστορικαὶ γνώσεις ὑπάρχουσι λίαν συγκεχυμένα καὶ ἀσαφεῖς· μόνον δὲ παρὰ Θουκυδίδῃ καὶ Πλουτάρχῳ ὀλίγα τινὰ ἀκροθιγῶς πως καὶ ἐν παρόδῳ ἀπαντῶνται,

καὶ τοῦτο, καθόσον οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι λαμβάνουσιν ἀφορμὴν ἐκ τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τῶν Περσῶν βασιλέων Δαρείου καὶ Ξέρξου.

Ὁ ἱστορικὸς Ἡρόδοτος ἐξηγεῖται σαφέστερον. Διορίζει τὴν θέσιν τοῦ Ἄθωνος, καὶ διαγράφει ἀκριβῶς τὰς οἰκουμένας τότε πόλεις ὑπὸ μικτῆς κοινωνίας, ἐλληνικῆς τε καὶ βαρβαρικῆς: «Ὁ γὰρ Ἄθως ἐστὶν ὄρος μέγα τε καὶ οὐνομαστόν, ἐς θάλασσαν κατῆκον, οἰκημένον ὑπὸ ἀνθρώπων. Τῇ δὲ τελευτᾷ ἐς τὴν ἠπειρὸν τὸ ὄρος χερσαῖον οἰκιστῶν τε ἐστὶ, καὶ ἰσθμὸς ὡς δυώδεκα σταδίων πεδίον δὲ τοῦτο καὶ κολωνοὶ οὐ μεγάλοι ἐκ θαλάσσης τῆς Ἀκανθίων ἐπὶ θάλασσαν τῆς ἀντίον Τορώνης. Ἐν δὲ τῷ ἰσθμῷ τούτῳ, ἐς τὸν τελευτᾷ ὁ Ἄθως, Σάνη πόλις Ἑλλάδος οἰκηταὶ· αἱ δὲ ἐντὸς Σάνης, ἔσω δὲ τοῦ Ἄθω οἰκημένοι, εἰσὶν αἶδε, Δίον, Ὀλόφυξος, Ἀκρόθων, Θύσσοι, Κλεωναί.»

Πρώτην λοιπὸν τῶν Ἀθωνιάδων πόλεων ἀπαντῶμεν τὸ Δίον, κείμενον κατὰ τὴν θέσιν ὅπου σήμερον ἀνεγείρεται ἡ μεγαλοπρεπὴς μονὴ τοῦ Βατοπεδίου. Δευτέραν πόλιν εὐρίσκομεν τὴν Ὀλόφυξον, κατοικουμένην ὑπὸ βαρβάρων, ἐκτεινομένην δὲ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὑψηλῶν λόφων, τῶν συγκροτούντων τὰ πρὸς τὸν Ἄθωνα κατ' ἀναλογίαν βουνά· εἰς τὰ ἐρείπια ταύτης, ἐν ὀμαλῷ τόπῳ, ὑπάρχει σήμερον ἡ Μονὴ τοῦ Φιλοθέου. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως ταύτης ἦτο λίαν ἐπιτήδειος πρὸς τε τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀναγκαίων, καὶ διὰ τὰς μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν σχέσεις τῶν κατοίκων.

Προχωροῦντες κατ' εὐθείαν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ ὄρους, εὐρίσκομεν κατὰ μέτωπον τοῦ Ἄθωνος τὴν Ἀκρόθων ἢ Οὐρανόπολιν, ἣτις ἦν μᾶλλον πολίχνη· μικρὰ δὲ λείψανα καὶ ἐρείπια καὶ τείχη τῆς ἀρχαιότητος φαίνονται ἄχρι σήμερον. Ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ Νυμφαίου λεγομένου ἀκρωτηρίου, μεταξύ τῶν δύο βορειονοτίων θαλασσίων περὺγων, ἔκειτο ἡ πόλις Θύσσοι, ἣς καὶ ἐρείπια κατὰ τόπους ἀναγνωρίζονται· ἀντὶ δὲ τῆς πόλεως, ἀκμάζει σήμερον ἡ μεγίστη μονὴ τῆς Λαύρας.

Τέλος, κατὰ τὴν νότιον ἀκτὴν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς χερσονήσου, πρὸ τῆς Σιγγιτικῆς νοτίου θαλάσσης, ἔκειτο ἡ μητρόπολις τῶν Κλεωνῶν, ἣτις διεγνώσθη ἔκ τινων σημείων ἀρχαιότητος, οἷον κεράμων, δακρυδόχων καλπῶν, λίθων διαγῶν, μαρμάρων λευκοτάτων, μεταξύ τῶν ὁποίων εὐρέθη τεμάχιον φέρον

τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν Δῆμος Ἀθηνοδώρου. Ὀλίγον ἄνω τῆς θέσεως ταύτης εἶναι σήμερον ἡ τοῦ Ἁγίου Παύλου μονή.

Ἀναμφίβολον, ὅτι αἱ πόλεις αὗται ὑπήγοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Ἀθηναίων ὡς συμμαχικαὶ πόλεις, καίτοι ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων κυβερνώμεναι. Κατὰ τοῦτο μᾶς πιστοποιεῖ ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, διηγούμενος καὶ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ὑπετάγησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Μακεδόνων. Ἀκολούθως Βρασιδάς, ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στρατηγός, ἀφοῦ ὑπέταξε πλείστας ὅσας συμμαχικὰς πόλεις κατὰ παρακίνησιν τοῦ βασιλέως Περδίκου, στρατεύσας ἐπὶ τὸν Ἄθωνα, τινὰς μὲν τῶν συμμαχικῶν πόλεων ἐπέισε ν' ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τοῦ Ἀθηναίου, τινὲς δὲ ὑπετάγησαν, καὶ αἱ ἀντιστάσαι κατεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ σημαντικώτερον γεγονός ἐστὶν ἡ πρώτη τῶν Περσῶν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισε καὶ ἀνεδέχθη ὁ στρατηγός τοῦ Δαρείου Μαρδόνιος, ὅπως φανῆ παρέχων γενναίαν ἐκδούλευσιν εἰς τὸν κύριόν του. Ἐντοσούτῳ ἀγωνιζόμενος νὰ παραπλεύσῃ τὸ συνεχῶς τριχυμιῶδες ἀκρωτήριο τοῦ Ἄθωνος, ἵνα κυριεύσῃ πρότερον τὰς παραλίους χώρας, κατεποντίσθη μετὰ τριακοσίων πλοίων καὶ εἰκοσακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν. Τοῦτον δὲ τὸν κίνδυνον φοβούμενος μετὰ ταῦτα ὁ τοῦ Δαρείου υἱὸς Ξέρξης κατὰ τὴν δευτέραν εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατείαν, διώρυξε τὸν ἰσθμὸν, εἰς ὃν ὁ Ἄθως τελευτᾷ, καὶ διεξεπεραίωσεν οὕτω τὸν ναυτικὸν του στόλον εἰς τὴν ἀντιπέραν θάλασσαν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπου ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθωνος συνάπτεται μετὰ τῆς Χαλκιδικῆς πεδιάδος, ἔκειτο ἡ πόλις Ἀκανθα, ἐξ ἧς καὶ ὁ ἰσθμὸς ἐκλήθη Ἀκάνθιος.

Εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωνος παρεγένετο καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ἐνῶ δ' ἐσκέπτετο ποῦ νὰ κτίσῃ πόλιν, δι' ἧς ν' ἀπαθανάτισθῃ ἡ δόξα του, προσῆλθεν αὐτῷ ὁ ἀρχιτέκτων Στησικράτης, καὶ ἐξητήσατο τὴν ἄδειαν νὰ διατμήσῃ τὴν υπερήφανον κορυφὴν τοῦ Ἄθωνος εἰς ἀνδριάντα, ἢ μᾶλλον κολοσσὸν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, μιᾶ τῶν χειρῶν κρατοῦντα πόλιν ὀχυροτάτην καὶ πολυάνθρωπον, ἀπὸ δὲ τῆς ἐτέρας προχέοντα βαθυκοίτην ποταμόν. Ἄγνοοῦμεν διὰ ποίους λόγους ὁ μεγαλεπήβολος κοσμοκράτωρ ἀπηξίωσε νὰ παραδεχθῇ τὸ θαυμαστὸν σχέδιον τοῦ Ἑλληνος ἀρχιτέκτονος.

Ἀκολούθως, ὅταν τὴν τῶν Μακεδόνων κοσμοκρατορίαν διε-

δέχθη ἡ τῶν Ῥωμαίων, ἡ Χαλκιδική γῆ ὑπέστη πλείστας ὄσας ἀλλοιώσεις, αἱ πλείοτε δὲ τῶν Ἀθωνικῶν καὶ τῶν περίξ παρλιῶν πόλεων ὑπέκυψαν ὑπὸ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον τῆς ἀκορέστου δόξης τῶν Καισάρων. Τότε καὶ ναοὶ πλείστοι τῆς ἀρχαίας λατρείας περίφημοι κατεκρήσαν, καὶ πολλοὶ τῶν Χαλκιδέων, φεύγοντες τὰς καταδρομὰς καὶ τὸν καταπίεσμον τοῦ ἐχθροῦ, μετώκησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας.

Τὰ δεινὰ ταῦτα ἐξηκολούθουν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ. Τὸν τεύθεν ἀρχεται ἄλλη φάσις ὑπὸ τὸ παντοκράτορ ἔμβλημα τῆς χριστιανωσύνης, καὶ ἔκτοτε εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωνος, ἀντὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν συνοικιῶν, τὰς ὁποίας αἱ καιρικαὶ περιστάσεις ἐξ ὀλοκλήρου κατέστρεψαν, βλέπομεν χοροὺς μοναστῶν καὶ μεγαλοπρεπῆ ἱερὰ σκηνώματα, ἀφοῦ καὶ τοῦ τόπου τούτου αἱ φυσικαὶ χάριτες συνεφώνησαν πρὸς τὰς πνευματικὰς διαθέσεις τῶν διαδεχθέντων τοὺς φιλοσόφους Ἑλληνας μοναχῶν. Ἐνταῦθα, ἀπ' ἀρχῆς τῶν κατ' αὐτῆς διωγμῶν, εὔρεν ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐπέραςτον ἀνάπαυσιν, ἐν μέσῳ μυρίων αἰρέσεων ἀναστρεφομένη.

Πότε ἀκριβῶς τὴν τύρβην τῶν πόλεων διεδέχθη ἐπὶ τῆς Ἀθωνίτιδος χώρας ἡ μοναχικὴ γαλήνη, εἶναι σκοτεινὸν καὶ ἀβέβαιον. Ἡ κοινὴ φήμη θέλει τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, (300 μ. Χρ.) τὸν ἦρωα τοῦτον τῆς Ἐκκλησίας, μετωκίσαντα τοὺς ἐν αὐτῇ κατοίκους εἰς ἄλλα μέρη, καὶ ἀφιερῶσαντα τὸν τόπον εἰς κατοικίαν μοναχῶν. Καίτοι δὲ τὸ μοναχικὸν πολίτευμα συνέστη ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀ' ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀπόδειξις τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ Θηβαΐδα καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἰνδίαῖς πολυπληθῆ κοινόβια καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἡσυχαστῶν σκηνώματα, οὐχ ἦττον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οὐδεμίαν ἐπισημότητα εἶχε τὸ ὄρος.

Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἐπίσημος, οὕτως εἰπεῖν, οἰκιστὴς τοῦ Ὄρους ἦν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, κτίσας καὶ τρεῖς αὐτόθι ναοὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν τοῦ Πρωτάτου λεγόμενον, ἐν τῇ πολίχνῃ τῶν Καρεῶν. (α) Ἄλλ' ἐν ὄσῳ ἐν Παλαιστίνῃ, Συρίᾳ, Λιβύῃ, καὶ ἐν

(α) Καίτοι δοκεῖ ἀμφίβολος ἡ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἀνοικοδόμησις μοναστηρίων ἐν Ἄθωνι, φαίνεται ὅμως πιθανόν, ὅτι ἦσαν ἤδη πρὸ αὐτοῦ ἀποκαταστημένοι μοναχοὶ ἐνταῦθα, μονύδρια διάφορα οἰκούντες καὶ ἡσυχαστήρια. Οὕτως ἐν παναρχαίᾳ μεμβράνῃ φέρεται: «Ἐπὶ τῷ ἰγ' ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ ἰσαποστό-

τοῖς ὄρεσι τοῦ Ὀλύμπου, καὶ κατὰ Βόσπορον καὶ Πόντον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων ἔβρισθον πλήθη μονῶν καὶ μοναχῶν, τὸ ὄρος διετελεῖ ὄν ἀσήμαντον. Ὅτε δὲ ἡ καταστροφή τῶν βαρβάρων ἀφ' ἐνός, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἡ τῶν παραβατῶν βασιλέων μανία κατεδίωκε σκληρῶς τοὺς μοναχοὺς, καὶ ἰδίως ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ πρώτου εἰκονομάχου, καὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, τότε τὸ ὄρος ἀπέβη τὸ ἄσυλον καὶ κρησφύγετον αὐτῶν, καὶ ἔκτοτε φαίνεται ἐπαισθητῶς προαχθεῖσα ἡ τῶν μονῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν σκηνωμάτων καὶ κελλιῶν αὐξήσις.

Ἀπὸ τῆς πρώτης λοιπὸν ἐκχριστιανίσεως τοῦ Ἄθωνος, (καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦτέλους τοῦ Γ' αἰῶνος, ὅτε ἤχημαζεν ὁ εὐσεβὴς Θεοδόσιος καὶ ἡ διὰ περικαλλῶν καθιδρυμάτων λαμπρύνασα τὸ ὄρος βασιλὶς Πουλχερία,) μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος, ὅσα συνέβησαν ἐν Ἀθωνί εἰσὶν ἄγνωστα καὶ ἄδηλα, πλην ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίου, Ἡρακλείου, Λέοντος τοῦ Κόνωνος, Θεοφίλου καὶ Μιχαὴλ, οἱ βάρβαροι Ὀστρογόθοι καὶ Ἀβαρες, κατὰ διαλείμματα ἐμφανιζόμενοι εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐδῆουν πολλάκις καὶ τὰς παρالیους μονὰς τοῦ Ὄρους· ὥστε οἱ μοναχοὶ ἐβιάζοντο νὰ ἐκλέγῃσι τὰ ὀρεινότερα μέρη καὶ τὰ μᾶλλον ἀπόκεντρα, πρὸς ἴδρυσιν τῶν οἰκημάτων αὐτῶν.

Μόνον ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ (866) ἀπήλαυσαν τὰ ἱερὰ σκηνώματα ἐντελοῦς γαλήνης. Ἐν τούτοις οὐδὲν τῶν μεταξὺ ἐπισυμβαινόντων πολιτικῶν προσκομμάτων καὶ ἄλλων περιπετειῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφωνιῶν, οὔτε αἱ τῶν Ἀράβων καὶ Ἀγαρηνῶν ἐπιδρομαὶ, ἴσχυσαν ὅπως παραλύσωσι τὸν ζῆλον τῆς μοναστικῆς πολιτείας, ἥτις προέβαινε πάντοτε βοηθουμένη ὑπὸ τῆς εὐνοίας τῶν πλείστων ἐκ τῶν ὀρθοδόξων βασιλέων διότι, ὑπὸ τὴν συνεχῆ ἀδράνειαν τῆς πολιτικῆς, αἱ μέριμναι τῶν αυτοκρατόρων ὑπὲρ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἄθωνος οὐκ ἐπαύσαντο.

Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, γενικὸς ὢν εἰσέτι στρατηγός, ὑπερηγάπα τὸν ἐν τῷ Ὄρει διαπρέποντα μοναχὸν Ἀθανάσιον, μεθ' οὗ ἀπεφάσισε καὶ νὰ συμμονάσῃ, ἀνταλλάσσων τὴν δόξαν τοῦ κόσμου διὰ τοῦ μοναχικοῦ τριβωνίου. Ἄλλ' ἡ ἐνδοξος νίκη του κατὰ τὴν Κρήτην καὶ τὰ λοιπὰ ἀνδραγαθήματα, ὅσα ὑψώσαν αὐτὸν μέχρι τοῦ τῆς αυτοκρατορίας βαθμοῦ, φαίνεται ὅτι μετέ-

λου Κωνσταντίνου ἀνοικοδόμηθη ὑπὸ Στεφάνου μοναχοῦ τὸ τῶν Εἰσοδίων μονύδριον, ἐν ᾧ χώρῳ ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος βωμὸς ὑψοῦτο, κτλ.»

τρεψαν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Οὐχ ἤττον ὅμως δὲν ἔπαυσεν ὑπεραγαπῶν καὶ σεβόμενος τὸν ἀριπρεπῆ μοναχὸν, καὶ διὰ γενναίας αὐτοῦ προσφορᾶς συνετέλεσε πρὸς ἴδρυσιν τῆς περιωνύμου μονῆς τῆς Λαύρας κατὰ τὸ ἔτος 964.

Ἴδου ὅποια τις ἦν ἡ τοῦ τότε καιροῦ κατάστασις τῶν ἐν τῷ Ὅρει ἀσκουμένων μοναχῶν, κατὰ τὴν ἀφιξιν τοῦ ἀναμορφωτοῦ τῆς μοναστικῆς πολιτείας Ἀθανασίου: «Ὡς δ' οὖν ἐπέβη τοῦ Ὄρους (ὁ Ἀθανάσιος,) περινοστεῖ μὲν αὐτὸ, περισκοπεῖ δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ, οὐ πολλοὺς ὄντας τότε τοὺς ἀσκουμένους· καὶ τούτων τὴν τραχυτάτην ἀγωγὴν ἀνιχνεύσας καὶ τὸν ἐρημικὸν καὶ ἀπράγμονα βίον, ἐθαυμάζετο καὶ ἤδετο τούτοις. Καὶ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀτεχνῶς ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα· οὐ γὰρ γῆν ἤρουν, οὐκ αὐλακα ἔτεμνον, οὐ θοῦν εἶχον, οὐχ ὑποζύγιον, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἀχθοφόρων ζῶων, ἀλλὰ καλύβας ἐκ μικρῶν πηξάμενοι ξύλων, καὶ ὀροφὴν αὐταῖς ἐκ χόρτου συμφορηθεῖσαν ἐπισχεδιάσαντες, οὕτως ἐν θέρει, οὕτως ἐν χειμῶνι διεκαρτέρου, τῶν ἐναντίων τοῦ ἀέρος ἀνεχόμενοι προσβολῶν. Εἰ δέ ποτε καὶ γένοιτό τις χρεία μετακομίσαι τι τῶν παρ' αὐτοῖς, αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν τὴν τῶν νωτοφόρων ζῶων χρεία ἐπλήρου. Τροφὴ αὐτοῖς, μετὰ τὴν πνευματικὴν, ἢ σωματικὴ, ἄσχευος πᾶσα καὶ ἀπέριττος καὶ τὸ ὄλον ὄρειος· τῶν ἀγρίων δένδρων συλλέγοντες τοὺς καρποὺς, αὐτοσχέδιον ἑαυτοῖς παρετίθουν τὴν τράπεζαν, πλὴν εἰ μὴ που πλοίου ποθὲν ἐποκεΐλαντος, εὐχῆς χάριν περιέβαλλον τινες σίτου ἢ κέγχρου, εἰ τύχοι, ἢ τινος ἄλλου τῶν σπερμάτων.» Ὡστε ὁ Ἀθανάσιος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρῶτος ἀναμορφωτὴς τῆς ἐν τῷ Ὅρει πολιτείας· ἐννοεῖται δὲ, ὅτι οἱ φανατικώτεροι τῶν μοναχῶν βαρέως κατ' αὐτοῦ ἔφερον.

Ἀποθανόντος τοῦ Νικηφόρου, οἱ τέως ἀχθόμενοι κατὰ τῶν καινοτομιῶν, ἃς εἰσήγαγεν ἐν τῇ χερσονήσῳ ὁ λίαν φιλόκαλος καὶ μεγαλοεργὸς οὗτος πατήρ, ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν, καὶ κατηγόρουν τὸν Ἀθανάσιον «ὡς καταδυναστεύοντα τοῦ Ὄρους, καὶ τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ τὰ ἔθιμα καταλύοντα. Οἰκοδομὰς γὰρ ἀνήγειρε πολυτελεῖς, καὶ πύργους καὶ λιμένας ἐνήργησεν, ἐπιβρόας τε ὑδάτων κατήγαγε, καὶ ζεύγη βοῶν ὠνήσατο, καὶ εἰς κόσμον ἤδη τὸ Ὄρος μετεποίησεν· ἀγροὺς γὰρ ἔσπειρε, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελώνας, καὶ καρπὸν γεννήματος

εποίησεν. . . . ὅτι τε τοὺς ἀρχαίους νόμους παρακινεῖ, καὶ μεταποιεῖται τὰ παλαιὰ ἔθνη καὶ ὄρους.» Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς, καίτοι τὸ πρῶτον ὀργισθεὶς μετεπέμψατο τὸν Ἀθανάσιον, φιλοφροσύνῃς αὐτὸν πληρώσας ἀκολούθως, ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ὄρος, ἐπιδοκιμάσας τὰς μεταρρυθμίσεις, ἃς τινὰς εἰσήγαγεν ἐν αὐτῷ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, μετὰ τὴν σύμπηξιν καὶ παγίωσιν τῆς τέως κυμαινομένης μοναχικῆς πολιτείας ἐν τῷ Ὅρει διὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ ἐτέρων μεγαλοπρεπῶν μονῶν καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως πλείστων ἀδελφῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἡ τοῦ Ὄρους ὄψις ἔλαβε κοινωνικωτέραν μορφήν. Ὁ βίος τῶν μοναστῶν ἐγένετο κοσμικώτερος, ἕως οὗ ἀπὸ κοινοβιακοῦ μετετράπη εἰς τὸν ἰδιορρυθμὸν, καὶ ἤρξαντο ἐρίζειν περὶ πρωτείων καὶ διανομῆς γῆς καὶ ἄλλων κοσμικῶν διενέξεων, καθὰ δηλοῦσι τὰ κατὰ καιροὺς ἐκδεδομένα βασιλικά σιγίλλια καὶ χρυσοβούλλα, τὰ δρίζοντα τὰς τοποθεσίας καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μοναχῶν προνόμια.

B.

Ἡ Ἀθωνιάς χερσονήσος προεκτείνεται εἰς μῆκος πεντήκοντα περίπου χιλιομέτρων, ἐν δὲ τῇ ἐσχατιᾷ αὐτῆς ἐπικάθηται μεγαλοπρεπῆς καὶ σοβαρὸς ὁ πελώριος κῶνος τοῦ Ἀθωνος, προεκτεινόμενος εἰς ὕψος 6,400 ποδῶν. Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος, ὁ τῶν Ἀργοναυτῶν ποιητῆς, λέγει, ὅτι ἡ σκιά τοῦ ὄρους τούτου καλύπτει μέρος τῆς νήσου Λήμνου, ἐπεκτεινομένη μέχρι τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως Μυρίνης. Ἀδύνατον δὲ νὰ παρασταθῆ καὶ διὰ τῆς ποιητικωτέρας γραφίδος ἢ λαμπρότης καὶ τὸ πάντερπνον τῆς θέας, ἣν ἀπολαμβάνει ὁ περιηγητῆς, μετεωριζόμενος ἐπὶ τὰ αἰθέρια ἐκεῖνα ὕψη.

Τερπνόταται τῶντι καὶ ποιητικαὶ αἱ θέσεις τοῦ λασίου τούτου ὄρους. Καταβάλλεται, λόχη πυκνὴ, ἀνεμώδεις δειράδες, πυκνὰ καὶ βαθύσκια δάση, κολωνοὶ περικλειόντες τὰς ὑπὸ κισσοῦ κεκαλυμμένας τρώγλας τῶν θιασωτῶν τοῦ μονήρους βίου, ἀλλαχοῦ δὲ κρημνοὶ ἀπότομοι, καὶ φάραγγες, καὶ χαράδραι, πέραν δὲ πάλιν πέλαγος νησοφυτευμένον, καὶ σαπφείρινος οὐρανός— ἰδοὺ ὅ,τι προσβάλλει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου ριπτόμενον εἰς τὴν περὶ ἑαυτὸν φύσιν ὄμμα τοῦ περιηγητοῦ. Ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ ταῦτοχρόνως παντέρπνου ταύτης

σκοπιάς, ἣτις πανταχοῦ παρέχει εἰς τὰς αἰσθήσεις συγκεκερασμένον τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ὑψηλόν, οἶκοθεν ἢ ψυχῇ ἀνεπαισθήτως ὑψοῦται εἰς τὸν Δημιουργόν, πληρουμένη ἀνεκκαλήτου θρησκευτικοῦ αἰσθήματος.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄθωνος, εἰς τὰ κοιλάματα τῆς ὁποίας εὐρίσκονται αὐτοφυῆ ῥόδα ἀμάραντα καὶ πληθὺς εὐωδῶν ἱαματικῶν φυτῶν, καὶ ὅπου τὸ πάλαι ἴστατο τὸ ἀγαλμα τοῦ νεφεληγερέτου καὶ τερψικεραῦνου Διός, σήμερον ὑπάρχει ἐν εἶδει στεφάνης ναῖσκος, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως, τὸ ὕψιστον τοῦτο τῆς Ὀρθοδοξίας σημεῖον, ἀφ' οὗ ἐξυμνεῖται ὁ Δημιουργὸς τοῦ παντός δι' Ἑλληνίδος φωνῆς. Ὀλίγον δὲ κατωτέρω τῆς κορυφῆς, περὶ τὸ μέρος ὅπου ἔκειτο ἢ τὸ πάλαι Ἀκρόθωος, εὐρίσκεται σήμερον ἡ λεγομένη Κεραιά, ἡ εὐαερωτέρα καὶ ὑγιηρεστέρα τῶν πολιχνίων τοῦ Ἄθωνος. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Μελέτιον, οἱ τὰς τοποθεσίας ταύτας οἰκοῦντες ἔζων τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα ἔτη πλείοτερον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων.

Ὀρμώμενοι ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Ἄθωνος, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, πρὸς τὴν ἐσχατιὰν τῆς ἀπ' αὐτοῦ κληθείσης χερσονήσου, ἀπαντῶμεν ἐκ μὲν τῆς βορείου αὐτῆς πλευρᾶς κατὰ σειρὰν τὰς ἑξῆς ὀκτὼ μονὰς, ἀπάσας σχεδὸν ἐκτισμένας παραλίως καὶ ἐπὶ ῥωμαντικωτάτων τοποθεσιῶν κειμένας: τὴν τῆς Λαύρας, τὴν τοῦ Καρακάλλου, Φιλοθέου, Ἰβήρων, Σταυρονικήτα, Παντοκράτορος, Βατοπεδίου καὶ Ἐσφιγμένου. Ἐκ δὲ τῆς νοτίου πλευρᾶς, ἀντιστοιχοῦσας ταῖς ἀνωτέρω, ἑτέρας ὀκτὼ μονὰς: τὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου, Διονυσίου, Γρηγορίου, Σιμωνόπετρας, Ξηροποτάμου, Ῥωσσικοῦ, Ξενοφώντος καὶ Δοχειαρίου. Τέσσαρες δ' ἕτεραι, τουτέστιν ἡ τοῦ Κουτλουμουσίου, Κωνσταμονίτου, Ζωγράφου καὶ Χιλιανδαρίου, κεῖνται μεσογείως. Σημειωτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης μέχρι τῆς ἑτέρας πλάτος τῆς χερσονήσου κατὰ μέσον ὄρον εἶναι δύο ὠρῶν, ἢ δὲ μεταξὺ ἐκάστου μοναστηρίου ἀπόστασις ποικίλει ἀπὸ μιᾶς μέχρι τεσσάρων ὠρῶν.

Ἐκτὸς τῶν εἴκοσι τούτων σεβασμίων διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν καὶ ἱστορικῶν μονῶν, ἀπαντῶνται καθ' ἅπαν τὸ μῆκος τῆς χερσονήσου δεκατρεῖς μεγάλοι σκῆται, τινὲς τῶν ὁποίων εἰσὶν ὠραιότεραι καὶ εὐρύτεραι τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων, ἀφ' ὧν ἐξαρτῶνται πρὸς δὲ, περὶ τὰ 350 κελλῖα, ἕκαστον τῶν ὁποίων κέκτηται ἴδιον ναῖσκον καὶ ἰδίας περὶ αὐτὸ προσοδοφόρους

γαίας. Πενταχισίλιοι δὲ περίπου μοναχοὶ καὶ ὑπὲρ τοὺς χιλίους κοσμικοὺς ἐργάτας ἀποτελοῦσι τὸν ὄλον πληθυσμὸν τῆς ἀξιοπεριέργου ταύτης κοινωνίας.

Τὰ ἡμίση τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος διετήρησαν τὸ κοινον βιακὸν πολίτευμα, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου θεσπισθὲν καὶ κληροδοτηθὲν. Κατὰ τοῦτο, πάντες οἱ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ ἐνασκούμενοι ἀδελφοὶ ὀφείλουσι νὰ ἐκτελῶσιν ἀγογγύστως τὰς ἐπιβαλλομένας αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου λειτουργίας, ἐνδεικνύμενοι ἐν παντὶ τελείαν ὑπακοήν, ἐξασκοῦντες ἀπόλυτον κοινοκτημοσύνην, καὶ καθυποβαλλόμενοι εἰς δίαιταν αὐστηροτέραν τῆς τῶν λοιπῶν μοναχῶν, καθὼ ἀπέχοντες κρεῶν καὶ ἄλλων πολυποικίλων καὶ ὀρεκτικῶν βρωμάτων. Τὰ δὲ λοιπὰ ἡμίση ἠσπάσθησαν τὸ ἰδιόβρυθμον λεγόμενον σύστημα, καθ' ὃ ἕκαστος ἀδελφὸς ἔχει τὸ ἐλεύθερον νὰ βιοῖ ἀνετώτερον τοῦ ἄλλου, καὶ νὰ διαχειρίζεται κατ' ἀρέσκειαν τὴν ἰδίαν περιουσίαν, ἣτις μόνον μετὰ θάνατον ἀνήκει εἰς τὸ κοινὸν τῆς μονῆς ταμεῖον. Τριμελὲς δὲ, ἢ καὶ πολυμελεστέρα πολλαχίς, ἐπιτροπὴ διαχειρίζεται τὴν περιουσίαν τῆς μονῆς, καὶ προνοεῖ περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς. Εἰς τρόπον ὥστε, τὸ μὲν κοινοβιακὸν πολίτευμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἀπόλυτον μοναρχικόν, καθόσον μάλιστα ὁ κατὰ καιρὸν Ἡγούμενος ἐκάστης μονῆς κέκτηται ἰσχὺν ἰσόβδιον· τὸ δὲ ἰδιόβρυθμον ἰσοδυναμεῖ κάπως πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, τῆς πολυμελοῦς ἐπιστασίας ἀντικαθισταμένης ὑπ' ἄλλης καθ' ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα.

Τὰ εἰσοδήματα τῶν μοναστηρίων προέρχονται ἐκ τῆς ὑλοτομίας τῶν δασῶν, ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἐπιτοπίων προϊόντων, καὶ ἰδίως τῶν λεπτοκαρῶν καὶ τῶν ἐλαιῶν. Ἡ τοῦ Κουτλουμουσίου μονὴ συγχομίζει κατ' ἔτος περὶ τὰς 200,000 ὀκάδας λεπτοκαρῶν ἢ τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Φιλοθέου ἐξάγουσι κατ' ἔτος ξυλικὴν οὐκ εὐκαταφρόνητον. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπιτοπίων τούτων προϊόντων, τὰ μοναστήρια κέκτηνται διαφόρους ἰδιοκτησίας, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον προσδοφόρους, καλουμένας Μετόχια, ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν τοῦ Ἄθωνος κειμένης νήσου τῆς Θάσσου, ἐπὶ τῆς ἀπέναντι χερσονήσου τοῦ Λόγκου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ γηπέδου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Εὐαρίθμων δὲ τινῶν διατηροῦνται εἰσέτι ἐν Βεσσαραβία καὶ ἄλ-

λαχοῦ τῆς Εὐρώπης λίαν πλούσια κτήματα, ἀποφέροντα οὐκ εὐκαταφρόνητον ἐτήσιον εἰσόδημα.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀθωνίτιδος χερσονήσου, κατὰ τὸ παν-
μεσόγειον καὶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς βορείου κοιλάδος, κεῖται ἡ
τῶν Καρεῶν πολίχνη, ἡ πρωτεύουσα, οὕτως εἰπεῖν, τῆς χώρας.
Αὕτη ἀπαρτίζεται ὑπὸ πλείστων ὄσων ἀγροικιῶν ἢ κελλίων,
γραφικιώτατα διεσπαρμένων εἰς τὰς χλοεῖρας κλιτύας τῶν λόφων
καὶ μεταξὺ τῶν καταφύτων κοιλάδων· ὑπὸ τῶν οἰκημάτων τῶν
ἀντιπροσώπων, εἴτε ἐπιστατῶν τῶν εἴκοσι μοναστηρίων ὑπὸ τι-
νων ἐργαστηρίων χειροτεχνῶν καὶ ἄλλων καταστημάτων, ἐν οἷς
πωλοῦνται τὰ χρειώδη. Ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τοῦ χωρίου ἱδρύεται ὁ
ἀρχαιότατος Καθολικὸς ναὸς, ὁ κοινῶς Πρωτάτον καλούμε-
νος, καθότι ἐνταῦθα ἐδρεύει ἡ Ἱερὰ Κοινότης, ἀπαρτιζομένη ἐκ
τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εἴκοσι μονῶν· εἰς δὲ πρόεδρος (Πρω-
τος,) ἐκλεγόμενος κατὰ τετραετίαν, διαχειρίζεται τὴν ἐκτελε-
στικὴν ἐξουσίαν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων μονα-
στηρίων Λαύρας, Βατοπεδίου, Ξηροποτάμου καὶ Χιλιανδαρίου.

Ἐν ἀρχῇ τὴν διοίκησιν τοῦ Ὄρους εἶχεν ὁ Πρωτός, χαίρων
οὐκ ὀλίγα προνόμια· ἀλλὰ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Χριστιανικῆς
βασιλείας, ἡ τοῦ Πρώτου ἀρχὴ ἐξησθένισε, καὶ ἐσυστήθη ἡ λεγο-
μένη π εν τὰς ἐκ τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων, ἐξ ὧν εἰς πα-
τὴρ ἐπέχει τὸν τόπον τοῦ παλαιοῦ Πρώτου, ὑπὸ τὸν τίτλον
Πρωτεπιστάτης. Ἀπασαὶ δὲ αἱ ἀποφάσεις ἢ αἱ διατάξεις
τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ὀφείλουσι νὰ φέρωσιν ἐπὶ τούτῳ σφραγι-
δα, ἧς τινος ἕκαστος τῶν τεσσάρων ἀντιπροσώπων κατέχει ἀνά
ἐν τεταρτημόριον. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισε τὴν μι-
κρὰν ταύτην μοναχικὴν δημοκρατίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως, καὶ ὑπερησπίσθη αὐτὴν ἀείποτε δυνάμει μι-
κροῦ τινος ἐτησίου φόρου, διαβιβαζομένου διὰ τοῦ ἐν Καρεαῖς
ἐδρεύοντος μετὰ τοῦ μικροῦ ἐπιτελείου τοῦ Ὄθωμανοῦ Ἀγα.

Ἀπασα μὲν ἡ Ἀθωνίτις χώρα παρέχει τοποθεσίας πλήρεις
καλλονῶν καὶ μεγαλείου, ἀλλ' ἰδίως ἡ τῆς μικρᾶς ταύτης πολί-
χνης ἀποψις εἶναι ἡ θυμηδεστέρα καὶ μᾶλλον ἀξία λόγου. Ἡ
φύσις ἐνταῦθα, μεγαλοπρεπῆς καὶ πλουσία, κοσμεῖ τὸ ἔδαφος
διὰ παντοίων δένδρων καὶ θάμνων· φυτὰ δὲ εὐωδέστατα, ἀναρρι-
χώμενα εἰς τὰ κτίρια καὶ εἰς τὰ δένδρα καὶ πλήρη ἀνθέων ποι-
κίλοχρῶν, αἰωροῦνται εἰς τὸν ἀέρα καὶ πληροῦσι πανταχοῦ

εὐωδίας τὴν ἀτμοσφαῖραν. Βεβαίως τὰς τοποθεσίας ταύτας εἶχεν
ὑπ' ὄψιν Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς, περιγράφων ὡς ἐξῆς τὴν φύσιν
τῆς χώρας: «Τὰ τε γὰρ ἄλλα τὸ ὄρος ὁ Ἄθως θαυμάζεσθαι ἄ-
ξιον εἶναι δοκεῖ μοι, ὅτι τε πρὸς ἀέρα κέκραται πάνυ τοι εὐφυῶς,
καὶ ὅτι πολλῇ τινι καὶ παντοδαπῇ τῇ χλόῃ κοσμεῖται. . . . καὶ
πολλὴν εὐθὺς περιβάλλεται τὴν τῆς τέρψεως ἡδονήν. Καὶ ρεῖ
πανταχόθεν, ὥσπερ ἐκ θησαυρῶν, τό τε εὐπνοῦν τῆς ὄσμῆς καὶ τὸ
τοῦ ἀνθους εὐχρουν. . . . δένδρεσι τε πολυειδέσι κομᾶ, καὶ ἄλση
καὶ λειμῶνας ποικίλους, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, πλουτεῖ. . . καὶ
τέρψεως τις πέπλος ἐντεῦθεν ὑφαίνεται ξένος ἐκεῖ συμμιγῆς,
οὐκ ἦρος ὥρα μόνη, ἀλλ' ἐν ἅπαντι καιρῷ καὶ χρόνῳ. . . . καὶ
ἅμα πηγαῖς αὐτοφυῶν ὑδάτων ὁ χῶρος ἄρδεταί τε καὶ περιαν-
τλεῖται πολλαῖς.»

Παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ρευμάτων, ὑπὸ τὴν δροσερὰν αὔραν τῆς
φιλύρας ἢ εἰς τὰς ἀλλαχοῦ ἡδέως ψιθυρίζουσας πλατάνους, ἐν τῷ
μέσῳ τῆς πυκνοφύλλου καὶ χλοεῖρας καστανέας, ἐνῷ ἀκούονται
τὰ μελωδήματα τῶν πτηνῶν, ὁ οὐρανομήκης νοῦς τοῦ ἀνθρώπου
ὑψοῦται καὶ εἰσδύει εἰς τὰ βάθη τοῦ ἀπείρου ἤσυχος καὶ γαλη-
νιαῖος, τὸ δὲ βλέμμα τέρπεται εὐρίσκον πανταχοῦ ποικίλα κάλ-
λη, ποικίλας χάριτας, ποικίλας μεγαλοπρεπείας. Μεθ' ὀπόσης
χάριτος ἀναδύει ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πολυφύλλου δάσους τὸ ἐρημη-
τήριον, ὃ περιστέφει ἡ δάφνη, τὸ κλῆμα, ἡ νάρδος καὶ ἡ μυρ-
σίνη! πόσον δὲ λαμπρὰ, ὡς στιλπνότατος ἄργυρος, ἀναβλύζει
ἐκ τῶν πετρῶν ἢ πηγῇ, καὶ πόσον ἄρμονικὰ ψιθυρίζει τὸ ρεῖθρον
ὑπὸ τὰς ροδοδάφνας καὶ τὸν κισσόν!

«Οὐδαμοῦ τῶν περιηγήσεών μου, (λέγει Ἀγγλος τις περιη-
γητῆς, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ὄρος πρό τινων ἐτῶν,) εἶδα θεῶν θελκτι-
κωτέραν τῶν μικρῶν τοῦ Ἄθωνος ἐπαύλεων. Κεῖνται δ' αὐταὶ
συνήθως εἰς τὰ πλάγια τῶν βουνῶν, ἐν μέσῳ τῶν καλλιεργη-
μένων ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἀγρῶν, καὶ συνίστανται εἰς μικροὺς τε-
τραγώνους πυργίσκους, μὲ βραχὺ περιτείχισμα καὶ ναῖσκον, ὅ-
θεν ὁ ἦχος τοῦ σημάντρου, ὁ καλῶν τοὺς μοναχοὺς εἰς προσευ-
χὴν, διαχέεται μελαγχολικὸς εἰς τὰ πλησίον ἀρχέγονα δάση.
Καὶ ἐνθεν μὲν κἀκεῖθεν ἡ ἀνεμώνη καὶ τὸ κυκλάμινον στολίζουσι
τὴν γῆν, καταβράχται δὲ κρυσταλλίνων ὑδάτων καταπίπτουσι
εἰς τὰς κοιλάδας καὶ τὰς φάραγγας ἀπὸ βράχων καὶ λιβάδων.
Ἄν τὸ ὄρος, τὸ περιέχον τὰς ὡραίας ταύτας σκηνάς, ἤθελε,

κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ Λυσίππου, (α) μεταποιηθῆ δι' ὑπερφυοῦς ἀγῶνος τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης εἰς ἀνδριάντα τοῦ Ἀλεξάνδρου, διστάζω ἂν ἤθελε παράσχει θέαν μεγαλοπρεπεστέραν τῆς ὑπὸ τὰ ὄμματά μου μαγικῆς σκηνῆς, ἣν καθωραΐζον ἔτι μᾶλλον οἱ ὑπερνεφεῖς θόλοι καὶ πύργοι τῶν μοναστηρίων.»

Τὸ ὄνομα Καρεαὶ διαφοροτρόπως ἐξηγεῖται καὶ γράφεται. Κατὰ τινὰς, ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθῶμεν τὴν γραφὴν Καρυαί, κληθείσης οὕτω τῆς χώρας ἐκ τῆς πληθύος τῶν περὶ αὐτὴν λεπτοκαρυῶν. Κατὰ δὲ τὸν πολὺν Σιμωνίδην, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ Καριάπολις, ἥτοι Καρῶν ἀποικία, ἀνάγκη νὰ γράφωμεν καὶ νὰ προσφέρωμεν Καρυαί. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσεν ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀκαμάτου τούτου ἀρχαιολόγου, ὅστις ἀρκούντως ἐλέλιξε πρό τινος τὸν φιλολογικὸν κόσμον, καὶ ὡς σπάνιον τι μετέωρον ἀνέλαμψε καὶ ἐσβέσθη ἐν ἀκαρεῖ, νομίζω οὐχὶ ἄσκοπον νὰ παραθέσω ἐνταῦθα, χάριν τῶν φιλοπεριέργων, τὰς ἀντιστοιχούσας ταῖς σημεριναῖς μοναῖς ἀρχαίας πόλεις καὶ πολίχνας μετὰ τῶν ὀνομασιῶν αὐτῶν, ὅσας καθώρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ ὁ ἀνένδοτος οὗτος καὶ παράδοξος ἀρχαιοδίφης.

« Ἐν τῇ θέσει τῇ καλουμένῃ τανῦν Ἀμολιανῆ, ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Δικτιδίον. Ἡ Διοσκουριάς, ἐνθα νῦν τὸ παλαιὸν Ῥωσικὸν μοναστήριον. Ἡ τῶν Ἀκροθῶων, ὅπου νῦν ἡ Κερασιά, ἥτις, ἀκρόπολις οὔσα τῆς τῶν Ἀκροθῶων πόλεως, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Κερασφόρος, ἀπὸ βωμοῦ τινος τῆς Κερασφόρου Ἀρτέμιδος λαβοῦσα τὴν ἐπίκλησιν. Ἡ Σάνη ἔκειτο ὅπου ἤδη ὁ Πρόβλακας· αἱ δὲ Κλεωναί, πλησίον τῆς τοῦ Ξηροποτάμου μονῆς, (β) ἐνθα νῦν ὁ λιμὴν Δάφνης, λαβῶν τὴν προσηγορίαν ἐκ τοῦ ἰδρυμένου ποτὲ ἐνταῦθα ἱεροῦ Δάφνης. Ἡ κωμόπολις Πίλωρος, μετὰξὺ

(α) Περίεργον τὸ τοῦ γλύπτου τούτου πολυώνυμον παρὰ τοῖς σημερινοῖς Εὐρωπαϊοῖς! Ἄλλος περιηγητῆς, ὁ Γάλλος Α. Proust, περιελθὼν τὸ ὄρος κατὰ τὰ 1858, ἀποκαλεῖ τὸν ἀρχιτέκτονα τούτον Δημόφιλον· ἄλλοι δὲ θέλουσιν αὐτὸν Δεινοκράτην, κτλ.

(β) Τὰς τοποθεσίας τῶν παρ' Ἡρόδοτον μνημονευομένων πέντε πόλεων τῆς Ἀθωνιάδος χώρας λίαν διαφοροτρόπως ὀρίζει ὁ ἀρχαιολόγος Σιμωνίδης, παρ' ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας πραγματείας ἐταξινόμηθησαν. Οὕτω τὴν Ὀλύφουζον θέλει εἰς τὴν θέσιν τῆς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς· τὴν κωμόπολιν Ἀθωσαν, πλησίον τῆς Λαύρας· τὸ Διον, ὅπου ἤδη ἡ τοῦ Κωνσταντοῦ μονῆ· τὴν δὲ Θύσον καὶ τὰς Κλεωνὰς πλησίον ἀλλήλων, τουτέστι ἐν τῇ σημερινῇ θέσει τῆς μονῆς Ξηροποτάμου καὶ τοῦ παρ' αὐτὴν λιμενίσκου τῆς Δάφνης. Ἐπὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν διδομένων περὶδονται αἱ καινοτόμοι αὐταὶ μετατροπαὶ ἀγνοῶ.

τῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Ξενοφῶντος, ὅπου καὶ ἱαματικά ἀφθόνως ἀναβρῶσιν ὕδατα ἀνευ ἀποτελέσματος, καθὸ ἀγνοούντων τῶν μοναχῶν τὴν ἱαματικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἡ Σάρτη, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀθωνος, ἐνθα νῦν ἡ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ σκῆπη· ἡ δὲ Σερμουλία ἔκειτο μετὰξὺ τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου μονῆς καὶ τῆς τοῦ Χιλιανδαρίου, ἀκριβῶς δὲ ἐν τῇ θέσει Ἐσφιγμένου ἦν ἡ πολίχνη Τισιφόνη. Τορώνη δὲ ἦν ἡ νῦν καλουμένη Συκιά, λιμὴν ἀπέναντι τῆς Δάφνης ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Λόγκου.

« Ἀπασαὶ σχεδὸν αἱ τοῦ Ἀθωνοῦ ἐπὶ ἐρειπίων ἀρχαίων ἱερῶν ὠκοδόμηται. Οὕτως ἡ τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Ποσειδῶνος ἀνίδρυται· ἡ τοῦ Διονυσίου, ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Εὐρυγενείου Κρόνου, παρ' αὐτὸν δὲ ἔκειτο ναὸς τῆς Καλλιπλοκάμου Δήμητρος· ἡ τοῦ Πρωτάτου, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ Καρίου Διὸς καὶ Γοργοφόνου Ἀθηνᾶς· ἡ τοῦ Βατοπεδίου, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων τοῦ περιστύλου ναοῦ τῆς Ἀνυμφεύτου Ἀθηνᾶς, ὅστις πρῶτος καθιερώθη εἰς λατρείαν τῇ Ἀειπαρθένῳ Μαρῖα, τὰ δὲ ἐν αὐτῷ εἰδωλεῖα εἰς λεπτόν συνετρίβη· ἡ τοῦ Δοχειαρίου ἱδρυται ἐπὶ ναοῦ τινος τοῦ Ὠκυπτέρου Ἐρμοῦ· ἡ τοῦ Κωνσταντοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ζωοδόχου Διὸς· ἡ τοῦ Ῥωσικοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῶν Διοσκουρίων καὶ τοῦ τῆς Εὐλόχου Ἀφροδίτης· ἡ τῆς Ἀγίας Ἀννης σκῆπη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων εἰδωλείου τῆς Βουναίας Ἡρας, κτλ. κτλ.»

Γ.

Σύντομος τις περιγραφή ἐνὸς ἐκάστου τῶν πρωτευόντων μοναστηρίων τοῦ Ἀθωνος δὲν θὰ ἦτο ἀσυντελής πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς περιεργείας τῶν κατὰ πρῶτον ἤδη διεξερχομένων πραγματεῖαν, ἔστω καὶ μικρὰν, περὶ τῆς πλησιοχώρου μὲν ἡμῖν κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, ἀλλὰ λίαν ἀποκέντρον ὡς πρὸς τὰς ἠθικὰς σχέσεις γωνίας ταύτης τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Ἀρχόμεθα δὲ, κατὰ τὴν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἀπαρίθμησιν, ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ μεγίστης ἰδιορρύθμου μονῆς τῆς Λαύρας.

Ἡ μονὴ αὕτη, λίαν παρεμφερῆς πρὸς φρούριον παλαιὸν, περικυκλοῦται ὑπὸ ὑψηλῶν λευκῶν τειχῶν, ὑπεράνω τῶν ὁποίων φαίνονται συμπεφυρμένα θόλοι, πύργοι ἀλλοκότου σχήματος,

καὶ κορυφαὶ κυπαρίσσω. Πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπάρχει πρόστοον βυζαντινῆς ἐργασίας, ἥτοι θόλος ἐπὶ τεσσάρων στηριζόμενος κιόνων, ὅπερ ἀπαντᾶται εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηρίων. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μονῆς περιλαμβάνει δύο μεγάλας αὐλὰς καὶ ἄλλας μικροτέρας, περίξ δὲ τούτων ἐκτείνονται στοαί, συγκοινωνοῦσαι μετὰ τῶν κελλίων τῶν μοναχῶν, οἵτινες σήμερον ἀριθμοῦνται περὶ τοὺς 120. Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς μεγάλης αὐλῆς κεῖται τὸ Καθολικόν, ἐστρωμένον διὰ λαμπρῶν πολυχρῶν μαρμάρων, καὶ ἀφρονῶν εἰς ἀρχαιοτάτας εἰκόνας, ὧν δύο, δωρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ παραπετάσματος τοῦ ἱεροῦ προσηλωμένα, εἰσὶ περιεργότατα τεχνικὰ μνημεῖα, ἐξεργασμένα πολυτελῶς διὰ χρυσῶν συρμάτων καὶ λίθων πολυτίμων, σαπφείρων καὶ σαρδίων καὶ ἀχατῶν. Ἀπέναντι δὲ τοῦ Καθολικοῦ κεῖται τὸ περιώνυμον ἐστιατόριον, κατάκοσμον ὑπὸ τοιχογραφιῶν, ἀναγομένων εἰς ἐποχὴν πολὺ ἀρχαιοτέραν τῆς τοῦ περιωνύμου ἱερογράφου Πανσελήνου.

Τὸ πολυτιμότερον τῶν κειμηλίων τῆς μεγίστης Λαύρας εἶναι θήκη τις περιέχουσα τεμάχιον τοῦ τιμίου ξύλου, δωρηθεῖσα εἰς τὴν μονὴν παρὰ τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς Νικηφόρου τοῦ αὐτοκράτορος. Σύγκειται ὅλη ἐκ χρυσοῦ ἀπέφθου, ἔχουσα ὕψος 18 δακτύλων, κλειομένη διὰ θυρίδος, ἧς ἐκότερα τὰ φύλλα φέρουσιν ἔξωθεν διπλὴν σειρὰ ἀρχαιοτάτων ἀδαμάντων, σμαράγδων, μαργαριτῶν καὶ ρουβινίων μεγάλων ὡς ἡμίδραχμα. Ἀνοιγομένης τῆς θυρίδος, φαίνεται εἰς τὰ ἐντὸς τὸ τεμάχιον τοῦ σταυροῦ καταστράπτον ἀπὸ πετράδια. Ἡ θυρίς ἐνδοθεν, ὡς καὶ πᾶσα τῆς θήκης ἢ ἐπιφάνεια, καλύπτεται ἀπὸ γλυφᾶς παριστώσας ἀγίους, καὶ κοσμεῖται ἐπίσης μὲ λίθους πολυτελεῖς. Ἡ μεγαλοπρεπεστάτη αὕτη θήκη εἶναι ἀριστούργημα βυζαντινῆς τέχνης.

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ μοναστηρίου, κειμένη ἀριστερόθεν τῆς ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσοδὸν μεγάλης αὐλῆς, συνίσταται ἐκ δύο προσεχῶν δωμάτων, ἐν οἷς τὰ βιβλία φυλάσσονται μὲ ἰκανὴν τάξιν ἐντὸς ξυλίνων θηκῶν. Ἀπαρτίζεται δὲ ὑπὸ τετρακισχιλίων περίπου τόμων, ὧν αἱ τρεῖς χιλιάδες ἐντυπα, ἐκκλησιαστικὰ τὰ πλεῖστα συγγράμματα, καὶ ὀλίγα τινὰ κλασικῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐν οἷς καὶ ἡ πρώτη ἐκδοσις τῆς Ἀνθολογίας γράμ-

μασι κεφαλαίοις. Ἐκ δὲ τῶν ἐννεακοσίων χειρογράφων, τὰ μὲν ἑξακόσια εἰσὶν ἐπὶ γάρτου, τριακόσια δὲ ἐπὶ μεμβράνης, ἅπαντα σχεδὸν ἐκκλησιαστικῆς ὕλης, πλὴν τόμων τινῶν περιεχόντων θύραθεν συγγραφεῖς, καὶ δύο περιέργους πραγματείας περὶ βοτανικῆς μετὰ σχεδίων βοτανῶν, πιθανῶς συγγραμμάτων τοῦ Διοσκουρίδου.

Εἰς ἀπάσας τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ὄρους μέγα μέρος τῶν περγαμηνῶν χειρογράφων, ἐξ ὧν ἐσεβάσθη ἡ ἀρχαιοπρεπὴς κόνις καὶ ὁ καταστρεπτικὸς σῆς, θέλει εὐρεῖ ὁ περιηγητὴς κατεχόμενον ὑπὸ ἀντιγράφων Εὐαγγελίων, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρηγνταί τινὰ γεγραμμένα δι' ὠραίων δακτυλίων χαρακτήρων, καὶ κεκοσμημένα διὰ λαμπρῶν χρωματισμένων πλαισίων καὶ διαχρῦσων εἰκόνων, καὶ ἄλλων καλλιγραφικῶν λεπτοουργημάτων, κινούντων τὸν θαυμασμὸν τοῦ θεατοῦ· πρὸς δὲ, ὑπὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χρυσοστόμου εἰς φύλλον, καὶ ἄλλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ πλεῖστα γραφῆς ἀπὸ τοῦ Θ' μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Πλὴν τίς βεβαιοῖ ἡμᾶς, ὅτι μετὰ τῶν χειρογράφων τούτων δὲν ὑπάρχουσι καὶ παλίμψηστα πολλὰ, καὶ ὅτι ὑπὸ τὰ τροπάρια τῆς Ὀκτωήχου δὲν ὑποκρύπτονται ἴσως κωμωδία Μενανδρική, πολυστένακτα ἀντικείμενα τῶν πόθων παντὸς ἔραστοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἀθανάτου Μούσης;

Τὸ μετὰ τὴν Λαύραν ἐρχόμενον καὶ τετράωρον αὐτῆς ἀπέχον κοινόβιον τοῦ Καρακάλλου, παρεμφερὲς πρὸς ἀρχαῖον Γοτθικὸν φρούριον, ἔχει θέσιν τερπνοτάτην ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, ὅθεν καθορᾶται ἡ γλαυκοτάτη θάλασσα, μακρὰν ὁ ὑψηλὸς βράχος τῆς Σαμοθράκης, καὶ εἰς βαθυτέραν ἀπόστασιν καταρτίζοντα τὸν μαγικὸν τοῦτον πίνακα τὰ ὄρη τῆς Ἠπέιρου. Ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Ἀντωνίου Καρακάλλα ἢ Καρακάλλου, ἀγνώστου ἐποχῆς καὶ τόπου, καὶ κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ πεντήκοντα περίπου μοναχῶν. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ἰδρυμένος ναὸς, ὡς ἅπαντες οἱ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος, εἶναι κατάκοσμος μὲ εἰκόνας ἀγίων, ὧν αἱ νεώταται ἀναβαίνουσι μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Ἐν τῷ σκευοφυλακείῳ τῆς μονῆς, καίτοι πενιχρᾶς, ὑπάρχουσι δύο σφυροὶ, ἐξ ἧ ὀκτῶ δακτύλους ὑψηλοὶ, χρυσοῦδοι, πεποικιλμένοι διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ θαυμαστοὶ τὴν τεχνικὴν ἐξεργασίαν. Ὁ εἰς μάλιστα, δῶρον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, εἶναι περιεργότατον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας

ἀδαμαντουργίας. Ἡ δὲ βιβλιοθήκη περιλαμβάνει τριακοσίους ἢ τετρακοσίους τόμους ἐντύπους, καὶ ἑκατοστὺν τινα χειρογράφων, ἐξ ὧν τριάκοντα μόνον ἐπὶ μεμβράνης, τὰ δὲ λοιπὰ ἐπὶ χάρτου.

Τὸ πλησιόχωρον ἰδιόρρυθμον τοῦ Φιλοθέου, ὥρας ὁδὸν ἀπέχον, κεῖται εἰς γραφικωτάτην θέσιν, ἀφιστάμενον ἀρκούντως τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ τὸ τοῦ Καρακάλλου. Περικυκλοῦται ἐπίσης ὑπὸ ὑψηλῶν ἐκ λίθου τοίχων, καὶ οὐδὲν ἄξιον λόγου περιέχει, οὔτε εἰς κειμήλια οὔτε εἰς βιβλία, ἐκτὸς τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ κομποῦ αὐτοῦ ναοῦ. Περὶ τοὺς τεσσαράκοντα μοναχοὺς κατοικοῦσιν ἐν τῷ μονυδρίῳ τούτῳ, ἀπολαμβάνοντες τῆς μαγευτικωτέρας φυσικῆς θεάς, καὶ ἀναπνέοντες τὸν καθαρώτερον ἀέρα· καθότι τὸ ἱερόν τοῦτο καθίδρυμα, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, εἶναι ἀπηλλαγμένον τοῦ ψυχροῦ ἐκείνου ἀπογείου ἀνέμου, ὅστις, πνέων μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀπὸ τῆς ξηρᾶς εἰς τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηρίων, προσβάλλει καιρίως τὴν ὑγίαν τῶν ἐν αὐτοῖς μοναχῶν. Πρὸς τούτοις τὸ ὕδωρ ἐνταῦθα εἶναι ἐλαφρὸν, γλυκὺ καὶ ὑγιεινότατον· πλεονέκτημα, ὅπερ χαίρουσιν ἅπασαι αἱ ἀπὸ τῶν ἀκρωρειῶν τοῦ Ἁθῶνος μέχρις ἐνταῦθα τοποθεσίαι.

Τὸ μικρὸν ἀπέχον ἰδιόρρυθμον τῶν Ἰβήρων, ἐκτισμένον ἐπὶ τερπνῆς παραθαλασσίῳ κοιλάδος, εἶναι ἐν τῶν πρωτευόντων ἐπὶ πλούτῳ καὶ μεγέθει μοναστηρίων, καίτοι οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου ὀλοσχερῶς ἀποτεφρωθέν. Ἐθεμελιώθη ὑπὸ Θεοδώρας, γυναικὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, υἱοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, μετὰ τῶν 916 καὶ 922· ἐπεσκευάσθη δὲ μετὰ ταῦτα ὑπὸ ἡγεμόνος τινὸς τῆς Γεωργίας ἢ Ἰβηρίας, ὁπόθεν ἔλαβε καὶ τὴν κλησιν. Διαμένουσιν ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς 150 μοναχοὺς. Ὁ ναὸς, ἱκανὸς εὐμεγέθης, ἴσταται κατὰ τὸ σύνηθες ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς, πέντε ἔχων θόλους, πολλοὺς κίονας καὶ ἀπείρους τοιχογραφίας· πληθὺς δὲ ἐτέρων ναῖσκων ἢ παρεκκλησιῶν, διεσπαρμένων κατὰ τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τῆς αὐλῆς καὶ μετὰ τὸ τετραγώνου οἰκοδομήματος, καθωραΐζουσιν αὐτό. Πάντα τὰ μεγάλα μοναστήρια ἀφθονοῦσιν εἰς τοιαῦτα παρεκκλήσια, εἰς τινα δὲ ἀριθμοῦνται ὑπὲρ τὰ εἴκοσι ἢ καὶ τριάκοντα.

Ἡ βιβλιοθήκη, ἡ ἀρίστη καὶ πλουσιωτάτη τῶν ἐπὶ τοῦ Ἁθῶνος καίτοι λίαν παραμελημένη, κεῖται ἄνωθεν τοῦ τῆς εἰσόδου τοῦ Καθολικοῦ προστόου, ὅπου συνήθως εἶναι εἰς τὰ μοναστήρια

ὁ τόπος τῶν βιβλιοθηκῶν· περιέχει δὲ πενταχισηλίους τόμους ἐντύπους, καὶ δισχίλια χειρογραφα ἐπὶ περγαμηνῆς καὶ χάρτου ἐκ μετάξης, ἅπαντα σχεδὸν θρησκευτικῆς ὕλης, ἐν οἷς ἑκατὸν εἰς γλῶσσαν Ἰβηρικὴν, καὶ τινα Κοπτικὰ, Ψαλτήρια ἀναμφιβόλως καὶ Εὐαγγέλια. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξια εἰσὶν, ἐν μέγα Εὐαγγέλιον εἰς φύλλον, συνεστιχωμένον διὰ βελούδου ἐρυθροῦ καὶ κοσμούμενον δι' ὠραίων εἰκονογραφιῶν καὶ ἄλλων ποικιλμάτων γραφικῆς, ἄριστα διατηρημένων, ἐργασίας τοῦ Θ' αἰῶνος, καὶ ἐν ὠραιότατον χρυσογραφον τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ, ἔργον, καθὰ λέγεται, Ἁγίας τῆς Κομνηνῆς. Κειμήλια πλεῖστα ὅσα εὐρίσκονται ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς ταύτης, ἀλλ' οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοὶ φαίνονται ἴσως πέραν τοῦ δέοντος αὐστηροὶ περὶ τὴν τήρησιν τῶν τοιούτων ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν, καὶ οὔτε ἔχουν τὴν φιλοφροσύνην νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς οὐδένα ξένον νὰ ἐπεξεργασθῇ αὐτούς.

Πλησίον τοῦ μοναστηρίου τούτου, μετέωρον ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ προσκλινοῦς, κεῖται τὸ γραφικὸν ἰδιόρρυθμον τοῦ Σταυρονικήτα, κτισθὲν ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ Πατριάρχου κατὰ τὸ 1522, καίτοι ὡς ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοῦ φαίνεται πολλῶ ἀρχαιότερον· ἴσως ἐπεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἱεράρχου τούτου. Ὁ ὄδοντατος καὶ λίαν ὑψηλὸς πύργος, κείμενος ἀκριβῶς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς οἰκοδομῆς, παρέχει εἰς τὸ σύνολον αὐτῆς ἀποψιν Γοθικοῦ φρουρίου. Ἡ βιβλιοθήκη, μία τῶν ἀξιολόγων βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁθῶνος, περιέχει ὀκτακοσίους τόμους, ὧν οἱ διακόσιοι χειρογραφα περγαμηνὰ καὶ ἰσάριθμα ἐπὶ χάρτου. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐξέχουσι τὰ ἅπαντα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ὀκτὼ τόμους μεγάλου σχήματος, ἐν Εὐαγγέλιον τοῦ Γ' ἢ ΙΑ' αἰῶνος, καὶ μία Κλίμαξ, κοσμούμενα ἀμφοτέρω ὑπὸ πληθύος χαριεστάτων μικρογραφιῶν, ἀριστουργημάτων τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἕνεκα τῆς ἀβελτηρίας τῶν ἐν αὐτῷ μοναχῶν, συμποσομένων περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, ὁ εὐρὺς καὶ ὁ σῆς κατέστρεψαν καὶ ὀσημέραι καταστρέφουσι τὰ ὠραῖα ταῦτα κειμήλια, ὧν τὴν ἀξίαν ὀλίγιστοι ἐξ ἡμῶν γνωρίζουσιν.

Εἰς ἀπόστασιν μεγαλητέραν τῆς μιᾶς ὥρας κεῖται ἐπὶ θελκτικῆς τοποθεσίας τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ Παντοκράτορος, ἐκτισμένον ἐπὶ βράχου προεξέχοντος εἰς τὴν θάλασσαν, ἧς τὰ κύματα θραύονται ἀενάως εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, καὶ κατοικούμενον

ὑπὸ πεντήκοντα μοναχῶν. Ὁκοδομηθὲν ὑπὸ Μανουὴλ καὶ Ἀλεξίου τῶν Κομνηνῶν, κοσμεῖται δι' ὠραίου καὶ κομψοῦ Καθολικοῦ, λίαν φιλοκάλως περιπεποιημένου. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἡ ἄλλοτε ὠραία τοῦ μοναστηρίου τούτου βιβλιοθήκη κατεστράφη κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ μετὰ λύπης βλέπει τις σήμερον τὰ ἔλπεινά λείψανα αὐτῆς, φυλαττόμενα εἰς τὸν μέγαν τετράγωνον πύργον, παράρτημα ἀχώριστον ὄλων τῶν μοναστηρίων. Ἐνταῦθα δύναται τις νὰ ἴδῃ χειρόγραφον ἐπὶ μεμβράνης εἰς μικρὸν σχῆμα, ἐκ τοῦ εἶδους τῶν καλουμένων κουβαράδων, περιέχον ἀναμιξ Ἐυαγγέλια καὶ Πράξεις, καὶ Ψαλτήρια, καὶ νεαράς καὶ διατάξεις αὐτοκρατόρων, τοῦ ὁποῦ ἡ λεπτογραμμία εἶναι ἀξιοθαύμαστος.

Τὸ πλουσιώτατον καὶ τὸ στερεώτατον ὠκοδομημένον ὄλων τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ πολυπαθέστερον ἐνταῦθ, εἶναι τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ Βατοπεδίου, ὅπερ δύναται νὰ ὀνομασθῇ μικρὰ ὠχυρωμένη πόλις, ἕνεκα τῆς ἐκτάσεως τῶν οἰκοδομημάτων, τοῦ πλήθους τῶν πύργων, τῶν ἐπάλξεων καὶ τῶν ναίσκων. Κεῖται εἰς τὸ πρηνὲς ὄρους, ὅθεν ἄρχεται εὐρεῖα κοιλάς, ἠνεωγμένη πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ καταλήγουσα εἰς γραφικώτατον ὄρμον. Ἡ κτίσις τοῦ μοναστηρίου τούτου ἀποδίδεται εἰς τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον· κατεδαφισθὲν δὲ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ὑπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ἀνεκτίσθη ὑπὸ Θεοδοσίου, ἀλλὰ τῷ 862 ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ἀνοικοδομηθὲν ἀκολούθως διὰ τῆς εὐλαβοῦς μερίμνης εὐκαταστάτων τινῶν κοσμηκῶν, μονασάντων ἐν αὐτῷ.

Τὸ σχῆμα τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου μοναστηρίου κατὰ παράδοξον ἐξαιρέσιν εἶναι τριγωνοειδές· κατὰ δὲ τὴν κορυφὴν τοῦ τριγώνου κεῖται τὸ Καθολικὸν αὐτοῦ, ὁ μεγαλύτερος καὶ στερεώτερος τῶν ἀρχαίων ναῶν τοῦ Ἄθωνος, κεκοσμημένος διὰ πολλῶν ἱερογραφιῶν, ὧν τινες διὰ μωσαϊκῶν, ἔργα τοῦ διασημοῦ ἀγιογράφου Πανσελήνου. Ἐνταῦθα διατηροῦνται εἰκόνες πλήρεις πολυτίμων λίθων, μετενεχθεῖσαι ἐκ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ, καθὰ λέγεται, ἔργα τῆς βασιλίσεως Θεοδώρας· ἀλλὰ δὲ κειμήλια, προϊόντα τῆς ἀρχαίας τέχνης, οἷον πολυτελεῖς σταυροὶ, ποιμαντικαὶ ράβδοι, κεντήματα καὶ ἱερά ἄμφια, θῆκαι ἀγίων λειψάνων, ἱερά σκεύη, χρυσόβουλλα καὶ σφραγίδες βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων καὶ Πατριαρχῶν, ἀπαντῶνται εἰς πλῆθος ἐν τῷ

σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς, εἰς ἣν τὰ πάντα διηγοῦνται πλοῦτον καὶ εὐπορίαν.

Ἡ βιβλιοθήκη, καίτοι συγκειμένη ἐκ τετρακισχιλίων τόμων ἐντύπων καὶ χιλιάδος περίπου χειρογράφων, ὧν τριακόσια ἡ τετρακόσια περγαμηνά, οὐδὲν ἀξιοσημείωτον περιέχει, ἐκτὸς τῶν συνήθων Εὐαγγελίων καὶ ἄλλων Πατερικῶν βιβλίων· εἶναι δὲ κάλλιστα διατετηρημένη, κατέχουσα τὴν ἄνω ὀροφὴν πύργου, ἐπίτηδες ἐπιδιορθωθέντος οὐ πρὸ πολλοῦ. Εἰσερχόμενος ἐν αὐτῇ ὁ περιηγητῆς, αἰσθάνεται θυμηδίαν, βλέπων τὴν φιλοκαλίαν, μεθ' ἧς οἱ καλοὶ κάγαθοὶ Βατοπεδινοὶ περιποιοῦνται τὰ ἄφωνα ταῦτα μνημεῖα ἀρχαίας εὐκλείας. Ὑπὲρ τοὺς διακοσίους μοναχοὺς ἀποτελοῦσι τὸν πληθυσμὸν τῆς μικρᾶς ταύτης πόλεως, ἐν ἣ διατηρεῖται πρὸς τούτοις νοσοκομεῖον καὶ σχολεῖον.

Ἐπὶ τινος παρ' αὐτῷ κατασκίου λόφου σώζονται τὰ ἐρείπια οἰκοδομῆς, ἐν ἣ ἰδρύσατο ἄλλοτε τὴν σχολὴν αὐτοῦ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, καὶ ὅθεν ἐξέλαμψεν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἐπὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ φάρος τῆς παιδείας. Ἴδου πῶς περιγράφει ὁ ἀοίδιμος οὗτος ἀνὴρ τὴν ὠραιότητα τῆς τοποθεσίας ταύτης εἰς τινα πρὸς τὸν Ἱεροδιάκονον Κυπριανὸν ἐπιστολὴν του: «Ἐκεῖ ταραχὴ καὶ τύρβη, ἐνταῦθα ἡσυχία καὶ ἀνεσις· ἐκεῖ ἐρημία καὶ μόνωσις, ἐνταῦθα ὀμιλία καὶ διατριβὴ γλυκυτάτη. Αἰσχύνομαι νὰ παραβάλλω τὴν Ἱερουσαλήμ πρὸς τὴν Ἱεριχώ· ἐπειδὴ τί νομίζεις τῶν ἀνθρωπίνων εἰς ἡδονὴν ἴσον ἀπὸ τὴν ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἀσφάλειαν; τί ἀπὸ τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ ἀδούλωτον; . . . Ἐνταῦθα πάντα ταῦτα εὐρήσεις, καὶ παρὰ ταῦτα μυρία ἕτερα καλὰ πλουτεῖ ὁ ἡμέτερος οὗτος λόφος, ἅτινα οὐδεὶς λόγος ἀκριβῶς παραστῆσαι δύναται. Ἐντεῦθεν καὶ ὕδατα καλλιῆ- ῤοα, καὶ ἀῆρ εὐκράεστατος, καὶ αὔρα ποντιας τὸ περιέχον ἡμᾶς καταψύχουσα, ἄλση τε συνηρεφῆ καὶ κατάσκια πανταχόθεν, καὶ χλόη ἀειθαλῆς τὴν ὄρασιν κατατέρπουσα· φυτῶν δὲ εἶδη παντοῖα, ἐλαῖαι, ἄμπελοι, δάφναι, μυρσίαι. Σιγῶ τάλλα, τὰ μὲν εἰς τροφήν, τὰ δὲ εἰς τρυφήν, γῆς ὑγιαίνουσας βλαστήματα, καὶ πτηνῶν πλήθη καλλικελάδων, ἐν οἷς πολλὴ ἡ ἀηδῶν καὶ ὁ κόσσυφος καὶ ἡ χελιδῶν. . . . Θάλασσά τε ὑπεστρωμένη κυκλόθεν, νῦν μὲν γαληνῶσα καὶ χρυσταλλίζουσα, νῦν δ' ὑποφρίσσουσα καὶ πρὸς τὸ οὔλον ὑποτραχυνομένη, νῦν δ' ἐπαφρίζουσα καὶ ἐκ μυχῶν ταρασσομένη, ἄλλοτε ἄλλως ποικίλον παρίσταται θέαμα.

Πάντα καλά, πάντα γλυκυθυμίας ὄσης οὐκ ἔχω εἰπεῖν πρόξενον.»

Εἰς τρίωρον περίπου ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω μοναστηρίου κεῖται παραλίως, συνεσφιγμένον ἐντὸς στενῆς κοιλάδος καὶ μεταξύ τριῶν λόφων, τὸ κοινόβιον τοῦ Ἐσφιγμένου, κατοικούμενον ὑπὸ ἑκατοντάδος μοναχῶν, καὶ κομψότατον τὴν διασκευὴν. Ἀνηγέρθη, καθὰ ἡ παράδοσις θέλει, ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Πουλχερίας, ἀδελφῆς Θεοδώρου τοῦ μικροῦ. Ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς ἰδρυμένος καθολικὸς ναὸς εἶναι ἐκ τῶν κομψοτέρων τοῦ Ἄθωνος. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς ταύτης, καίτοι ἀπαρτιζομένη ὑπὸ χιλίων πεντακοσίων τόμων, ὧν τὸ τρίτον εἰς χειρόγραφα ἐπὶ χάρτου, οὐδὲν σχεδὸν ἀξιοπεριέργον περιέχει· ἀπ' ἐναντίας, τὸ σκευοφυλάκιον πλουτεῖ εἰς πλεῖστα ὄσα ἱερά κειμήλια. Μεξὺ τούτων διαπρέπει ἀρχαῖος χρυσοῦς σταυρὸς ἀδαμαντοκόλλητος, σπανιώτατον φιλοτέχνημα Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ κορυφή τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου σταυροῦ καὶ τὰ ἄκρα τῶν δύο αὐτοῦ βραχιόνων φέρουσι τρεῖς εὐμεγέθεις λαμπροὺς σμαράγδους, προσηλωμένους ἕκαστον διὰ τριῶν χρυσῶν ἤλων. Τὸ ἀξιάγαστον τοῦτο τεχνουργήμα εἶναι ἀξιολογώτατον τόσον διὰ τὴν τέχνην ὡς καὶ διὰ τὴν ὕλικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς ταύτης ὑπάρχει μέγα τεμάχιον πολυτελῶς χρυσοκεντήτου ὑφάσματος, πεποικιλμένου διὰ προσώπων τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, καθὰ λέγουσι, τεμάχιον τῆς σκηνῆς τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, ὅπερ οὐκ οἶδ' ὅπως περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν· τοιοῦτό τι τεμάχιον, χρησιμεῖον ἀντὶ παραπετάσματος τῆς ὡραίας πύλης κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν πανηγύρεων, εὑρίσκειται καὶ εἰς τὴν μονὴν τῆς Λαύρας.

Εἰς σμικρὰν τοῦ ἀνωτέρω ἀπόστασιν κεῖται μεσογειῶς τὸ κοινόβιον τοῦ Χιλιανδαρίου, μέγα οἰκοδόμημα, ἔχον σχῆμα ριπιδίου ἀνοιχτοῦ, θεμελιωθὲν κατ' ἄγνωστον ἐποχὴν ὑπὸ Συμεῶνος, ἡγεμόνος τῆς Σερβίας. Περιέχει ὀγδοήκοντα περίπου μοναχοὺς, ὧν οἱ πλεῖστοι Βούλγαροι καὶ Σέρβοι· ἐφ' ᾧ αἱ ἀκολουθίαι ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὸ μετὰ τοῦτο μοναστήριον τοῦ Ζωγράφου, τελοῦνται εἰς Σλαβικὴν γλῶσσαν. Τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ἀρχαίου τούτου καθιδρύματος περιλαμβάνει ἀρχετὰ κειμήλια, ἐν οἷς ὡραῖον δισκοπότηρον ἐξ αἱματίτου λίθου, χρυσόδετον, δῶρον ἐνὸς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, καίτοι ὀλοσχερῶς συγκεκροτημένη ἐκ Ῥωσικῶν ἢ Βουλγαρικῶν βι-

βλίων, περιέχει τὸ κάλλιστον τῶν χειρογράφων, οὐ μόνον τοῦ Ἄθωνος, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς μοναστηρίοις εὐρισκομένων, ἐκτὸς τοῦ περιωνύμου Σιναίου χειρογράφου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι Εὐαγγέλιον Ἑλληνικόν, γεγραμμένον χρυσοῖς γράμμασιν ἐπὶ λαμπρᾶς λευκῆς μεμβράνης, καθ' ὅλως ἰδιόρρυθμόν τινα τυπογραφικὴν τάξιν, τουτέστιν εἰς δύο στήλας, τὸ πλάτος τῶν ὁποίων ἀποτελοῦσι δύο ἢ τρεῖς τὸ πολὺ λέξεις. Ὁ ἀξιοθαύμαστος οὗτος τόμος ἐδώρηθη εἰς τὸ μοναστήριον ὑπὸ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ περὶ τὰ 1184· καίτοι δὲ οὐχὶ τοσοῦτω ἀρχαῖος, πλὴν ὡς βασιλείου καταγωγῆς καὶ ἀριστα χρυσογραφημένος, ἤθελεν εἶσθαι πολυτελὲς κειμήλιον πάσης βασιλικῆς βιβλιοθήκης, καὶ πολύτιμον κτῆμα εἰς τοὺς ἐραστὰς τῶν φιλολογικῶν θησαυρῶν.

Ἀπὸ τῆς μονῆς ταύτης διὰ μακρῶν πεδιάδων χλοηφόρων καὶ δενδροκαλύπτων μεταβαίνει τις ἐν διώρῳ διαστήματι εἰς τὸ κοινόβιον τοῦ Ζωγράφου, μέγα ὄχυρόν κτίριον, κείμενον ἐπὶ κορυφῆς ἀποτόμου βουνοῦ, αἱ ὑψώρειαι τοῦ ὁποίου βρίθουσι κήπων· κάτωθεν δ' αὐτοῦ ἄρχεται κοιλάς βαθεῖα, διατείνουσα μέχρι τῆς ὡραίων διάστημα ἀφισταμένης θαλάσσης. «Τὸ μοναστήριον τοῦτο, λέγει περιηγητῆς τις, ἐσταμάτησε τρόπον τινὰ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ γηλόφου, ἐνῷ ἀνήρχετο εἰς τοὺς οὐρανοὺς.» Ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ σοφοῦ ὑπὸ τριῶν εὐγενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναλαβόντων ἐν αὐτῷ τὸ μοναχικὸν σχῆμα· καταστραφὲν δὲ ὑπὸ τῶν λατινοφρόνων, ἀνωκοδομήθη τῷ 1502 ὑπὸ Στεφάνου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ οὐδὲν Ἑλληνικόν χειρόγραφον περιέχει, ἀλλ' ἅπαντα σχεδὸν βουλγαρικὰ καὶ ὄχι πολὺ ἀρχαίας ἐποχῆς. Ἀξιοθαύμαστα δ' ἐν τῷ πλουσίῳ τούτῳ μοναστηρίῳ εἰσὶ τὰ ἀντικαθιστῶντα τὰ ἀρχαῖα νεώτερα οἰκοδομήματα, κολοσσιαῖα τῶν ὄντι καὶ πολυδάπανα. Περὶ τοὺς ἑκατὸν πενήκοντα συμποσοῦνται οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, διακρινόμενοι ἐπὶ καθαριότητι καὶ φιλοξενίᾳ.

Εἰς ἡμίωρον ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τούτου ἀπόστασιν κεῖται τὸ μικρὸν καὶ πτωχότατον, ἀλλὰ ζωγραφικώτατον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, κοινόβιον τοῦ Κωνσταμονίτου, ἀνεγερθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ πλείστας ὑποστάν περιπετείας. Οὐδὲν ἀξιοσημείωτον περιέχει, εἰμὴ ἔγγραφόν τι

βασιλικόν, δι' οὗ Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος παρεχώρησεν εἰς τὴν μονὴν τὰς γαίας, ἃς κέκτηται μέχρι τοῦ νῦν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ δικίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸ καλλίτερον, μέγα μέρος τῶν γαιῶν τούτων ἐσφτετερίσθησαν τὰ περὶ αὐτὸ ἰσχυρὰ μοναστήρια. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὰς λοιπὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος μέχρι τῆς σήμερον, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀτελεύτητοι καὶ πολυδάπανοι ἐκεῖναι διαδικασίαι μεταξὺ τῶν μοναχῶν, αἵτινες δυστυχῶς παραβλάπτουσι τὴν ἐνότητα τῆς ἱερᾶς αὐτῶν Ὁμοσπονδίας. Ὁ ὄλος πληθυσμὸς τῆς πενιχρᾶς ταύτης μονῆς ἀποτελεῖται ὑπὸ τριάκοντα περίπου μοναχῶν, ὁ δὲ μικρὸς αὐτοῦ καθολικὸς ναὸς ἀνοικοδομεῖται ἤδη μετ' ἱκανῆς κομψότητος.

Ἀπὸ τοῦ μεσογείου τούτου μονυδρίου, δίωρον ἀφιστάμενον, κεῖται κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν τῆς χερσονήσου τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ Δοχειαρίου, κτισθὲν ἐπὶ τῆς βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Βοτοναίου, καὶ ἐπισκευασθὲν τῷ 1578 ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας. Ἡ θέσις του εἶναι λίαν γραφικὴ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ κελλίων ἐνατενίζῃ τις πρὸς τὸ πανόραμα τοῦ χρυσίζοντος ἡλίου κατὰ τὴν δύσιν του τὰς μεμακρυσμένας κορυφὰς τοῦ ἀμυδρῶς διακρινομένου Ὀλύμπου. Κατοικεῖται ὑπὸ ἐξήκοντα μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ περιέχει δισχιλίους περίπου τόμους, ἐν οἷς πεντακόσια χειρόγραφα περγαμηνά, συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πλεῖστα ἐπὶ χάρτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διαπρέπει ἐν ὡραῖον λεξικὸν τοῦ Σουΐδα εἰς φύλλον· ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ παρὰ τοῖς ἐνταῦθα μοναχοῖς ἐλλείπει ἡ φιλοκαλία, καθότι τὰ βιβλία κεῖνται μίγδην συμπεφυρμένα καὶ ἐκτεθειμένα εἰς τὰς καταστρεπτικὰς ἐπενεργείας τῶν πολυειδῶν αὐτῶν ἐχθρῶν.

Ὁδοιπορία ἡμισείας ὥρας φέρει τὸν περιηγητὴν εἰς τὸ παράλιον κοινόβιον τοῦ Ξενοφώντος, ἐπίσης εἰς ὡραίαν κείμενον τοποθεσίαν, κτισθὲν δὲ εἰς ἀγνωστον ἐποχὴν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐρυχώρου καὶ ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων περιβρεομένης αὐτῆς ἀνωκοδομήθη πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν κομψὴ καὶ καλλιμάροσ ἐκκλησία, ἡ εὐρυτάτη πασῶν τῶν τοῦ Ἄθωνος, τῆς ὁποίας τὸ ἐκ μαρμαροῦ τέμπλεον εἶναι ἄξιον συστάσεως. Ἡ βιβλιοθήκη σύγκειται ἐκ χιλίων πεντακοσίων τόμων ἐντύπων, ἐν οἷς ὀλίγιστα χειρόγραφα ἐπὶ μεμβράνης καὶ χάρτου. Μεταξὺ τῶν πρώτων ὑπῆρχον οὐ πρὸ πολλοῦ κειμήλιά τινα ἄξια προσοχῆς,

καὶ ἰδίως ἐν Εὐαγγέλιον τοῦ Θ' ἢ Γ' αἰῶνος, κομφῶς κεχρυσωμένον, καὶ φέρον περίξ τῶν σελίδων σχόλια, πρᾶγμα σπάνιον εἰς τὰ ἀντίγραφα τῶν Εὐαγγελίων. Πρὸς τούτοις ἕτερον ὀγκῶδες Εὐαγγέλιον εἰς τέταρτον, ὅπερ λέγεται γραφὲν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ· ἐκάστης αὐτοῦ σελίδος τὸ κείμενον διάκειται ἐν σχήματι σταυροῦ, ἴσως δὲ μόναι αἱ δύο σελίδες, αἱ φέρουσαι γράμματα ἐρυθρὰ ἐπιπεπασμένα διὰ χρυσοῦ, ἐγράφησαν διὰ χειρὸς τοῦ βυζαντινοῦ μονάρχου. Ἀλλὰ ταῦτα ἤρπασε δι' ἀπάτης τῷ 1837 Ἄγγλος τις περιηγητῆς, Ῥοβέρτος Κούρτζων, ὅστις λίαν σαρκαστικῶς διηγείται τίνι τρόπῳ κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ παρὰ τῶν ἀμαθῶν μοναχῶν τὰ πολύτιμα ταῦτα βυζαντινὰ τεχνουργήματα, καὶ ἄλλα ἄλλοθεν ἐθνικὰ κειμήλια. Περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα μοναχοὺς κατοικοῦσι σήμερον τὸ πενόμενον μοναστήριον τοῦτο.

Ἀπ' αὐτοῦ ἡμιοριαῖον ἀφιστάμενον κεῖται τὸ Ῥωσικὸν λεγόμενον κοινόβιον, τὸ πολυπληθέστερον πάντων καὶ λίαν εὐρύχωρον, καθὸ οἰκούμενον ὑπὸ τετρακοσίων μοναχῶν, ἐν οἷς οἱ πλεῖστοι Ῥῶσοι. Τὸ μοναστήριον, κείμενον τὸ πρῶτον εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας τοῦ σημερινοῦ καὶ μεσογείως, ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Κνέζου Λαζάρου τοῦ ἐκ Σερβίας· πυρποληθὲν δὲ ἀκολούθως, ἀνωκοδομήθη εἰς ἣν εὐρίσκεται ἤδη παράλιον θέσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχη. Συντηρεῖται ὑπὸ τῶν ἐκ Ῥωσσίας ἀφθόνως ἀποστελλομένων βοηθημάτων, ἐφ' ᾧ κομψότατα καὶ μεγαλοπρεπῆ κτίρια διαδέχονται ὁσημέραι τὰ ἐτοιμόρροπα ἀρχαῖα, καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ὁ κόσμος τῶν ἐν αὐτῷ πολυπληθῶν ναῶν καὶ παρεκκλησιῶν ἐκθαμβοῖ τὸν περιηγητὴν. Εἶναι δὲ πρόδηλον, ὅτι ὁ πανσλαβισμὸς ἐνταῦθα θέλει ὑποσκελίσει μίαν ἡμέραν τὸν Ἑλληνισμὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀτόπως πάνυ σφτετερισθέντος τῆν Ῥωσικὴν ἐπὶ κλησιν καθιδρύματος τούτου ἐκδιωχθήσονται, τοῦ καιροῦ προϊόντος, καὶ οἱ μείναντες ὀλιγάριθμοι Ἑλληγες μοναχοί. Ἡ βιβλιοθήκη, καίτοι ἐπιμελῶς διατηρουμένη, οὐδὲν ἄξιον λόγου χειρόγραφον περιέχει· τὸ δὲ σκευοφυλάχιον πλουτεῖ εἰς πληθὺν πολυτελῶν ἀμφίων νέας κατασκευῆς καὶ ἄλλων ἱερῶν σκευῶν, ἐκάστοτε δωρουμένων ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας.

Εἰς μακρὰν τοῦ ἀνωτέρω ἀπόστασιν κεῖται τὸ γραφικὸν ἰδιόρρυθμον τοῦ Ξηροποτάμου, οὔτινος οἱ ἑκατὸν μοναχοὶ διακρίνονται μεταξὺ τῶν πλείστων τοῦ Ἄθωνος κατὰ τὴν τάξιν καὶ κα-

θαριότητα. Θεμελιωθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ περὶ τὸ ἔτος 920, ἀνωκοδομήθη ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' περὶ τὸ 1320· κ'· ταστραφὲν δὲ ὑπὸ σεισμοῦ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου (ἢ ἴσως ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου) Σελήμ τοῦ Α'. Ἐν τέλει, Ἀλέξανδρος, ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ὑπῆρξεν εἰς τῶν μεγαλοδώρων εὐεργετῶν καὶ τούτου καὶ ἄλλων μοναστηρίων τοῦ Ἁθωνος· καθότι ἐν γένει τὰ ἱερά ταῦτα καθιδρύματα μέγα ὀφείλουσιν εἰς τὴν εὐσέβειαν τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῶν Παραδουναβείων χωρῶν. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ κομφοῦ τούτου καὶ καθαρίου σκηνώματος οὐδὲν ἄξιον λόγου περιέχει, ἐκτὸς χρυσοβούλλου τινός τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, φέροντος καὶ τὴν ἀργυρᾶν αὐτοῦ σφραγίδα. Εἰς δὲ τὴν ὠραιότατην αὐτοῦ ἐκκλησίαν, μεταξὺ ἄλλων ἱερῶν κειμηλίων, φυλάττεται μέγα τεμάχιον τοῦ τιμίου σταυροῦ, ἠῦτρεπισμένον διὰ λίθων πολυτελῶν καὶ φέρον τὴν ὀπὴν τοῦ ἡλίου· δῶρον τῆς βασιλίδος Πουλχερίας, ἣτις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε πρὸς κόσμον τοῦ τε μοναστηρίου τούτου ὡς καὶ ἐτέρων ἐκ τῶν τοῦ Ὄρους.

Εἰς τρίωρον ἀπὸ τοῦ ἐν λόγῳ μοναστηρίου ἀπόστασιν κεῖται ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, καθέτου καὶ ὑπὲρ τοὺς 700 πόδας ὑψηλοῦ, τὸ μικρὸν κοινόδιον τῆς Σίμωνος πέτρας, θεμελιωθὲν ὑπὸ Σίμωνός τινος ἀναχωρητοῦ ἀγνώστου ἐποχῆς. Ἡ οἰκοδομὴ συνέχεται μὲ τὴν πλευρᾶν τοῦ ὄρους δι' ὠραίου ὑδραγωγείου, ἔχοντος διττὰς σειρὰς ἀλεπαλλήλων ἀψίδων, καὶ διὰ μιᾶς γεφύρας, τολμηρῶς ἐκτοξευομένης ὑπεράνω βαθείας φάραγγος παρὰ τὰ τεῖχη τοῦ μοναστηρίου. Κατοικεῖται ὑπὸ ἑκατὸν περίπου μοναχῶν, ἣ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ περιέχει ἑκατὸν πενήκοντα χειρόγραφα, ἐξ ὧν τὰ πενήκοντα ἐπὶ περγαμηνῆς, ἅπαντα βιβλία θρησκευτικά.

Ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τούτου μικρὸν ἀφίσταται τὸ τοῦ Γρηγορίου κοινόδιον, πενήκρον καὶ ἐν τῶν μικροτέρων μοναστηρίων τοῦ Ἁθωνος, ἀλλὰ ζωγραφικώτατα ἐμπεπηγμένον εἰς βράχον ἀλίκυπον. Ἡ ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς του ἀγνώστος, τὰ δὲ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, ἢ μᾶλλον ἐν τῷ ὑπογείῳ αὐτοῦ, μετὰ τῆς μεγαλητέρας ἀφιλοκαλίας ἐρριμμένα βιβλία οὐχὶ τόσον ἄξια προσοχῆς. Κατοικεῖται ὑπὸ ἑκατοντάδος μοναχῶν, τῶν φανατικωτέρων τοῦ Ἁθωνος.

Τὸ μικρὸν τοῦ ἀνωτέρω ἀφιστάμενον κοινόδιον τοῦ ἀγίου

Διονυσίου εἶναι ἐπίσης ὠκοδομημένον ἐπὶ βράχου, ὀρθομένου εὐθὺς ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Ἐκτίσθη ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, οὔτινος σώζεται τὸ δωρητήριο χρυσοβούλλον, πολύτιμον τῶν ὄντι κειμήλιον διὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν καλὴν αὐτοῦ κατὰστασιν. Ἡ ἐκκλησία, ἰκανῶς εὐρύχωρος, διατηρεῖται ἄριστα, καὶ παρὰ τὴν πύλην τῆς εἰσόδου φαίνεται ἡ περίεργος καὶ πολυτελής εἰκὼν τοῦ Ἀλεξίου, ἐνδεδυμένου τὴν αὐτοκρατορικὴν στολήν. Εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς κομφῆς μονῆς ταύτης διατηροῦνται πλεῖστα ὅσα κειμήλια, ἐν οἷς τινὰ ἀξιοθαύμαστα κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὴν τέχνην τῆς κατασκευῆς· οἷον, ἐν εὐμέγεθες δισκάριον ἐκ μίγματος πολλῶν λίθων τιμίων τοῦ εἶδους τῶν καλαϊδῶν, συνδεδεμένον διὰ χρυσοῦ ἀπέφθου, πολυτελῶς κεκοσμημένον μὲ ἐκκρουστα ζῶδια καὶ ἀνάγλυφα παριστῶντα ἀγίους καὶ μὲ ἀρχαιοτάτας ἐπιγραφάς, δῶρον δὲ τῆς βασιλίδος Πουλχερίας. Πρὸς τούτοις ἢ ἐν σχήματι βυζαντινῆς ἐκκλησίας ὠραία λειψανοθήκη τῆς τιμίας κάρας τοῦ Προδρόμου, θαυμαστὴν καὶ ὄλως ἰδιότροπον ἔχουσα τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν, πλούσιον καλλιτέχνημα ἀγνώστου χρόνου καὶ τόπου, καὶ ἐν τῶν περιεργωτέρων μνημείων τοῦ Ἁθωνος. Ἐπίσης ἢ ἐπιμελῶς περιεποιημένη βιβλιοθήκη τῆς μονῆς περιέχει ὄχι ὀλιγώτερα τῶν χιλίων χειρογράφων, ἐν οἷς ἀρκετὰ πλείστου λόγου ἄξια· ἐξ ὧν καταδεικνύεται, ὅτι τὸ μοναστήριον τοῦτο, κατ' εὐτυχίαν τινὰ συγκυρίαν, δὲν ἔπαθεν ὅσα τὰ λοιπὰ, ἐπειδὴ ἀναλόγως πρὸς τὴν μικρὰν του ἔκτασιν περιέχει θησαυροὺς ὄντως ἐκπληκτικούς. Ἐνασκοῦνται δ' ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα μοναχοὺς.

Τὸ τελευταῖον πρὸς τὴν πλευρᾶν ταύτην τῆς Ἀθωνίτιδος χερσονήσου μοναστήριον εἶναι τὸ τοῦ ἀγίου Παύλου κοινόδιον, θεμελιωθὲν ὑπὸ Βιαγχοβάνου, ὀσποδάρου τῆς Βλαχίας. Ἀφιστάμενον περὶ τὸ ἥμισυ μίλιον τῆς παραλίας, κεῖται ἐπὶ γραφικωτάτης θέσεως, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἔχει τις ἐξαισίαν ἀποφιν τοῦ μεγαλοπρεπῶς ὑπερκειμένου κώνου τοῦ Ἁθωνος. Ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ, μία τῶν εὐρυχωροτέρων τοῦ Ὄρους, καθὼς νεόδμητος, εἶναι παρεμφερῆς πρὸς τὴν τοῦ Ξενοφῶντος, καίτοι ἤττον πολυτελής ἐκείνης. Ἡ βιβλιοθήκη, καλῶς διατηρουμένη, περιέχει ὀλίγιστα Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, περὶ τὰ τριακόσια δὲ Σερβικὰ καὶ Βουλγαρικὰ, ὧν τινὰ ἄξια τῶντι προσοχῆς, καὶ μάλιστα Εὐαγγέλιόν τι ἐκ φύλλου, γεγραμμένον εἰς ἀρχαίαν Βουλγαρικὴν γλῶσ-

σαν, καὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πλήρες ζωγραφημάτων. Περὶ τοὺς ἑκατὸν μοναχοὺς ἀποτελοῦσι τὸν πληθυσμὸν τοῦ κομφοῦ τούτου καθιδρύματος, πάντες ἀγαθοὶ καὶ εἰς ἄκρον φιλόφρονες.

Μένει νὰ εἰπωμέν τινα καὶ περὶ τοῦ μεσογείου κοινοβίου τοῦ Κουτλουμουσίου, τὸ ὁποῖον ἀπέχει μόλις τέταρτον ὥρας τῆς πολίχνης τῶν Καρεῶν. Θεμελιωθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ καταστραφὲν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ἀνωρθώθη τῇ εὐσεβείᾳ πολλῶν ὀσποδάρων καὶ ἡγεμόνων τῆς Βεσσαραβίας. Κατοικεῖται ὑπὸ ὀγδοήκοντα μοναχῶν, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν τετρακοσίων χειρογράφων τῆς, περιέχει οὐκ ὀλίγα Ἐκκλησιαστικά καὶ ἄλλα συγγράμματα, κάπως ἄξια προσοχῆς διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν καλλιγραφίαν των. Ἡ περὶ τὴν μονὴν ταύτην τοποθεσία εἶναι τερπνὴ ὅτι μάλιστα, ἡ δὲ θεὰ λαμπρὰ, καθότι ἀπ' αὐτοῦ καθορᾶται ἐλευθέρως ἡ θάλασσα μὲ τὴν γλαυκὴν Σαμοθράκην ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ ἐν ἀπόπτῳ ἢ συνεχῶς ὑπὸ νεφῶν κεκαλυμμένη κορυφὴ τοῦ Ἄθωνος. Ἐκτείνονται δὲ περὶ τὴν μονὴν πρασιαὶ, καὶ κῆποι μεγάλοι, καὶ ἄμπελοι, καὶ ἐλαιῶνες, καὶ πληθὺς ῥοδακινεῶν καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων, εἰς ἅπερ ἀφθονεῖ ἰδίως ἡ γραφικωτάτη τῶν Καρεῶν πολίχνη.

Δ'.

Ὁ ἐπιζητῶν τὴν ἀρχὴν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμῃ εἰς ἐποχὴν πολὺ προγενεστέραν τοῦ Χριστιανισμοῦ: εἰς τὰ Ἀσιατικά, ἢ Σεμιτικά ἔθνη. Ἐν τῇ μυριοβίβλῳ τοῦ Φωτίου ἀπαντῶμεν περὶ τούτου τὰ ἑξῆς: « Ἀνεγνώσθησαν τῶν παρὰ Ἰουδαίοις φιλοσοφῶντων τὴν τε πρακτικὴν καὶ τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν βίοι· ὧν οἱ μὲν Ἑσσηνοὶ, οἱ δὲ θεραπευταὶ ἐκαλοῦντο, καὶ μοναστήρια καὶ σεμνεῖα ἐπήγγυντο, καὶ τῶν νῦν μοναζόντων τὴν πολιτείαν προῦπέγραφον. » Γνωπτὸν δὲ ἐστίν, ὅτι ἀπὸ Βαβυλῶνος καὶ Ἰνδίας παρέλαβον οἱ Ἑβραῖοι τὸν τύπον τῆς μοναστικῆς ζωῆς.

Ἐπάρχουσι σήμερον πολλοὶ βαρεῖς καὶ βαθεῖς ἐπικριταὶ τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος, θεωροῦντες αὐτὸ ὅλως ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αἰῶνος, ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κατὰ συνέπειαν πάντῃ περιττόν. Κατ' αὐτοὺς, μάτην ζητοῦμεν τὸν Θεὸν

εἰς ἔρημον κελλίον, διότι οὐδὲν ἄλλο σαφέστερον δεῖγμα τῆς εὐκλείας αὐτοῦ ὑπάρχει ἀπὸ τὰ λαμπρὰ δημιουργήματά του, ἀπὸ τὴν αἰεὶ ζῶσαν καὶ ἐνεργοῦσαν φύσιν· οὔτε θ' ἀπολαύση μείδίαμα τοῦ Πλάστου ἐν οὐρανῷ ὁ εἰς τὸν κόσμον παρελθὼν χωρὶς ν' ἀφήσῃ ἶχνος τῆς ὑπάρξεώς του, καὶ ὁ βιώσας αὐτόχρονον ζωντανόνεκρος.

Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ἕτεροι πολὺ διαφορετικώτερα σκεπτόμενοι. Ὅτι, δηλαδή, πᾶς τις δὲν ἐπλάσθη διὰ τὴν πάλην τὴν βιωτικὴν· ὅτι ἡ εὐτυχία καὶ αἱ ἀπολαύσεις δὲν εἶναι τῶν ἀνθρώπων ὄλων ὁ κληρὸς· ὅτι, τέλος πάντων, καθὼς ὁ ἐλαυνόμενος ὑπὸ τρικυμίας ποντοπόρος εὐρίσκει ὄρμον κατὰ τῆς λύσεως τῶν στοιχείων, οὕτω καὶ ὁ κλυδωνισθεὶς εἰς τὸ τρικυμιωδέστερον τοῦ ὠκεανοῦ πέλαγος τῆς ζωῆς ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ λιμένα κατὰ τῶν ἡθικῶν βασάνων. Ὅστε ὁ μοναχικὸς βίος εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος, τὰ δὲ ἀναχωρητήρια ἐκεῖνα, τὰ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς τύρβης αὐτῶν ἀνεγερθέντα ὑπὸ τῆς θλίψεως καὶ τῆς μετανοίας, εἰσὶ λιμένες τοῦ πολυκύμονος πελάγους τῆς ζωῆς. Ἐν αὐτοῖς μόνον δύναται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀνατείνῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς τὸν μέγαν Δημιουργὸν τοῦ παντός, διότι εἰς τὰ χειροποίητα τῶν ἀνθρώπων κατοικητήρια, ἐντὸς τῶν μυρμηκίων των καὶ τῆς πολυδακρύτου τύρβης των, ἀπόλλυται ἡ ἰδέα τοῦ Ὑψίστου.

Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος εἶναι σήμερον ἐλεύθερος νὰ σκέπτηται ὅπως θέλῃ, παρατίθημι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου καὶ τρίτην τινὰ γνώμην, μέσον τῶν ἀνωτέρω βαδίζουσας, καὶ ἥτις πιστεύω νὰ ἦναι ἀσπαστὴ παρὰ πολλῶν. Ἐνόσω τὸ μοναχικὸν πολίτευμα περιορίζεται εἰς ἀπλὴν ἀσκητικὴν καὶ μισάνθρωπον ἀπομόνωσιν, ἔχει τὸ μεμπτόν καὶ ἀπάδον εἰς τὸ σήμερον ἐπικρατοῦν πνεῦμα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐγεννήθη διὰ νὰ ζῇ μονήρης ὡς θηρίον, καὶ τὸ ζῆν καὶ φροντίζειν περὶ μόνου ἑαυτοῦ εἶναι εἰς ἄκρον ἐγωϊστικόν, εἶναι τι παρὰ φύσιν. Ἐνόσω ὁ μισάνθρωπος, τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅστις, συνεπείᾳ διαφορῶν ψυχολογικῶν παθήσεων, ἡσθάνθη ἀκατάσχετον ῥοπὴν πρὸς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀπομόνωσιν, καὶ ἐννοεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ τὸν κόσμον μένων ἐν αὐτῷ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει· ἐνόσω, λέγω, ὁ τοιοῦτος μοναχὸς, χωρὶς νὰ ἐντροπᾶ ἐκ τῶν ἰδρώτων τῆς ἐργατικῆς τῆς κοινωνίας τάξεως, κρατεῖ τὸ ἄροτρον, τὸ δρέπανον καὶ τὴν δίκελλαν, καὶ ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου αὐ-

τοῦ τρώγει τὸν ἄρτον του, ὀφείλει ἢ κοινωνία νὰ ἀνέχεται αὐτὸν, καὶ εἶναι ὁ τοιοῦτος αὐτοδικαίως σεβαστός.

Τώρα, ἐὰν οἱ σημερινοὶ μοναχοὶ εἰσὶν ἄξιοι τῆς ἀνοχῆς ταύτης ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας ἢ ὄχι, τοῦτο εἶναι ζήτημα, πλείστους ἔχον τοὺς ὑπὲρ καὶ κατὰ λόγους, καὶ ἐπομένως δυσδιάλυτον. Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμεν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν πολιτῶν τούτων τοῦ μεγάλου Βασιλείου ὁ ἐπὶ μισελληνισμῷ διαβόητος Φαλμεράϋερ, διατρίψας εἰς τὸ Ὅρος κατὰ τὸ 1840. Ἴσως ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ αὐστηροῦ τούτου καὶ προκατειλημμένου ἐπικριτοῦ διδιδόμενι, τείνον πρὸς δικαιολογίαν τοῦ παραγνωρισθέντος μοναχικοῦ βίου· καθότι οἶδε καὶ πολέμιος θαυμάζειν ἀνδρὸς ἀρετάν.

«Ὁ μεμονωμένος οὗτος κόσμος, ὅπου τάξις, καθαριότης, ἐπιείκεια καὶ ἐνταυτῷ αὐστηρὰ πειθαρχία διδάσκουσι τὴν λήθην τοῦ κόσμου, εἴλκυσε τὰς συμπαθείας μου . . . . Τρὶς τῆς ἡμέρας ἀντηχοῦσιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀπὸ δεκαπέντε αἰῶνων οἱ ὕμνοι εὐσεβῶν μοναχῶν, τηρούντων τὴν θέσιν, τὴν στάσιν, τὸ σχῆμα, ὅπερ ἤδη πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν διέγραφεν αὐτοῖς ὁ μέγας αὐτῶν νομοθέτης, ἐπίσκοπος Καππαδοκίας μέγας Βασίλειος. (α) Ἡ Ἀνατολὴ ἔλυσε πρόβλημα, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐναυάγησαν οἱ Εὐρωπαῖοι μεθ' ὅλης αὐτῶν τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης. Ἐν τῇ Εὐρώπῃ ὁ χρόνος ἐν μέρει μὲν ἔθραυσεν, ἐν μέρει δὲ ἀνεμόρφωσε τὸ μοναστικὸν σύστημα· ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ὅμως Ἐκκλησίᾳ, τὰ πράγματα ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὸ αὐτὸ ἔτι σημεῖον εὐρίσκονται, εἰς ὃ οἱ πρῶτοι τοῦ συστήματος καθιδρυταὶ ἀφήκαν αὐτὰ . . . Εἰς ἄλλους ἀφίνομεν νὰ ὑπολογίσωσιν ὀπόσων στερεῖται κοινωνία τις, εὐρισκομένη ἐντὸς τοῦ κύκλου

(α) Χάριν περιεργείας παρατίθημι ἐνταῦθα τὴν ἀφορῶσαν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ μοναχοῦ περικόπην ἐκ τοῦ περὶ ἀσκήσεως καὶ πῶς δεῖ κοσμεῖσθαι τὸν μοναχὸν λόγου: «Δεῖ τὸν μοναχὸν πρὸ πάντων ἀκτῆμονα βίον κεκτησθαι, σώματος ἐρημίαν καὶ κοσμιότητα σχήματος, φωνῆν σύμμετρον καὶ λόγον εὐτακτον, τροφήν καὶ πότον ἀθόρυβον, καὶ μετὰ εὐσταθείας ἐπὶ πρεσβυτέρων σιωπᾶν, ἐπὶ σοφωτέρων ἀκροᾶσθαι, πρὸς τοὺς ἴσους ἀγάπην ἔχειν, καὶ πρὸς τοὺς ἐλάττους ἀγαπητικὴν συμβουλίαν· ἀπὸ τῶν φαύλων καὶ σαρκικῶν καὶ φιλοπραγμόνων ἀναχωρεῖν· πλείονα νοεῖν, ὀλίγα φθέγγεσθαι, μὴ θρασύνεσθαι λόγῳ μηδὲ περιττεύειν ὁμιλίαις, μὴ πρόχειρον γίνεσθαι περὶ γέλωτα, αἰδοῖ κοσμεῖσθαι, κάτω τὸ βλέμμα ἔχειν ἄνω δὲ τὴν ψυχὴν, μὴ ἀντιλέγειν ἀντιλογίαις, εὐπειθεῖ εἶναι, μνημονεύειν τῶν ἐσχάτων πάντοτε, τῇ ἐλπίδι χαίρειν, τῇ θλίψει ὑπομένειν, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖν.»

τῆς προόδου, τῆς διηνεκοῦς βελτιώσεως καὶ τοῦ δυτικοῦ νεωτεριστικοῦ πνεύματος. Εἰς ἐμὲ ἀρκεῖ τοῦτο, ὅτι ὑπάρχει ἔτι ἐνταυτῷ καὶ εἰς τὴν τυραννίαν τῆς ἀπολαύσεως, καὶ εἰς τὰ τεχνάσματα τῆς ἐξουσίας, καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς τῶν αὐλικῶν σοφιστῶν. Ἄνθρωποι, οἵτινες τολμῶσι τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ὕλης, δὲν εἶναι βεβαίως μωροί. . . Ἐλεύθερος εἶναι μόνος ὁ δυνάμενος νὰ στερῆται· ἐν τῷ Ἄθῳ μόνον οὐδεμία ποτὲ ἐγένετο μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς πολυτελείας συνθήκη . . . Αὐτὸ δὲ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς τῶν κατοίκων τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐτόλμησεν ἐπὶ δεκαπέντε αἰῶνας νὰ προτείνῃ τροποποίησίν τινα τοῦ συστήματος, ἐπέθηκεν εἰς τὰ ἐγκαθιδρύματα αὐτοῦ τὸν τύπον τῆς αἰωνιότητος καὶ τὴν σφραγίδα τῆς ἄκρας εὐγενείας.»

Ἡμεῖς, οἱ κάτοικοι τῆς γηραιᾶς ταύτης Ἀνατολῆς, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην, ὅπως θαυμάσωμεν τὴν μεγαλειότητα τῆς φύσεως, νὰ ζητῶμεν τὰς ἐρήμους καὶ τοὺς ἀβάτους δρυμῶνας τοῦ νέου κόσμου. Ὁ Πλάστης ἀνήγειρεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆ τῶν χωρῶν μας τὸ ἀγιώνυμον τοῦτο ὄρος, ὅπου, ὡς ἡ φύσις, οὕτως ἡ θρησκεία ἡμῶν, οὕτως ἡ διαδοχὴ τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ τοῦ ἔθνισμοῦ, διτηρήθη ἄσπιλος καὶ πρωτογόνος, ὡς εἰς ἀκρόπολιν τινα τοῦ Γένους καὶ τῆς πίστεως. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν ἐθεώρησα τὸ ἐνδιαίτημα τοῦτο τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὡς σωστικὴν δηλαδὴ κιβωτὸν τῶν προσφιλεστέρων ἡμῖν πραγμάτων. Ὅπόσας τῶνδεν διεγείρει ἕκαστον τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἄθωνος ἀναμνήσεις εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον αὐτὰ Ὁρδόδοξο! Ὅπόσας παραδόσεις κατανοκτικὰς δὲν διασῶζει ἕκαστον αὐτῶν! Μόνοι οἱ ἀλλοεθνεῖς δύνανται νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν Ἄθωνα χωρὶς ὑψηλοῦ ὀρησκειτικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ συλεύσωσι τὰς κατακλαπείσας ὑπ' αὐτῶν βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων, ἅτινα δι' αὐτοὺς εἶναι Μυστῶν λεία. (α) Καὶ ὅμως δ-

(α) Μεθ' ὀπόσης εὐχαριστήσεως βλέπει τις σήμερον τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα χειρόγραφα, ἅτινα εὐτυχῶς δὲν ἀπεξενώθησαν, χάρις εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν μοναχῶν ἐκεῖνων, οἵτινες, ἀποβλέψαντες εἰς τοσοῦτων ἀειμνήστων δωρητῶν ἐπιτίμια, ἠδέσθησαν αὐτὰ ὡς ἔθνικα κειμήλια. Εἴθε οἱ πανταχοῦ ἐπιτετραμμένοι τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας νὰ ἐσέβοντο ἀρχῆθεν καὶ συνετήρουν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν πατρίαν ταύτην κληρονομίαν τῶν ἀρχαίων χειρογράφων. Εἴθε τοῦλάχιστον τὰ δεῖνα παθήματα γένοιτο ἡμῖν λυσιτελεῖν τοῦ μέλλοντος μαθήματα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι τινὲς τῶν ἀπάτη γυμνούντων ἡμᾶς Ἑλγινίων περιηγητῶν ἐχλεύασαν κυνικῶς οὐ μόνον

ταν οί άλλοθνηϊς οὔτοι ἐκφράζωνται ὡς ἀνωτέρω περὶ πραγμάτων ἡμᾶς ἀφορώντων, ποίας καταδίκης εἴμεθα ἄξιοι ἡμεῖς αὐτοὶ περιφρονούντες αὐτά;

Ὁμολογῶ ὅτι, ὅταν προσεγγίζω διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ ἀγιώνυμον Ὅρος, παρετήρησα μακρόθεν τὰ μοναστήρια, ἐγειρόμενα ἐπὶ μεμονωμένης λοφιας, ἢ ἐπὶ ἐρήμου καὶ ἀποκρήνου παραλίας, ἢ κρυπτόμενα ἐντὸς πτυχῆς ὄρους ἢ κοιλάδος, πλέον ἢ ἀπαξ ἐζήλευσα τὸν βίον τῶν ἀναχωρητῶν ἐκεῖνων, καὶ ἡ ψυχὴ μου, λησμονοῦσα τὰ ἐπίγεια, ἐσφάδαζεν ἐντὸς μου καὶ ἀνίπτατο πρὸς κόσμους ἄλλους ἀγνώστους, πρὸς τοὺς κόσμους τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς θεότητος. Ὅτε δὲ ἐπλησίασα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν πρόναον τούτου τοῦ οὐρανοῦ, ὅτε εὗρέθην εἰς τὸ σκῆνωμα τοῦτο τῆς θρησκείας καὶ τῆς εἰρήνης, ἠσθάνθην πραγματικῶς ἀφατον ψυχικὴν εὐφροσύνην, καὶ γαλήνη διεχύθη αἴφνης ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Τότε ὠμολόγησα ἐν συναισθήσει, ὅτι θεόπνευστος ὄντως ἦν ὁ πρῶτος στήσας τὸ σκῆνωμά του εἰς τὸ ὑψίλοφον τοῦτο ὄρος, ὅπερ, ὑψούμενον μέχρι νεφελῶν, φαίνεται πλησιάζον τὸν ἀνθρωπον πρὸς τὰ οὐράνια, καὶ ὡς κλίμαξ τις μεταδιβάλλον εἰς τὸν θρόνον τῆς θεότητος τὰς δεήσεις καὶ τὰ δάκρυα αὐτοῦ.

Πανταχοῦ τὰ μοναστήρια προσφέρουσι χριστιανικὴν φιλοξενίαν εἰς πάντα διαβάτην καὶ ὁδοιπόρον· εἶναι ὡς ξενῶνες τοῦ Κυρίου, ὅπου ὄχι μόνον ἡ ψυχὴ εὕρισκει ἀνάπαυσιν καὶ τροφήν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὡς πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην ἀρετὴν, οἱ ἀγαθοὶ μοναχοὶ ἀκολουθοῦσιν ἀπαρεγκλίτως τὰς διατάξεις τῶν πρωτίστων αὐτῶν εὐεργετῶν, τῶν Ἑλληνογλώσσων αυτοκρατόρων. «Καὶ εἴπερ τινὲς τῶν χριστιανῶν (λέγει τὸ χρυσόβουλλον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,) τυχὸν παραβάλλωσιν ἐνταῦθα κατὰ πάροδον, εἰ μὲν διὰ θεωρίαν καὶ ἱστορίαν καὶ προσκύνησιν ἐστὶ τοῦ τόπου καὶ τῆς μονῆς καὶ τοῦ Ὄρους, ὀφείλουσιν οἱ μοναχοὶ, ἀσπασίως δέχεσθαι τούτους καὶ ξεναγωγεῖν ὡς ἐφικτόν.»

Εἶναι δυστυχῶς ἀληθές, ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ὄρους παρημέλησαν ἐν γένει τὰ γράμματα, καίτοι οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες, κεκοσμημένοι τὴν τε ἔσω καὶ τὴν θύραθεν σοφίαν, διέπρεψαν ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῷ Ἀθωνί. Εἰς τῶν ἀρχαίων περιγηγητῶν τοῦ Ὄρους, ὁ περιώνυμος φυσιολόγος Ἰωάννης Μπελῶν, λέγει, ὅτι «οἱ ἱεράρ-

νον τὴν ἀγνοίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, μεθ' ἧς εὐγενῶς τε καὶ χριστιανικῶς ἐν Ἀθωνί καὶ ἀλλαχοῦ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς οἱ ἡμέτεροι.

χαί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἐχθροὶ ἀσπονδοὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀφώρισαν πάντας τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ἔχοντας βιβλία τῆς θύραθεν σοφίας· συνεπεία τούτου πλεῖστα συγγράμματα ἐξωτερικὰ ἀπωλέσθησαν, καὶ μόνον τὰ θεολογικὰ διετηρήθησαν.» Παρακατιὸν δὲ ἐκφέρει τὴν ὑπὸ Λέοντος Γ' Πάπα Ῥώμης μνημονευομένην μαρτυρίαν Δημητρίου Χαλκοκονδύλη, ἀνδρὸς σοφωτάτου καὶ κατόχου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, ὅτι «οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ, καθὼς ἔχοντες μεγίστην ἐπιβρόχην παρὰ τῇ αὐτῇ τῶν βυζαντινῶν αυτοκρατόρων, προεκάλεσαν παρ' αὐτῶν ψήφισμα νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸ πῦρ μέγαν ἀριθμὸν συγγραμμάτων τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.»

Ἡ ἀλήθεια ὀφείλει νὰ μὴ κρύπτηται, ὅσον πικρὰ καὶ ἄν ᾔ. Οἱ ἡμέτεροι μοναχοὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαλλαχθῶσι τῆς μομφῆς τῆς μὴ ἐκτιμήσεως τῶν εἰς χεῖρας αὐτῶν περιελθόντων ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἣν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τε τὴν ἀμάθειαν καὶ εἰς τὸ σφοδρὸν αὐτῶν καὶ ἀρχαιοπαράδοτον μῖσος πρὸς πᾶν τὸ ὄζον ἐθνισμοῦ. Ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι ἀνεκάθεν ὑπεβλέποντο ὑπὸ τοῦ κλήρου ἀπάσης τῆς χριστιανωσύνης ὡς καταστρεπτικαὶ δῆθεν τῶν δογμάτων αὐτῆς, τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ· καὶ σήμερον δὲ ἐν τῷ Ὄρει δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ μοναχοὺς θεωροῦντας ὡς αἰρετικὸν τὸν ὑποστηρίζοντα τὴν κίνησιν τῆς Γῆς, καὶ περὶ ἀντιπῶδων ποιοῦντα λόγον.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν ἐπιταφίῳ περὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λέγει: «Ἀστρονομίας δὲ καὶ γεωμετρίας καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας τοσοῦτον λαβῶν, ὅσον μὴ κλονεῖσθαι τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα κομποῖς, τὸ περιττὸν διέπτυσεν ὡς ἄχρηστον τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσι.» Τοιαῦται Πατέρων ῥήσεις, κακῶς ἐρμηνευόμεναι, καὶ ἰδίως ἡ τοῦ Ἀποστόλου, «ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ,» φαίνεται ὅτι παρέσχον ἀνεκάθεν λαβὴν πρὸς τὰς τοιαύτας ἀντιστρατεύσεις κατὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν. Στενὸς ὅμως ὁ περιορισμὸς οὗτος καὶ ἐπιβλαβὴς κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐποχὴν, καὶ ἰδίως τῷ ἡμετέρῳ κλήρῳ, ὁπότε οἱ θεομάχοι ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπιχειροῦνται ν' ἀνατρέψωσι τοῦ χριστιανισμοῦ τὰ θεμέλια· πρὸς οὓς πολλὴ μὲν ἡ πολυμαθεῖα ἀπαιτεῖται ἐκ τῆς φιλολογίας, πολλὴ δὲ ἡ δύναμις ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς καλλιεργείας τοῦ πνεύματος.

Ἀλλὰ καίτοι οἱ μοναχοὶ τοῦ Ὁρους παρημέλησαν τὰ γράμματα, ἐξηκολούθησαν ὁμως τὰς ἐργασίας τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ξυλογλυπτικῆς, καὶ ἠυδοκίμησαν ἀρχόντως ἐν αὐταῖς. Ἐν τοῖς Καθολικοῖς διαφόρων μοναστηρίων διατηροῦνται εἰκόνες τῆς πλέον προοδευτικῆς ἐποχῆς τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς, αἱ πλείους δὲ τούτων ἀποδίδονται εἰς τὸν διάσημον ἱερογράφον Μανουήλ, τὸν ἐπιλεγόμενον Πανσέληνον, γεννηθέντα ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὸν IB' αἰῶνα· οὗτος θεωρεῖται ὡς ὁ διδάσκαλος ἀπάσης τῆς Βυζαντινῆς σχολῆς, καθότι κατέλιπεν «Ἐρμηνείαν περὶ ζωγραφικῆς,» ἐν ἣ περιέχονται συνταγαὶ ζωγραφίας καὶ χρωματογραφίας τῶν ἱερῶν ἀπεικονισμάτων, τὰς ὁποίας διατηρεῖ ἀπαρεγκλίτως ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία. Ἐν τῷ Καθολικῷ τῶν Καρεῶν, εἰς εἰκόνα τινὰ τοῦ ἀγίου Γεωργίου, ἔργον τοῦ Πανσελήνου, καίτοι μεμελανωμένην ὑπὸ τῆς αἰθάλης τῶν θυμιαμάτων, καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ τῆς Λαύρας δύναται τις νὰ σπουδάσῃ τὴν βυζαντινὴν τέχνην· εἰς δὲ τὰ ἐν τοῖς θησαυροφυλακίαις τῶν διαφόρων μονῶν διατηρούμενα ξυλογλυφικὰ ἀριστουργήματα, σταυροὺς, νάρθηκας θυμιατηρίων κτλ. δύναται νὰ θαυμάσῃ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς.

Σήμερον, ὅποτε ἡ ὁσημέραι καταπλημμυρίζουσα τὰς κοινωνίας πρόδοδος καὶ ἡ πρὸς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν παγκόσμιος τάσις κατέστησε καὶ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ὁρους μᾶλλον κοσμοπολίτας ἢ ἐρημίτας, μετ' ἄκρας εὐχαριστήσεως βλέπει πᾶς ὁ φιλοπρόοδος τὰ τε γράμματα καλλιεργούμενα παρ' αὐτῶν, ὡς καὶ τινες τῶν ὠραίων τεχνῶν. Ἡ ἐν Καρεαῖς ἀπότινος συζηθεῖσα κεντρικὴ Σχολὴ καὶ ἡ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ἰδιαιτέρα, ὁ πόθος τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀναχωρητῶν τούτων πρὸς ἀνάγνωσιν διαφόρων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν συγγραμμάτων καὶ πρὸς ἀπόκτησιν παντὸς καινοφανοῦς βιβλίου, πρὸς δὲ αἱ εἰς τὰ πλείοτερα τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν κελλίων ἐκτελούμεναι ξυλογλυφικαὶ ἐργασίαι, ὧν τινες διέπρεψαν καὶ εἰς τὰς κατὰ καιροὺς παγκοσμίους ἐκθέσεις τῆς Ἑσπερίας, εἰσὶ τρανὰ ἐχέγγυα τῆς διαδοθείσης ἀπὸ τινος ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ὁρους φιλοπροόδου τάσεως. (α)

(α) Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐλῇ τῆς τοῦ Βατοπεδίου μονῆς ἀπαντᾷ τις μεταξὺ διαφόρων ἁγίων χοροστατοῦντας καὶ ἐθνικοὺς φιλοσόφους, τὸν Σόλωνα, Ἀριστοτέλην, Σοφοκλῆν, Πλάτωνα κτλ. Μεγάλῃ τῶντι τιμῇ, σπανίως ἀποδομένη ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τοῖς ἐθνικοῖς, καὶ μαρτυροῦσα πόσον αἱ ἰδέαι τῆς ἀνεκτικότητος ἐπεξετάθησαν παρὰ τοῖς ἄλλοτε μισαρχαίοις μοναχοῖς.

Ἐκτὸς δὲ τῆς λοιπῆς ἡμέρας τῇ ἡμέρᾳ βελτιουμένης ἐλαφρᾶς βιομηχανίας, ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ ζωγραφικὴ, ἥτις, ἀποβαλοῦσα τὸν μονότονον καὶ στερεότυπον αὐτῆς τύπον, περιεβλήθη καλλιτεχνικωτέραν μορφήν, χάρις εἰς τὴν ἐπιμιξίαν τῶν μοναχῶν μετὰ τῶν Ῥώσων. Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἐσφιγμένου δύναται ὁ περιηγητὴς νὰ ἐπισκεφθῇ οὐχὶ ἄνευ θυμηδίας τὸ καλλίτερον τῶν ἱερογραφικῶν καταστημάτων τοῦ Ὁρους, ὅπερ ὑπόσχεται μέλλον εὐχάριστον διὰ τὴν ὑψηλοτέραν ταύτην τῶν ὠραίων τεχνῶν.

Ἐπιθυμῶ νὰ κλείσω τὴν σύντομον ταύτην περιγραφὴν μετὰ τῆς διακαεστάτης εὐχῆς, ὅπως τὸ μοναχικὸν πολίτευμα ἀπαλλαγθῇ ὀλοσχερῶς ἀπὸ τῶν ἀσχημιζουσῶν αὐτὸ ἐν μέρει πληγῶν τῆς προκαταλήψεως καὶ τῆς ἰδιοτελείας, καὶ ἀσπασθῇ ἐλαφρᾶς τινὰς μεταβρύθμισεis, αἵτινες οὐ μόνον οὐδαμῶς παραβλάψουσι τὸν ἀρχικὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ προορισμὸν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συντελέσουσι μεγάλως πρὸς παγίωσιν καὶ ἐπαύξεισιν τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ. Ἄν ἀνεφαίνετο νέος τις Ἀθανάσιος, μεταποιοῦν τὰ παλαιὰ ἔθνη καὶ ὄρους, ὅσα ἀσυμβίβαστά εἰσι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σημερινοῦ αἰῶνος, θὰ εὐηργέτει πραγματικῶς τὴν μεγάλην ταύτην κοινωνίαν καὶ θὰ ἀνεδείκνυεν αὐτὴν ὀτιμάλιστα. Ἀνέγερσις μεγάλης Θεολογικῆς σχολῆς, ὡς καὶ σπουδαστηρίου συστηματικοῦ τῶν ἀναγκαιουσῶν ὠραίων τεχνῶν· σύστασις κεντρικῆς βιβλιοθήκης ἐκ τῶν σπανιωτέρων χειρογράφων καὶ λοιπῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐν ταῖς διαφόροις μοναῖς καὶ κελλίοις ἀξίων λόγου βιβλίων· ἀνίδρυσις μουσείου, περιλαμβανοντος τὰ τε ἀρχαῖα ἐπίσημα χρυσόβουλλα καὶ σιγγιλιώδη ἐγγράφα ὡς καὶ διάφορα πολύτιμα κειμήλια· σχηματισμὸς ἀξιολόγου τυπογραφείου, προωρισμένου πρὸς ἀναδημοσίευσιν τῶν σπανίων συγγραμμάτων, καὶ ὑποβοηθουμένου ὑπὸ πλουσίου φωτογραφείου· — ἰδοὺ ὅ,τι ἤθελε καταστήσει τὴν Ἀθωνιάδα χερσόνησον ὄντως φάρον τηλαυγῆ, πολλὰς παρέχοντα ὑπηρεσίας τῷ παντοίοις ἀνέμοις κλυδωνιζομένῳ σκάφει τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους.

I. Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΤΜΟΠΛΟΪΑΣ.

Οἱ πλείστοι τῶν πραγματευθέντων περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀτμομηχανῆς ἐθεώρησαν τὴν ἀρχαιότητα ὡς κοιτίδα τῆς μεγάλης ταύτης ἀνακαλύψεως. Ἄλλ' ἡ ἰδέα αὕτη φαίνεται κάπως ἀπαράδεκτος, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἣν ἀποκαλοῦμεν σήμερον Φυσικὴν, δὲν ὑπῆρξε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· ὀλίγιστα δὲ γνώσεις, τυχαίως ἢ ἐκ τῶν βαναύσων τεχνῶν προελθούσαι, συγκεφαλαιούσιν ὀλοκλήρους τὰς ἐπιστημονικὰς παραδόσεις τῆς τε Ῥώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος. (α)

Ἡ ποιητικὴ φαντασία τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων παρέσυρε τὴν ἀρτιγενῆ ἐπιστήμην εἰς ὁδὸν ἐναντίαν πρὸς τὴν πρόοδον αὐτῆς· ἐπειδὴ, ἀντὶ τῆς μελέτης τῶν ὑποπιπτόντων εἰς τὰ αἰσθητήρια πραγμάτων, ἐζήτουν οὗτοι νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν φαινομένων, καὶ νὰ ἀνέλθωσι μέχρι τῆς μυστηριώδους οὐσίας τῶν αἰτίων αὐτῶν. Ἡ σπουδαιότης καὶ τὸ μέγεθος τῶν συμβεβηκότων συνεκέντρον ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε πεισματωδῶς παρηκολούθουν τὰ μηδέποτε λυθησόμενα προβλήματα, κατασκευάζοντες τὸ σύμπαν πρὶν διῶδωσιν αὐτὸ ἀκριβῶς. Ἐπομένως ἡ φιλοσοφία αὕτη ἡμπόδιζεν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας.

(α) Οἱ συγγραφεῖς ἀπάντων σχεδὸν τῶν ἔθνῶν ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ πρώτη σύλληψις τῆς ἰδέας περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ ἀνήκει ἀδιαφιλονεικῶς εἰς τὸν λεπτὸν, ἐφευρετικὸν καὶ δευδερκῆ νοῦν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ Εὐκλείδης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχον εὐκρινῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀτμοῦ, ὃ δὲ Ἀρχιμήδης πιθανώτατα μετεχειρίσθη αὐτὸν εἰς τὰς ἐκπληκτικὰς μηχανὰς του, ἃς εἶχε περιγράψει ἐν τῷ ἀπολεσθέντι συγγράμματι αὐτοῦ περὶ Πυρός. Ὁ Ἰταλὸς Λεονάρδος Βίντσης, ζῶν κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα, ἐν τοῖς περὶ φυσικομαθηματικῶν συγγράμμασιν αὐτοῦ περιγράφει ἀτμοβόλον, ἀναφέρων ταῦτοχρόνως, ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τούτου ἀνήκει εἰς τὸν Ἀρχιμήδην. Ὡστε ὁ Κ. Φιγιέρος, καθ' ἡμᾶς, φαίνεται λίαν καινότημος, ἵνα μὴ εἴπωμεν τολμηρὸς, ἀντιστρατευόμενος οὕτως ἀποτόμως κατὰ τῆς κοινῆς γνώμης.

Σ. Μ.

Ἡθέλομεν λοιπὸν παραχαράξει τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις, ἐὰν ἀπεδίδωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν σπουδαιότεραν ἀνακάλυψιν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἡ δὲ ταχεῖα ἔρευνα τῶν πραγμάτων θέλει δείξει ἐπὶ ποίων σαθρῶν βάσεων ἐρείδεται ἡ γνώμη αὕτη.

Οἱ πλείστοι τῶν νεωτέρων συγγραφέων ἀποδίδουσι τὴν δόξαν τῆς ἀνακαλύψεως καὶ κατασκευῆς τῆς πρώτης ἀτμομηχανῆς εἰς τὸν Ἡρώνα, φιλόσοφον τῆς Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, ζήσαντα 120 π. Χρ. Μικρὰ τις πραγματεία τοῦ σοφοῦ τούτου περιλαμβάνει τὰς ὀλίγας λέξεις, δι' ὧν ἠξιώθη ν' ἀναγορευθῆ ὁ πρῶτος ἐφευρετὴς μηχανῆς, κατασκευασθείσης δεκαοκτῶ αἰῶνας μετ' αὐτόν. Τὸ βιβλίον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φιλοσόφου δὲν εἶχε βεβαίως τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀξίωσιν, καθὼ περιλαμβάνον τὴν περιγραφὴν σειρᾶς ὀργάνων, σκοπευόντων νὰ καταδείξωσι περίεργά τινα ἀποτελέσματα τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, ἀνευ λογικῆς σειρᾶς. Ἴνα δὲ κρίνωσι περὶ τούτου οἱ ἀναγνώσται, ἀναφέρομεν τὰ διάφορα χωρία, ἐφ' ὧν βασιζόμενοι, ἀποδίδουσι τῷ Ἡρώνῃ τὴν πρώτην ἰδέαν τῆς διὰ τοῦ πυρός μηχανῆς.

Τὸ 45^{ον} σκεῦασμα, τὸ περιγραφόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡρώνα, σύγκειται ὑπὸ λέβητος, περιέχοντος ὕδωρ καὶ μίαν μόνον ὀπὴν ἔχοντος, δι' ἧς διέρχεται σωλὴν κάθετος καὶ ἀνοικτός, ἐν ᾧ τίθεται μικρὰ σφαῖρα, ἐκσφενδονιζομένη πρὸς τὰ ἐκτὸς διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ πυρός. Τινὲς τῶν νεωτέρων ὠνόμασαν τὸ σκεῦασμα τοῦτο ἀτμολέβητα ἐκσφενδονίζοντα σφαῖραν ἀλλ' ἡμεῖς ἠθέλομεν ἀποκαλέσει αὐτὸ ἀπλούστερον λέβητα ἀνυψοῦντα τὸ ἐπίπωμα αὐτοῦ. Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ συμβεβηκότος τούτου δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Ἡρώνα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὅστις, καθήμενος ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς ἐστίας του, εἶδε τὸ ἐπίπωμα τοῦ λέβητος, ἐν ᾧ ἡ τροφὴ αὐτοῦ ἔβραζεν, ἀνυψούμενον ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ. Ἐὰν δὲ τὰ ἐπὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀτμομηχανῆς δικαιώματα τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ σπουδαιότερων βάσεων, βεβαίως θὰ διεφιλονείκει αὐτῷ τὴν προτεραιότητά των ἕγγονός τις τοῦ Ἀδάμ.

Ὁ Ἡρών περιγράφει πρὸς τούτοις διαφόρους μηχανισμοὺς, ἐν οἷς, μέσον πεπυκνωμένου ἢ ἡραιωμένου ἀέρος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, κατορθοῦται νὰ σαλπίζῃ αὐτόματόν τι, ἢ νὰ συρίζῃ ὄρακων ξύλινος, ἢ νὰ στρέφονται ἐν χορῷ μικρὰ νευρῶ-

σπαστα. Είναι ανάγκη να εἰπωμεν, ὅτι περιγράφων τὰ παίγνια ταῦτα ὁ Ἀλεξανδρινὸς φιλόσοφος, δὲν παρίστα αὐτὰ ὡς δυνάμενά να καταστῶσιν ἢ πηγή κινητικῆς τινος δυνάμεως. Ἐὰν δὲ ἀναζητήσωμεν ὁποῖαν θεωρητικὴν ἐξήγησιν ἐκφέρει ὁ Ἡρων περὶ τοῦ ἀνωτέρω περιγραφέντος 45^{ου} σκευάσματος αὐτοῦ, θὰ ἀνεύρωμεν, κατὰ τὰ γραφόμενά αὐτοῦ, τὴν θερμότητα ὡς πρώτην αὐτοῦ πηγήν· διότι τὸ πρόβλημα αὐτοῦ ἐκφέρει, λέγων: περιδινήσαι σφαῖραν μικρὰν διὰ λέβητος θερμοῦ, καὶ ὄχι διὰ τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος. Ὁ Ἡρων δὲν ἠδύνατο ποσῶς ν' ἀποδώσῃ τὴν κίνησιν εἰς τὸν ἀτμὸν τοῦ ὕδατος, διὰ τὸν ἀπλοῦστατον λόγον, ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀτμοῦ τούτου ἦτο ἄγνωστος τότε· ἐπειδὴ πάντες οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ὁ Ἡρων μετ' αὐτῶν, ἐθεώρουν τὴν ἐξάτμισιν τῶν ὑγρῶν ὡς μεταμόρφωσιν αὐτῶν εἰς ἀέρα.

Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ ἐπελθόντες φυσικοὶ ἐξήγησαν τὸ φαινόμενον τῆς περιστροφῆς τῆς μικρᾶς σφαίρας διὰ τῆς βιαίας ἐκροῆς καὶ ἀντιδράσεως τοῦ θερμοῦ ἀέρος, ὅστις προήρχετο ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ ὕδατος εἰς ἀέρα. Ὅστε τὸ παίγνιον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ φιλοσόφου δὲν εἶναι ποσῶς ἀντάξιον τῆς δόξης τοῦ νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἱστορίας τῆς ἀτμομηχανῆς. Ἐπομένως δὲν εἶναι παράδοξον, ὡς ἐκ τῶν σφαλερῶν ἰδεῶν, αἰτινες ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκράτησαν περὶ τῶν φαινομένων τῆς ἐξατμίσεως τῶν ὑγρῶν, νὰ βλέπωμεν ὀλοκλήρους αἰῶνας παρερχομένους καὶ μὴ παρέχοντας οὐδεμίαν γνῶσιν περὶ τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ.

Πρὸς δεῖξιν τῶν ἀσθενῶν πηγῶν, εἰς ἃς καταφεύγουσιν οἱ πλείους πρὸς ἀναζήτησιν τῶν φαινομένων τοῦ ἀτμοῦ, ἀρκεῖ ἡμῖν ν' ἀναφέρωμεν τὸ ἀνέκδοτον τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Ἀγαθίου, ἔχον ὡς ἐξῆς:

«Υπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ ἀνὴρ τις, Ζήνων τὸ ὄνομα, ἐκ τῶν διασήμων ρητόρων καὶ γνωστὸς τῷ αυτοκράτορι· κατώκει δὲ πλησίον τοῦ περιφήμου ἀρχιτέκτονος Ἀνθεμίου τοῦ ἐκ Τράλλεων, καὶ ἐλαφρὸν τειχίον ἀπεχώριζε τὰς δύο αὐτῶν οἰκίας, ὡς τε νὰ φαίνωνται ὅτι ἀποτελοῦσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ οἰκήμα. Συνέπεσεν οἱ δύο οὗτοι σοφοί, ὡς γείτονες, νὰ ἔλθωσι ποτε εἰς ἐριδας, εἴτε συνεπέα παραθύρου τινὸς ἀνοιχθέντος παρὰ τὰ νενομισμένα, εἴτε διὰ τὸ ὑπερβάλλον ὕψος οἰκοδομῆς, παρεμποδι-

ζούσης τὴν θέαν τοῦ ἐτέρου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀνθέμιος δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀντιπαραταχθῆ πρὸς τὴν ρητορικὴν ἱκανότητα τοῦ ἀντιπάλου του, ὑπερισχύσαντος ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐμηχανεύθη ἐχθρῶν λίαν παράδοξον καὶ πρωτοφανῆ. Πληρώσας ὕδατος πλείστους λέβητας, ἔθεσεν αὐτοὺς παρὰ τὰ θεμέλια τοῦ οἴκου τοῦ Ζήνωνος· εἶτα δὲ περιβαλὼν αὐτοὺς διὰ σκυτίνων αὐλῶν, κάτω μὲν λίαν εὐρέων, ὥστε νὰ περιβάλωσι τὴν ὄλην στεφάνην τοῦ λέβητος, ἐφεξῆς δὲ στενουμένων ὡσπερ σάλπιγγας, προσήρμοσε τὰ ἄκρα αὐτῶν πλησίον τῶν δοκῶν καὶ τῶν σανίδων τῆς στέγης, εἰς τρόπον ὥστε ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῶν αὐλῶν ἀτμοσφαιρικός ἀὴρ νὰ ἀνέρχεται εὐχερῶς διὰ τῆς κενότητος αὐτῶν, καὶ νὰ προσψαύῃ τὴν ὀροφὴν τοῦ ἐνδαιτήματος τοῦ Ζήνωνος. Μετὰ τὰς μυστικὰς ταύτας προπαρασκευασίας, ὁ Ἀνθέμιος ἤναψε σφοδρὸν πῦρ ὑπὸ τοὺς λέβητας, τὸ δὲ ὕδωρ, ἐκθερμανθὲν καὶ ἀναοχλάζον, ἐξέπεμπε πρὸς τὰ ἄνω ἀτμὸν πολὺν καὶ πεπυκνωμένον, ὅστις, μὴ ἔχων ἄλλην διέξοδον, προσέκρουε κατὰ τοῦ ὀροφώματος τῆς οἰκίας, καὶ διέσειεν αὐτὴν ὥστε νὰ ὑποτρέμῃ ἅπασα. Τότε ὁ Ζήνων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, πλήρεις τρόμου, ἐξώρμησαν εἰς τὰς λεωφόρους, καὶ ἠρώτων τοὺς διαβαίνοντας ἂν ἤσθάνθησαν τὸν τρομερὸν σεισμόν.»

Κατὰ τὰς περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀτμοῦ γνώσεις ἡμῶν, τὸ πείραμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ἀνωτέρω ἀποτελέσματα, ἐκτὸς ἂν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀγαθίου περιγραφόμενος μηχανισμὸς δὲν εἶναι ὁμοιος πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου κατασκευασθέντα. Τὸ πλατὺ ἄκρον τῶν σωλῆνων ἔπρεπε νὰ εὐρίσκετο ὑπὸ τὰς δοκοὺς καὶ οὐχὶ παρ' αὐταῖς, καὶ ἵνα κατορθωθῆ ζωηρὸς τινὰ γαμὸς, ἔπρεπε νὰ ἀνοίγηται αἰφνιδίως διὰ δικλίδων ἢ στροφίγγων. Δυστυχῶς ὁμοῦς ὁ βυζαντινὸς ἱστορικός δὲν ἀναφέρει οὔτε στροφίγγα, οὔτε δικλείδας· ὥστε εἶναι ἀπλούστερον νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀδέσποτον τὸ μυθιστορικὸν τοῦτο ἀνέκδοτον τοῦ Ἀνθεμίου.

Ὁ Ἀραγὼ καὶ πάντες οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς, οἱ μετ' αὐτὸν ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀτμομηχανῆς, παραδέχονται, ὅτι τὸ πρῶτον πείραμα περὶ τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος, ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12^{ου} αἰῶνος παρὰ τινος εὐγενοῦς τοῦ ἀνακτοβουλίου Ἐρρίκου τοῦ Δ', καλουμένου Δαβὶδ Ῥιβώλτου, μεγιστάνος τῆς Φλωρεντίας καὶ

παιδαγωγού Λουδοβίκου τοῦ ΙΓ'. Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνεκάλυψε τυχαίως, ὅτι σφαῖρα παχεῖα, περιέχουσα ὕδωρ καὶ τεθεῖσα ἐπὶ τοῦ πυρὸς, ἐκρήγνυται ὅταν ἐπιπωματισθῇ καλῶς, τουτέστιν ὅταν κωλυθῇ ἢ ἐλευθέρῃ πρὸς τὸν ἀέρα διάχυσις τοῦ σχηματισθησομένου ἀτμοῦ. «Τὸ ὑγρὸν ὕδωρ, μεταβαλλόμενον εἰς ἀέρα, ἀραιούται· ἢ δὲ ἀραιώσεις αὐτοῦ δύναται νὰ καταπλήξῃ καὶ τοὺς μᾶλλον ἀτρομήτους τῶν ἀνθρώπων, διότι παρακολουθεῖται ὑπὸ βίας.»

Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἡ ἀνθρωπότης οὐδεμίαν εἶχεν ἀποκτήσει γνῶσιν τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήσῃ ἡμᾶς, ἀναμνησκομένους ὅτι τὸ σύνολον τῶν γνώσεων, τῶν φερουσῶν σημερον τὸ ὄνομα τῆς φυσικῆς, ἐκαλύπτετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπὸ πυκνοτάτου σκότους. Μόνη ἡ δημιουργία τῆς φυσικῆς ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν συμβεβηκότων, ἀφ' ὧν, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, προήλθεν ἡ ἀνακάλυψις τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ὡς δυνάμεως κινητικῆς.

Αἱ ἐπὶ τοῦ ἀπεράντου βασιλείου τῶν Ἀράβων ἀναλάμψασαι λαμπρῶς ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι εἶχον ἐκλείψει μετ' αὐτῶν, τῆς φλογὸς αὐτῶν σβεσθείσης ἐν τῷ μεσαιῶνι τῆς Εὐρώπης. Ὀλίγιστα δὲ μεγαλοφυαί μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οἷαι ὁ Παρακέλσος, Ῥάμος, Καρδὰν, Γέσνερος, Ἀγρικόλας, Τυχοβράχιος, Κοπέρνικος, ἀνέδειξαν διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας· ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἀπέβησαν ἄγονοι.

Ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου διεκπεραιωθείσα ἐν τῷ μεταξὺ θρησκευτικῆ ἀναμόρφωσις ἐθεμελίωσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ αἱ πρῶται λαμπηδόνες τῆς πολιτικῆς ἀπελευθερώσεως ἤρχίζον ν' ἀνατέλλωσιν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὅμοια ταύτης μεταμόρφωσις δὲν ἤργησε ν' ἀναφανῆ καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν σωτήριον ἀναγέννησιν, ἥτις ἐμελλε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰ φυσικὰ δικαιώματα αὐτῆς. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου τρεῖς ἄνδρες, κεκλημένοι ἵνα θέσωσι τὰ θεμέλια τοῦ νέου οἰκοδομήματος τῶν ἀνθρώπινων γνώσεων, ὁ Βάκων ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ Καρτέσιος ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ Γαλιλαῖος ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ πρωτοουργοὶ τῆς ἀξιωματικῆς ταύτης μεταβολῆς. Διάφοροι ὄντες τὴν πατρίδα, τὸν νοῦν καὶ τὸν χαρακτῆρα, προσβάλλουσιν,

ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν μόρφωσιν καὶ δεξιότητα τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ, τὸ πανάρχαιον ἱκρίωμα τῆς σχολαστικῆς διδασκαλίας, ἥτις περιώριζε δοῦλον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· καὶ διὰ παντὸς κρημνίσαντες διὰ τῶν εὐτόλμων καὶ σωστικῶν προσπαθειῶν των, ἀνήγειραν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ νέαν φιλοσοφίαν. Γενομένοι δὲ αὐτοὶ κανὼν καὶ παράδειγμα, διδάσκουσι τοῖς πᾶσι τὴν ἀληθῆ μέθοδον πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, καὶ μορφοῦσι διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτῶν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀναγεννωμένης ἐπιστήμης.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀναμόρφωσις, ἡ γενομένη διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Βάκωνος, τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Γαλιλαίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Καρτεσίου, περιλαμβάνει καλῶς ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον, ἀρξαμένην περὶ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος διὰ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Γαλιλαίου, καὶ λήξασαν περὶ τὰ μέσα τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος (κατὰ τὸ 1642) μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ σοφοῦ τούτου. Τότε πρῶτον παγιοῦται ὀριστικῶς ὁ θρίαμβος τῆς νέας ἐπιστήμης, καὶ, στηριζομένη αὕτη τοῦ λοιποῦ ἐπὶ ἀκλονήτου βάσεως, προβαίνει ἀκωλύτως εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πενήτηντα ἔτη τῆς περιόδου ταύτης ἡ ἐπιστήμη παλαίει μετὰ κόπου κατὰ τῶν λειψάνων τοῦ παρελθόντος φιλοσοφικοῦ πνεύματος, καὶ δὲν ἐξέρχεται τῆς πάλης ταύτης πάντοτε νικήτρια. Ἐπὶ πολὺ εἰσέτι ἡ σκιά τῆς παλαιᾶς πλάνης περικαλύπτει τὰς ἀντιλήψεις τῶν σοφῶν, καὶ σκοτεινὴ μεταφυσικὴ δυσκολεύει τὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας, τῶν θρησκευτικῶν μάλιστα καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν ἀναμιγνυομένων ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐξηγήσεσιν. Ὅθεν βλέπομεν τοὺς ἄνδρας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σκεπτομένους περὶ τοῦ κενοῦ καὶ πλήρους, καὶ περὶ τῶν οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων, διαλεγόμενους περὶ τῆς ξηρότητος καὶ ὑγρότητος καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν στοιχείων, φιλονεικοῦντας πεισματωδῶς καὶ ἀσκόπως περὶ τῆς ὑστάτης αἰτίας τῶν φαινομένων, σχηματίζοντας ὑποθέσεις ἀτελευτήτους περὶ τῆς φύσεως τοῦ πυρὸς καὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν στοιχείων, ἀποδίδοντας τῇ φύσει ἠθικὰ συναισθήματα, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀποπλανωμένους ἐν τῇ ματαίᾳ μικρολογίᾳ τῶν σχολαστικῶν θεωριῶν. Σπανίως βλέπομεν αὐτοὺς ἔχοντας ὁδηγὸν τὴν πείραν, καὶ ἂν ποῦ καταφεύγωσιν εἰς αὐτὴν, σκοπεύουσι πάντοτε τὴν λύσιν νηπιωδῶν ζητημάτων· ἀντι

δὲ τούτου, ἀσχολοῦνται εἰς μηχανικὰς ἐρεῦνας πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἄσματος τοῦ Μερνονείου ἀγάλματος, τῆς μυσηριώδους αὐλή-ως τῆς χορδοσύριγγος τοῦ Πάπα Σιλβέστρου, ἢ τῆς πτήσεως τῆς περιστερᾶς τοῦ Ἀρχύτα, καὶ πληροῦσιν ὀλοκλήρους τόμους πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν λόγων τῆς διαλύσεως τοῦ χρυσοῦ μόσχου, ἢ πρὸς καταμέτρησιν τῶν μυριάδων τῶν ἀγγέλων, οἵτινες δύνανται ἀνευ στενοχωρίας νὰ σταθῶσιν ὄρθιοι ἐπὶ τῆς αἰχμῆς βελόνης.

Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς ἱστορίας τῶν ἐπιστημῶν, καίτοι τῆς φυσικῆς μὴ ὑπαρχούσης εἰσέτι, πάντες οἱ συγγραφεῖς παραδέχονται ἐκ συμφώνου ὅτι ἀνεκαλύφθη ἡ ἀτμομηχανή. Καὶ ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἐφευρέσεως ταύτης εἰς τὸν Σολομῶντα Δὲ Κάου, ἀρχιτέκτονα καὶ μηχανικὸν ἄσημον, γράψαντα κατὰ τὸ 1615 περὶ τῶν αἰτιῶν τῶν κινήτικῶν δυνάμεων. Εἰς δὲ μόνος κάλαμος ἐν Ἀγγλίᾳ ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὸν Μαρκῆσιον Βορκέστερ, πολιτικὸν ταραξίαν καὶ μηχανικὸν ἀμφισβητήσιμον, ζήσαντα ὑπὸ τοὺς τελευταίους Στουάρτας. Οἱ Ἴταλοι συγγραφεῖς ἀντιποιοῦνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτῶν τὴν πρώτην ἐφεύρεσιν τῆς μηχανῆς τοῦ πυρός, προβάλλοντες τὰ δικαιώματα τοῦ Φυσικοῦ Πόρτα, γράψαντος κατὰ τὰ 1605, ἢ τὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Giovanni Branca, δημοσιεύσαντος ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸ 1629 σύγγραμμά τι μηχανικόν.

Ἐν σπουδαίᾳ ἱστορίᾳ τῆς ἀτμομηχανῆς πάντα ταῦτα τὰ δνόματα ἀνάγκη νὰ παραλειφθῶσι διὰ μυρίους λόγους, οὓς ἤθελεν εἶσθαι μακρὸν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα· πρὸ πάντων ὅμως, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον οἱ ἐφευρεταὶ οὗτοι νὰ εἶχον κατασκευάσει μηχανὴν τινα στηριζομένην ἐπὶ τῆς ἐλαστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ τοῦ ὕδατος, καθ' ἣν ἐποχὴν συνεχέοντο μετὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος τὰ ἐλαστικά ρευστά, τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἀναζεόντων ὑγρῶν· καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ περὶ τῶν μηχανικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀτμοῦ γνώσεις, προσκτηθεῖσαι πρὸ αἰῶνων διὰ τῶν κοινῶν παρατηρήσεων, διετέλουν συγκεχυμένα καὶ πάντῃ κεχωρισμένοι πάσης θεωρητικῆς καταλήψεως· καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ κυριώτεροι νόμοι τῆς ὑδροστατικῆς ἦσαν εἰσέτι μυστήρια, καὶ μόλις εἶχε χαραχθῆ τὸ πρῶτον σκιαγράφημα τῆς γενικῆς φυσικῆς.

Ἐν τούτοις ἐπλησίαζεν ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν αἱ ἀόριστοι καὶ συγκεχυμένα γνώσεις τοῦ μεσαιῶνος ἔπρεπε νὰ ὑποσκελισθῶσιν

ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Εἶδομεν δὲ, ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Γαλιλαίου χρονολογεῖται ἡ μόρφωσις τῆς νεωτέρας φυσικῆς, ὡσανεὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἀνέμενον τὸν θάνατον τοῦ ἐνδόξου τούτου φιλοσόφου, ἵνα λάβωσι τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, ἃς ὤφειλον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ. Ἡ ὑπὸ τοῦ Τοβρίκελλη καὶ Πασχάλη ἐφεύρεσις τοῦ βαρομέτρου ἦν τὸ πρῶτον βῆμα τῆς ἀρτιγεννοῦς φυσικῆς, καὶ ἡ βᾶσις τῆς ὑπὸ τοῦ Διονυσίου Παπίνου τῷ 1690 ἐφευρεθείσης πυρομηχανῆς. Ὡστε ἡ μεγάλη ἀνακάλυψις τοῦ βαρομέτρου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς στενώτατα συνδεομένη μετὰ τῆς ἀτμομηχανῆς, καὶ ἀπ' αὐτῆς, ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας, ὠρμήθησαν οἱ φυσικοὶ τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀτμοσφαιρικῆς θλίψεως, καὶ πρὸς βαθμολογικὴν κατασκευὴν τῶν ἀπείρων ἐκείνων φυσικῶν πειραμάτων, ἅτινα ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι τῆς μηχανῆς τοῦ ἀτμοῦ.

Ὅταν, τοῦ χρόνου προβαίνοντος, αἱ ἐπιστῆμαι συλλέξωσιν ἀριθμὸν τινα θεωρητικῶν ἀληθειῶν, ἐπιδεκτικῶν ὠφελίμου ἐφαρμογῆς εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι σπάνιον νὰ μὴ ἐπέλθῃ μέγας τις νοῦς ἵνα διεξαγάγῃ ἐκ τῶν γενικῶν τούτων γνώσεων τὰς περιλαμβανομένας ἐν αὐταῖς συνεπείας, καὶ ἵνα βιάσῃ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ ἀπολαύσῃ τῶν γέων τούτων ἀγαθῶν. Ὁ μεγαλοφυῆς ἀνὴρ, δι' οὗ ἐπέπρωτο νὰ γονιμοποιηθῆ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ σύνολον τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γενομένων ἀνακαλύψεων, ἦν ὁ Γάλλος Διονύσιος Παπίνος· ἀπ' αὐτοῦ γέα ὄντως ἤρξατο ἐποχὴ ὡς πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένην μηχανικὴν.

Γεννηθεὶς ὁ περίδοξος οὗτος ἀνὴρ ἐν Βλουασίῳ (Blois) τῆς Γαλλίας τῷ 1647, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν, εἶτα δ' ἐνησχολήθη εἰς τὰ μαθηματικά, καὶ ἰδίως εἰς τὴν μηχανικὴν. Πρῶτος οὗτος ἐφαντάσθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ἔμβολον εἰς τὴν ἀτμομηχανὴν, δίδων εἰς αὐτὸ παλινδρομικὴν κίνησιν διὰ τοῦ κενοῦ καὶ τοῦ ἀτμοῦ ἐναλλάξ· τὴν ἀτμομηχανὴν δὲ ταύτην μετεχειρίσθη πρὸς ἐξάντλησιν ὕδατος. Ὁ Παπίνος ἐτελειοποίησε τὸν λέβητα, διὸ καὶ παπίνιος ἐπωνομάσθη· ἐφήρμοσε τὴν ἀσφαλιστικὴν δικλείδα, καὶ προεῖπεν ὅτι ἡ ἀτμομηχανὴ του ἠδύνατο νὰ κινήσῃ διάφορα ἀντικείμενα, πρὸς δὲ καὶ τὰ πλοῖα· ἐξ οὗ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν μηχανικοὶ ὠρμήθησαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ῥήσεως ταύτης.

Ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1698, ὅποτε ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος Θωμᾶς Σιβέρης κατεσκεύασε μεγάλην τινὰ ἀτμομηχανήν, μέχρι τοῦ 1798 ὅλον ἐν διάφοροι μηχανικοὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου ἐνησχολήθησαν μετὰ δραστηριότητος, τιμώσης τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅπως ἐφαρμόσωσι τὸν ἀτμὸν πρὸς κίνησιν πλοίων καὶ ἀμαξῶν, ἀλλ' ἄνευ σπουδαίου ἀποτελέσματος.

Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν, τουτέστι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος, διέτριβεν ἐν Παρισίοις ὁ Ἀμερικανὸς Ῥοβέρτος Φούλτων, ἀνὴρ εὐφρέστατος καὶ εὐρείας φαντασίας. Οὗτος, ἄσπονδος ἐχθρὸς ὢν τοῦ Ἀγγλικοῦ ἔθνους, ἐπανειλημμένως εἶχε κάμει θερμὰς προτάσεις πρὸς τὴν Γαλλικὴν κυβέρνησιν, παρακινῶν αὐτὴν ὅπως, μεταχειρισθεῖσα διάφορα σχέδια ὑποβρυχίων πλοίων καὶ ἀτμοπλῶν, καταστρέψῃ τὰς θαλασσίας δυνάμεις τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις, εἴτε ἀπὸ ὑπερηφάνειαν πρὸς τὸν ξένον εἴτε καὶ ἀπὸ δυσπιστίαν, οὐδαμῶς συνήνεσε νὰ συνδράμῃ τὰ σχέδια τοῦ μεγαλεπήβολου Φούλτωνος. Ἐν τούτοις ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Λίβιξτων, ὅστις ἦν τότε πρέσβυς παρὰ τῇ Γαλλικῇ Κυβερνήσει, ἐνεψύχωσε διὰ γενναίας συνδρομῆς τὸν Φούλτωνα, ὅστις ἐπέτυχεν οὕτω νὰ κατασκευάσῃ τὸ πρῶτον συστηματικὸν ἀτμοκίνητον σκάφος, ὅπερ, δοκιμασθὲν ἐπὶ τοῦ Σηκουάνα, διεβῆχθη διὰ τὴν δυσαναλογίαν τῆς μηχανῆς πρὸς τὸ πλοῖον.

Ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης καταβληθεὶς ὁ Φούλτων, ἐπεχείρησε τῷ 1803, τῇ χρηματικῇ συνδρομῇ τοῦ ἰδίου Λίβιξτωνος, ὅπως κατασκευάσῃ δεύτερον ἀτμόπλοον, ὅπερ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἄλλων πολλῶν ἐπέτυχεν πληρέστατα. Ὑπὸ τῆς πρώτης δὲ ταύτης ἐπιτυχίας ἐνισχυθεὶς, ἀπηύθυνε νέας πρὸς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν προτάσεις, παροτρύνων αὐτὴν ὅπως διὰ τῶν ἀτμοπλῶν ἐκπεραιώσῃ τὴν κατὰ τῆς Ἀγγλίας μελετωμένην ἀπόβασιν. Διὸ ὁ μέγας Ναπολέων, οὕτινος ἡ διορατικὴ φαντασία εἰσέδουεν ἔνθα καὶ ἡ τοῦ Φούλτωνος, παραδεχθεὶς ἀσμένως τὰς προτάσεις του, ἔσπευσεν ἵνα διατάξῃ τὴν σύστασιν Ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν διαφόρων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας πρὸς ἐξέτασιν τοῦ σχεδίου τοῦ Φούλτωνος, ὅπερ, εἰς ἡλθήθει, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ναπολέοντος, ἡ λ λ α ζ ε τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τούτῳ συνελθόντα μέλη τῆς Ἀκαδημίας, ἀχρασθέντα τοὺς τοῦ Φούλτωνος λόγους, ἐθεώρησαν

τοῦτον μὲν φαντασιοκόπον, τὴν δὲ ἰδέαν αὐτοῦ μωρὰν καὶ κοῦφον! κατὰ συνέπειαν δὲ, ἀπεβρίφηθη ἡ πρότασις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως.

Τότε ὁ Φούλτων, ἐπανελθὼν εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας, μετὰ πολλὰς δοκιμὰς, ὑπερενίκησε τὰς ἀντενεργείας τῶν ἀνοήτων ἢ τῶν φθονούτων καὶ ἀπιστούντων εἰς τὰ ἔργα του, καὶ ἀπέδειξεν ἀριδῆλως τὸ ἀληθὲς τῆς ἐφευρέσεώς του. Κατεσκεύασε λοιπὸν ὠραῖον ἀτμόπλοον, καὶ τὴν 17 Αὐγούστου τοῦ 1807 πρώτην ἤδη φοράν ἀνέπλευσε τὸν ποταμὸν Οὐδσωνα, μεταβάς ἀπὸ Νεοβοράκου εἰς τὴν Ἀλβάνην, πόλιν ἀπέχουσαν 170 περίπου μίλια ἀπὸ τῆς πρώτης. Ὅποια ἐνδοξος τῶντιν ἡμέρα ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ περικλεῆς Φούλτων, ὑπερνικήσας τὸσαῦτα ἀνυπολόγιστα κωλύματα, ἔκαμε τὸ πείραμα αὐτοῦ ἐνώπιον ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου! ταύτης ἐφάμιλλος ἄλλη δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ Γουτεμβέργης ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἐντυπον βιβλίον.

Οὕτω λοιπὸν ἐν Ἀμερικῇ ἐγένετο ἡ πρώτη περιστροφή τῶν τροχῶν ἀτμοπλόου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκατολόγιστος ἐπιβροῇ ἐπέπρωτο νὰ ἐπενεργήσῃ τοσοῦτω δραστηρίως ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

L. FIGUIER.

(Ἐράνισμα καὶ διασκευὴ Α. ΣΠΑΘΑΡΙ).

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ.

Ὡς πολλά ἐκ τῶν μεγάλων ἐθνῶν, ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, μεσουρανοῦντα εἶδον τὸν ἥλιον τῆς προόδου αὐτῶν καὶ ἀνῆλθον εἰς τὴν ὑψίστην περιωπὴν τῆς ἀκμῆς των διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἀνδρῶν ἐξόχων καὶ ἐπιχειρηματιῶν, ὡς ἡ Ῥώμη τὸν Αὐγουστον εὐλογεῖ, καὶ ἡ Γαλλία τὸν Λουδοβίκον ΙΔ' ἢ τὸν Α' Ναπολέοντα, καὶ εἰς τὸν Κρόμβελλον ἢ Ἀλβιῶν τὴν δόξαν τῆς ὀφείλει, ὡς εἰς τὸν μέγαν Πέτρον ἢ Ῥωσσία, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι λάμπων ὁ ἥλιος τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ μεσουράνημα ἀνῆλθεν, ὁπότεν τῆς κυβερνήσεως τὰς ἡνίας ὁ Ὀλύμπιος κατέλαβε Περικλῆς, ἢ μᾶλλον ὁπότεν αἱ ἀρεταὶ, ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ δημοσιότης, αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ του, ἡ εὐγλωττία, αἱ ἀπαστρέπτουσαι καὶ ἀκτινοβολοῦσαι ἰδέαι ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς δαφνηφόρου κεφαλῆς του τὸ στέμμα τῆς τῶν Ἀθηνῶν μοναρχίας.

Ὁ Περικλῆς ἦν εἰς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες καταβαίνουσιν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς κονίστρας, ὡς ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος πολλάκις ἀναφαίνονται λαμπρὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ μετέωρα, φωτοβολοῦντα μὲν μικρὸν εἰς τὴν γῆν τῶν μερόπων, ἀλλὰ ταχέως ἐξαφανιζόμενα καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν τὴν ἀτμοσφαιραν ἐπανάγοντα. Δημοκρατικός, φιλελεύθερος, ἐπιχειρηματίας, δημοτικός, μεγαλοφυῆς, εὐγλωττος, — ὁ Περικλῆς ἠθέλησε τὰς περικλεεῖς Ἀθήνας κέντρον καὶ ἐστίαν τοῦ πολιτισμοῦ νὰ καταστήσῃ, ἐπ' αὐτῶν νὰ συγκεντρώσῃ πᾶσαν τὴν αἴγλην καὶ ἅπαν τὸ φῶς τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας, τῆς ποιήσεως, τοῦ ἐμπορίου, καὶ οὕτως, ἰσχυροποιῶν τὴν ἐστίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, νὰ μεγαλύνῃ καὶ νὰ δοξάσῃ ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἀντίπαλον πολιτικὸν ἔχων τὸν Κίμωνα, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπὶ τέλους ἐξωστράχισε, τὸν Κίμωνα, ὅστις, εἰ καὶ ἐξωτερικῶς ἐφαί-

νετο δημαγωγὸς καὶ φιλελεύθερος, κατ' ἀρχὴν ὅμως ἦν συντηρητικός, ἀδυνατῶν νὰ ὑποφέρῃ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ ἀντιπολιτευομένου του, ὁ Περικλῆς διετύπωσε ἰδιαιτέρον πολιτικὸν πρόγραμμα, ἀνύψωσε σημαίαν ἱεράν, οὐδέποτε ἐλαττώσας τὴν πρὸς αὐτὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειάν του καὶ, τοῦ λαοῦ πατήρ καὶ ἡγήτωρ, τὸν λαὸν ἠθέλησε νὰ διαφωτίσῃ, ἐπεκτείνων ὅσον τὸ δυνατόν τὰ δικαιώματα καὶ διὰ νέων ἐλευθεριῶν προικοδοτῶν αὐτόν.

Ἡ Ἑλλὰς τότε εὐρίσκετο εἰς τὸ φαινότερον σημεῖον τῆς δόξης αὐτῆς. Καταβαλοῦσα τοὺς Πέρσας καὶ μετὰ περιφρονησεως μακρὰν τῆς ἑαυτῆς γῆς ἀπωθήσασα τοὺς γῆν καὶ ὕδωρ ὑπερηφάνως παρ' αὐτῆς αἰτήσαντας, μετ' ἀκαθέκτου ὀρμῆς προέβαιεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπερ ἐμελλε νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὴν εἰς τὸν περικλεῆ Περικλείον αἰῶνα, ἀφικνουμένη εἰς τὸ πέρασ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἐνσαρκοῦσα τὸ ἄωτον ἰδανικὸν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐκπληροῦσα ἐν μέρει τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο πολιτικὸν πρόγραμμα, ὅπερ μετὰ μίαν γενεάν ἐμελλε νὰ συλλάβῃ ἡ δαιμόνιος τοῦ Πλάτωνος φαντασία. Ὁ Περικλῆς, ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ βαθυνοίᾳ ἐνόησεν, ὅτι σκοπὸς ἤδη τῆς Ἑλλάδος καὶ μέλλον μάλιστα αὐτῆς ἦν, οὐχὶ ἢ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κατάκτησις καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν ὀρίων καὶ ἴσως, κατὰ τὰ ὄνειρα τοῦ Κίμωνος, ἡ τῶν Περσῶν ὀλοσχερῆς κατατρόπωσις, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ διοργάνωσις, ἡ σύστασις ἐφικτῆς ἰσοπολιτείας, ἡ διὰ διηνεκῶν συμμαχιῶν αὐξήσις τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐξουσίας, ἡ τῶν ἀποικιῶν πολλαπλασιάσις, ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐλευθεριῶν, ἡ ἀνίδρυσις ἀληθοῦς κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἢ ἐπὶ τὰ κρεῖττω ὤσις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ προστασία τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ Κίμων ἀπ' ἐναντίας ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὡς ἤρως Ἀχιλλεὺς εἰς τὰς μάχας ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ, ὄχι πλεόν ἀμυνομένη καὶ μαχομένη χάριν τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ στέμματος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐπιτιθεμένη κατὰ τῶν Περσῶν καὶ μόνῃ εἰς ἔρευναν αὐτῶν ἀπερχομένη. Ὁ παραβάλλον πρὸς ἄλληλα τὰ πολιτικὰ προγράμματα τῶν δύο περικλεῶν ἀντιπολιτευομένων εὐκόλως τὸν στέφανον τῆς νίκης τῷ Περικλεῖ παρέχει, καὶ τῆς διπλωματίας τὴν βαθυνοίαν θαυμάζει παρ' αὐτῷ, ἐὰν πρὸς στιγμὴν ἀναλογισθῇ τί ἄρα ὁ ἑλληνισμὸς θὰ ἐγίνετο ἂν, ἀπερχόμενος εἰς τὰς ἐσχατίας τῆς Περσίας καὶ ἐχστρατεύων εἰς χώρας ἀγνώστους, δὲν ἠννοεῖτο ἐν

μιᾷ μάχῃ ὑπὸ τοῦ Ἄρεως, ἢ ἂν οἱ Πέρσαι, ἀμυνόμενοι καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ τῶν πατρίδι μαχόμενοι, ἐνίκων τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελοθόνας Ἑλληνας. Τίς οἶδεν ἂν τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους αἱ μαραθώνεια καὶ σαλαμίνεια δάφναι δὲν ἐμαραίνοντο καὶ ὠκρίων ἀπέναντι μιᾶς ἡττης τῶν Ἑλλήνων, ἀπέναντι ἐνὸς θριάμβου τοῦ περσικοῦ στρατοῦ; Τίς οἶδεν ἂν ἡ διδάσκαλος καὶ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος πόλις τῶν Ἀθηνῶν διὰ παντός δὲν ἐστερεῖτο τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ἂν εἰς τοῦ Κίμωνος τὸν πολεμικὸν παιᾶνα ὑποχωροῦσα ἐρρίψοκινδύνευε τὴν δόξαν αὐτῆς ἐν τῇ γῆ τῶν βαρβάρων; — Ἐμελλεν ὅμως νὰ ὑπάρξῃ εἰς Περικλῆς ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅστις, διὰ κεραυνῶν καὶ ἀστραπῶν τοῦ Κίμωνος τὴν ὀλεθρίαν πολιτικὴν καταπολεμήσας, νὰ χειραγωγῆσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ ἀληθὲς τῆς ἀκμῆς τῶν σημείων, προστατεύων διὰ τῆς εὐεργετικῆς δεξιᾶς του τὸν πολιτισμὸν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰς ὠραίας τέχνας.

Ἡ σωτηρία βεβαίως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦν ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνότης, ἡ ἐνότης ἐκείνη, δι' ἧς ὁ ἑλληνισμὸς, συσσωματούμενος καὶ συνενῶν τὰς δυνάμεις του δὲν ἤθελε προετοιμάσει τὴν τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίαν, οὐδὲ θὰ ἔσκαπτεν ἰδίαις χερσὶ τὸν τάφον τῆς παρακμῆς του. Θὰ ἦτο τότε μέγας, ἰσχυρὸς, πανταχοῦ γῆς διακεχυμένος, ὡς διαχέονται ἀνά τε δύσιν καὶ ἀνατολήν αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτίνες, ἀλλ' ἡ πηγὴ θὰ ἦτο μία, τὸ ὄνομα ἐν, μία ἡ σημαία καὶ ἐν τῷ σύμβολον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι ἡ μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους καὶ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον παρακμὴ τῶν Ἑλλήνων δύο κυριωτάτας εἶχεν αἰτίας: πρῶτον τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐνότητος, χιμαιρώδους πάντοτε θεωρηθείσης, καὶ δεύτερον τὴν ἔλλειψιν τῆς ἰσοπολιτείας, τὴν ὑπαρξίν μάλιστα τῆς τάξεως ἐκείνης τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὠνομάζοντο δούλοι, μὴ διαφλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ γενναίου πατριωτισμοῦ, καὶ ἐν ὧραις κινδύνων καὶ ἀναγκῶν μεγάλως παραβλάπτοντες τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα.

Μόνῃ ἡ ἐνότης ἠδύνατο ἀκλόνητον νὰ καταστήσῃ τὸν ἑλληνισμὸν· αὕτη καὶ μόνῃ ἠδύνατο νὰ προλάβῃ καὶ ἀποτρέψῃ τὴν πτώσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, νὰ φιμώσῃ μάλιστα τὴν ἀπαίσίαν τῶν μισελλήνων φωνῆν, φρονούντων, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτίσῃ κράτος μέγα καὶ ἀκλόνητον. Αὕτη ἐπὶ τέλους καὶ μόνῃ φαεινότερον θὰ καθίστα τὸ πολιτικὸν τοῦ Περικλέους στέμ-

μα, σεβασμιώτερον τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα, ἑλληνικωτέραν τὴν σημαίαν, πλείονα τὴν δόξαν καὶ σταθερώτερον τὸν θρίαμβον.

Τί ὅμως πταίει ὁ Περικλῆς; τί ἄλλως ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ἀφ' οὗ ἐκυριάρχει λαοῦ, πόθον τρέφοντος φλογώδη τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κυριαρχίαν αὐτοῦ, ἀφοῦ τὰ πράγματα αὐτὰ ὄθουν τὴν ἑλληνοκρατίαν τῶν Ἀθηνῶν, προητοιμάζον μάλιστα τὸν σφαγέα τοῦ ἑλληνισμοῦ πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀφοῦ αὕτη αὕτη ἡ ἐποχὴ δὲν συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐνότητος; Ὁ πόση δ' εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται τῷ ἀνδρὶ, ἀφοῦ συνειδῶς οὗτος τὸ ἀνέφικτον τῆς ἐνότητος ἠθέλησε τοῦλάχιστον νὰ δημιουργήσῃ τὴν λαμπροτέραν σελίδα τῆς ὅλης τοῦ ἑλληνισμοῦ ἱστορίας, περὶ τὰς Ἀθήνας νὰ συγκεντρώσῃ αὐτὸν, νὰ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας, νὰ προστατεύσῃ τὸν Ἑλικῶνα, νὰ καθιερώσῃ τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀπαυγασμάτων τῆς μεγαλοφυΐας Καλλιμαράτου, Φειδίου, Ἰκτινοῦ καὶ τῆς λοιπῆς τῶν καλλιτεχνῶν χορείας, ν' ἀπαθανάτισῃ ἐπὶ τέλους τὴν προνομιοῦχον γῆν τῶν Ἀθηνῶν, παραδιδούς τὸ ὄνομά της εἰς τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸ σέβας τῶν ἐπερχομένων γενεῶν;

Διὰ ταῦτα ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους χρυσοῦς ὠνομάσθη, καὶ ἐν αὐτῷ ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ἐναβρύνεται. Ἡμεῖς δ' ἀφέντες τὰς θεωρίας, ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ πράγματα, ἐξάγοντες ἐκ περιφανοῦς κάλπης ἐνδόξους ἀδάμαντας ἐνδόξων ἔργων ἑλληνικῶν.

Ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων συστατικῶν τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ πρὸς τὰς ἀποικίας τάσις, κρατούνασα τὴν δύναμίν του καὶ μέχρι τῶν ἀξένων τοῦ Πόντου χωρῶν τὰ δροσοστάλακτα ῥόδα του μεταφυτεύσασα. Διὰ τῶν ἀποικιῶν ὁ ἑλληνισμὸς οὐ μόνον αὐτὸς ἐδοξάσθη καὶ κραταῖος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ χώρας, ἐν βαρβάρῳ καταστάσει διατελούσας, ἐξεπολίτισε, ποτίσας τὰς αὐχμηρὰς καὶ ἀνύδρους αὐτῶν ἀτμοσφαιράς διὰ τῆς ἀναψυκτικῆς του ἀντιλήψεως, ἧτις, ὡς δρόσος κατὰ σταγόνας καταβρέουσα, διέλυε τῆς ἀγνοίας τὰ νέφη, ἐν οἷς οἱ ἀποικοὶ ἐπεπόλαζον, προσπεπατταλευμένοι εἰς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν βαρβαρότητα.

Τὴν μεγάλην τοῦ ἀποικισμοῦ ἀρχὴν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ Περικλῆς ἐννοήσας, ἀπέστειλεν ἀποίκους ἀνὰ χιλιάδας εἰς Εὐβοίαν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους, εἰς τὴν Στρυμόνα καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, εἰς τὴν Λήμνον καὶ τὸν Ἑλλάσποντον, εἰς τὴν Σινώπην καὶ

τὴν Μίλητον, εἰς Σύβαριν καὶ εἰς Κρότωνα, ἐγκαινιάζων οὕτω τὸ ἔργον ἐκεῖνο, ὅπερ ἔμελλε νὰ συμπληρώσῃ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, μέχρι τῶν Ἰνδιῶν προωθήσας τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸν εὐεργετικὸν ῥοῦν.

Καὶ ἤδη τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύσσετο, ὁ λαὸς εἰς ἀναρίθμους ἐργασίας ἐνησχολεῖτο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ συνδυάζοντες τὴν πρᾶξιν μετὰ τῆς θεωρίας, προέβαινον ἐνθουσιωδῶς εἰς τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν μεγαλεῖον καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἠθικὴν κυριαρχίαν.

Ἄλλ' ὅτι τότε ἐν Ἀθήναις παρίστα καταπληκτικὴν εἰκόνα μεγαλείου καὶ ἐλευθερίας, ὅτι ἰδίως συνεκρότει τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν τῆς Κερρωπίας μεγαλοπρέπειαν καὶ στέμμα ἀνάσσης ἐπ' αὐτῆς ἐπετίθει, ἣν ἡ μεγάλη τοῦ λαοῦ δύναμις, ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, ἡ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι συμβίωσις του, αἱ ἀναρίθμητοι ἐλευθερίαι καὶ ἡ τῆς ψηφοφορίας ἐπέκτασις. Ὅτι ἐν τῇ Εὐρώπῃ μετὰ αἰῶνας ἐγένετο, ὅτι σήμερον χίμαιρα φαίνεται καὶ κοῦφον ὄνειρον εἰς τὰ τῆς Ἑσπερίας κράτη, τοῦτο πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν ἦν τετελεσμένον ἐν μέσαις Ἀθήναις, τοῦτο πρὸ τόσων αἰῶνων κατώρθωσαν αἱ δημοκρατικαὶ τοῦ Περικλέους ἀρχαί. Ψῆφου δικαίωμα εἰς τοὺς πολίτας ὅλους ἦν καθιερωμένον, ἡ περιφάνης κληροδοσία καθιερώθη μετέπειτα, πεντακισχίλιοι δὲ πολῖται συνεδρίαζον ἐν τῇ γενικῇ συνελεύσει, καὶ τὸ πολίτευμα ἦν καθαρῶς κοινοβουλευτικόν.

Ἐνίοτε τῆς δόξης τὰ ἀφρόντα κύματα πνίγουσι τὴν φωνὴν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ αὔρα αὐτῆς εἰς τὸν τάφον βυθίζεται τοῦ μεγαλείου. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτυροῦσι πολλαὶ τῆς ἱστορίας σελίδες· πρὸ πάντων καταπληκτικὴν αὐτῆς εἰκόνα παρέχει ἡ Γαλλία, ἣτις ὑψώσασα τὴν σημαίαν τῆς δημοκρατίας τῷ 1789 ἐκλίεν ἐῖτα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς μοναρχίας, διότι ἐπληξαν τὰ ὄτα τῶν Γάλλων οἱ παιᾶνες τῆς Ἰένης καὶ τῆς Αὐσπερλίτσης, διότι ἔνεκα τῶν ὄσσο ὀρβάντων τοῦ πολέμου δαφνῶν εὐώδη ἀτμοσφαῖραν ἀνέπνεον, διότι ὁ Βοναπάρτης ἐγνώριζε νὰ χαλιναγωγῇ τὸ ἀκράτητον πνεῦμα τῶν Γάλλων, καὶ θυσιάζων τὰς ἐλευθερίας αὐτῶν νέον μεγαλεῖον περιῆπτεν εἰς τὴν ἐθνικὴν σημαίαν. Ἐκπνεύσαντος ὁμῶς τοῦ δαφνηφόρου Καίσαρος ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Ἀγίας Ἑλένης, οἱ Γάλλοι καὶ ἐκ δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου ὑψώσαν φωνὴν ἐλευθερίας, διότι θαπτομένου τοῦ μεγαλείου ἐγείρεται ἐκεῖνη.

Μεγαλοφύεστερος τοῦ Ναπολέοντος ὁ Περικλῆς, τῆς δημοκρατίας τὸν ἅγιον πόθον ἐν τῇ καρδίᾳ του τρέφων, δὲν ἠθέλησε νὰ βαυκαλίσῃ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τὴν Μαραθωνομάχον δόξαν, οὐδὲ νὰ διαβουκολήσῃ τοὺς φύσει φιλελευθέρους ἄνδρας μετὰ νέας νίκας κατὰ τῶν Περσῶν, ἢ μετὰ νέα μονοκρατορίας στέμματα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος πάσης. Ἐνῶ λοιπὸν ἐπετέρυγιζον ὑπεράνω τοῦ λαοῦ αἱ θυμῆρες τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ἀναμνήσεις, ἐνῶ ἡ σαλαμινομάχος γενεὰ ἐτρέφετο βλέπουσα τρόπαια νικῶν περιδόξων, ἡ λάγηνος τῆς ἐλευθερίας ἀφειδῶς ἐξηγνέτο, ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ ἐκρατύνετο, καὶ μακρὰν μελανειμονοῦν ἐξωσρακίζετο πᾶν ἀποτρόπαιον τῆς ἀριστοκρατίας φάσμα, πᾶς τῆς ὀλιγαρχίας σκελετός. Καὶ ἦν ἡ χεὶρ τοῦ Περικλέους ἡ κρατοῦσα τὴν λάγηνον· καὶ ἦν ἡ δημοκρατία, ἐν ὀνόματι τῆς ὁποίας πάντα ταῦτα ἐγένοντο.

Ὅσον δὲ πλείονος ἐλευθερίας ἀπήλαυεν ὁ Ἀθηναῖος λαός, τόσον καταφανεστέρα ἐγίγνετο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις, τόσον ταχύτερον καὶ βιαιότερον ἔβαινε ἐπὶ τὴν λεωφόρον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὅποια νοδὸς ἀνάπτυξις ἐβασίλευε τότε, ὁποία καρδίας μόρφωσις ὑπῆρχεν, ἀφοῦ ὁ ἀπλούστερος ἐργάτης ἐκπληκτικὸς πρὸ τοῦ Παρθενῶνος ἴστατο, καὶ τρέφων τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καλλιαισθησίαν τὸ ἔργον τοῦ Φειδίου ἐθαύμαζε, μαγείας θέλγητρα ἀπολαμβάνων; ἀφοῦ οἱ πάντες ἔτρεχον ν' ἀκούωσι τὴν μελιῖρρον τοῦ Περικλέους γλῶσσαν, ἢ τὰς ἀφελεῖς τοῦ Ἡροδότου ἱστορίας, ἢ τοῦ Ἀναξαγόρου τὴν ἐμβριθῆ φιλοσοφίαν, ἢ τοῦ Σοφοκλέους τὰ ἀπαράμιλλα τῆς τραγωδίας ἀπαυγάσματα; ἀφοῦ ὁ εὐφυὴς ἐκεῖνος καὶ καλλιτεχνικὸς λαός, βλέπων ναοὺς χιλιοταλάντους ἀνεγειρομένους καὶ ὑπέρογκα χρηματικὰ ποσὰ δαπανώμενα εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν διακόσμησιν, δὲν ἐδυσανασχέτει, ἀλλ' ἀφθονωτέραν τὴν δημοτικότητα τῷ Περικλεῖ παρεῖχε, ζωηροτέραν τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν καθιστῶν; Καὶ ὅταν ἀπαξ συμπαρασυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους δημαγωγῶν ἐδυσανασχέτει κατὰ τῶν γενομένων ἐξόδων εἰς τὰ τόσα καλλιτεχνικὰ ἔργα τῶν Ἀθηνῶν, ἀγέρωχος ὁ Περικλῆς ἐπὶ τοῦ βήματος ἀνῆλθεν, εἰπὼν τὰ ἐξῆς: «Δυσανασχετεῖτε διὰ τὰ ἐξοδα, λυπεῖσθε διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων θησαυρῶν; Τοῦ λοιποῦ τὰ ἔργα τῆς τέχνης τὸ ἰδιαιτέρον ταμεῖόν μου θὰ προστατεύῃ, ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν μόνον τὸ ἰδικόν μου ὄνομα θὰ ἐγγραφῇ.»

Και ἡ φωνή του ἐπνίγη ἐν μέσῳ ζωηρῶν ἀποδοκιμασιῶν, καὶ ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ὁ ποδηγέτην ἔχων τὸν Περικλέα, ἡσθάνθη ἐν τῇ καρδίᾳ του ἀναταραχθεῖσαν τὴν χορδὴν τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου, δικαιώσας τὰ ἀπαράμιλλα τοῦ Περικλέους ἔργα.

Τότε ἐπίσης εἶχον συγχροτηθῆ τὰ Παναθηναῖα, οἱ περιόδοξοι μουσικοὶ ἀγῶνες. Ἐπρεπε γὰρ ὑπάρξῃ εἰς Περικλῆς ἐν ταῖς Ἀθήναις, ἐνθερμος προστάτης τῶν γλυκυθύμων θυγατέρων τῆς Μνημοσύνης, ἵνα συνέλθωσιν ἐν αὐταῖς ἐκ τῆς ὅλης ἐλληνικῆς περιφερείας ἄνδρες ἐνδοξοὶ καὶ περιφανεῖς, ἵνα δρέψωσι τὰ ἀκροθίνια τῶν ἀγῶνων αὐτῶν, ἵνα βραβευθῶσι τὰ λαμπρότατα τῆς μεγαλοφυΐας των ἔργα.

Ἐναβρύνονται οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι διὰ τὰς παγκοσμίους αὐτῶν ἐκθέσεις, ἐναβρύνονται πρὸ πάντων διὰ τὴν μεγάλην πρωτοβουλίαν τῶν τοιούτων ἔργων· πλειότερον ὅμως ἐκείνων ἐναβρυνόμεθα ἡμεῖς, βλέποντες τοὺς Εὐρωπαίους ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν πατέρων μας χωροῦντας, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν ὡς ἀνταυγείας τῆς μεγάλης ἐκείνων αἴγλης θεωροῦντες. Διότι εἰς τὰ Παναθηναῖα καὶ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας ἐπαρουσίαζον τὰ ἔργα αὐτῶν ὁ ποιητὴς, ὁ ἱστορικὸς, ὁ φιλόσοφος, ὁ μουσικὸς, ὁ καλλιτέχνης· διότι ἐκεῖ ἀγῶνες τῆς μεγαλοφυΐας ἐτελοῦντο, ὡς ἐν τῇ κοσμοκρατορίᾳ Ῥώμῃ ἀγῶνες ταύρων καὶ ἀγρίων θηρίων ἐν ταῖς ἀμφιθεάτροις ἐγίνοντο, σύμβολα τῆς ὑλιστικῆς τῶν Ῥωμαίων ζωῆς.

Ἐλέγχουσι μεμφίμοιρα τινες τὸν Περικλῆ διότι τὴν μεγαλητέραν αὐτοῦ προσοχὴν περὶ τὰ τοιαῦτα θεάματα συνεχέντρωσε. Καὶ ὅμως τίς ἀρνεῖται ὅτι τὰ μεγάλα θεάματα γεννῶσι τὰς μεγάλας ἰδέας, ὅτι ἐκεῖ εἰς τοῦ Φειδίου τὰ ἔργα καὶ τοῦ Ἡροδότου τὴν ἱστορίαν ἀντεναχλάτο ἡ εὐφυΐα τοῦ Ἑλληνοῦ, ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἡ θεωρία ἠκολούθει τὴν πράξιν, ὅτι ἀμιλλα φαντασιῶν ἐτελεῖτο, καὶ ἐνῶ ὁ Περικλῆς τῆς τέχνης παρὰ τοῦ Ὀμήρου ἠρύετο τὰς μεγάλας τῶν ἔργων του ἰδέας, ἐχώρει ἐπὶ τὰ πρόσω ἡ φιλοσοφία, τὸν χρυσοῦν κύκλον ὁ Μέτων ἀνεκάλυπτε, καὶ εἰργάζετο ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὰ περιφανῆ αὐτοῦ δράματα, καὶ ἐμελλεν ὁ Εὐριπίδης τῶν ἡρωίδων αὐτοῦ τὰς ἀρετὰς, καὶ ἐκωμῶδει ὁ Ἀριστοφάνης τὴν νεολαίαν τῶν Ἀθηνῶν;

Συναίσθανθεῖς δὲ ὁ μέγας Περικλῆς ὁποῖαν ἐπιρροὴν ἐξασκεῖ

τὸ θέατρον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, καὶ μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν τάξιν τῶν πενήτων δι' ἔλλειψιν ὀλίγων ὀβολῶν ἀποξενουμένην τοῦ μεγάλου ἐκείνου καὶ πρακτικοῦ σχολείου, οὐδὲ μαγευομένην ὑπὸ τῆς ἀκτινοβολούσης τῶν τραγικῶν ποιητῶν φαντασίας, καθώρισε τὸν νόμον τῶν θεωρικῶν, καὶ οὕτω μίαν πρὸς τὰ ἄνω βαθμίδα ἀνεβίβασε τὴν ἠθικὴν τῶν Ἀθηναίων ἀνάπτυξιν. Συγκινεῖται ὁ ἄνθρωπος βλέπων, ὅτι ἐκάστη τοῦ Περικλέους ἰδέα ἦν μία ἀστραπὴ εὐφυΐας, φωτοβολοῦσα ἐν τῇ γῆ τῆς πολιადος Ἀθηναῶν καὶ διαλύουσα τὸ ἐλάχιστον τῆς ὀπισθοδρομητικότητος σκότος. Ὅποια πρόοδος ἐλληνικῆ ἐνεσαρκώθη τότε ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅποια εὐγένεια αἰσθημάτων ἐγεννᾶτο ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ εὐφυοῦς ἐκείνου λαοῦ, ὅποια μαθήματα ἠρύετο ἐκ τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου;

Ὅποιον δὲ πλῆθος σοφῶν συνηθροίσθη τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ πῶς αὐτόκλητος ἡ πόλις ἐκείνη τῆς Ἑλλάδος διδάσκαλος ἐέγετο! Μόνον ὁ ἐν νυκτὶ αἰθρία καὶ ἀνεφέλῳ ἀπλοῦν βλέμμα ρίπτων ἐπὶ τοῦ ἀστερόεντος καὶ σαπφειροχρύσου οὐρανοῦ, μόνος ὁ ἐκπλησσόμενος τίνα πρῶτον ἐκ τῶν φωσφορολαμπῶν ἀστέρων γὰρ θαυμάσῃ, ἐκεῖνος μόνος δύναται νὰ λάβῃ σμικρὰν τινα ἰδέαν τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὡς δυρυφόροι τότε ἤκμαζον περίξ τοῦ Περικλέους ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ὁ Λυσίας καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Μέτων καὶ ὁ Ἴπποκράτης, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Φειδίας, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ ὁ Ζεῦξις, ὁ Παρβράσιος καὶ ὁ Πολύγνωτος· καὶ ἐμελλον γὰρ γεννηθῶσι καὶ ἄλλοι ἐπὶ τοῦ στερεώματος φωτολαμπεῖς πλανῆται, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ἕκαστον ἐξ ὧν τούτων ὄνομα μετὰ ποίας ἱστορίας, μεθ' ὀπόσων ἀναμνήσεων, μετὰ τίνος παρελθόντος εἶναι συνδεδεμένον; Ὅποιας δὲ ἰδέας καὶ ὁποῖα αἰσθημάτων διεγείρουσι τὰ ὀνόματα ταῦτα, ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ θερμουργότεροι ἀπόστολοι τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ὅτι αὐτοῖς καὶ μόνοις ὀφείλεται ἡ διανοητικὴ μόρφωσις τοῦ πλανήτου ἡμῶν;

Δίκαιον λοιπὸν εἶχεν ὁ νῦν ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας ν' ἀναφωνῇ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ: «Τί ἐμελλον γὰρ γίνωσιν οἱ μαθηταὶ τοιούτων διδασκάλων; Ὅτι ἐγένοντο οἱ μαθηταὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὀλοκλήρου τοῦ κό-

σμου. Ἴδετε τὸ ἄνθος αὐτὸ τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ Σοφοκλέους εἰς τοῦ Φειδίου τὸν Παρθενῶνα ἀπερχόμενον ἢ εἰς τὸ βῆμα, ὅπου ὁ Περικλῆς τὴν φωνὴν ἀκούει τῶν θεῶν, ἀκροώμενον τὸν Ἡρόδοτον ἀφηγούμενον τὴν μεγάλην σύγκρουσιν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας· τὸν Ἱπποκράτην ἀνακαλύπτοντα μυστήριά τινα τῆς φύσεως· τὸν Ἀναξαγόραν διαχωρίζοντα τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ θεοῦ· τὸν Σωκράτην θεμελιούντα τὴν ἀνθρωπίνην ἠθικὴν. Ὅποια μαθήματα! ἢ τέχνη, ἢ ποίησις, ἢ ἐπιστήμη, ἢ ἱστορία, ἢ φιλοσοφία, γενναίαν λαμβάνουσιν ὧσιν. Δὲν ὑπάρχει χώρα δι' οὐδένα δευτερεύοντα χαρακτηρᾶ, δι' οὐδὲν εἶδος δευτερεῦον. Ἡ τέχνη, τὴν ὁποίαν αἱ Ἀθηναὶ τιμῶσιν, εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν τέχνη, ἢ ἀρχιτεκτονική· ἢ ποίησις εἶναι τὸ δράμα, ἢ ὑψηλότερα τῆς ποιήσεως ἔκφρασις, διότι συνενοῖ ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ εἶδη, ὡς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ προσκαλεῖ εἰς βοήθειάν της ὅλας τὰς τέχνας. Οὕτως, ἐν τῇ εὐτυχῇ ταύτῃ στιγμῇ, τὸ πᾶν εἶναι μέγα: ἢ τε τῶν Ἀθηναίων ἐξουσία, καὶ ἢ τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν εὐφυΐα, ποδηγετούντων καὶ τιμώντων τὰς Ἀθήνας.» Ταῦτα ὁ Δουρουῆς.

Ἐμελλε δ' ἐπὶ τέλους, πρὶν σβέσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο τῆς εὐφυΐας πῦρ, νὰ ψηφισθῇ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐνότητα βῆμα, ἵνα συνέλθωσιν εἰς Ἀθήνας οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. «Ἐπὶ ταῦτα, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότων ἐπέμφθησαν, ὧν πέντε μὲν, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς, τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιωτάς ἄχρι Λέσθου καὶ Ρόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπέησαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον· εἰς δὲ ταύτας, διὰ Λοκρῶν, ἐπὶ τὴν πρόσοικον Ἠπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεσάλησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίοις, καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον, καὶ Φθιώτας καὶ Ἀχαιοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπείθοντες ἰέναι καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων, ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος.»

Ἐπέπρωτο ὁμως νὰ ὑπάρξῃ μία δύσπιστος Σπάρτη, ἣτις νὰ ματαιώσῃ τὸ ψήφισμα τοῦ Περικλέους, διαλύουσα τὸ γλυκύθυμον ὄνειρον τῆς ἑλληνικῆς ἐνότητος.

Ἴδου, ὡς ἐν πανοράματι, ἢ πολιτικῇ ἐπὶ Περικλέους κατάστασις τῶν Ἀθηναίων.

Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΠΡΟΘΛΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης ἐστὶν ἔκθεσις τῆς προόδου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διαγράφουσα τὴν πορείαν αὐτοῦ. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς ἀένναον διατελεῖ κίνησιν· ὅταν δὲ βλέπωμεν αὐτὸ ἀκίνητον, ὀφείλομεν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐσφαλμένη ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων βιβλίων καὶ τῶν σχολαστικῶν προλήψεων ἀνεχαίτισε τὴν πρόοδον αὐτοῦ.

Ἐὰν ᾗ ἀληθές, ὅτι εὐκόλως δὲν ἀποκαλύπτει ἡ φύσις νέα μυστήρια, ἀλλ' ἐρωτημένη διὰ παντὸς ἀποκρίνεται ἀπαξ τοῦ αἰῶνος διὰ μιᾶς μόνης λέξεως, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἰῶνες ἐχρηιάσθησαν πρὸς ἐξαφάνισιν τῆς σχολαστικῆς ἐπιβροῆς, τῆς θεμελιωθείσης διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐχόντων διαρκῶς ἀνὰ τὸ στόμα, ὅτι δὲν εἶναι δεδομένον εἰς τὸν ἀνθρώπον νὰ ἐτάξῃ τὰ μυστήρια τῆς δημιουργίας. Ἀλλ' ἐξέλιπεν ἡ προγενεστέρα τῆς ἀνακαινίσεως τῆς φιλοσοφίας ἐποχὴ ἐκεῖνη, καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει πλέον φόβος τοιούτων κωλυμάτων.

Ἄλλως τε δὲ, ἐκ τῆς ἱστορίας διδασκόμεθα πῶς νὰ κατανικῶμεν τὰς παλαιὰς συνηθείας, καθορῶντες τὰς δυσαρέστους συνειδήσεις τῶν ἀνεξετάστως προσυνηλημένων ἰδεῶν, τῆς βίας ἐπιβαλλομένης πρὸς κατάπνιξιν τῆς διανοίας· ἐξ αὐτῆς δὲ μαθηθῶμεν πρὸς τούτοις τὰ αἴτια τῶν τρόμων, οἵτινες ταρασσουσι τὰς συνειδήσεις, καὶ τοὺς πρὸς ἐξαφάνισιν αὐτῶν ἀγῶνας τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ ἱστορία καταλήγει εἰς τὴν διανοητικὴν χειραφέτησιν, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀληθοῦς μεθόδου ἐν ἀπάσαις ἡμῶν ταῖς μελέταις, ἦτοι τοῦ ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως βασιζομένου συλλογισμοῦ. Ἡ ἱστορία διακρίνει ἐκ τοῦ ἀληθοῦς, οὗ ὁ τύπος ὑπάρχει πανταχοῦ τῆς φύσεως, τὸ ψευδές, ὅπερ ἐστὶ προῖον τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀτελείας· λύει τέλος τοὺς πλαστοὺς δεσμοὺς τοὺς ἐνοῦντας τὴν εὐπιστίαν μετὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, καὶ κληροδοτεῖ τῇ ἐνεστῶσῃ γενεᾷ τὸ ὄφελος τῶν ἐργασιῶν τοῦ

παρελθόντος, διαμοιράζουσα τοῖς διαδόχοις ἡμῶν ὅσα ἡμεῖς θέλομεν ἀφήσει.

Τὴν ἱστορικὴν λοιπὸν ἔχθου τῶν ἀστρονομικῶν ἀνακαλύψεων θέλομεν ἔχει ὡς γνώμονα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, ὅπως μυσώσωμεν αὐτὸ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς ἐπιστήμης, προλεάνωμεν αὐτῷ τὴν ὁδὸν, ἣτις ἤγαγε προνομιοῦχους τινὰς ἀνδρας εἰς τῆς ἀληθείας τὸ ἄδυτον, καὶ γνωστοποιήσωμεν αὐτῷ ποῖαν ὁδὸν ἐβάδισαν οἱ ἐξετασταὶ τῶν τῆς φύσεως ἀποβρόχτων, ὅπως κληροδοτήσωσιν ἡμῖν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα ἀποτελέσματα, ἐφ' οἷς τοσοῦτω σεμνυόμεθα.

Ἐν τῇ συντόμῳ ταύτῃ πραγματεία θέλομεν ἐνασχοληθῆ, οὐχὶ εἰς τὴν ἀπόδειξιν ἀρχῶν τῆς ὑψηλῆς τῶν ἀστρων ἐπιστήμης, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔχθου τῶν ἀνακαλύψεων, ὧν τὸ σύνολον καθίστησι τὴν περὶ τοῦ σύμπαντος γνῶσιν ἡμῶν τὸ λαμπρότερον μνημεῖον, ἐφ' ᾧ δύναται νὰ καυχᾶται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Α'.

Ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀστρονομίας φαίνεται ἀπλουστάτη, ἐὰν ἀποδώσωμεν αὐτὴν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν οὐρανῶν, γενομένην ὑπὸ ποιμένων ἢ ποιητῶν, θαυμαζόντων τῆς δημιουργίας τὰς καλλονάς. Ἡ περιέργεια, ἀποτέλεσμα τῆς δραστηριότητος, ὡς καὶ ὁ πόθος τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀνθρωπίνην εἰμαρμένην, ἔστρεψε μετ' οὐ πολὺ πάντων τὰς ἰδέας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὰς παρὰ τοῖς ἀκαλλιτεργήτοις καὶ εὐπίστοις πνεύμασι προλήψεις. Ἡ τάσις αὕτη, προϊούσα ἐκ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, ἐδέησε νὰ ὑποστῇ ριζικὴν μεταμόρφωσιν, νὰ ἐκδηλωθῇ ὑπὸ ἑτέραν μορφήν, ὅτε τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν τῆς κοινωνίας ἀναγκῶν ἐβίασε τὸν ἀνθρώπον νὰ μελετήσῃ τὰ οὐράνια σώματα. Τοῦ χρόνου προϊόντος, προώδευεν ὁ πολιτισμὸς, κατὰ συνέπειαν δὲ ἐπαισθητὴ κατέστη ἡ ὠφελιμότης τῶν ἀμοιβαίων συναλλαγῶν καὶ τῶν σχέσεων τῶν λαῶν. Πρὸς ἀποκατάστασιν ὅμως τῶν σχέσεων τούτων, πρὸς διάβασιν τῶν ἐρήμιων καὶ τῶν θαλασσῶν, ἐπέστη ἀνάγκη σημείων, ἀσφαλῶν ὁδηγῶν, οὓς ὠφείλει ὁ ἀνθρώπος νὰ εὕρῃ ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ. Γενομένων δὲ τότε παρατηρήσεων, ἀπλουστάτων κατ' ἀρχάς, ἀπεδείχθη τὸ ἀμετά-

βλητον τῶν ἀμοιβαίων θέσεων τῶν ἀστέρων, ὡς καὶ αἱ κινήσεις τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν πλανητῶν· καὶ ἔκτοτε ἐγεννήθη ἡ Ἀστρονομία, ἣτις, τῇ βοήθειᾳ θεμελιωδῶν τινῶν ἀρχῶν, ἐδειξέ πως τὴν ποικιλίαν τῶν ἐν τῷ ἀπείρῳ δημιουργημάτων. Ἀλλ' ὡς εἶκος, μόλις μετὰ πολλῶν αἰῶνων παρέλευσιν ἡ φύσις ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀνθρώπον νὰ ὑποκλέψῃ τινὰ τῶν ἀποβρόχτων αὐτῆς, συγχωροῦσα ἐκ διαλειμμάτων εἰς αὐτὸν νὰ διανοίξῃ τοὺς πέλους τῆς.

Ἐκ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν πρώτη ἡ Ἀστρονομία δίδωσι τὴν μεγίστην ἰδέαν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας· καὶ ἐν τούτοις πόσον ἀτελής ἐστὶν εἰσέτι! Τί γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀπείρων μυστηρίων, τῶν κρυπτομένων ἐν τῇ μεταμορφώσει τῆς νεφελώδους ὕλης, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας σχηματίζονται δυνάμεις ἐλκτικαὶ, ἀστέρες ὅτε μὲν ἀποχωρίζομενοι, ὅτε δὲ προσεγγίζοντες ἀλλήλοις, καὶ κινούμενοι οἱ μὲν περὶ τοὺς δέ; Τίς ἔχει τὴν τόλμην ἀπλῶς μόνον νὰ διῶδῃ τὴν ἐξαισίαν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ σύμπαντος, καὶ νὰ εἴπῃ μέχρι τίνος δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ μικρὸν μέρος τῆς ἐκτάσεως, τὸ προσιτὸν εἰς τὰ βλέμματα ἡμῶν; Τὸ αἶσθημα τοῦ γνωστοῦ ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου ἐξουθενῶν καὶ καταπλήσσει ἡμᾶς διὰ τὴν ἀπέναντι τοῦ περὶ ἡμᾶς ἀπείρου ἀσθένειαν ἡμῶν. Εὐρισκόμενοι ἐπὶ σφαίρας ἀριθμουμένης μεταξὺ τῶν κόσμων ὡς ἄτομον ἐντὸς στροβίλου κονιορτοῦ, φωτιζόμενοι ὑπὸ ἡλίου, δυναμένου μόλις νὰ συγκριθῇ πρὸς ἓνα τῶν σπινθήρων τοῦ Γαλαξίου, ὅστις ἀφ' ἑτέρου μηδενίζεται ἐντὸς τοῦ ἀπείρου, τί γνωρίζομεν ὡς πρὸς τὸν ἀκατανόητον συνδυασμὸν τῶν κινήσεων, ἀποστάσεων, τοῦ βάρους, τῶν ὄγκων, ἀφ' οἴτου ἐκφέρομεν παρατηρήσεις ἐπὶ παρατηρήσεων; Οὐδὲν σχεδόν! Καὶ—χωρὶς νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ ἡμετέρου ἡλιακοῦ συστήματος—ὁποία τις εἶναι ἡ διὰ τῶν ἀστερισμῶν κινήσις αὐτοῦ, ἡ θέσις, ἡ ἀξία, ἡ ἐπιβρόχη, καὶ αὕτη ἐτι ἡ σύστασις του; Οὐδὲν γνωρίζομεν! Καὶ οἱ κομῆται, οἱ πλανώμενοι οὗτοι ἀστέρες, οἵτινες περιτρέχουσι τὸν οὐρανὸν σύροντες τὰς μακρὰς αὐτῶν κόμας, δὲν ἦσαν μέχρι τοῦδε αἰνιγμα καὶ ὡς οὕτως εἰπεῖν πρόκλησις, ριφθεῖσα εἰς τολμηροτάτας ὑποθέσεις;

Αἱ σκέψεις αὗται, γενόμεναι χάριν τῆς ἀφυπνίσεως τῶν ρεμβαζόντων, ἐνθαβρύνουσι βεβαίως τοὺς πραγματικοὺς φίλους τῆς ἀληθείας, τοὺς ἀκαμάτους ἀνερευνητάς τῶν χωρῶν τοῦ ἀπείρου.

ἐὰν δὲ ἡ περιέργεια τοῦ ἀνθρώπου ἀνὰ πᾶν αὐτῆς βῆμα ἀναχαιτίζεται, ἀπαντῶσα ἀκατάληπτα μυστήρια, εἶναι ὅμως οὐχ ἤσσαν ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τριῶν ἤδη αἰῶνων ἀπέραντοι πρόοδοι ἐγένοντο ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Ὅπως δὲ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐνεστώσης αὐτῆς καταστάσεως, ὀφείλομεν νὰ ρίψωμεν ταχύτατον βλέμμα εἰς τὸ παρελθόν της, ἀκολουθοῦντες τὴν ἐπ' αἰῶνας πορείαν αὐτῆς. Καὶ ἐνταῦθα δὲ, ὡς εἰς τὴν καταγωγὴν πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἀπαντῶμεν τὸ ὄνειρον καὶ τὴν πραγματικότητα· ἀρξώμεθα λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ὄνειρου, καὶ λαλήσωμεν πρῶτον περὶ τῆς Ἀστρολογίας.

Τὸ προλέγειν τὰ μέλλοντα διὰ τῆς μυστηριώδους καὶ μοιραίας συνδέσεως τοῦ δρόμου τῶν ἀστρων μετὰ τῶν μελλόντων, τὸ σχηματίζειν σχέσιν τινὰ καὶ ἀλληλεγγύην μετὰ τῶν θέσεων καὶ ὄψεων τῶν ἀστρων καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοιαύτη τις ἦν τῶν ἀστρολόγων ἢ ἀξίωσις. Δὲν πρέπει δὲ ν' ἀπορήσωμεν διὰ τὴν ὡς πρὸς τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ὑπόληψίν των, διότι, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀμαθείας, ἔπρεπεν ὁ κόσμος νὰ πιστεύῃ τυφλῶς ἀνθρώπους, οἵτινες εἰς τοσοῦτο ἀφίκοντο μαντικῆς δυνάμεως, ὥστε, ἀγγέλλοντες μετὰ βεβαιότητος τὰς ἐκλείψεις, ἐφαίνοντο τρόπον τινὰ οἱ μύσται τῶν τοῦ συμπαντος ἀπορρήτων· πόσω δὲ μᾶλλον ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωσι τὰ ἐν τῇ γῆ, αὐτοὶ, οἵτινες ἐγνώριζον τοσαῦτα περὶ τῶν ἄλλων κόσμων! Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ μὴ τοῖς δώσῃ τὴν ἔμφυτον ἐπιστήμην.

Οὕτω λοιπὸν ἡ Ἀστρολογία ἀνέρχεται εἰς ἐποχὴν ἀρχαιοτάτην, καὶ ἐτιμᾶτο παρ' Αἰγυπτίους, Ἰνδοῖς, κλπ. Διετέλεσε δὲ παρ' ἡμῖν μέχρι τῆς βασιλείας Ἐρρίκου τοῦ Δ', καὶ φοβούμεθα μὴ εἰσέτι ὑπάρχωσιν ἵχνη αὐτῆς παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι τῆς Εὐρώπης.

Τῆς Ἀστρολογίας μᾶλλον ἢ τῆς Ἀστρονομίας ὄπαδοι, οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον, ὅτι ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιβρόχῃ τῶν σημείων τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ὠρίζοντο ἀπὸ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ὁ Κριὸς ἰσχυρὰν εἶχεν ἐπιβρόχην ἐπὶ τῶν ποιμνίων· ὁ Ζυγὸς ἐνέφαινε τὴν τάξιν καὶ τὴν δικαιοσύνην· ὁ Σκορπίος διήγειρε τὰ κακὰ πάθη καὶ τὴν ἀταξίαν. Κατὰ τοὺς ἀστρολόγους λοιπὸν, ἕκαστον ζωδιακὸν σημεῖον εἶχεν ἐπιβρόχην, καθ' ἣν στιγμὴν ἀνέτελλεν εἰς τὸν ὀρίζοντα ἐπὶ τῆς γεννήσεως ἐνὸς παιδίου· ὅθεν πᾶν παιδίον ἐμελλε ν' ἀποκτήσῃ πλοῦσια ποίμνια ἐν τῷ κόσμῳ,

ἂν συνέπιπτε νὰ γεννηθῆ ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ἐνεφανίζετο ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος ὁ πρῶτος ἀστὴρ τοῦ Κριοῦ. Τῆς αὐτῆς φύσεως ἦν καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ταύρου καὶ τῶν Ἐρίφων. Τὸ σημεῖον τοῦ Καρκίνου ἐνέφαινε, ὅτι ὅσοι ἐγεννῶντο εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐμελλον νὰ ὀπισθοβατῶσι κατὰ πάσας αὐτῶν τὰς ἐπιχειρήσεις. Οἱ ἥρωες ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ Λέοντος, ὅστις εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρίας. Ἡ Παρθένος καὶ ὁ Στάχυς ἐγένων τὴν ἀρετὴν καὶ τὰς ἀγνάς κλίσεις. Οἱ λαοὶ, ὅσων οἱ ἡγεμόνες ἐγεννῶντο ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦ Ζυγοῦ, θὰ ἠτύχουν ἀναποφεύκτως, ἐπειδὴ ἐμελλον νὰ κυβερνηθῶσι μετὰ δικαιοσύνης, ἐνῶ ὁ Σκορπίος ἔφερε συμφορὰν. Ὁ Αἰγόκερως, ἰδίως ὅτε ὁ ἥλιος ἀνέτελλε συγχρόνως μὲ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, ὑπισχεῖτο εὐτυχίαν πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην αὐτοῦ γεννηθέντας ἀνθρώπους.

Ἄν κατὰ τύχην αἱ προρρήσεις αὐτῶν διεψεύδοντο δι' ἐναντίων συμβεβηκότων, οἱ ἀστρολόγοι ἀπηλλάσσοντο εὐκόλως τῆς ἀμηχανίας, προφασίζόμενοι τὴν ἐνέργειαν τῆς σελήνης, τῶν πλανητῶν καὶ τῶν λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων, καὶ πάντες ἔβλεπον καθαρῶς, ὅτι αἱ σύνοδοι, αἱ ἀντιθέσεις κτλ. τῶν σωμάτων τούτων ἐτροποποιοῦν ἐνεργείας τινάς, ἔτι δὲ καὶ ἐξεμηδένιζον αὐτάς, μετατρέπουσαι τὸ ἀγαθὸν εἰς πονηρὸν, καὶ τὸ πονηρὸν εἰς ἀγαθόν.

Οἱ ἀστρολόγοι δὲν ἐλησμόνησαν τοὺς πλανήτας, οἵτινες ἐχρησίμευον δι' αὐτοὺς πηγὴ ἀνεξάντλητος ἐργασιῶν καὶ παρατηρήσεων ἀτόπων. Οὕτως, ὁ Κρόνος ἔφερε θανάτους καὶ ἀσθενείας· ὁ Ζεὺς ἐκόμιζεν εὐτυχίαν καὶ μακροβιότητα, σκῆπτρα καὶ ἀξιώματα διανεμὸν· ὁ Ἄρης ἐνέπνεε φυσικῶς τὰ πολεμικὰ αἰσθήματα, τὴν πρὸς τὰ ὄπλα κλίσιν· ἡ Ἀφροδίτη ἐνεθάβρυνε τὴν φιληδονίαν καὶ τὰς αἰσθήσεις, ὁ δὲ Ἑρμῆς διεῖπε τὰ τοῦ ἐμπορίου. Ἐχαιρον δὲ οἱ πλανῆται πλείονος ἰσχύος ἰδίως ὅτε εὐρίσκοντο εἰς σύνοδον μετ' εὐαρέστου τινὸς ζωδίου· τότε τὸ σύνολον τῶν ἀγαθῶν ἐπιβροῶν συνηνοῦτο εἰς ἓν ἐπὶ τῆς κοιτίδος τοῦ ἀρτιγεννήτου βρέφους, ὅπερ προωρίσθη δι' εὐτυχίαν.

Δύναται τις νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς Ἀστρολογίας ἐκ τοῦ ἐπομένου τεμαχίου τοῦ Eteilla:

« Θρόνος τῶν πλανητῶν, ἢ οἱ δώδεκα οἴκοι τοῦ ζωδιακοῦ, ἐνθα οἱ πλανῆται κατισχύουσι τῶν λοιπῶν ἀστέρων.

- » Ὁ Ἥλιος ἐδρεύει εἰς τὸν Λέοντα.
 » Ὁ Ἑρμῆς ἐδρεύει εἰς τὴν Παρθένον.
 » Ἡ Ἀφροδίτη ἐδρεύει εἰς τὸν Ταῦρον.
 » Ἡ Σελήνη ἐδρεύει εἰς τὸν Καρκίνον.
 » Ὁ Ἄρης ἐδρεύει εἰς τὸν Σκορπίον.
 » Ὁ Ζεὺς ἐδρεύει εἰς τὸν Τοξότην.
 » Ὁ Κρόνος ἐδρεύει εἰς τὸν Ὑδροχόον.

» 1. ☉ Ὁ Ἥλιος ἐμφαίνει τοὺς ἡγεμόνας, τοὺς πρίγκιπας, τοὺς περιφανεῖς δικαστὰς, τοὺς ἄρχοντας. Ἀπαξάπαντες οἱ ἀστρολόγοι ἐθεώρησαν τὸν ἥλιον ὡς δεῖγμα τῆς ζωῆς τῶν ἡγεμόνων, καὶ τῶν ἐκ τοῦ αἵματος αὐτῶν γυναικῶν μέχρι τοῦ τρίτου βαθμοῦ τῆς συγγενείας, ἀλλ' οὐδενὸς ἄλλου.

» 2. ♄ Ὁ Ἑρμῆς δεσπόζει ἐπὶ τῶν φιλοσόφων, τῶν ἀστρολόγων, τῶν χαρτομάντεων, τῶν γεωμετρῶν, τῶν φυσιολόγων, τῶν ποιητῶν, τῶν ἱστοριογράφων, τῶν συγγραφέων καὶ ἐφευρετῶν, τῶν ὠφελίμων συνθετῶν, καὶ ἐν γένει ἐπὶ πάντων τῶν ὀπαδῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, διευθυντῶν γραφείων, ἐφημεριδογράφων κλπ. Ἄλλ' ἴσως εἶπη τις, ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων κλάσεων, ὁ Ἑρμῆς δὲν δίδει πλοῦτον, διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπιστήμης, γενικῶς εἶπειν, δὲν εἶναι πλοῦσιοι· θὰ ἦσαν ὅμως καὶ οὗτοι πλοῦσιοι, ἂν ἐπεμελοῦντο ν' ἀριθμῶσιν ὡσπερ οἱ οἰκονομολόγοι. Ὁ Ἑρμῆς χορηγεῖ εἰς πάντας δραστηριότητα ἐν τῷ ἔργῳ, τὴν ἐπιστήμην τοῦ περιηγεῖσθαι πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐμπορίου, ἀμεριμνῶν περὶ τῶν μεγάλων κερδῶν· ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ τῶν λογοκλόπων, τῶν ψευδολόγων, τῶν ἀπατεῶνων καὶ τῶν ψευστῶν.

» 3. ♀ Ἡ Ἀφροδίτη δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἐρώτων, τῶν γάμων, τῶν συνεντεύξεων, τῶν φαρμακοποιῶν, τῶν καλλωπιστῶν, τῶν μαιῶν, τῶν μουσουργῶν, τῶν θαλαμηπόλων καὶ ἀμφιπόλων, τῶν κοσμηματοπωλῶν, τῶν ἐπιπλοποιῶν, κλπ. Ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἰσχύει ἐπὶ τῶν ἐρωτοτρόπων γυναικῶν, εἴτε ἐγγάμων εἴτε ἀγάμων.

» 4. ☾ Ἡ Σελήνη δεσπόζει ἐπὶ τῶν ὑποκριτῶν, τῶν θαυματοποιῶν, τῶν κρεοπωλῶν, τῶν κηροποιῶν, τῶν λυχνοποιῶν, τῶν σχοινοποιῶν, τῶν οἰνοπωλῶν, τῶν καθαριστῶν, τοῦ δημίου, τῶν θηριοτροφείων· ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἐπὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλ-

ματος παικτῶν, τῶν βαλαντιοτόμων, τῶν ἀκολάστων γυναικῶν, κλπ. τουτέστιν ἡ Σελήνη δεσπόζει ἐπὶ πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἐξ ἐπαγγέλματος ἐργάζονται διὰ νυκτὸς μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ παντὸς ὅ,τι ἤθελεν αἰσχυρθῆναι πράξει τις κατὰ τὴν ἡμέραν. Καλὸν δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ Σελήνη δεσπόζει καὶ ἐπὶ τῶν μικρεμπορῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν λιμένων τοῦ ἔθνους ἢ ἐκ τῆς χειρὸς τῶν μονοπωλῶν· ἐπὶ τῶν τοκογλύφων, τῶν μεσιτῶν, τῶν ἱππεμπορῶν, τῶν αὐλοκολάκων, ἀνθρώπων μὴ ἐχόντων θέσιν, οἵτινες περιτρώγουσι τοὺς πελάτας, καὶ διὰ τῶν πονηριῶν τῶν ἐμβάλλουσιν εἰς δεινοὺς κινδύνους ἀνθρώπους ἀγαθωτάτους.

» 5. ♂ Ὁ Ἄρης δεσπόζει ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν, τῶν ἱατρῶν, τῶν χημικῶν, τῶν χειρουργῶν, κουρέων, μαγείρων, ἀρτοποιῶν, ζαχαροποιῶν, χυτῶν, ἀδαμαντοπωλῶν, κλειθροποιῶν, κλπ. ἐπὶ πάντων ἐν γένει τῶν μεταχειριζομένων τὸν σίδηρον ἢ τὸ πῦρ· ἐν ἀντιθέσει δὲ, ἐπὶ τῶν ἐμπρηστῶν, τῶν στασιαρχῶν, τῶν ἀνταρτῶν, τῶν προδοτῶν, τῶν λειποτακτῶν, τῶν ληστῶν, κλπ.

» 6. ♃ Ὁ Ζεὺς δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἀληθῶς σοφῶν καὶ τῶν ἀρίστων φιλοσόφων· τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν ἅπαντες οἱ μάγοι ἁπάντων τῶν ἐθνῶν· ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀρχόντων, οἷον σφραγιδοφυλάκων, βουλευτῶν, ὑπουργῶν, κλπ. ἐπὶ τῶν τραπεζιτῶν, ἐφοπλιστῶν, γεωργῶν, χειροτεχνῶν, καὶ τέλος, ἐπὶ πάντων ἐκείνων, ὅσοι συντελοῦσιν εἰς εὐημερίαν τῆς πατρίδος, χωρὶς ὅμως νὰ φέρῃ καὶ μίγμα τι ἐναντίον εἰς τὴν υἰεῖαν καὶ τὴν ζωήν.

» 7. ♄ Ὁ Κρόνος δεσπόζει ἐπὶ τῶν γερόντων, τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῶν προσοδούχων, τῶν φιλασθένων, τῶν μοναστηρίων, τῶν καλῶν μοναχῶν, τῶν ἀσκητῶν, ἐν γένει δ' ἐπὶ τῶν μακρὰν τῆς κοινωνίας καὶ ἠθικῶς μᾶλλον ἢ ὑλικῶς διαβιούντων. Ἐν ἀντιθέσει δὲ, δεσπόζει ἐπὶ τῶν ἀέργων, τῶν γλίσχρων, τῶν ταρτούφων, τῶν ὑποκριτῶν, τῶν ἀπατεῶνων, τῶν ψευδευλαβῶν, (ἅ! αὐτοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ κινδυνωδέστεροι!) καὶ τέλος, ἐπὶ πάντων, ὅσοι μεταχειρίζονται τὴν θρησκείαν ὡς παλλάδιον τοῦ συμφέροντος αὐτῶν, σκανδαλίζοντες τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τίμιους ἀνθρώπους. Οἱ ἀληθῶς τίμιοι καὶ ἀγαθοὶ ἄς μὴ σκανδαλίζονται, ὡς εὐρισκόμενοι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν πλανήτου, ὅστις ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτοῦ δεσπόζει ἐπὶ τῶν χαμερπῶν· διότι, ὡς γνωρίζουσιν, ὁ ἥλιος φωτίζει πάντας ἡμᾶς.

» 8. Ω Ἡ κεφαλὴ τοῦ Δράκοντος ὁμοιάζει τῷ Ἑρμῇ. Εἶναι ἀγαθὴ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, κακὴ δὲ πρὸς τοὺς πονηροὺς· μετέχει τῆς φύσεως τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης, διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἶναι ἀρρένοφυής.

» 9. Οὐρὰ τοῦ Δράκοντος εἶναι θηλυκὴ. Εἶναι κακὴ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ ἀγαθὴ πρὸς τοὺς κακοὺς, μετέχουσα τῆς φύσεως τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ Κρόνου.

» 10. ☉ Ἡμερὶς τῆς Τύχης μετέχει τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης· εἶναι ἑρμαφρόδιτος. »

Ὁ Χάμ θεωρεῖται κοινῶς ὡς ἐφευρέτης τῆς Ἀστρολογίας, ἥτις, κατὰ πάσας τὰς πιθανότητας, ἐγεννήθη ἐν Χαλδαίᾳ. Τὸ βέβαιον ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἀστρολόγοι ὑπῆρξαν παρ' ἅπασιν ἐν γένει τοῖς λαοῖς τῆς ἀρχαιότητος· ἵνα δὲ μὴ ἐπεκταθῶμεν πολὺ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἐν μόνον γεγονότος ἐκ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας, ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡ ἐπιδεξία τῶν περιστάσεων χρησιμοποίησις συνέτεινεν εἰς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, τῶν τόσῳ περιφρονουμένων σήμερον.

Κατὰ τὴν ἐν Ῥόδῳ ἐξορίαν αὐτοῦ, πολλάκις ὁ Τιβέριος ἐκαθέζετο ἐπὶ βράχου τινός, παρὰ τὴν θάλασσαν, ἀστρολόγος δέ τις Θρασύλλος τοῦνομα, ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ μέλλοντος αυτοκράτορος, προεῖπεν αὐτῷ λαμπρὸν μέλλον καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῶν Καισάρων ἀνάβασιν αὐτοῦ. «Ἄφοῦ τόσῳ ἔμπειρος εἶσαι, τῷ εἶπεν ὁ Τιβέριος, δύνασαι νὰ γνωρίζῃς πόσον καιρὸν θὰ ζήσεις;» Ὁ δὲ ἀστρολόγος, ὅστις, καίτοι ἔβλεπε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν τὸν οὐρανὸν, δὲν ἀπώλεσεν ὅμως ἐξ ὀψεως τὸν μεθ' οὗ συνωμίλει, ἀπήντησεν οὕτω: «Νομίζω, ὅτι κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ὥραν μεγάλη μ' ἐπαπειλεῖ συμφορά.» Διότι εἶχεν ἐννοήσει, ὅτι ὁ Τιβέριος προὔτιθετο νὰ τὸν ρίψῃ εἰς τὴν θάλασσαν· ἀλλ' οὗτος, θεωρήσας αὐτὸν ὡς μαντεῖον προφητικόν, τῷ ἀφ' ἧκε τὴν ζωὴν, τιμήσας ἕκτοτε αὐτὸν διὰ μεγάλης ἐμπιστοσύνης.

Ὁ βασιλεὺς Κάρολος ὁ Ε' ἐσπούδασε τὴν Ἀστρολογίαν, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας ὠκοδομήσατο καὶ καθίδρυμα, κληθὲν «Γυμνάσιον τοῦ Γερβασίου» ἐκ τοῦ ὀνόματος ἑνὸς τῶν περὶ αὐτὸν σοφῶν· τὸ καθίδρυμα δὲ τούτο ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ Ε' ἐνέκρινεν, ἐκτόξεύσας τοὺς κεραυνοὺς του κατὰ παντός ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ μετατρέψῃ τὸν προορισμὸν του. Ἡ Θεολο-

γικὴ σχολὴ (Sorbonne) συνησθάνθη τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ μόλις ὅτε βραδύτερον ἠθέλησε ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀστρολογίας διὰ τῆς θεολογίας.

Εἰς μεγάλην ἐπίσης εὐνοίαν εἶχε τὴν Ἀστρολογίαν καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΑ', ἀνὴρ εὐπιστος καὶ δεισιδαίμων, ὅσον καὶ σκληρὸς. Καὶ αὐτὸς ὅμως δὲν ἠύχαριστεῖτο εὐκόλως ἐκ τῶν ἀμφιβόλων καὶ πρὸς ὑπεκφυγὴν γινομένων ἀπαντήσεων τῶν ἀστρολόγων· ἠθελεν ἀκρίβειαν, ἥτις, ὡς εἶκος, δὲν εὐηρέσκει πάντοτε τούτους. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ἀστρολόγον τινὰ, «Γνωρίζεις τὴν ὥραν τοῦ θανάτου σου;» καὶ ὁ ἀστρολόγος ἀπήντησε: «Θ' ἀποθάνω τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς Ἑμετέρας Μεγαλειότητος.» Ἡ ἀπάντησις ἐπέτυχε, διότι ὁ βασιλεὺς ἐφοβήθη, καὶ οὐδέποτε πλέον ἐβουλεύθη νὰ θανατώσῃ αὐτόν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Θ', ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνη ἢ ἐκ Μεδίκων συνεβουλεύετο συνεχῶς τοὺς ἀστέρας ἐκ τινος ἀστεροσκοπείου, ὅπερ ὠκοδομήσατο διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν αὐτῆς.

Τὸ ἐπίθετον «Δίκαιος» ἐδόθη εἰς Λουδοβίκον τὸν ΙΓ', ὡς γεννηθέντα ὑπὸ τὸν Ζυγὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς γεννήσεως Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς ἀστρολόγος ἐκρύπτετο διαρκῶς ὅπως εὔρη τὴν τύχην αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ΙΖ' μόλις ἑκατονταετηρίδα ἀπώλεσαν οἱ ἀστρολόγοι τὴν εὐνοίαν τῶν βασιλέων· τούτων διασημότεροι ἀναφέρονται Ἀλβέρτος ὁ μέγας, ὁ Νοστραδάμος καὶ ὁ Ματθαῖος Λανσβέργ. Κατὰ τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα ὑπῆρχεν εἰς Τούβιγγεν μαθηματικὸς τις, Ἰωάννης Στόφλερ τοῦνομα, ὅστις ἀντεποιεῖτο ἀστρολογικὴν σοφίαν. Οὗτος λοιπὸν ὁ αὐτολεγόμενος ἀστρολόγος προεῖπε παγκόσμιον κατακλυσμὸν, ὅστις ἐμελλε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὰ πάντα κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 1524. Τοιαύτη δὲ ἦν ἡ τοῦ σοφοῦ τούτου φήμη, ὥστε καὶ οἱ μᾶλλον δὴ οὐκ ἐπίστευτοι ἐπτόθησαν. Ἐκαστος ἐλάμβανε μέτρα, ὅπως προφυλαχθῇ ἐναντίον τοῦ κατακλυσμοῦ· πλοῖα μικρὰ μετὰ μεγάλων διεσπάρησαν πανταχόσε, ἔτοιμα νὰ παραλάβωσι τοὺς ἐπιβάτας των· κάτοικος τις μάλιστα τῆς Τωλώσης κατεσκεύασε νέαν κιβωτὸν, δυναμένην νὰ περικλείσῃ τοὺς φίλους καὶ τὴν οἰκογένειάν του, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν ζώων, ἅπερ ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι, ὅτι καθ' ὅλον τὸν ἐπίφοβον

μήνα οὐδεμία κατέπεσε σταγὼν βροχῆς, καὶ τοῦτο μεγάλως ἀπήλπισε τὸν μάντιν, ὅστις ἀνήγγειλεν, ὅτι οἱ πλανῆται Ἄρης, Ζεὺς καὶ Κρόνος εὕρισκοντο εἰς τοὺς Ἰχθῦς καὶ ἐν συνόδῳ.

Ὁ Στόφλερ δὲν ἐγκατέλιπε τὰς δοξασίας αὐτοῦ, καὶ προεῖπεν, ὅτι ὁ θάνατός του θὰ προήρχετο ἐκ καταπτώσεως. Καὶ τῳόντι, μιᾶ τῶν ἡμερῶν, εὕρισκόμενος εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ περιελθὼν εἰς ζωηρὰν συζήτησιν, ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὀγκῶδες βιβλίον, ἵνα εὕρῃ ἐδάφιόν τι γνωστὸν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ τῇ αὐτῇ στιγμῇ σανὶς ἀποσπασθεῖσα κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ Στόφλερ ἀπέθανε συνεπεῖα τῆς πληγῆς του. Οὕτω δὲ ἐπηλήθευσεν ἡ τελευταία αὐτοῦ πρόβρῃσις.

Γνωστὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ Βολταίρου πρὸς τὸν κόμητα Βουλαινβιλλιέρ, ὅστις προεῖπεν αὐτῷ τὸν κατὰ τὸ τριακοστὸν δευτερον ἔτος τῆς ἡλικίας θάνατόν του· «Ἔσχον τὴν κακεντρέχειαν νὰ τὸν ἀπατήσω ἤδη κατὰ τριάκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, δι' ὃ καὶ ἐξαιτοῦμαι συγγνώμην παρ' αὐτοῦ.» Καὶ ἔζησεν εἰκοσιδύο ἔτη ἀκόμη.

Τὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀστρολογίας ἀναφερόμενα δύνανται νὰ συναπαρτίσωσι τόμον ὀγκωδέστατον, καὶ ἡδυνάμεθα εὐχερέστατα νὰ δεῖξωμεν, ὅτι ἡ Ἀστρολογία ἐξήσκησεν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σχεδὸν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς τρομερὰν ἐπιρροήν· ἀρκεῖ ὅμως, ὅτι ὑπεδείξαμεν δι' ὀλίγων τὸν σκοπὸν αὐτῆς καὶ διεκρίναμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, εἰς ἣν, μ' ὄλην τὴν ἀφάνειάν της, ἐχρησίμευσε κατὰ τι. Μεταβαίνομεν δὲ εἰς τὴν κυρίως λεγομένην Ἀστρονομίαν.

B.

Κατὰ πάσας τὰς πιθανότητας, ἡ Ἀστρονομία ἐγεννήθη παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὅμως τοῦ Ὀσίριδος, τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν κατακτητῶν, ὃν ἐθεοποίησαν οἱ Αἰγύπτιοι, φαίνεται ὅτι οὗτοι εἰσήγαγον τὴν χρῆσιν τῆς ἐβδομάδος παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, ὡς καὶ τοῦ ἐβδομαδικοῦ ἔτους, ἀποτελουμένου ἐκ δεκατριῶν μηνῶν, ὧν ἕκαστος περιλαμβάνει τέσσαρας ἐβδομάδας. Ταύτην δὲ τὴν διαίρεσιν σώζει ἔτι καὶ νῦν ὁ λαὸς αὐτός, ἂν καὶ εἰσήχθη ἔτι παρ' αὐτῷ τὸ ἀστρικὸν ἔτος ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοτέρου τῆς Αἰγύπτου νομοθέτου Μαννοῦ.

Αἱ πρόσφατοι πραγματεῖαι τοῦ Κ. Ροδιὲ περὶ τῆς ἀρχαίας χρονολογίας καθιστῶσιν, ἂν οὐχὶ ἀναμφίβολον, τοῦλάχιστον πιθανωτάτην τὴν ὑπαρξίν συνεχῶν σχέσεων μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Ἰνδῶν, δεικνύουσαι εἴτε περιέργους ἀναλογίας μεταξὺ τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων τῶν δύο λαῶν, εἴτε ἀξιοσημειώτους ἀγῶνας πρὸς σχηματισμὸν τῶν κύκλων κατὰ τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Ἰδοὺ δὲ τί ἀπαντῶμεν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Κ. Ροδιὲ περὶ τῆς Ἀρχαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν:

«Μέχρι τοῦ νῦν διατηροῦσιν οἱ Ἰνδοὶ εὐλαβῶς τοὺς ὅλους ἀρχικούς τούτους τύπους τοῦ μέτρου τοῦ χρόνου παρὰ τῷ ἀσρικῷ ἔτει· δὲν ἀπορρίπτουσι δὲ καὶ παλαιὰ τινα ἀστρονομικὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ἐπειράθησάν τινες νὰ ἀνελέγκωσι μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων Σχυθῶν· — τόσῳ ὑπάρχουσι διεσπαρμένα μακρὰν, παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς βορείου καὶ ἀνατολικῆς Ἀσίας, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀμερικῆς.

» Ἐν τῶν ἐθίμων τούτων ἦν τὸ ἀριθμεῖν τὰ ἔτη τῇ βοηθείᾳ διπλῆς σειρᾶς περιοδικῆς μηνῶν. Τὸ ἀν τοῦ ἦν, καὶ εἶναι ἔτι καὶ νῦν ἐν Ἀσίᾳ, περίοδος δώδεκα ἐτῶν, ὧν ἕκαστον φέρει τὸ ὄνομα ζώου. Πέντε ἀν τοῦ ἀποτελοῦσι μίαν ἐξηκονταετιάν, ἕκαστον δὲ αὐτῶν διακρίνεται διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνὸς τῶν πέντε στοιχείων, (τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος, τῆς γῆς, τοῦ ξύλου, τοῦ μετάλλου) εἰς τρόπον ὥστε ἕκαστον τῶν ἐξηκοντα ἐτῶν ἔχει ἴδιον ὄνομα, συγκείμενον ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἐνὸς ὀνόματος ζώου καὶ ἐνὸς ὀνόματος στοιχείου.

» Ἐτερον ἔθιμον, οὐχὶ τόσῳ κοινόν, ἔχον δὲ καταγωγὴν ἴσως αἰγυπτιακὴν, εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ οὐρανοῦ κύκλου—τῆς ἐκλειπτικῆς—εἰς 28 μέρη, ὀνομαζόμενα νᾶκσατράς ἢ σεληνιακοὶ οἴκοι, ὧν ἕκαστος ἀντιστοιχεῖ περίπου εἰς τὸν δρόμον, ὃν διατρέχει ἡ σελήνη ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μεταξὺ τῶν ἀστέρων.

» Διὰ τῆς ἀμοιβαίας δὲ μετοχетеύσεως τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν θεωριῶν αὐτῶν οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰνδοὶ κατῳρθωσαν ἢ ἀποκτήσωσι γνώσεις ἀξιολογωτάτας περὶ τῶν οὐρανίων κινήσεων. »

Οἱ Λατῖνοι παρέλαβον ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους τὰ ὀνόματα τῶν ἐπτὰ ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος, ἅτινα ἐδανείσθησαν καὶ οἱ Γάλλοι. Τὴν διάρκειαν λοιπὸν τῆς ἡμέρας διήρουν εἰς τέσσαρα μέρη ἀπὸ

6 ώρας ἕκαστον, ἅτινα ἔθετον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς πλανήτου. Τὸ ὄνομα ἑκάστης ἡμέρας ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰς τὸ πρῶτον αὐτῆς μέρος ἀντιστοιχοῦντος πλανήτου. Πλανήται δ' ἐτέθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, κατὰ τὴν τάξιν τῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀποστάσεων αὐτῶν, οἱ ἐξῆς: Σελήνη, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἥλιος, Ἄρης, Ζεὺς καὶ Κρόνος.

Ἡ δευτέρα (lunae dies=σελήνης ἡμέρα, γαλλιστὶ lundi) εἶχεν ὡς πλανήτας τὴν Σελήνην, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Ἀφροδίτην, τὸν Ἥλιον.

Εἰς τὴν τρίτην (Martis dies=Ἄρεως ἡμέρα, γαλλ. mardi) ἀνταπεκρίνοντο ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς, ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη.

Εἰς τὴν τετάρτην (Mercurii dies=Ἑρμοῦ ἡμέρα, γαλλ. mercredi,) ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης.

Εἰς τὴν πέμπτην (Jovis dies=Διὸς ἡμέρα, γαλλ. jeudi,) ὁ Ζεὺς, ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἑρμῆς.

Εἰς τὴν παρασκευὴν (Veneris dies=Ἀφροδίτης ἡμέρα, γαλλ. vendredi,) ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς.

Εἰς τὸ σάββατον (Saturni dies=Κρόνου ἡμέρα, γαλλ. samedi,) ὁ Κρόνος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη.

Εἰς τὴν κυριακὴν (solis dies=Ἥλιου ἡμέρα, dies dominica=Κυρίου ἡμέρα, γαλλ. dimanche,) ὁ Ἥλιος, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς, ὁ Κρόνος.

Ἡ καταγωγὴ τῆς χρήσεως ταύτης τῆς ἐβδομάδος, ἣν καὶ σήμερον ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς Ἰνδοὺς, τοὺς Κινέζους, κλπ., εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ πιθανὸν νὰ ἦναι ἀρχαιοτέρα τῆς τῶν λαῶν τούτων. Τὸ βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι κοιτὶς τῶν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν ἀναγομένων μύθων ὑπῆρξεν ἡ Ἀσία, ἐν ἣ διεφυλάχθησαν αἱ ἀστρονομικαὶ γνώσεις. Γνωστὸν, ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ὑπεκρίνετο τὸν ἥλιον, καὶ ὅτι τὰ δώδεκα σημεῖα τοῦ ζωδιακοῦ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τοὺς δώδεκα αὐτοῦ ἄθλους. Τοὺς ἑννέα μῆνας τοῦ ἔτους, καθ' οὓς πρωτεύει ἡ καλλιέργεια, ἀντεπροσώπευον αἱ ἑννέα Μοῦσαι, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἀνήκον εἰς τὰς τρεῖς Χάριτας, τὰς φίλας τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀναπαύλης.

Οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον δώδεκα θεότητας, σύμβολα τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ ζωδιακοὶ ἀστερισμοί. Ὁ Ἀμμώνιος Ζεὺς εἶχε τὸν Κριόν· ὁ βοῦς ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸν Ταῦρον, οἱ δὲ ἀχώριστοι θεοὶ Ὄρος καὶ Ἀρποκράτης εἶχον τοὺς Διδύμους ὡς ἔμβλημα· ὁ

Καρκίνος ὑπεκρίτει τὸν Ἄνουβιν· ὁ Λέων ἦν ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἥλιον, ἡ δὲ Παρθένος εἰς τὴν Ἴσιν· σύμβολα τοῦ Τυφῶνος ἦσαν ὁ Ζυγὸς καὶ ὁ Σκορπιός· ὁ Ἡρακλῆς εἶχε τὸν Τοξότην, ὁ Μάνδης τὸν Αἰγόκερων, καὶ ὁ Νέρτης τοὺς Ἰχθύς· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Ὑδροχόον, οὗτος ἐσήμαινε τὴν κατὰ τὸν μῆνα Ἰανουάριον πλήρωσιν λαγῆνου διὰ θαλασσίου ὕδατος.

Ὁ Χαλδαῖος Ἑρμῆς περὶ τὰ 3360 πρ. Χρ. ἐκόμισε τὰς ἀστρονομικὰς γνώσεις εἰς Αἴθιοπίαν.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐγνώριζον καλῶς τὸν δρόμον τοῦ ἡλίου, καὶ ἀπόδειξις τούτου ἡ κατασκευὴ τῆς Περσεπόλεως, ἣτις ἐνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Σιμεσιδ κατὰ τὴν ἀρχὴν μιᾶς περιόδου, τοῦ ἡλίου εἰσερχομένου εἰς τὸ ζώδιον τοῦ Κριοῦ. Πάντες οἱ ὀβελίσκοι, θεθεμένοι ἀρμοδιώτατα ὡς πρὸς τὸν ὀρίζοντα, ἐχρησίμευον ὡς γνώμονες. Τῆς σελήνης αἱ φάσεις, τῶν ἐκλείψεων ἡ αἰτία, τῆς γῆς τὸ στρογγύλον, ἦσαν γνωστότατα εἰς τοὺς Αἰγυπτίους.

Τῇ βοήθειᾳ τοῦ γνώμονος προσδιώριζον οἱ τῶν Ἰνδιῶν Βράχμαι τὰ πλάτη, καὶ διηθέτουσαν ἀκριβέστατα τὰς παραστάσεις των. Τὸ μέτρον τοῦ ἔτους ὠρίσθη εἰς 365 ἡμ. 6 ὥρ. 31' 15" ἀπὸ ἀξιωμαθημονεύτων χρόνων, καὶ δὲν μακρύνεται πολὺ τῆς ἀληθείας. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν ἐκλείψεων ἐγνώριζον οἱ λαοὶ οὗτοι· ἀλλ' αἱ γνώσεις αὐτῶν εὐρηγται συμμεμιγμέναι μετὰ γελοίων δεισιδαιμονιῶν.

Οἱ Κινέζοι ἦσαν ὡσαύτως προωδευμένοι, ὁ δὲ πανάρχαιος αὐτῶν πολιτισμὸς ἤγαγεν αὐτοὺς πρῶτῳ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πρωτίστων ἀστρονομικῶν φαινομένων. Καὶ ὁ λαὸς δὲ οὗτος, ἐχθρὸς τῶν καινοτομιῶν, ἐπανέπεσε μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Εὐρωπαϊῶν εἰς τὰς ἀρχαίας προλήψεις του. Οἱ Κινέζοι πιστεύουσιν εἰς τὴν δῆλωσιν τῶν ὑπερτάτων προλήψεων διὰ τῆς ἐμφανείας τῶν φαινομένων· οἱ δὲ σοφοὶ αὐτῶν, οἵτινες δὲν ὑπόκεινται εἰς τὰς δεισιδαιμονίας ταύτας, ἐνθαρρύνουσιν οὐχ ἤσσαν τὰς εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἐκλείψεων ἀφιερουμένας ἀτόπους θεωρίας.

Φοί, ὁ πρῶτος τῶν Κινέζων αὐτοκράτωρ, ἐσπούδασε τὴν Ἀστρονομίαν (2952 π. Χρ.) Ἡ πυξὶς ἦν γνωστὴ ἐν Κίνα τῷ 2697 π. Χρ. διότι ὁ τότε βασιλεύων Χόαγγ-τι ἐπενόησεν ὄργανον, δι' οὗ ἐδεικνύοντο τὰ τέσσαρα σημεῖα ἀνευ τῆς ἐξετάσεως τοῦ οὐρανοῦ. Πρῶτη δ' ἐκλείψις μνημονεύεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἢ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σιου Κάνκ, 2169 π. Χρ. συμβᾶσα, ἣτις ἐχρησίμευσε

πρὸς ὄρισμόν τῆς Σινικῆς χρονολογίας. Ἀπὸ τοῦ 500 π. Χρ. ἡ Ἀστρονομία δὲν ἔχαιρε πλέον τὰ πιστὰ, καὶ τῷ 246 π. Χρ. κατεστράφησαν πολλὰ βιβλία ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ὡς βραδύτερον ἐγένετο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας.

Οἱ Χαλδαῖοι, θιασῶται θερμοὶ τῆς Ἀστρονομίας, ἀπέδιδον τὴν εὔρεσιν αὐτῆς εἰς τὸν Βῆλον. Ἐκέκτηντο δὲ γνώσεις ἱκανῶς ἀκριβεῖς περὶ τῆς φύσεως τῆς σφαίρας ἡμῶν, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ἠδύνατό τις νὰ περιέλθῃ αὐτὴν ἐν διαστήματι ἐνὸς ἔτους, ἐξακολουθητικῶς βαδίζων.

Κατ' αὐτοὺς, οἱ κομηῆται ἦσαν πλανώμενοι ἀστέρες. Ἐγνώριζον δὲ νὰ προλέγῃσι τὰς ἐκλείψεις, καὶ τὰς ἐξήγουν οὐχὶ τόσῳ καλῶς ἢ σελήνῃ ἢ σκοτεινῇ κατὰ τὸ ἥμισυ, καὶ φαινῇ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ. Ἐν τούτοις, κατὰ τὸν Σικελιώτην Διόδωρον, οἱ Χαλδαῖοι ἐγνώριζον, ὅτι ἡ αἰτία τῶν σεληνιακῶν ἐκλείψεων προέρχεται ἐκ τῆς διαβάσεως τοῦ ἡμετέρου δορυφόρου ἐν τῇ ὑπὸ τῆς γῆς ῥιπτομένη σκιᾷ, καὶ ὅτι ἐλάμβανε τὸ φῶς αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἡλίου. Ἐγνώριζον ὡσαύτως τοῦ Χαλδαϊκοῦ κύκλου (σάρου) τὴν περίοδον· δὲν ἠγνόουν, ὅτι μετὰ 18 ἔτη ἐπανερχεται ὁ ἥλιος εἰς τὴν σύνοδον ἢ εἰς τὴν ἀντίθεσιν, εἰς τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῶν συζυγιῶν τῆς σεληνιακῆς τροχιάς ἀπόστασιν, εἰς ἣν εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου ταύτης, καὶ ὅτι ἕκτοτε αἱ ἐκλείψεις ἐπανεφαίνοντο μετὰ 18 ἔτη, κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καὶ τὰ αὐτὰ παρουσιάζουσαι φυσικὰ φαινόμενα.

Ὅπως ποτ' ἂν ἔχη τὸ περὶ τῆς προτεραιότητος τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἰνδῶν ἐν τῇ σπουδῇ τῆς Ἀστρονομίας, βέβαιον εἶναι, ὅτι κυρίως ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀπ' αὐτῶν ἤρξατο, καὶ ἀπ' αὐτῶν οἱ Ἕλληνες ἠρύσαντο τὰς ἀρχάς της.

Ὁ Ἀλκαῖος (Ἡρακλῆς) εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πρώτην σφαῖραν τῆς Ἀσίας, 14 αἰῶνας π. Χρ. ὁ δὲ Ἡσίοδος ἐτροποποίησε τὴν σφαῖραν ταύτην, ἀποτελέσας τὸ ἔτος ἐκ 12 μηνῶν τριακονθημέρων, μετὰ προσθήκης τινὸς ἀνά πᾶσαν διημέριαν. Μετέπειτα δὲ εἰσήγαγεν εἰς Ἀθήνας ὁ Σόλων τὴν χρῆσιν τῶν μηνῶν ἐξ 29 καὶ 30 ἡμερῶν.

Ὁ ἐκ Μιλήτου τῆς Ἰωνίας Θαλῆς, γεννηθεὶς περὶ τὰ 640 π. Χρ. καὶ πρῶτος χρηματίσας τῶν ἐπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφῶν, μετέβη εἰς Αἴγυπτον, ἵνα παραλάβῃ καὶ μετενέγκῃ εἰς τὴν πα-

τρίδα αὐτοῦ τὰς γνώσεις, ἃς ἐκεῖ ἀπέκτησεν. Ἐζήτησε τὸ ὕψος τῶν ἀντικειμένων διὰ τοῦ μέτρου τῶν σκιῶν, ἃς ῥίπτουσι· προεῖπε τὰς ἐκλείψεις, προσδιώρισε τὰ ἡλιοστάσια, καὶ ἀπεπειράθη νὰ ἐξεύρῃ τὴν σχέσιν τῆς ἡλιακῆς διαμέτρου πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἣν ὑπέθετεν, ὅτι περιέγραφεν ὁ ἀστὴρ οὗτος περὶ τὴν γῆν. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀλυάττου τοῦ Β' (609) συνέβη ἐκλείψεις, προβρόθηται ὑπὸ τοῦ Θαλῆτος, καὶ κατέπαυσε τὸν κατὰ τῶν Μήδων πόλεμον τῶν Λυδῶν. Ὁ Θαλῆς ἀνεζήτησε τὸν σπόρον τοῦ σύμπαντος· παρεδέξατο δὲ τὸ ὕδωρ ὡς τὸ γεννητικὸν στοιχεῖον.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, Διογένην τὸν Λαέρτιον, κλπ. ὁ Θαλῆς ἀπείχε τοῦ ὕλισμοῦ· ἡ κίνησις ἐπήγαγεν ἐκ ζώσης δυνάμεως, ἀκράτου θεότητος. Μόνον δὲ ἐγενικοποιεῖ λίαν τὴν περὶ ψυχῆς ἰδέαν, ὑποθέτων, ὅτι τοιαύτη τις εὐρίσκετο καὶ ἐν τῷ μαγνήτῃ, καὶ ἐν τῷ ἠλέκτρῳ, ὅστις ἔχει, ὡς γνωστὸν, τὴν ιδιότητα τοῦ ἔλκειν σώματά τινα ἐλαφρὰ ἀφοῦ ἠλεκτρισθῇ διὰ τῆς τρίψεως.

Μαθητῆς τοῦ Θαλῆτος θεωρεῖται ὁ Ἀναξαγόρας (κατὰ τὸν Εὐσέβιον), γεννηθεὶς καὶ οὗτος ἐν Μιλήτῳ 607 πρ. Χρ. μὴ δυνηθεὶς ὁμῶς νὰ ζήσῃ ὅσον καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, διότι δὲν ὑπερέβη τὰ ἐξήκοντα τέσσαρα ἔτη. Διογένης ὁ Λαέρτιος λέγει, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ἐπενόησε τὴν κατασκευὴν γεωγραφικῶν χαρτῶν, ἡλιακῶν ὠρολογίων καὶ σφαιρῶν. Ἐπίστευε τὸ σφαιρικὸν τῆς γῆς, ἣν ἔθετεν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κόσμου· ἐγνώριζε δὲ προσέτι, ὅτι ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς αὐτῆς παρὰ τοῦ ἡλίου, ὄντος καθαρωτάτου πυρὸς, οὗ τὸ πάχος ἰσοδυναμεῖ τῷ τῆς γῆς. Ἐφεῦρε πρὸς τούτοις ὁ φιλόσοφος οὗτος ὄργανα πρὸς καταμέτρησιν τῶν ἐποχῶν τῶν ἡλιοστασιῶν καὶ τῶν ἰσημεριῶν.

Κατὰ τὰς κοσμογονικὰς αὐτοῦ ἰδέας, ἀρχὴ πάντων τῶν πραγμάτων ἐστὶ τὸ ἄπειρον, ἀναλλοίωτον μὲν κατ' οὐσίαν, μεταμορφούμενον δὲ εἰς σειρὰν ποικιλιῶν, ἀνευ μεταβολῆς τῶν ἀρχηγόνων νόμων. Κατὰ τὸν Ἀναξίμανδρον, ἡ κίνησις ἦν αἰωνία καὶ ἔμφυτος ἰδιότης τοῦ ἀρχικοῦ χάους, οὔσα πρωτίστη αἰτία τῆς συναθροίσεως τῶν ὁμογενῶν καὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἑτερογενῶν οὐσιῶν· ἡ βραδυπόρος δὲ αὕτη σειρὰ τῶν τροποποιήσεων ἐχρησίμευεν ὡς τὸ διακριτικὸν σημεῖον πολλῶν ἡλικιῶν τῆς γῆς, μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ζώων, οἷα γνωρίζομεν αὐτά. Κατὰ βάθος οἱ ἀλληλοδιάδοχοι οὗτοι συνδυασμοὶ εἰσὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐξελιγμοῦ, ἡ ἐφαρμοσθεῖσα ἐπὶ τῆς παγκοσμίου ὕλης.

Μεταξύ τῶν φιλοσόφων τῆς Ἴωνικῆς Σχολῆς ἀναφέρομεν Ἀναξιμένην τὸν Μιλήσιον, οὗτινος ἡ γέννησις ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 550 πρ. Χρ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ φιλοσόφου τούτου, ἡ γῆ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ τοῦ ἀέρος, καὶ περὶ αὐτὴν περιστρέφοντο οἱ στερεοὶ οὐρανοί. Ἡ ἀρχὴ τῆς κοσμογονίας τοῦ Ἀναξιμένου ἦν ὁ ἀήρ, εἰς ὃν ἔδιδε τὸν χαρακτήρα τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ ἀπείρου. Κατ' αὐτὸν, δηλαδή, ὁ ἀήρ ἐπλήρου τὰ διαστήματα τοῦ οὐρανοῦ, κατεργαζόμενος τὴν αἰωνίαν κίνησιν, καὶ αὐτὸς μόνος συνιστῶν τὴν οὐσίαν παντὸς πράγματος. Ἐκ τῶν συμπυκνώσεων καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ ἀέρος, τῶν προξενουμένων ὑπὸ τῆς κινήσεως, ἐγεννῶντο φαινόμενα, ὧν ἀποτέλεσμα ἦν ἡ παραγωγὴ τοῦ πυρός, τοῦ ὕδατος καὶ τῆς γῆς, χωρὶς ἢ ἀλλοιωθῆ ἡ φύσις τοῦ ἀρχικοῦ στοιχείου, τοῦ ἀέρος.

Ἴνα δὲ συμπληρώσωμεν τὸ σύνολον τῆς διδασκαλίας τῆς Ἴωνικῆς Σχολῆς, ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν καὶ τινὰς λέξεις περὶ φιλοσόφου, καταστάντος περιφήμου διὰ τὰς περὶ ὑψηλότερας τινὸς τάξεως σχηματισθείσας ιδέας του. Ὁ φιλόσοφος οὗτος εἶναι Ἀναξαγόρας ὁ ἐκ Κλαζομενῶν, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ ἔτος 500 πρ. Χρ.

Μὴ παραδεχόμενος μίαν μόνην ὑλικὴν αἰτίαν, ὁ Ἀναξαγόρας ἐδίδασκε δύο ἀρχὰς ἀμετακινήτους, τὴν μίαν ὑλικὴν, καὶ τὴν ἑτέραν νοερὰν ἢ πνευματικὴν, ἀνωτέραν τῆς πρώτης, ἐξ ἧς προέρχεται ὁ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὀργανισμός. Διαφέρουσι δὲ κατὰ πολὺ, ὡς δῆλον, αἱ ιδέαι τοῦ Ἀναξαγόρου ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀναξιμένου, ὅστις δὲν εὔρε τὸν ὑπέρτατον νοῦν, ἀποδοὺς εἰς τὸν ἀέρα, τὸ συστατικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον, κίνησιν ἀναγκαίαν, αἰτίαν ἀπασῶν τῶν δυνατῶν μεταμορφώσεων.

Ὁ μὲν Θαλῆς ἐχρημάτισεν ἐν Ἑλλάδι πρῶτος τῶν φιλοσόφων ἐκείνων, ὧν τὸ κοσμογονικὸν σύστημα ἐμελλε νὰ ἐπαναπαύηται ἐπὶ ἐνιαίας ἀρχῆς, παραδεχθείσης ὡς ἀρχετύπου στοιχείου καὶ γεννώσης, διὰ τῶν μεταγενεστέρων αὐτῆς ἀναπτύξεων, ὀλόκληρον τοῦτο τὸ σύμπαν. Τὴν ὁδὸν ταύτην ἐβάδισαν ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἀναξιμένης, Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ ὁ Ἡράκλειτος. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἀπ' ἐναντίας κατέθηκε τὴν βᾶσιν τοῦ συστήματος ἐκείνου, ὅπερ ἐμελλέ ποτε, πλὴν τινῶν τροποποιήσεων, νὰ ἀναπτύξη ὁ Ἀναξαγόρας, καὶ τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν πραγμάτων διὰ τῆς συμ-

φουὺς καὶ ταῦτοχρόνου ὑπάρξεως ἀρχῶν συγχρόνων πρὸς ἀλλήλας, καὶ συνιστωσῶν διὰ τῆς συμφύσεως αὐτῶν τὸ χάος ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Κλαζομένιος φιλόσοφος ἐχαρακτήρισε τοσοῦτω λαμπρῶς διὰ τοῦ πάντα ὁμοῦ. Ἐκ τοιαύτης δὲ ἀφετηρίας ὠρμήθη εἰς τὴν κοσμογονίαν αὐτοῦ ὁ Ἀναξίμανδρος, συστήσας εἶδος ὑλιστικοῦ πανθεϊσμοῦ. Ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Πλούταρχος κατηγοροῦσι τοῦ Ἀναξίμανδρου, ὡς κατὰ χώραν θεμένου τὸ ποιητικὸν αἶτιον· ἀλλ' εἰς τὸν Ἀναξαγόραν ἐπέπρωτο νὰ συλλάβῃ φιλοσοφικῶς τὴν ιδέαν ὄντος διακριτικοῦ τῆς ὕλης καὶ ὑπερέρου ταύτης, τὴν ιδέαν νοὸς κινουντος καὶ διατάσσοντος τὸ πᾶν.

Τῷ 584 π. Χρ. Πυθαγόρας ὁ Σάμιος περιηγήθη ἐπὶ πολὺ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς Ἰνδίας. Πρῶτος ὁ φιλόσοφος οὗτος συνέλαβε τὴν ιδέαν πλανητικοῦ συστήματος, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα σύστημα τοῦ Κοπερνίκου. Εὔρισκεν ἐν τοῖς πλανήταις καὶ τῇ γῇ σώματα στρεφόμενα περὶ τὸν ἥλιον, κέντρον τοῦ κόσμου, τῆς σφαίρας ἡμῶν ἐχούσης ὡσαύτως περιστροφικὴν κίνησιν, ἐξ ἧς προέρχεται ἡ φαινομένη ἡμερησία κίνησις· ἐν γένει δὲ, τὸ ἀρμονικὸν τοῦτο σύμπαν ἐκτελοῦν εἶδος μελωδίας, μουσικὴν οὐρανίαν. Ὁ Πυθαγόρας, διὰ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ, διήρесе τὸ ἔτος εἰς 365 ἡμέρας καὶ τινὰς ὥρας· δι' αὐτὸν, τὸ στερέωμα ἦν θόλος σφαιρικὸς καὶ στερεός.

Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἐπίστευεν ἓνα μόνον θεὸν, νοῦν ἔχοντα, δημιουργὸν δὲ τοῦ κόσμου. Κατ' αὐτὸν, οἱ ἀριθμοὶ εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ τῶν ἡμετέρων γνώσεων, ἐκπροσωποῦντες τὰ σχήματα καὶ τὰς οὐσίας· αἱ ἀριθμητικαὶ σχέσεις ἐξηγοῦσι τὰ πάντα, τῆς θεότητος καὶ τῆς εἰμαρμένης οὐσῶν γεννητικῶν αἰτιῶν. Ἡ μετεμψύχωσις, ἣν ἐπρέσβευεν, ἐξ Αἰγύπτου προήρχετο· ἡ ψυχὴ, ἀπόβροια οὔσα τοῦ κεντρικοῦ πυρός, ἀπετελεῖτο ἐξ αἰθέρος θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, δυναμένη νὰ μεταβῆ ἀφ' ἐνὸς εἰς ἕτερον σῶμα.

Περὶ τὸ 500 ἔτος π. Χρ. ὁ Δημόκριτος εὔρισκεν ἐν τῷ Γαλαξίᾳ πλῆθος ἀστέρων, περὶ δὲ τὸ 430 ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ ἀρχικὴ τῶν πλανητῶν κίνησις ἦν εὐθύγραμμος, καὶ ὅτι αἱ τροχιαὶ αὐτῶν κατέστησαν κυκλικαὶ συνεπείᾳ τῆς ἔλξεως.

Τῷ 439 πρ. Χρ. ὁ Μέτων, φιλόσοφος καὶ ἀστρονόμος τῶν Ἀθηνῶν, ἐδημοσίευσεν τὸν κύκλον τὸν φέροντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· εἶναι δὲ ὁ κύκλος οὗτος περίοδος 19 ἐτῶν ἡλιακῶν, μεθ' ἧν ὁ Μέτων εὔρεν, ὅτι αἱ νέαι σεληναὶ συμπίπτουσι κατὰ τὰς αὐτὰς

ἡμέρας, εἰς ἃς εἶχον φθάσει καὶ 19 ἔτη πρότερον. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα, 235 περίοδοι σεληνιακαὶ πραγματοποιοῦνται, ὁ δὲ τὸ ἔτος τοῦ σεληνιακοῦ κύκλου ἐνδεικνύων ἀριθμὸς καλεῖται χρυσοῦς, ἐπειδὴ χρυσοῖς ἐνεγράφη γράμμασιν ἐν Ἀθήναις.

Τῷ 370 ἔτει πρ. Χρ. Εὐδοξὸς ὁ Κνίδιος ὥρισε τοῦ ἔτους τὴν διάρκειαν εἰς 365 ἡμέρας καὶ 6 ὥρας, ἔγνω δὲ μεθ' ἱκανῆς ἀκριβείας τὰς διαρκείας τῶν περὶ τὸν ἥλιον περιπολιῶν τῶν πλανητῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων «Ἵπατος τῶν φιλοσόφων» ἐπικληθεὶς, ἐγεννήθη ἐν Σταγειρίοις τῷ 384 ἔτει πρ. Χρ. Αὐτὸς παρετήρησεν ἐκλειψιν τοῦ Ἄρεος ἕνεκα τῆς σελήνης, καὶ ἀφάνειαν ἀστέρος τινὸς διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ Διὸς καὶ ἐνόησε κομήτου· ὑπῆρξε δὲ θιασώτης τῶν στερεῶν οὐρανῶν, καὶ εἰσήγαγε τὸ ὁμοίομορφον ἐν τῇ κινήσει τοῦ ὀγδόου καὶ τελευταίου αὐτοῦ οὐρανοῦ. Ἐν τῇ Φυσικῇ πραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς κινήσεως τῆς γῆς, καὶ καταδεικνύει τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος διὰ τοῦ ἀπλουστάτου πειράματος κενῆ σφαίρας, ὀλιγώτερον βαρείας ἢ ὅσον ὁπόταν πληρωθῇ ἀέρος· ὑποτίθησι δὲ τὴν τοῦ αἵματος κυκλοφορίαν πρᾶγμα πασίγνωστον.

Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ὀφείλεται ἰδέα ὀρθοτάτης, ἣν καθ' ὅλοκληρίαν ἐπεκύρωσεν ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ κίνησις εἶναι παγκόσμιος, καθολικὴ· ὡς πρὸς τοῦτο δὲ τὸ ἀντικείμενον, ἐπιτίθεται κατὰ τῶν κακῶς σκεπτομένων, οἵτινες θέλουσι ν' ἀποδείξωσι τὸ προφανές, καὶ παραδέχεται τὴν κίνησιν χωρὶς ν' ἀποδείξῃ αὐτήν. Τὴν φύσιν θεωρεῖ ὡς ἀρχήν, αἰτίαν τῆς κινήσεως, τὸν δὲ θεὸν τίθησιν ἐκτὸς τῆς φύσεως. Ἡ ἐνεργητικὴ τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἀρχὴ εἶναι ἡ ψυχὴ, καὶ ταύτην θεωρεῖ ὁ Σταγειρίτης ὡς μετέχουσαν τοῦ σώματος καὶ θείας καταγωγῆς. Δὲν παραδέχεται δὲ τὸ τυχαῖον, εἰμὴ ὡς ἐκφράζον δυσκατάληπτόν τινα ἔνωσιν μεταξὺ ἀποτελεσμάτων τινῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶδεν ὡσαύτως ὅ,τι καὶ σήμερον παραδέχονται οἱ σοφοί, ὅτι δηλαδὴ τὰ πάντα εἰσὶ διατεταγμένα κατὰ νόμους ἀμετακινήτους, δι' ἀγνώστους τινὰς σκοπούς. Τὰ ἀπειρον, κατ' αὐτὸν, εἶναι ἀρχὴ οὐδέποτε ἐνεργεία, καὶ διαφέρει τοῦ κόσμου, οὗτινος παραδέχεται τὸ αἰώνιον, ὡς συνέπειαν τοῦ διαρκοῦς τῆς κινήσεως. Τὸ διάστημα καταδεικνύεται διὰ τῆς ἀλλη-

λοδιαδόχου παρουσίας διαφόρων σωμάτων ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ὀρισμός. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀρνεῖται τὸ κενόν, καὶ φαίνεται οὕτω περιπίπτων εἰς ἀντίφασιν, ἀλλὰ φροντίζει νὰ διακρίνῃ τὴν ὕλην ἐκ τοῦ διαστήματος· ὅ,τι δὲ λέγει περὶ χρόνου σχετίζεται μετὰ τῆς περὶ κινήσεως ἰδέας. Καὶ περὶ τοῦ ζητήματος δὲ τῆς τῶν ὄντων διαρκείας, τοῦ τόσῳ πολυκρότου σήμερον, ἐνησχολήθη ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος· κατ' αὐτὸν, πᾶν ὄν προέρχεται πάντοτε ἐξ ὄντος ὁμοίου αὐτῷ καὶ προϋπάρχοντος. Οὕτως ἐφρόνει καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Πλάτων.

Τῶν μεγάλων ἀστρονόμων τῆς ἀρχαιότητος εἰς ἦν καὶ ὁ Πυθέας, γεννηθεὶς ἐν Μασσαλία καὶ ζήσας 300 ἔτη π. Χρ. Οὗτος ἐφεῦρε γνῶμονα, ὅστις, παρατηρηθεὶς κατὰ τὸ ἡλιοστάσιον, ἐβρίμψε σκιάν, τῆς ὁποίας τὸ μῆκος ἦν πρὸς τὸ ὕψος τοῦ γνῶμονος ὡς 499 : 1440. Ὁ Ἐρατοσθένης, ὅστις πρῶτος ἀπεπειράθη τὴν καταμέτρησιν τῆς γῆς δυνάμει τῶν ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων, τοσοῦτω ἐτίμα τοῦ Πυθέου τὴν παρατήρησιν, ὥστε ταύτην μετεχειρίσθη ὡς μίαν τῶν βάσεων τῆς Γεωγραφίας αὐτοῦ. Τὸν Πυθέαν ὡσαύτως μιμησάμενος καὶ ὁ Ἴππαρχος, ὥρισε τὸν βυζαντινὸν λεγόμενον παράλληλον κύκλον διὰ τῆς σκιάς γνῶμονος. Καὶ ὁ Πτολεμαῖος δὲ, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γεωγράφοι, συνεμορφώθη τῇ παρατηρήσει τοῦ Πυθέου εἰς τοὺς γεωγραφικοὺς αὐτοῦ Πίνακας.

ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Γεωγραφίαν πάθους ὠθούμενος ὁ Πυθέας, ἐβρίφθη εἰς κινδυνωδεστάτας περιηγήσεις. Προῦχώρησε λίαν εἰς τὸν ἀρκτικὸν πόλον διὰ τοῦ δυτικοῦ Ὠκεανοῦ· ἰδὼν δὲ, ὅτι ὅσω προῦχώρει, ἐπὶ τοσοῦτω ἐμηκύνοντο καὶ αἱ ἡμέραι κατὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον, (ὅτε ὁ ἥλιος περιγράφει τοὺς παραλλήλους τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου,) εἰσεχώρησε μέχρι τῆς νήσου Θούλης (πιθανῶς τῆς Ἰσλανδίας,) ἔνθα ὁ ἥλιος ἀνέτελλε σχεδὸν ἅμα δύων. Παλινοστήσας δὲ, ἀνεκοίνωσε τὰς ἀνακαλύψεις αὐτοῦ, καὶ ἐθεωρήθη ὡς φαντασιόπληκτος. Αἱ τῶν νεωτέρων θαλασσοπόρων ἐκθέσεις ἐδικαίωσαν ὀλοσχερῶς τὸν Πυθέαν· ὅθεν καὶ ἤδη θεωρεῖται ὡς πρῶτος προχωρήσας πρὸς τὸν πόλον μέχρι τόπων ἀκατοικήτων, καὶ ὡς πρῶτος τῶν ἀστρονόμων διακρίνας τὰ κλίματα διὰ τοῦ διαφόρου μῆκους τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν. Ἡ ἐποχὴ, καὶ ἡ πόλις, καὶ ἡ ἡλικία, καθ' ἣν ἀπέθανεν ὁ Πυθέας, ἀγνοοῦνται μέχρι τοῦδε.

Ὁ Ἀρχιμήδης, ὅστις ἤκμαζεν ἐν Συρακούσαις 200 ἔτη π. Χρ. κατεσκεύασεν ὑαλίνην σφαῖραν, ἧς οἱ κύκλοι παρίστων τὰς οὐρανίας κινήσεις.

Ἀρίσταρχος ὁ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς ἐζήτησε τὰς ἀποστάσεις τῆς Γῆς ἀπὸ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης δι' ἀκριβοῦς θεωρητικῆς μεθόδου, ἧς ὁμως τὰ ἀποτελέσματα ἐσφαλμένα ἀπέβησαν δι' ἔλλειψιν μόνον καλῶν παρατηρήσεων. Ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς ὁ Ἀρίσταρχος μόνος παρεδέξατο τὴν κίνησιν τῆς γῆς, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον κατηγορήθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ.

Ἡ πλαγιότης τῆς ἐκλειπτικῆς ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους. Οὗτος ἐφεύρε τὸν ἀστρολάβον, ἐποίησατο ἀκριβεῖς παρατηρήσεις καὶ κατεμέτρησεν ὡς ἔγγιστα τὸ μῆκος τοῦ γῆϊνου κύκλου. Τὴν μέθοδον αὐτοῦ, ἀπλὴν οὔσαν, παρεδέξαντο οἱ νεώτεροι ἀστρονόμοι.

Ὁ Ἰππάρχος, ἀκμάσας κατὰ τὰ 219—168 π. Χρ. καὶ ἐκ Νικαίας καταγόμενος, ἐχρημάτισεν ὁ μέγιστος τῶν ἀστρονόμων τῆς ἀρχαιότητος, ὑπολογίσας πρῶτος τὰς ἐκλείψεις καὶ προειπῶν τὰς μελλούσας νὰ συμβῶσιν ἐν διαστήματι 600 ἐτῶν· δὲν ἠδυνήθη δὲ νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν πορισμάτων του ἐπέκεινα τῆς προθεσμίας ταύτης, ἔνεκα τῆς ἀτελείας τῶν μεθόδων καὶ τῶν πινάκων, οὓς εἶχε καταστρώσει. Ὁ Ἰππάρχος ἠρίθμησε 1026 ἀστέρας, ὧν κατεμέτρησε τὰς γωνιώδεις ἀποστάσεις, ὀρίσας τὰς θέσεις αὐτῶν διὰ παρατηρήσεων μᾶλλον ἢ ἤσσαν ἀκριβῶν, ὅσον ἦν ἐφικτὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ διήρσεσεν αὐτοὺς εἰς 49 ἀστερισμοὺς· παρεδέξατο δὲ τὴν πλαγιότητα τῆς ἐκλειπτικῆς, ἣν εὔρεν ὁ Ἐρατοσθένης, ἀφοῦ ἐξήλεγξεν αὐτήν. Προσδιώρισε τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, παρατηρήσας τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἡλίου εἰς τὸ αὐτὸ ἡλιοστάσιον ἢ εἰς τὴν αὐτὴν ἰσημερίαν, μεταχειρισθεὶς στύλου σκιὰν ἐν τῇ καταμετρήσει ταύτη. Ἐκτελέσας δὲ καὶ δοκιμάσας τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὅπως προφυλαχθῇ ὅσον τὸ δυνατόν καθ' οἰασδὴποτε πλάνης, κατενόησε καὶ ἐβεβαίωσε τὴν ἀνισότητά τῶν ὥρων τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν. Παρεδέχετο τὴν περὶ τὴν γῆν κίνησιν τοῦ ἡλίου, καὶ ἐχάραξε τὴν περιγραφομένην παρ' αὐτοῦ καμπύλην, ὡς καὶ ἐκείνην, ἣν διατρέχει ἡ σελήνη περὶ τὴν σφαῖραν ἡμῶν· προσέτι ἐπήνεγκεν ἀκριβειάν τινα εἰς τὸν ὑπολογισμόν τῶν ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἀποστάσεων τῆς γῆς,

καὶ κατέδειξε τὸ μέσον τῆς εὐρέσεως τοῦ μήκους καὶ τοῦ πλάτους τόπου τινὸς δι' ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων. Πρώτη δὲ σπουδαιοτάτη ἀνακάλυψις αὐτοῦ εἶναι ἡ προήγησις τῶν ἰσημερινῶν, ἣν εὔρε παρατηρήσας, ὅτι οἱ ἀστέρες κινουῦνται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς περὶ τοὺς πόλους τῆς ἐκλειπτικῆς.

Μετὰ τὸν Ἰππάρχον, ὅστις μεγάλως ὠφέλησε τὸν μετὰ ἐκκαίδεκα ἑκατονταετηρίδας ἀκμάσαντα Κοπέρνικον, αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι ἐτιμήθησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μέχρι τοῦ 650 μ. Χρ. ὅτε ὁ Καλίφης Ὁμάρ ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς σοφοὺς, πυρπολήσας τὴν περιβόητον τῆς πόλεως βιβλιοθήκην.

Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἡμερολογίου ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος εἶχε καταστῆ ἀναγκαία ἔνεκα τῆς μὴ συμπτώσεως τῆς διαρκείας τοῦ ἔτους μετὰ τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου. Ὁ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς Σωσιγένης ἐκέρδησε τὸ βραβεῖον τοῦ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου γενομένου συναγωνισμοῦ. Τὸ μῆκος τοῦ ἔτους ὠρίσθη εἰς 365 ἡμέρας καὶ 6 ὥρας, τουτέστι τὸ κοινὸν ἔτος ἀπετελεῖτο ἐκ 365 ἡμερῶν, καὶ ἀνά πᾶσαν τετραετίαν ὑπῆρχεν ἐμβόλιμον ἔτος (bissextile) ἐκ 366 ἡμερῶν.

Κλαύδιος ὁ Πτολεμαῖος, ζήσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὸ 138 ἔτος μ. Χρ. ἐχρημάτισεν ἰδρυτῆς ἀστρονομικοῦ τινος συστήματος, παραδεκτοῦ γενομένου μέχρι τοῦ 1530. Λαβὼν τὸν κατάλογον τῶν ἀστέρων τοῦ Ἰππάρχου, ἐτροποποίησεν αὐτὸν, καὶ ἐσχημάτισε 48 ἀστερισμοὺς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀστέρων, 12 τάξας περὶ τὴν ἐκλειπτικὴν, 21 ἐν τῷ ἀρκτικῷ ἡμισφαιρίῳ καὶ 15 εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἡμισφαίριον. Τὸ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα Ἀλμαγέστη (α) περιέχει ἀπειραρίθμους παρατηρήσεις καὶ ἀρχαῖα προβλήματα ἐπὶ τῆς Γεωμετρίας καὶ τῆς Ἀστρονομίας. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπρέσβευεν, ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἀκίνητος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ παντός, ὑποθέτων στρεφόμενα περὶ αὐτὴν τὴν Σελήνην εἰς ἓνα μῆνα, τὸν Ἐρμῆν εἰς τρεῖς,

(α) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶχεν ἐπιγράψαι ὁ Πτολεμαῖος Σύνταξιν· φαίνεται δὲ, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἀντιγραφεῖς εἶχον προτάξει τοῦ τίτλου τὸ ἐπίθετον μεγίστη, εἴτε διὰ τὸν ὄγκον εἴτε διὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς συγγραφῆς. Ὅτε δὲ οἱ Ἀραβεῖς μεταφράσται ἐπεχειρίσαντο κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα νὰ μεταφράσωσι καὶ τὴν βίβλον ταύτην, διετήρησαν ἀμετάτρεπτον τὸ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἐπίθετον, προτάξαντες αὐτοῦ μόνον τὸ ἀραβικὸν ἄρθρον ἄλ· καὶ ἔκτοτε ἔμεινε παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ὁ παρεφθαρμένος τίτλος Ἀλμαγέστη, διαδεχθεὶς ἀνοικείως πάνυ τὴν περιώνυμον Μεγίστην σύνταξιν. Σ. Μ.

τὴν Ἀφροδίτην εἰς ὀκτώ, τὸν Ἥλιον εἰς ἓν ἔτος, τὸν Ἄρην εἰς δύο τὸν Δία εἰς δώδεκα, τὸν Κρόνον εἰς τριάκοντα, καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς 25,000 περίπου. Πλὴν τῶν περιοδικῶν τούτων κινήσεων, ἑτέραν ἡμερησίαν ἀπέδιδεν εἰς πάντας τοὺς ἀστέρας, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς. Ἰδίως ὅμως ὁ Πτολεμαῖος ἐδοξάσθη διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ταλαντώσεως, μιᾶς τῶν τριῶν μεγάλων ἀνισοτήτων τῆς κινήσεως τῆς σελήνης, συνδεομένης τῆ ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἀποστάσει καὶ τῆ περιγείῳ.

Ἄλφόνσος ὁ Γ', βασιλεὺς τῆς Καστιλλίας, κατηνάλωσε τετρακοσίας χιλιάδας δουκάτων ἰσπανικῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν Ἀλφονσεῖων πινάκων, οἵτινες κατεστρώθησαν τῷ 1252, μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασιν αὐτοῦ. Περὶ τὸ 1240 εἶχε συνηθροισμένους ἐν Τωλήτῳ τοὺς ἐνδοξατέρους τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς του, ἄνευ διακρίσεως θρησκευματος. Ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ πίνακες αὐτοῦ ἐθεωρήθησαν ὡς ἀκριβέστατοι· ἐν αὐτοῖς, ἢ τοῦ ἔτους διάρκεια ὀρίζεται ὡς ἔγγιστα ἀκριβῶς, διότι μόλις εἶναι μείζων κατὰ 28".

Ὁ βασιλεὺς Ἀλφόνσος, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς ἀλχημιστής, δυνάμενος νὰ κατασκευάζῃ χρυσόν, (ἐφ' ᾧ καὶ ἔγραφε πόνημά τι, τιτλοφορούμενον Βιβλίον τοῦ θησαυροῦ,) ἀπεβίωσε τῷ 1284. Ἠγωνίσθη νὰ συνενώσῃ τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ τοῦ στέμματός του· εἰς πολλὰς περιήλθεν ἔριδας πρὸς τοὺς Μαύρους καὶ τοὺς πλείστους τῶν βασιλέων· ἐθεωρήθη ὡς ἀσεβής, ἔνεκα τῶν μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ Ἀράβων σοφῶν σχέσεων του, πρὸ πάντων δὲ συνεπεῖα τῆς ἀποσκιρτήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς σχολῆς.—Ἐνδίδων (λέγει ὁ Ἀραγῶ) εἰς ὀρθὰς προαισθήσεις περὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀπλότητος, ἣτις θάσσον ἢ βράδιον ἤθελε καταστῆ ἰδιότης τῶν οὐρανίων ἀνακλήσεων, ὁ Ἀλφόνσος ἀνέκραξεν: «Ἄν μ' ἐκάλει ὁ Θεὸς καὶ ἐζήτηι τὴν συμβουλήν μου, ὅτε ἐδημιούργει τὸν κόσμον, κάλλιον ἤθελον διαταχθῆ τὰ πράγματα!»

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν (1267) ὁ θαυμάσιος διδάσκαλος Ρογήρος Βάκων προέτεινε τῷ Πάπῳ Κλήμεντι τῷ Δ' τὴν διόρθωσιν τοῦ ἡμερολογίου, ἣτις ὅμως ἐγένετο μετὰ δύο μόλις ἑκατονταετηρίδας (1580) ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ'.

Ἡ ΙΔ' ἑκατονταετηρίς ὑπῆρξε στείρα διὰ τὰς ἐπιστήμας, ἀναδείξασα μόνον θεολόγους, φιλοσόφους καὶ ἀλχημιστάς.

Ἡ τῶν ἐπιστημῶν ἀναγέννησις, ὑπερμεσοῦσης τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, προπαρασκεύασε τὰς νεωτέρας προόδους.

Τῷ 1460 ἐφάνη ἐν Γερμανίᾳ ὁ Ῥεγιομοντάνος, κρύπτων ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦτο τὸν Ἰωάννην Μύλλερ. Οὗτος συνεσπούδασε μετὰ τοῦ Ἰωάννου Πυρβαχίου, ὅστις ἐξέδωκεν ἐπιτομὴν τῆς Ἀλμαγέστης. Συνεργαζόμενος δὲ μετὰ τοῦ Βαθέρου ὁ Ῥεγιομοντάνος κατώρθωσε, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πλούτου τοῦ συνεργάτου αὐτοῦ, νὰ προμηθευθῆ τὰ εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ ἀναγκαιούντα ὄργανα. Ἐδημοσίευσεν ἐφημερίδας, ἣτοι ἀστρονομικούς πίνακας, ἐπὶ τριακονταετιαν, παρετήρησε τὸν κομήτην τοῦ 1472, καὶ πρῶτος ἐζήτησε νὰ εὔρῃ τὴν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Νικολάου Κοπερνίκου (1473--1543) ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀστρῶν εἰσέρχεται εἰς νέαν περίοδον, γνωστοποιουμένου τοῦ ἀληθοῦς συστήματος τοῦ κόσμου. Ὁ ἐκ Πρωσσίας ὀρμώμενος σοφὸς οὗτος, λαβὼν τὸ ἐνδόξιμον ἐκ τῶν περὶ κινήσεως τῆς γῆς σκοτεινῶν θεωριῶν τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Σενέκα, προέβη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ παγκοσμίου νόμου τῆς κινήσεως καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰς βάσεις τῆς Ἀστρονομίας. Ὡστε ἀπὸ Κοπερνίκου ἀνατέλλει νέα ἐποχὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἀνατρέπεται μὲν ἄρδην ἡ παράβολος ἰδέα τῆς ἀκινήσιας τῆς γῆς, διακρίνεται δὲ ἡ θεωρία τῆς πληθύος τῶν κόσμων.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κοπερνίκου ἐμφανίζεται ὁ Δανὸς τὸ γένος Τυχοβράχης, μέγα συντελέσας πρὸς ἀνακάλυψιν διαφόρων ἀστρολογικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ μὴ ἀπηλλαγμένος καὶ ἀστρονομικῶν τινῶν προλήψεων. Συνεπεῖα τούτων ἀποβρίψας τό τε Πτολεμαϊκὸν καὶ τὸ Κοπερνίκειον σύστημα, ὡς μὴ συνάδοντα ἀμφοτέρα πρὸς τὰς παραδόσεις, ἐπενόησεν ἴδιον σύστημα, καθὸ ἢ μὲν γῆ διατελεῖ ἐδράζουσα ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ παντός, περὶ αὐτὴν δὲ στρέφονται ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· καὶ τινὲς μὲν τῶν πλανητῶν κυκλοφοροῦσι περὶ τὸν Ἥλιον, τινὲς δὲ περὶ τὴν Γῆν, ἢ ὅλη δὲ περὶ τὴν τελευταίαν ταύτην περιφορὰ τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ συμπληροῦται ἐν διαστήματι 25,000 ἐτῶν.

Ὁ Γαλιλαῖος, γεννηθεὶς ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1564, ἀνεκάλυψε τοὺς δορυφόρους τοῦ πλανήτου Διὸς, καὶ εὔρε τοὺς νό-

μούς τῆς βαρύτητος ἐπὶ τῆς γῆνης ἐπιφανείας· ὁ Γαλιλαῖος, ὡς πρῶτος ἐφευρετὴς τῶν ἀστρονομικῶν διοπτῆρων, συνετέλεσε τὰ μέγιστα πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῆς μαθηματικῆς Ἀστρονομίας, ἠλλάξε δὲ ἐπαισθητῶς τὴν ὄψιν τῆς φυσικῆς Ἀστρονομίας. Κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου ὡς ἀσεβῶς ὑποστηρίζων τὴν κίνησιν τῆς γῆς, ὑπέστη πλεῖστα ὄσα ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ φανατισμοῦ τῆς ἐποχῆς του, ἕως οὗ ὁ Πάπας Βενέδικτος ΙΔ' ἠκύρωσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν θανατικὴν ἀπόφασιν.

Πλησίον τοῦ μεγάλου ὀνόματος τοῦ Γαλιλαίου τίθεται τὸ τοῦ Κεπλέρου, γεννηθέντος ἐν Βυρτεμβέργῃ τῷ 1571. Εἰς τοῦτον ἐπεφυλάσσετο τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἀναλλοιώτων νόμων, οἵτινες διέπουν τὰς κινήσεις ἀπάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων· ἐφ' ᾧ καὶ δικαίως λογίζεται ὡς νομοθέτης τῆς Ἀστρονομίας, ἥστινος τὰς βάσεις ἀποτελοῦσιν οἱ τρεῖς περιώνυμοι Κεπλέρειοι νόμοι, χρησιμεύσαντες ὡς πρόδρομοι τῆς ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος ἐφευρεθείσης ἀκολούθως ὑψηλῆς θεωρίας τῆς παγκοσμίου ἑλξεως.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμίτι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εὐρίσκομεν ἐν Γαλλίᾳ τὸν Καρτέσιον, ὅστις, μεθ' ὅλον τὸν ἔξοχον αὐτοῦ νοῦν, οὐδὲν ἄλλο κατέλιπεν ἐν τῷ συνόλω τῶν περὶ κοσμογονίας σπουδῶν του, εἰμὴ σύστημά τι καταστραφὲν σήμερον ὀλοσχερῶς.

Τῷ 1611 ὁ Ἑβέλιος ἐν Δανζίκη ἐπιχειρίζεται διαφόρους καταμετρήσεις ἀστέρων, ἀνακαλύπτει τὴν ταλάντωσιν τῆς σελήνης, καὶ καταλίπει ἡμῖν τὴν περισπούδαστον σεληνογραφίαν του.

Ὁ Δομένικος Κασίνης, ἰδὼν τὸ φῶς ἐν Νικαίᾳ τῆς Ἰταλίας τῷ 1625, καταμετρεῖ διαφόρους κομήτας, καὶ ἀνακαλύπτει τὸ ζωδιακὸν φῶς.

Ὁ περιώνυμος Οὐϊγένσιος (Huyghens), γεννηθεὶς ἐν Ὀλλανδίᾳ τῷ 1629, παρατηρεῖ πρῶτος τὸν δακτύλιον τοῦ Κρόνου, καὶ ἀνακαλύπτει τὸν τέταρτον τοῦ πλανήτου τούτου δορυφόρον· πλουτίζει δὲ τὴν ἐπιστήμην διὰ πλείστων ὄσων ἐργαλείων καὶ διαφορῶν μεθόδων πρὸς τὴν ἀκριβῆ καταμέτρησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων.

Ἀπὸ τοῦ περιδόξου Νεύτωνος (1642—1727) ἡ Ἀστρονομία καθίσταται θετικὴ ἐπιστήμη, ἅπασαι δὲ αἱ παράδοξοι καὶ φανταστικαὶ ὑποθέσεις ὑποχωροῦσιν ἐνώπιον τῆς ἀκριβείας τοῦ

ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐρειδομένου ὑπολογισμοῦ. Πατὴρ τοῦ Νεύτωνος ἦν ἡ Ἀγγλία. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς δὲ καὶ σπουδαῖαι ἀνακαλύψεις, μεθ' ὧν ὁ ἔξοχος οὗτος νοῦς ἐκόσμησε τὴν τε Φυσικὴν καὶ τὴν Ἀστρονομίαν, ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν δικαίως ὡς τὸν ἐνδοξότερον τῶν ὑπαρξάντων σοφῶν.

Οἱ ἐφεξῆς ἐρχόμενοι ἀστρονόμοι Φλάμστεδ, Χάλλαυ, Μάγερ, Βράδλεϋ, Λακάϊλ καὶ Εὐλῆρος συμπληροῦσι τὴν τάξιν τῶν σοφῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οὐρανοσκόπων. Ὁ δὲ ΙΘ' αἰὼν φαεινοῖς γράμμασιν ἐνέγραψεν ἐπὶ τῶν μετώπων τοῦ τῆς Ἀθανασίας τεμένουσιν τὰ ὀνόματα τῶν διακεκριμένων ἱεροφαντῶν τῆς Οὐρανίας, Ἐρσχέλλου, Λαπλάς, Ἀραγῶ, κλπ. ἐφ' οἷς σεμνύνεται σήμερον ἡ ὑψίστη τῶν ἀστρῶν ἐπιστήμη.

A. BOILLOT.

(Μετάφρασις κατ' ἐκλογὴν Γ. Α. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ.)

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΚΛΗΡΟΣ.

(Μελέτη ἐπὶ νεοφανοῦς συγγράμματος.)

Ὅτι ἡ καθόλου Ἐκκλησία ἔχει ὅλως πνευματικὴν ἀποστολὴν καὶ οὐδαμοῦ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῆς ἀπαντάται ἡ ἐλαχίστη νύξις τῆς ἐνώσεως τοῦ καισαρισμοῦ μετὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῦτο πασίγνωστόν ἐστι, πολλοὶ δὲ πολλαχῶς περὶ τὰ θεολογικὰ τρίβωνες ἀπέδειξαν. Ἀνερχόμενοι εἰς αὐτὰς τὰς πηγὰς τοῦ χριστιανικοῦ πολιτεύματος, καὶ ἐξετάζοντες τὴν ἐννοίαν τῶν εὐαγγελικῶν συγγραφέων, παρατηροῦμεν, ὅτι οὔτε ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἱεροῦ θεμελιωτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἐν τῷ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπαντάται ἵχνος τοῦ παρατραγώδου σχεδίου τῆς ἐνώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος μετὰ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς. Ὡστε ἐξ ἀναμφιλέκτων μαρτυριῶν καταπίπτει καὶ ἐξελέγχεται ὡς κατάχρησις τὸ σύστημα τῆς κακῶς ἐννοηθείσης καὶ ἐφαρμοσθείσης ἱεροκρατίας, ἐξ οὗ παρήχθη ἡ τραγέλαφος συγκέντρωσις τῆς κοσμικῆς μετὰ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀντιποιομένου δικαίωματα ὄρατοῦ ἀντιπροσώπου τῆς θεότητος, τοῦ ῥομφαιοφόρου Ἐπισκόπου Ῥώμης.

Τὰ τοσάκις ἐλελίξαντα τὴν δύστηνον ἀνθρωπότητα παράδοξα ζητήματα καὶ προκαλέσαντα τοσαύτας αἱματηρὰς σκηρὰς, τελεσθείσας ἐν ὀνόματι τοῦ Ἄρχοντος τῆς εἰρήνης, ἔρχεται νὰ διευκρινήσῃ ἀξιόλογός τις συγγραφή, πλείστην ὄσσην ἐμποίησασα τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν κόσμον, καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς φαίνεται ἀνήκων εἰς τὴν εὐάριθμον ἐκείνην φάλαγγα, οὐχὶ τῶν ἀκράτων φιλελευθέρων, τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν κατάργησιν οἰουδήποτε συνέχοντος τὴν ἀνθρωπότητα ἠθικοῦ χαλινοῦ, ἀλλὰ τῶν συντηρητικῶν λεγομένων καὶ συνετῶν, οἵτινες, καίτοι μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς τὸ σύστημα, οὐχ ἤττον

ἐμφοροῦνται ὑπὸ πλείστου ὅσου ζήλου πρὸς βελτίωσιν καὶ καλύτερην ἐφαρμογὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν.

Ἡ συγγραφή αὕτη, ἡ περιεργότερα ἴσως ἀφ' ὅσας εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δεκαετηρίδα, (ἦντινα εὐλόγως δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν δεκαετηρίδα προόδου,) ὀφειλομένη εἰς τὸν ζωηρὸν κάλαμον τριαστέρου τινὸς Ἀββᾶ, ἐπιγέγραπται Ὁ Ἐπικατάρατος (le Maudit) κατέστη δὲ οὐ πρὸ πολλοῦ γνωστὴ τῷ καθ' ἡμᾶς δημοσίῳ ὑπὸ ὁμογενοῦς, ἀξιεπαίνως πάνυ ἀσχολουμένου περὶ τὴν μεταγλώττισιν τῶν στιγματιζόντων τὰς Παπικὰς ὑπερβασίας συγγραμμάτων, τοῦ Κ. Α. Μαλιάκα. Ἐν αὐτῇ ὁ πεφωτισμένος Ἀββᾶς προτίθεται νὰ ἀποδείξῃ δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων τὴν παραγνώρισιν τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπ' αὐτῶν τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ, καὶ ὑποδεικνύει ὁποῖα τις ἔσεται ἡ τύχη τῆς Ἐκκλησίας, ἂν δὲν ἐπιταχυνθῇ ἡ βελτίωσις τοῦ κλήρου, καὶ ἂν δὲν θελήσῃ οὗτος νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ προορισμόν.

Ὁλόκληρον τὸ περισπούδαστον τοῦτο σύγγραμμα ἐστὶ τρανὴ διαμαρτύρησις τῆς προοδευτικῆς τοῦ αἰῶνος τάσεως κατὰ τοῦ ὀπισθοδρομισμού, ὃν ἐπαγγέλλεται πανταχοῦ τῆς γῆς, ἰδίως δ' ἐν τῇ κατὰ μέγα μέρος φανητιώσῃ Εὐρώπῃ, ἢ τῆς θρησκομανίας λύμῃ. Ἡ παγκόσμιος ἱεροκρατία τραυματίζεται καιρίως ὑπὸ τοῦ εὐφραδοῦς συγγραφέως τοῦ Ἐπικατάρατου, οὗτινος ὁ κάλαμος, νευρώδης καὶ φλογερός, καταφέρεται, διὰ τοῦ προσώπου τοῦ φιλελευθέρου καὶ ἀληθοῦς λευίτου Ἰουλίου, κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν φανατικῶν ἱερέων καὶ τῶν ὑπερμάχων τοῦ Ἰησοῦτισμοῦ ἐν πλήρει δεκάτῳ ἐννάτῳ αἰῶνι ἐνεργουμένων στρεβλώσεων τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας.

Δὲν εἶναι ἡ πρώτη περίστασις, καθ' ἣν προσβάλλεται τοσοῦτω ἐπιτηδεῖως τὸ καταχθόνιον τοῦ Λοῖόλα τάγμα, ἢ δεινὴ αὕτη γάγγραινα, ἢ ἐν τοῖς σπλάγχθοις τῆς Εὐρώπης ἐμφωλεύουσα καὶ καταλυμαινομένη τὴν περὶ αὐτὴν ἀτμοσφαιραν. Μυριάκις ἢ φωνὴ τῶν ὀρθοφρονούντων ὑψώθη κατὰ τοῦ ὑπὸ πάντα λίθον εὐδοντος τούτου σκορπίου, καὶ ἐκεραύνωσε τὸν ἀτάσθαλον τοῦτον Πρωτέα, τὸν ὑπόυλως δηλητηριάζοντα τὰς κοινωνίας. Ἄλλ' εἰς τὸν ἀνώνυμον Ἀββᾶν ἀπέκειτο ὅπως, συναρμολογήσας τὰς θετικωτέρας ἀποδείξεις ἐπὶ τῆς ἀντιχριστιανικῆς διαγωγῆς τοῦ

ἀποφωλίου τούτου τέρατος, ἐκθέσῃ τὰς γυμνότητας αὐτοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, καὶ προκαλέσῃ τὴν ἐν ὀνόματι τοῦ πολιτισμοῦ σταυροφορίαν κατὰ τῆς μισοκάλου ταύτης λεγεῶνος. Ὡς τε ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ὁ Ἐπικατάρατος μεγίστην ἔχει τὴν συγγένειαν μετὰ τοῦ Περιπλανωμένου Ἰουδαίου, τῆς γνωστῆς συγγραφῆς τοῦ Εὐγενίου Σύη, ἥτις τοσαῦτα παρέσχεν πράγματα τοῖς Ἰησουΐταις.

Ἄλλ' ὁ φίλος τῆς ἀληθοῦς προόδου τῆς Ἐκκλησίας ἀνώνυμος οὗτος συγγραφεὺς δὲν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀσχημιῶν τῆς ἰησουΐτικῆς ἀκρίδος, ἀλλὰ στρατεύεται κατὰ πάσης ἐν γένει τῆς παραγνωρίζουσης τὴν ἑαυτῆς ἀποστολὴν ἱερατικῆς τάξεως, κατὰ παντὸς ἐμπεφορημένου φανατισμοῦ καὶ μυστικισμοῦ πνεύματος, ὑπολαμβάνοντος τὸν μὲν Χριστὸν τερψικέραυνον Δία καὶ οὐχὶ ἄρνιον ἄκακον, τὴν δὲ ἀφελῆ καὶ ἀπέριττον αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐπιδεικτικὴν παντοίων σοφιστικῶν ἐξηγήσεων, καὶ ἐν γένει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας προωρισμένην ὡς τὴν ἀνταγωνίστριαν τῶν ἰδεῶν τῆς κοινωρικῆς βελτιώσεως.

Λυπούμεθα διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτύξωμεν ὡς ἐπιθυμοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ περιεχομένων ἰδεῶν ἐπὶ τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καθότι τὸ τοιοῦτο ἤθελε μὴκύνει πέραν τοῦ δέοντος τὴν σύντομον ταύτην μελέτην, ἥτις προτίθεται ἀπλῶς ὅπως, διὰ τῆς σταχυολογίας καὶ παραθέσεως τῶν ἀξιολογωτέρων τεμαχίων τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος, κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλοπεριέργων καὶ συστήσῃ αὐτοῖς τὴν τούτου ἀνάγνωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἴδιον ἀμερολήπτων οὐκ ἔστι τὸ φέρειν τὸ μυθολογούμενον αἰσώπειον δισάκκιον, καὶ ἀμβλυωπεῖν μὲν πρὸς τὰς ἰδίας ἐλλείψεις, ἀποβαίνειν δὲ πανόπτῃ Ἄργον πρὸς τὰς τοῦ πλησίον, διὰ τοῦτο ὁμολογοῦμεν, ὅτι τινὰς τῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως τοῦ Ἐπικατάρατος, καίτοι διὰ τὸν καθολικισμὸν γραφεῖσας, εὐρίσκωμεν ἐφαρμοζόμενας καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον κλῆρον, ὅστις δὲν προέβη μὲν εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ ἀπολυτισμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κλήρου, οὐχ ἦττον ὁμοῦς δὲν δύναται καὶ νὰ θεωρηθῇ ἀπηλλαγμένος μικρᾶς μομφῆς διὰ τινὰς ἐλλείψεις, ἀσχημιζούσας αὐτὸν μὲ μόνην ταύτην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐν μὲν τῷ καθολικῷ κλήρῳ αἱ ἐλλείψεις αὗται προέρχονται ἐκ προαιρέσεως, ἐν δὲ τῷ ἡμε-

τέρῳ κλήρῳ ἐκ τῆς φορᾶς τῶν περιστάσεων. Ὡστε αὐτοδικαίως κατακριτέος ὁ πρῶτος, συγγνωστός δὲ ὁ δεύτερος.

Ἰδοὺ πρόσφατον παράδειγμα τῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κλήρου ἀπολυτοφροσύνης. Θέσπισμα, εἴτε βούλλα Παπικῆ, ἀνεγνώσθη πρῶτος ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῶν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν, καταναθεματίζουσα τὸν μασωνισμόν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς μὲν, καίτοι μὴ συγκαταλεγόμενοι μετὰ τῶν δυστυχῶν τούτων, τῶν ἀποκλειομένων αὐθαιρέτως καὶ ἀνεξετάστως τοῦ παραδείσου· καίτοι σχόντες τὸ εὐτύχημα τοῦ νὰ ἀνήκομεν εἰς Ἐκκλησίαν, σχετικῶς φιλελευθέραν καὶ μηδέποτε ἀναθεματίζουσαν, ἀλλὰ μάλιστα συγχωροῦσαν τοὺς μισοῦντας αὐτήν· καίτοι, τέλος πάντων, ἐν οὐδεμιᾷ τιθέμενοι μοῖρα τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὸ ἀναμάρτητον τοῦ διφυοῦς σατράπου αὐτοῦ, ὡς φίλοι ὁμοῦς καὶ ἐνθερμοὶ ὀπαδοὶ τῆς προόδου καὶ τῆς χειραφετήσεως τοῦ πνεύματος, ἐλυπήθημεν ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τῇ ὑπερχειλίσει ταύτῃ τῆς ἱεροκρατίας, καὶ ἐλεεινολογήσαμεν τὴν βαυκαλιζομένην ὑπὸ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἀγέλην ἀνθρώπων, ἐγκαυχωμένων ἐπὶ ἐξευγενισμῶ καὶ διανοητικῇ ἀναπτύξει. Ὡς πρόχειρον δὲ καὶ κατάλληλον ἀπάντησιν εἰς τὸν γελοῖον τοῦτον καὶ αὐτόχρημα μεσαιωνικὸν ἀφορισμὸν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης προβάλλομεν τὴν ὅλην συγγραφὴν τοῦ Ἐπικατάρατος.

Ὡστε μάτην φρυάττει ὁ φανητιῶν ὀπισθοδρομισμὸς καὶ στρατεύεται κατὰ τῆς προόδου. Τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος ἀτενίζει πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ ἀποστρέφεται τὸ σκότος τοῦ μυστικισμοῦ, ἢ δὲ ἱεροκρατία, ἢ ἐπὶ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐρειδομένη, πεσεῖται πτώσειν δεινὴν καὶ οὐκ εἰς μακρὸν χρόνον. Ἦδη τὰ θεμέλια τῆς κοσμικῆς λεγομένης τῶν Παπῶν ἐξουσίας, ὑποσκαφέντα, ἤρξαντο νὰ καταρρέωσι, πρὸς μεγίστην ἀγαλλίασιν τῶν εὐχομένων ἀπαλλαγῆναι τὸ ταχύτερον τοῦ ἐφιάλτου τούτου, τοῦ βαρέως ἐπικαθημένου ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τῆς συνειδήσεως τῶν ἐθνῶν.

Ἀλλὰ περὶ τούτων πάντων ἀφήσωμεν νὰ ὁμιλήσῃ ὁ ἡμέτερος Ἀββᾶς, ὁ ἐνθερμος οὗτος καὶ εὐγλωττος κήρυξ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας. Τίς ὁ μὴ ἐπικροτῶν εἰς τὰς ἐξῆς ὀρθοτάτας σκέψεις, τὰς ὁποίας ὁ πολυπαθὴς καὶ ἀποσυνάγωγος ἱερεὺς Ἰούλιος, τὸ θῦμα τοῦτο τῆς Παπο-γεζουΐτικῆς συμμορίας, ἐκφράζεται πρὸς τινὰ τῶν φίλων αὐτοῦ;

« Είδον ακόμη, και τούτο μοι ἐφάνη ὡς αἰφνῆδια τις ἀποκάλυψις, ὅτι ἡ ἱστορικὴ διδασκαλία τῶν Ἰησουϊτῶν, οὐδὲν ἄλλο ἦτο εἰμὴ μακρὸν καὶ ἐπιτήδειον ψεῦδος, ἐπινοηθὲν ὅπως μὲ ἐκβιάσῃ νὰ μισήσω τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν πολιτισμὸν, τὴν οἰκογένειαν, τὴν κοινωνίαν ἐν γένει. . . . Ἠρώτησα τότε ἐμαυτὸν ἂν ἡ κατὰ τοῦ κλήρου συκοφαντία, ὄνειροπολοῦντος δῆθεν τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου διὰ τῆς θεοκρατίας, ἦτο ψευδής. Ἡ χιλιετηρεῖς τοῦ αἰῶνος μοι ἐφάνη ἡ ἐμπρακτος ἀνάπτυξις τῆς κινδυνώδους ταύτης θεωρίας, ἣτις, ἀσφαλίζουσα τῇ διδακτικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν διεύθυνσιν τῶν ψυχῶν, ὑπέταξε αὐτοχρόνως καὶ τὴν τοῦ κόσμου, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι κριτὴς τῆς ἠθικῆς, καὶ ὅτι αἱ κοινωνικαὶ διδασκαλίαι τῶν ἐθνῶν ἀπαρτίζουν μέρος τῆς ἠθικῆς ταύτης. Τότε διέγνων, ὅτι αἱ μακρὰί πάλαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, αἵτινες ἐν τῷ δυτικῷ κόσμῳ ἐπήνεγκαν τὸ μέγα θρησκευτικὸν τοῦ Προτεσταντισμοῦ σχίσμα, οὐδεμίαν ἄλλην εἶχον αἰτίαν, ἢ τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀντιστῆ ἡ κοινωνία καθ' ὑπερτάτης τινὸς θεοκρατικῆς εἰσβολῆς. Ὅλαι δὲ αἱ βεβιασμένα ἐκεῖνα θεωρία, ἃς ἐνετύπωσεν εἰς ἐμὲ ἡ κληρικὴ διδασκαλία, μοι ἐφάνησαν ὅποια ἦσαν, τουτέστι συνέχεια τοῦ συστήματος τούτου τῆς θεοκρατικῆς εἰσβολῆς. Θὰ σοὶ ὁμολογήσω δὲ, ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐποψὶς τῶν πραγμάτων, ὑφ' ἣν παρουσιάσθη εἰς τὰ βλέμματά μου ἡ κοινωνικὴ ἐνέργεια τοῦ κλήρου, ὑπῆρξεν εἰς ἐμὲ ὡς ἀκτὶς φωτός.... Αἱ ἀποκαλύψεις τῆς ἱστορίας, πᾶν ὅ,τι ἀκολούθως ἐξηκρίβωσα ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἀκολουθῶν κατ' αἰῶνας τὰς φάσεις τῆς μεγάλης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάλης κατὰ τοῦ κλήρου, μὲ ἔφεραν εἰς τὸ λυπηρὰν τοῦτο συμπέρασμα, ὅτι, χειροτονοῦμενος ἱερεὺς, ἐμελλον νὰ καταταχθῶ τυφλῶς εἰς τὰς τάξεις τῶν κινδυνωδεστέρων ἐχθρῶν τῆς κοινωνίας, οἵτινες, διὰ καταχρήσεως ἀξιοθρηνητοῦ, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς διδασκαλίας ταύτης τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς προόδου, ἐργάζονται μετὰ λυπηρᾶς ἐπιμονῆς νὰ δεσμεύσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς αἰῶνιον στασιμότητα. »

Παρακατιὸν, ὀμιλῶν ὁ φιλελεύθερος Ἀββᾶς κατὰ τοῦ κατακτητικῆς πνεύματος τοῦ κλήρου, καὶ τὴν κοσμικὴν τῶν Παπῶν ἐξουσίαν προσβάλλων, ὡς ἀντικειμένην εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀποστολικῶν τῆς Ἐκκλησίας χρόνων, ἐμβάλλει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἥρωος αὐτοῦ τοὺς ἐξῆς πλήρεις ἀληθείας λόγους:

« Πίστευσον, ὅτι δὲν ὑπέπεσα εἰς οὐδεμίαν παράδοξον σύγχυσιν πνεύματος. Ναι, παραδέχομαι μετὰ σοῦ τὸν Χριστιανισμὸν θεῖον, καὶ ἐπομένως ἄξιον τοῦ βαθέως σεβασμοῦ· πρὸς δὲ γινώσκω, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ εὐρυτάτην ἐποψὶν θεωρουμένη, ὡς ἔκφρασις καὶ πραγματοποιήσις τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶναι ἐντελῶς διάφορος τοῦ κλήρου αὐτῆς. Ἄλλ' ἡξεύρω ἀκόμη καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ ἱστορία δι' ἀποδείξεων ἀναμφιλέκτων παρέστησεν εἰς τὸν νοῦν μου, ὅτι ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, (χριστιανικῆς ἢ καθολικῆς, ἀδιάφορον τὸ ὄνομα,) μετὰ τοὺς ὠραίους αἰῶνας, καθ' οὓς δόξαν τῆς ἐθεώρει νὰ καταπατῆ ὑπὸ τοὺς ἑαυτῆς πόδας τὰ πλοῦτη καὶ τὰ κοσμικὰ μεγαλεῖα, ὁ κληρὸς διωργανώθη ὡς τάγμα, κατέστη σῶμα προνομιοῦχον, ἐπεθύμησε τὰ πλοῦτη ἐκεῖνα, ἅπερ ὁ ταπεινὸς καὶ ἐνδεὴς Χριστὸς ἀνεθεμάτισεν, ἐγένετο ἀντίζηλος τῶν βασιλέων τοῦ κόσμου τούτου, ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὅπου ἠδυνήθη, τὸ χρυσοῦν διάδημα, χωρὶς νὰ φοβῆται μὴ ἐλέγξωσιν αὐτὸν ὡς διαφεύδοντα οὕτως Ἐκεῖνον, οὐτινος βασιλεία ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ἢ τῶν ψυχῶν, καὶ στέφανος δύο περιπεπλεγμένοι κλάδοι ἀκανθῶν. . . Ὑπάρχει λοιπὸν τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ἐστὶ καὶ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς, καὶ τὸ θεατρικὸν πνεῦμα τοῦ κλήρου, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἄρνησις τοῦ πνεύματος τῆς Ἐκκλησίας· ἐπομένως ὑφίσταται πλήρης ἀντίθεσις ἢ διάζευξις μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ κλήρου καὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας. . . Ἐπευφήμησον λοιπὸν μετ' ἐκείνων, οἵτινες θέλουσι ν' ἀφήσωσι τὸν ἀπολωλότα τοῦτον κληρὸν νὰ ἐξασθενήσῃ ἐν τῇ ἀπομονώσει καὶ νὰ σβεσθῇ ἐν τῇ δύσει αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ἕτερος κληρὸς, ὅστις θὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς πρώτης αὐτοῦ συστάσεως, καὶ, ἀληθῆς ὁπαδὸς τῆς ἐκουσίου πτωχείας τῶν κοσμοκρατόρων ἀλλοίων, θὰ ἀπωθήσῃ τὴν αἰσχρὰν ἐκείνην καὶ βάρβαρον θεωρίαν, ὅτι διὰ τὴν πνευματικὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτοῦνται ὅλαι αἱ πηγαὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλοῦτου. »

Οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια ἐκηρύχθη μετὰ τῆς παρρησίας καὶ λαμπρότητος, ὅσον ἐν ταῖς περικοπαῖς ταύταις. Ἀγαθὴ τύχη, ὁ ἡμέτερος κληρὸς δύναται ἐν τινι μέτρῳ νὰ θεωρηθῇ ἀμεμπτος τῶν κατηγοριῶν τούτων, διότι οὐδέποτε παρεξέτραπη τοσοῦτον ὅσον ὁ πολυμήστῳ τῆς δύσεως κληρὸς. Ἄς εἴμεθα δίκαιοι· τὸ ἡμέτερον ἱερατεῖον οὐδέποτε ἐθεώρησεν ἑαυτὸ ὡς φυλὴν ἰδιαιτέ-

ραν ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς λαὸν ἐκλεχθέντα ἵνα συντρίψῃ τὰ ἔθνη διὰ βῆδου σιδηρᾶς, οἷον σκεύη κεραμέως, καὶ καταπατῆ αὐτὰ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὡστε ἐλάχιστον βεβαίως ἢ κατ' οὐδὲν σχεδὸν ἐφάπτεται αὐτὸν ὁ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἱερεμιάδι ὑπαιτιγμός, ὁ ἐμπεριεχόμενος ἐν ταῖς δυοῖς ταύταις λέξεσιν: ὁ π ο υ ἡ δ υ ν ἡ θ η. Ἡ ἱστορία τοῦλάχιστον, τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦτο κάτοπτρον τοῦ κόσμου, ἔρχεται εἰς ἀπόδειξιν τῶν λόγων ἡμῶν, καὶ βεβαίῳ ὅτι ὁ ἀνατολικὸς κλῆρος περιωρίσθη εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀποστολὴν μετὰ πλειοτέρας αὐταπαρνήσεως καὶ ὀλιγωτέρας ἰδιοτελείας, ἢ περὶ ὁ λοιπὸς τῆς δύσεως κλῆρος.

Ἐν ἐτέρῳ μέρει τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος ὁ ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας ἐλλαμπόμενος Ἀββᾶς Ἰούλιος, ἡ προσωποποιήσις αὕτη τοῦ ἀμετόχου φανητισμοῦ καὶ ἰδιοτελείας ἱερέως, ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἦτο μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἐνόσω διετήρησε τὸ ἀρχαῖκόν πνεῦμα τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀπὸ πάσης δουλείας ἀπαλλαγῆς· τοῦτο δὲ, φαίνεται, ἐπήνεγκε τὸν θρίαμβον αὐτῆς ἐφ' ὅλων τῶν πομπωδῶν μὲν, ἀλλ' ἀγόνων θρησκευτῶν τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ἴδου τεμάχια τοῦ θαυμασίου τούτου λόγου, ὅστις οὐδόλως ἀνάρμοστος θὰ ἦτο εἰς τὸ στόμα τοῦ δεινοτέρου τῶν καθ' ἡμᾶς ἱεροκηρύκων:

« Ἐκκλησία Χριστιανική! ἐκείνη ἐστὶν ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀληθοῦς σου μεγαλείου. Δὲν ἐζήτεις τότε τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν φθαρτῶν μεγαλείων, ἀλλὰ τὸν μὲν χρυσὸν ἐγκατέλειπες εἰς τὰ ἀγάλματα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τὸ ὑπὸ τῶν χειρῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν γεγλυμμένον μάρμαρον τῇ Κυπρία Ἀφροδίτῃ, τὸν δὲ μετὰ τέχνης θαυμασίου κατειργασμένον ὀρείχαλκον εἰς τὸ Πάνθεον, τὸ κτισθὲν ἐν τῇ εἰδωλολάτρινι Ῥώμῃ εἰς τιμὴν ὅλων τῶν ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐπινοηθέντων θεῶν. Δὲν περιέφερες τότε τὰ πλήθη μετὰ τῶν ἀρχόντων τῶν μεγάλων πόλεων εἰς τὰς θρησκευτικὰς ταύτας πομπὰς, ὡς αἱ τῶν Παναθηναίων, περὶ ὧν ὁ Δημοσθένης λέγει, ὅτι ἐξήντλουν τὸν θησαυρὸν τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας πλέον ἢ ὅλοι οἱ στόλοι, ὅσους ἠδύναντο νὰ παρασκευάσωσιν ὅπως σώσωσιν αὐτὴν τῶν φιλοδόξων προσβολῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Δὲν περιέβαλλες τοὺς ποντίφηκας σου, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς διακόνους, οἵτινες, εἰσὶν ὑπηρετῆται τῶν πτωχῶν, ἐνδύματα πολυτελεῖ, ἀμιλλώμενα κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὴν βουλευτικὴν τήβεννον καὶ τοὺς μεταξωτοὺς

καὶ χρυσοὺς μανδύας, οὓς οἱ βασιλεῖς φέρουσι. Περιεφρόνεις τοὺς ναοὺς, τοὺς ἐκ μαρμάρου Πεντελικοῦ ἢ Παρίου καὶ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἢ τοῦ Πραξιτέλους γεγλυμμένους, οὐδὲ εἶχες ἀνάγκην κτημάτων πλουσίων, ὡς παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἱερεῦσιν, οἵτινες ἀφήρουν παρὰ τῆς δεισιδαίμονος εὐπιστίας τὰ πλοῦτη τῶν γενεῶν, ὅπως δι' αὐτῶν ζῶσιν ἐν ὀκνηρίᾳ καὶ ἀσωτίᾳ. Ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριόν σου ἦν ἀκηλίδωτον, καὶ οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἀναβαίνοντες εἶχον τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου· πάντες δὲ ἐπλησίαζον αὐτῷ, διότι πάντες ἐπίστευον καὶ ἦσαν καθαροί. Δὲν ἐδίδασκον τότε τὰς θεωρίας μυστικισμοῦ παραλόγου, ἀλλ' ἔλεγον τοῖς ἀνθρώποις: **Εἰ σθε ἀδελφοί, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους!** . . .

« Ὡ Ἐκκλησία! Ὅταν θέλω νὰ σὲ ἀγαπῶ πολὺ, ὅταν θέλω νὰ λησμονήσω τὴν ταπείνωσιν καὶ τὰ δεινά σου, καὶ νὰ ψηλαφήσω τὴν ἐντέλειαν, ἣν ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλεις νὰ πραγματοποιήσης, (διότι ἄλλως ἔση ἐν ἀπλοῦν ἐνθύμημα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους,) ἀνατρέχω εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ πρῶτος τῶν Καισάρων τὸν σταυρὸν ἀσπασθεῖς, δὲν σοὶ εἶχε δώσει ἀκόμη μετὰ τῆς ἐλευθερίας τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου βραχίονος, δι' ἧς ἐπέζητησας κυριαρχίαν ἐξωτερικὴν, ἐνῶ τὰ ἔθνη σὲ ἠπέιλουν νὰ ἀναλάβωσι τὰς δεισιδαιμονίας αὐτῶν καὶ νὰ παραδεχθῶσι νέας θρησκείας.

« Ἐκκλησία! Ἴδου τί ἦσο ἐν τῷ ἄνθει τοῦ χρυσοῦ σου αἰῶνος! Τοιαύτη καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλεις νὰ ἀναφανῆς, καὶ νὰ ἀναλάβῃς τὴν ἀφθαρτον ἐκείνην δύναμιν, ἣν μόναι χορηγοῦσιν αἱ ἔμπρακτοι ἀρεταὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀποχῆς, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς θυσίας. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ὀφείλεις νὰ ἀναβῆς καὶ δεύτερον ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ἢ νὰ καταβῆς εἰς τὰς Κατακόμβας· εἰδεμὴ, θέλεις ζῆσαι ὡς ἐζῆσεν ἡ εἰδωλολατρεία, ἀπολαύουσα τῆς περισσείας τοῦ ἀνθρωπίνου σεβασμοῦ, καὶ, ὡς ἐκείνη, θὰ ἀποθάνῃς, καταβαλλομένη ὑπ' ἀσθενείας καὶ γήρατος. Τότε αἱ τοῦ Ἄδου πύλαι ἰσχύσουσι πραγματικῶς κατὰ σοῦ, οἱ δὲ λαοὶ ἤθελον εὐρεῖ ἑαυτοῖς ἐτέραν πίστιν, ἂν σὺ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ θείου σου θεμελιωτοῦ, δὲν εἶχες τὴν δύναμιν ἀναστάσεως καὶ δευτέρας ζωῆς, καὶ ἂν δὲν ἦσο προωρισμένη, ἀναλαβοῦσα τὴν πρώτην σου ζωτικότητα, νὰ ὀδηγήσης ἀναμέσον τῶν αἰῶνων τὰς γενεὰς, αἵτινες θὰ ζήσωσιν ἐνδοξοὶ ἐν τῷ μέλλοντι. »

Ἀλλὰ, καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐποψίν, μετὰ μεγίστης

ἐμβριθείας εξετάζεται ἐν τῷ Ἐπικαταράτῳ τὸ περὶ τῆς κοσμικῆς Παπῶσυνης πολυθρύλλητον ζήτημα: «Τρία μεγάλα γεγονότα, ἀποφαίνεται μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶ εὐγλωττίας ὁ τριάστερος Ἀββᾶς, ὑπερέχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων: ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1789, καὶ ἡ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα πτώσις τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τῶν Παπῶν. Τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα εἰσὶ τρεῖς κρίσεις ἐν τῇ δυτικῇ ἀνθρωπότητι, ὡς τέρμα ἔχουσαι τὴν μεγάλην ταύτην λέξιν, χειραφέτησις. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου γενομένη ἐπανάστασις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διανοητικὴν χειραφέτησιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, περιοριζομένου καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα ἐν σοφίσμασι γεγηρακόσιν. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κοινωνικὴν χειραφέτησιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν δίκαιον εἶχε κηρύξει διὰ πάντοδ ἀνήλικα. Ἡ δὲ ἤδη διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Ῥώμης, ὡς πρωτεύουσος τῆς Ἰταλίας, γενομένη ἐπανάστασις, συνεπιφέρει τὴν χειραφέτησιν τῆς εὐαγγελικῆς ἰδέας, τῆς παραδόξως μετὰ τοῦ ποντιφικοῦ καισαρισμοῦ συνδυσθεΐσης. Λοιπὸν, ἐπανάστασις διανοητικὴ, ἐπανάστασις κοινωνικὴ, ἐπανάστασις χριστιανικὴ· τοῦτο ἐστὶ τὸ τριπλοῦν ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὴν χειραφέτησιν αὐτοῦ.»

Συμπληρῶν δὲ τὰς ὑψηλὰς ταύτας καὶ πλήρεις ἱστορικῆς ἐμβριθείας σκέψεις, ἐπάγει ὡς λαμπρὸν συμπέρασμα τὴν ἐξῆς τολμηρὰν φράσιν, ἣτις μόνῃ ἤρκει νὰ ἀναβιβάσῃ τὸν ἐκφέροντα αὐτὴν εἰς τὴν πυρὰν τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ἂν ἐπροφέρετο ὀλίγους αἰῶνας πρότερον: «Οἱ Ἰταλοὶ πατριῶται, εἰπόντες ἐνώπιον τῶν μεγάλων ἀντιζήλων πόλεων: Θέλομεν ὡς πρωτεύουσαν τὴν μεγάλην Ῥώμην! ἀγνοοῦσιν, ὅτι ὁ λόγος οὗτος χειραφετῆ τὸν Χριστὸν, πνιγόμενον ἀπὸ δεκατεσσάρων αἰῶνων ὑπὸ τὴν λευκὴν σουτάνην τῶν ποντιφικῶν ἡγεμόνων.»

Καὶ μὴ τις ὑπολάβοι, ὅτι ὁ τὰς πυρίνους ταύτας γραμμὰς χαράσσων εἶναι διαμαρτυρούμενος τὸ δόγμα· ἀπ' ἐναντίας, ὡς ἐκ τῆς ὅλης ὑφῆς τῶν γραφομένων αὐτοῦ καταφαίνεται, εἶναι καθολικώτατος, πλὴν ἐνθερμος λάτρις οὐχὶ τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ τῆς Ἀποστολικῆς ταπεινότητος, τῆς ἱερατικῆς, οὕτως εἰπεῖν, δημοκρατίας· διὰ τοῦτο ἐνῶ ἀφ' ἐνός φέρει ὡς σύνθημα αὐτοῦ τὸ ζήτημα ὁ Πάπας πατὴρ καὶ Ἀρχιερεὺς!

ἀφ' ἑτέρου κραυγάζει μεθ' ὅλης τῆς ἰσχύος τῶν πνευμόνων του κάτω ὁ Πάπας-Βασιλεὺς!

Ἐν τινι τῶν περιπαθῶν σελίδων τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος μεθ' ὁποίας τῶντι ζέσεως ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς κατακρίνει τὸ περὶ ἀγαμίας τοῦ κλήρου σύστημα. «Τί λοιπὸν; κράζει, ὦ Θεέ μου! διὰ νὰ διδάξω τοὺς ἀνθρώπους νὰ σὲ ἀγαπῶσιν, ἔπρεπε νὰ παραιτηθῶ τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ, δι' ὃν μ' ἐπλάσες; Μήπως αἱ ἡδοναὶ τοῦ συζύγου καὶ τοῦ πατρὸς δὲν εἶναι ἡδοναὶ ἅγιαι; Ὁ ἱερεὺς, λέγουσι, πρέπει νὰ ᾔῃ καθαρός· ἀλλ' ὦ βλάσφημοι! τί λέγετε; Ὁ Θεὸς λοιπὸν, ποιῶν τὴν οἰκογένειαν, ἐποίησεν ἀκαθαρτόν τι, ἢ, κατὰ τὴν ἀλαζονικὴν ὑμῶν πανσοφίαν, ἠπατήθη ὅταν εἶπεν: Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον; ὦ Θεέ μου! σὺ εἶπες οὐ καλὸν, καὶ αὐτοὶ δὲν σὲ ἠνόησαν· ἀπαιτοῦσιν ἀγγέλους τοὺς τὸ θυσιαστήριον ἀναβαίνοντας. . . . ὦ! ὅταν ὁ ἱερεὺς παραδίδεται εἰς ὅλα τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας καὶ τὰς καταφλεχτικὰς ἐπιθυμίας, αἵτινες καταδιώκουσιν αὐτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν τῷ ἐξομολογητηρίῳ καὶ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ αὐτῶ· ὅταν τὸ ἀκράτητον πάθος συσσωρεύῃ τὸ αἷμα εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ· ὅταν τέλος ἀπαντᾷ πειρασμοὺς τῶν ἠρεθισμένων αὐτοῦ παθῶν. . . γνωρίζω, ὅτι διατύρως δέεται τότε τοῦ Θεοῦ ἵνα ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὸν πειρασμόν. Ἐρωτῶ λοιπὸν ἤδη, αἱ ἀγωνίαὶ αὐταί, καθ' ἃς καταβάλλεται τις καὶ συντρίβεται, δὲν εἶναι μολυσμοί; τὸ δὲ θῦμα αὐτῶν, καίπερ θριαμβεῦον, δύναται νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸ καθαρότερον τοῦ χριστιανοῦ ἐκείνου, ὅστις ἀπολαύει τῶν ἡδονῶν γάμου νομίμου ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς γυναικὸς, ἣν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῶ;»

Ἐν γένει δὲ ὁ νοῦς τοῦ συγγραφέως ὡς πρὸς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα ἀποβλέπει εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκην μεταρρυθμίσεων τινῶν, ἀφορωσῶν πρὸ πάντων τὴν ἀνάγκην τῆς καταργήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγαμίας, ἣν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν διατηρουμένην πειθαρχίαν. Καὶ τῶντι εἶναι ἴσως πλέον καιρὸς νὰ ἐνοήσωμεν, ὅτι κείμενόν τι σκοτεινὸν τοῦ Εὐαγγελίου ἐξηγήθη κακῶς, ὅτι ἡ ἐγκράτεια τότε μόνον εἶναι ἀρετὴ ὅταν ᾔῃ ἐκουσία, καὶ ὅτι δύναται τις νὰ ἀσπασθῇ αὐτὴν διὰ τινὰ χρόνον καὶ δι' ἐξαιρετικὴν τινὰ περίστασιν ὡς ἰδανικότητα, εἰς ἣν εἶναι μὲν καλὸν νὰ τείνῃ τις, ἀλλ' ἣτις δὲν πρέπει νὰ ἐπι-

βάλλεται ὡς νόμος. «Γνωρίζω, λέγει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ φιλελευθέρου Ἀββᾶ Ἰουλίου ὁ συγγραφεὺς, γνωρίζω, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν νέων ἡμῶν λευιτῶν βάλλουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὸν ζυγὸν τοῦτον, χωρὶς πρότερον νὰ συμβουλευῶνται τὰς δυνάμεις αὐτῶν· ἐρευνήσας δὲ τὰς ἔνεκα τοῦ ἀτόπου τούτου κρυφίας πληγὰς τοῦ ἱερατείου, ἐξεπλάγην.» Πόσον σωτήριο ἂν ἦτο τῶντι ἂν τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐλάμβανεν ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψιν ὁ ἡμέτερος κλῆρος!

Σταχυολογοῦντες τὰ ὠραιότερα τεμάχια τοῦ Ἐπικαταράτου καὶ συγχρόνως τὰ πλειότερα ἔχοντα τὴν σχέσιν πρὸς τὰ ζωτικώτερα τῶν καθ' ἡμᾶς ζητημάτων, ἀποροῦμεν τῶντι τί πρῶτον τί δ' ὕστερον ἐξ αὐτῶν νὰ παραθέσωμεν ἐν τῇ συνοπτικῇ ταύτῃ μελέτῃ. Ἄλλ' ἐν τούτοις, καίτοι κινδυνεύοντες νὰ μακρηγορήσωμεν ὑπὲρ τὸ δέον, αἰσθανόμεθα, ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ θέσωμεν τὴν κατακλειδα εἰς τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου, χωρὶς ν' ἀπομνημονεύσωμεν τὴν ἐξῆς περικοπήν, τὴν ὠραιότεραν πασῶν, ἀφορῶσαν ἰδίως τοὺς σημερινοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐν ἧ ζωηρότατα ἐξεικονίζεται ἡ πάλῃ τοῦ ὀπισθοδρομισμοῦ κατὰ τῆς προόδου, καὶ ἡ νίκη τῆς τελευταίας:

«Ὁ κλῆρος, λέγει ὁ ἀποσυναγωγὸς ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀπολυτισμοῦ Ἀββᾶς Ἰούλιος, ὁ κλῆρος, ἔχων ἀπέναντι αὐτοῦ, μετὰ τὰς μεγάλας ταραχὰς, ἃς προὐκάλεσεν ὁ ΙΗ' αἰὼν, γενεὰν πλήρη ἀπιστίας καὶ ἐμπορουμένην ὑπὸ ἰδεῶν ἐναντίων καὶ τοῖς θεμελιώδεσιν αὐτοῖς δόγμασι τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν λογικὴν μέθοδον, δι' ἧς μεταπίθονται καὶ αὐτοὶ οἱ θετικώτεροι τῶν ἀνθρώπων, ὁ κλῆρος, λέγομεν, ἐνόμισε καλῆτερον καὶ ἐπιτυχέστερον νὰ συλλάβῃ τὸν ταῦρον ἐκ τῶν κεράτων, καὶ νὰ κραυγᾶσῃ αὐτῷ γεγονυία τῇ φωνῇ: «Τέρας, θέλομεν σὲ καταβάλει! Θέλεις λογικὴν, καὶ ἡμεῖς λοιπὸν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν θέλομεν σὲ καταπίσει νὰ παραδεχθῆς τὰς μᾶλλον ἀνοήτους ἡμῶν πεποιθήσεις. Σὺ ἀνακηρύττεις τὴν ὑπεροχὴν τῆς διανοίας, τῶν ἔργων καὶ τῶν ἀνακαλύψεων σου, καὶ ἡμεῖς λοιπὸν θέλομεν ἀποκηρύξει καὶ ἀναθεματίσει τὸν ὑποτιθέμενον τοῦτον πολιτισμόν, ἐφ' ᾧ τοσοῦτον σεμνύνεσαι. Θέλομεν ἐκθειάσει τοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπότης, ἀποκτηνουμένη ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὅστις ἐξεφόβιζεν αὐτὴν διὰ τοῦ μορμολυκείου τοῦ

Σατανᾶ, ἐβράντιζετο δι' ἀγιασμοῦ ἵνα ἐκδιώξῃ τὸ πονηρὸν πνεῦμα. Ὁ ἀνακηρύξωμεν γεγονυία τῇ φωνῇ ἐν ταῖς ἐγκυκλίαις καὶ ταῖς διδασκαλίαις, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀμάρτημα, καὶ ὅτι εἰς μόνος ὑπάρχει νόμος, ὁ τοῦ Θεοῦ, ἐκφραζόμενος, ἐννοεῖται, διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἱερέως. Ὡστε ἐπὶ τέλους θέλομεν κάμψῃ πρὸ τῶν γονάτων ἡμῶν ὅλην τὴν ὑπερήφανον ταύτην γενεάν, διὰ δὲ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Διαβόλου θέλομεν ἀναγκάσει τὸν κόσμον νὰ σφίγῃ τὴν χεῖρα ἡμῶν, κραυγάζων: Ἐλεος! σώσατε ἡμᾶς!»

«Τὸ σχέδιον τοῦτο, μέχρι κληνωδίας θρασυ, συλληφθὲν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ μοναχοῦ τινος παραφρονοῦντος μετὰ τὰς νησεῖας καὶ τὰς μακρὰς ἐκείνας ἀγρυπνίας, αἵτινες ἐπιφέρουσι τὸν ἐφιάλτην, κατέθελλε γενεὰν ἱερατικὴν πυριφλεγῆ καὶ ἐστερημένην, ἔνεκα τῆς ἀγαμίας αὐτῆς, τῶν ἱερῶν ἡδονῶν τοῦ ἔρωτος, αἵτινες καταπραύνουσι τὰς λίαν παραφόρους ὁρμὰς τῆς ἀνδρότητος. Τὸ ἱερατεῖον τοῦτο παρεδέχθη μετὰ προθυμίας πυρετώδους τὸ σχέδιον τοῦτο τῆς εἰς τὰ ἀρχαῖα ἐπιστροφῆς τοῦ κόσμου, οἱ δὲ σημερινοὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, λησμονήσαντες ὀλοτελῶς τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ Διδασκάλου καὶ γενόμενοι ἄλλοι Φαρισαῖοι τοῦ νέου νόμου, ἔλαβον ὡς ἀξίωμα τὸ: Ἐπικαλεσθῶμεν τὸ πῦρ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς ἐνόχου ταύτης γενεᾶς. . . . Ἦδη ἡ ἀπαραίτητος συνέπεια τῆς καταστάσεως ταύτης, εἰς ἣν περιῆλθεν ὁ καθολικισμὸς, εἶναι, ἡ ὁ νεώτερος κόσμος νὰ ὀπισθοχωρήσῃ καὶ νὰ στέρξῃ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὀπισθεν βλέποντος προσώπου τοῦ Ἰανου, ἢ νὰ συγκατατεθῇ ὁ κλῆρος νὰ βαδίσῃ μετὰ τοῦ νεωτέρου κόσμου· μέσος ὅρος εἰς τὸ τρομερὸν τοῦτο δίλημμα δὲν ὑπάρχει.

«Νὰ ὀπισθοχωρήσω! θὰ εἶπῃ ὁ κόσμος, τοσοῦτω δικαίως σεμνυνόμενος ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς αὐτοῦ ἀνακαλύψεσι, ταῖς καθ' ἐκάστην ἐργασίαις καὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ καὶ τῷ μεγαλείῳ, ἅπερ ἐν τῷ μέλλοντι διορᾷ· νὰ ὀπισθοχωρήσω, ἵνα ἐπανέλθω εἰς τοὺς αἰῶνας τῆς ἀγνοίας; τοῦτο εἶναι ἀδύνατον! τὸ παρὸν ἐστὶν ἀπειράκις προτιμότερον. Τί παράδοξος ἰδέα! ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἔχομεν διάθεσιν νὰ ὑπηρετῶμεν τὰς ἰδιοτροπίας παραφρόνων τινῶν.

«Νὰ βαδίσω! θέλει εἶπεῖ ὁ κλῆρος, τουτέστι νὰ παραιτηθῶ ὅλων τῶν κατακτητικῶν σχεδίων μου, καὶ ν' ἀποχαιρετίσω τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς θεοκρατίας; Ζητεῖτε πράγματα ἀδύνατα· δὲν στέργομεν ποτέ!—non possumus!

« Ποῖος λοιπὸν θέλει ὑποχωρήσει; οὐδείς. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος πῦλωμος εἶναι αἰώνιος; οὐχὶ βεβαίως· ἐν τῶν διαμαχομένων μερῶν θέλει ἠττηθῆ· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἦναί τις πολὺ εὐπιστος καὶ εὐήθης ἵνα πιστεύσῃ, ὅτι θέλει ἠττηθῆ ἐποχὴ τις ὀλόκληρος, ἢ ἰσχυροτέρα κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, ἐξ ὧσων εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.— Ἄναντιρρήτως λοιπὸν ὁ κληρὸς θέλει ἠττηθῆ.

« Καίτοι μὴ δυνάμενος ὁ κληρὸς νὰ παρατηρήσῃ τὸ κενὸν, ὅπερ γίνεται περὶ ἑαυτὸν, διότι πλῆθος ἀπειρον, καθ' ἕξιν ἀκολουθοῦν αὐτὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀσπάζεται αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ ἐπιφωνεῖ: « Ἄν ὑμεῖς δὲν ὑπῆρχετε, ὁ κόσμος ἤθελε σκωτισθῆ εἰς ὀλίγας ἡμέρας! » καίτοι μὴ θέλων νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐγκαταλειφθήσεται, ἀφοῦ ἐξωτερικῶς ἔχει τοσαῦτα δείγματα ἐπιβροῆς βαθείας· ἐντοσοῦτω θέλει ἰδεῖ ἡμέραν τινὰ καταπίπτουσαν τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ἀπάτην, καὶ ὅταν ἢ ἐλευθεροφροσύνη, ἐνίσχυθεῖσα ὑπὸ τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἐπιμονῶν ὀλοκλήρου αἰῶνος, καταλάβῃ τὰς γενεάς, τὸ σωματεῖον τοῦτο, τὸ νῦν ἀμείλιχτον, ἀναγκασθήσεται νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἠπατήθη. Ἄλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην τῆς ἀδυναμίας· πρὶν ἢ οἱ θεωροῦντες ἑαυτοὺς καὶ καλούμενοι ἡγεμόνες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οἱ ἱερεῖς, οἱ εἰθισμένοι νὰ ἐπιβάλλωσι τῷ ὄχλῳ τὸ ἐξωτερικὸν σέβας ὡς δικαίωμα τῆ ἱερωσύνης αὐτῶν σύμφυτον· πρὶν ἢ ἅπαντες οὗτοι, λέγω, συγκατατεθῶσι νὰ γίνωσι καὶ πάλιν μικροὶ, ἀπόστολοι ὡς οἱ Γαλιλαῖοι ἄλιεῖς, ταπεινοὶ ἱεραπόστολοι ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι τοῦ μέλλοντος κόσμου, ὡς ὁ Πέτρος ἐν Ῥώμῃ, ζῶν λιτῶς μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἀρτιγενοῦς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Παῦλος ἐν Κορίνθῳ, ἐργαζόμενος ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ἐν ἐργοστασίῳ· ὁποῖους ἀγῶνας θέλει ἀγωνισθῆ, ὁποῖους ἐμφυλίους σπαραγμοὺς θέλει προξενήσῃ, καὶ πόσας ἄκρας προσπάθειας θέλει καταβάλλῃ ἢ πυκνὴ φάλαγγξ, ἢ τοσοῦτω ἰσχυρῶς διωργανωμένη ἐν ἱεραρχίᾳ!

« ὦ! ὄχι, ἱερεῖς ἀδελφοί μου! γινῶτε ὅτι ὅσω μᾶλλον ἢ ἀνθρωπότης προοδεύει, τοσοῦτω ὀλιγωτέραν θὰ ἔχῃ ἀνάγκην τῆς κηδεμονίας ὑμῶν. . . Ὅσω ὁ πολιτισμὸς προοδεύσει, τοσοῦτω μᾶλλον θὰ ἴδωμεν ἐξαλειφομένην τὴν ἐξωτερικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἱερατικοῦ σωματείου. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, μὴ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὰς παγίδας τῆς ἱεροκρατίας, νικήσει, καὶ ταπεινω-

θήσεται ὀλοτελῶς μίαν ἡμέραν σωματεῖον, ὅπερ καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι ἰσχυρὸν, καὶ ὅπερ, μετὰ πανουργίας, διαφυγούσης ἐπὶ πλεῖστον χρόνον τὴν ὀξυδέρκειαν τῶν λαῶν, συνήνωσε τὰ ἀτομικὰ αὐτοῦ συμφέροντα μετὰ τῶν τῆς θρησκείας. Ναί, τοῦτο πεσεῖται διὰ παντός, ἀλλ' ἢ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου διδαχθεῖσα ἀλήθεια ὑπάρχει καὶ διατελέσει ἄφθαρτος! »

Τίς ὁ ἀναγκάζων καθολικοὺς, καὶ ἱερεῖς μάλιστα, νὰ μεταχειρίζονται τοιαύτην γλῶσσαν; Τίς ἄλλος, εἰμὴ αὐτὸς οὗτος ὁ κληρὸς, ὁ δι' ἴδια τέλη ζητῶν νὰ ἐπαναφέρῃ σήμερον τὰ σκότῃ τοῦ μεσαιῶνος; Τίς ἄλλος ὁ αἴτιος, εἰμὴ ἢ ἄκρατος ἱεροκρατία, ἢ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοῦ Καίσαρος δικαίωμα ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ τιθεῖσα πλάστιγγι καὶ ἐξίσου ἐγκολπουμένη καὶ συγχέουσα; Τίς ὁ αἴτιος τῆς περιφρονήσεως ταύτης, εἰμὴ αὐτὸς ὁ κληρὸς, ὁ καταδιώκων τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ προούμενος ἐπὶ τῇ προόδῳ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως; ὁ θέλων τὸν ἀνθρώπον στάσιμον, τῷ δὲ πνεύματι μὴ ἐπιτρέπων νὰ ἀνυψοῦται πέραν τοῦ κεχαραγμένου παρ' αὐτοῦ ὀρίου;

Ἄρκει νὰ ἀναδράμῃ τις εἰς τὴν ἱστορίαν, ἵνα ἴδῃ ὁποίας ὑποδοχῆς ἔτυχον παρὰ τῷ κλήρῳ αἱ κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ παρόντος αἰῶνος γενόμεναι σημαντικώτεραι ἀνακαλύψεις. Πολλαχοῦ τοῦ Κράτους αὐτῆς, ἐπὶ παραδείγματι, ἢ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας ἐθεωρήθη ὡς παραβιάσασα τὸ ἐδάφιον τῆς Γραφῆς ἐν λυπαις τέξῃ τέχνα, διότι ἔτεκε διὰ χλωροφορμίου. Εἰς τοὺς δεισιδαίμονας κληρικοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἴτε Καθολικοὺς, εἴτε Καλβινιστὰς, τὸ ἀτμόπλουν ἐθεωρήθη Ἄδης ἐπιπλέων· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀμερικῇ, οἱ ἱερεῖς κατηράσθησαν τὸ ἀτμόπλουν ὡς ἀσεβές, καὶ ἐπεκαλοῦντο κατ' αὐτοῦ τὸ θηρίον τῆς Ἀποκαλύψεως, τὸν δὲ ἐφευρετὴν Φούλτωνα ἐθεώρουν ὡς ἄλλον Ἐωσφόρον! Ἡ θρησκευτικὴ θεωρία περὶ ἀτμοπλόου ἦτο αὕτη: ὕδωρ καὶ πῦρ εἰσὶ διεζευγμένα, τὸ διαζύγιον δὲ τοῦτο διετάχθη παρὰ τοῦ Θεοῦ· τίς ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ χωρίζῃ ὅ,τι ὁ Θεὸς ἦνωσε, εἴτε νὰ ἐνώνῃ ὅ,τι ὁ Θεὸς ἐχώρισε; Πλὴν δὲν ἦτο αὕτη ἢ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἢ ὑψώσις τῆς προόδου ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ ὡς ἐπιστροφή εἰς τὸ χάος· ἀρκεῖ νὰ ἀναδράμῃ τις εἰς τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας, ἵνα ἴδῃ πόσα ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ κλήρου οἱ πολυμαθεῖς μάρτυρες τῆς ἐπιστήμης, οἱ Γαλιλαῖοι, Ἰορδάνοι Βροῦνοι, καὶ λοιποὶ,

ὅσοι ἠθέλησαν νὰ ἀναδείξωσιν ἐσφαλμένας τὰς παραβόλους ἰδέας περὶ ἀκινήσιας τῆς Γῆς, καὶ ὑπεστήριξαν τὰς περὶ οἰκησιμότητος τῶν οὐρανίων σωμάτων, περὶ ἀντιπόδων κτλ. κτλ. θεωρίας.

Ἰδοὺ τίνι τρόπῳ παριστᾷ ὁ ὑμέτερος συγγραφεὺς τὸν εὐφραδῆ αὐτοῦ Ἀββᾶν συνδιαλεγόμενον μετὰ τινος Ἰησοῦίτου, ὁπαδοῦ τοῦ μυστικισμοῦ, περὶ ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων, ὅπως ἐξείκονίση ζωηρότερον τὴν τάσιν τοῦ κλήρου πρὸς τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ὀπισθοδρόμησιν:

« Ἐδῶ, πάτερ μου, λέγει ὁ ἐπιστήμων ἱερεὺς Ἰούλιος πρὸς τὸν παχύδερμον Ἰησοῦίτην, εἴμεθα πλουσιώτατοι κατὰ τὴν ὀρυκτολογία. . . Τὰ προσφιλῆ ταῦτα ὄρη μοὶ παρέχουσιν ὄλην σχεδὸν τὴν ἱστορίαν τῶν διαδοχικῶν ἡλικιῶν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς. . . Πολλάκις εἰς τὰ ὕψη ταῦτα, τρεῖς χιλιάδας μέτρων ὑπεράνω τῆς θαλάσσης κείμενα, ἡ ὑπερφυῆς δύναμις, ἥτις διέβρηξε τὸν γῆϊνον φλοιὸν διὰ σχισμῆς ὀγδοήκοντα λευγῶν μήκους, ἀνύψωσε μεγάλα τιτανώδη στρώματα, ἅτινα ἐσχημάτιζον διαφόρους καὶ συνεχεῖς θαλάσσης· τὰ στρώματα ταῦτα σώζονται ἐκεῖ, διαφυλάττοντα τὸ ὀριζόντιον αὐτῶν σχῆμα, ὡσανεὶ ἡ ὑδάτωδης ἀποθήκη ἐδημιουργεῖτο εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα ὕψη. Συνεχέστερον ἀκόμη τὸ κέντρον αὐτὸ τοῦ ὄρους παρίστησι σώματα γρανιτικά, ὧν ἡ παχύτης κινεῖ τὸν θαυμασμόν. Τί τρομερὸς λοιπὸν ὁ κατακλυσμὸς οὗτος, ὅστις ἀνέτρεψεν οὕτω τὴν σφαιραν καὶ μετέβαλε πεδιάδα εὐρείαν, ἐπὶ πλείστον χρόνον ὑπὸ τῶν ὑδάτων κεκαλυμμένην, εἰς γιγαντῶδες γρανιτικὸν τεῖχος, καλυπτόμενον καὶ αὐτὸ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων ὑπὸ τῶν ἀπείρων ἐρειπίων τῶν προσχωματικῶν σωμάτων, ἅπερ διέβρηξεν! »

Ἄλλ' ὁ παχύλαιμος καπουσίνοσ, εἰς τὰ ὄρα τοῦ ὁποίου αἱ ἐπιστημονικαὶ αὐταὶ ἐκθέσεις ἀντήχουν ὡς λόγοι ἐκ τῶν βαβυλωνίων παραλαμβανόμενοι ἐπιγραφῶν, διελογίζετο καθ' ἑαυτὸν ὡς ἐξῆς: «Εἶναι περιέργον πῶς οἱ νέοι οὗτοι, οἵτινες κατέφαγον τὴν ἐπιστήμην, γίνονται, ὡς ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος λέγει, ζῶα δοξομανῆ καὶ, ἐν τῇ ὑπερφηφείᾳ αὐτῶν, θέλουν νὰ μεταβρῦθ- μίσωσι τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡ ἄγνοια ἀγία, πόσον εἶσαι προτιμότερα! »

Ἐν τούτοις μὴ ἐπιθυμῶν νὰ περιορισθῆ εἰς σιωπῆν, διότι οὕτως ἠθέλε προδοθῆ ὡς οὔτε ἰδέαν κἄν ἔχων περὶ πάντων τού-

των, ἐνῶ πᾶς μοναχὸς ὀφείλει νὰ γινώσκῃ τὰ πάντα, προσεπάθησε καὶ αὐτὸς νὰ ἀνεύρῃ εἰς τοὺς μᾶλλον μεμακρυσμένους τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ λοβοὺς ἀναμνήσεις τινὰς τῶν ἀναγνώσεων τοῦ Δὸν Καλμέτου, καὶ, ὡς ἀληθῆς σοφιστῆς καὶ προκατειλημμένος καπουσίνοσ, ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς πρὸς τὸν Ἀββᾶν Ἰούλιον:

« Πιστεύετε λοιπὸν εἰς τὰς διαδοχικὰς ταύτας ἡλικίας, ἅς ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀποδίδει τῇ ἡμετέρᾳ σφαίρᾳ;

— Μάλιστα, ἀπεκρίθη ὁ πεφωτισμένος λευίτης, διότι ἐγγίζω αὐτὰς καὶ τὰς βλέπω.

— Εἶναι συστήματα, κύριε ἐφημέριε, συστήματα καὶ οὐδὲν πλέον!

— Συστήματα ἀναντιρρήτως, ἀλλὰ στηριζόμενα ἐπὶ ἀποδείξεων, ἐπομένως πραγματικότητες ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ τάξει.

— Ὅλα ταῦτα, βλέπετε, ἐπενοήθησαν ὑπὸ τῶν ἀπίστων κατὰ τῆς θρησκείας.

— Παντάπασι, πάτερ μου· ἡ θρησκεία οὐδόλως ἀναμιγνύεται εἰς ταῦτα. Ποία σχέσις ὑπάρχει μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς μελέτης τῶν φαινομένων, ἅτινα ἦτο ἀνάγκη νὰ συμβῶσιν ἐπὶ τῆς γῆϊνης σφαίρας, ὅπως τὴν μετατρέψωσιν ἀπὸ τῆς πυρώδους αὐτῆς καταστάσεως εἰς κατάστασιν ἀτμοσφαίρας, δυναμένης νὰ ἀρμόζῃ εἰς τὸν ὀργανικὸν βίον τῶν ζῶων καὶ τῶν φυτῶν; Ἐχετε παραδόξους ἰδέας περὶ ὄλων τούτων τῶν πραγμάτων.

— Ἀλλὰ, τέλος διατὶ νὰ μὴ περιοριζόμεθα εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Μωϋσέως, ὅστις εἰς ὄλον τοῦτο τὸ ἔργον τῆς θείας παντοδυναμίας ἀποδίδει ἐξ ἑνὸς ἡμέρας; Νομίζετε, ὅτι ὁ Θεὸς, ὡς παντοδύναμος, δὲν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ πάντα ταῦτα ἐν διαστήματι ἑνὸς δευτερολέπτου;

— Ὡ! βεβαιότατα! οὐδεμία ὡς πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο τὸ ζήτημα· πρόκειται νὰ μάθωμεν, διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν πραγμάτων, ἂν ὁ Θεὸς ἐμόρφωσε τὸν κόσμον μετὰ τῶν ὀρυκτῶν αὐτοῦ, τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἐμφύχων ὄντων ἐν ὀλίγαις μόνον ἡμέραις, ἢ εἰς πολλὰς χιλιάδας αἰῶνων. Τὰ πράγματα λοιπὸν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐχρηιάσθησαν ἱκανοὶ περίοδοι πρὸς τὸν διαδοχικὸν σχηματισμὸν τῶν στρωμάτων τῆς γῆς. Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν κατὰ τῶν ἀποδείξεων, ἀριθμοῦνται δὲ εἰκοσιεπτὰ ἐπιτεθειμένα ἀλλήλοισι στρώματα, ἐν-

τελῶς ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα, ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν συστατικῶν μορίων, ἅτινα περιέχουσιν. Ἡ μελέτη λοιπὸν αὕτη δὲν εἶχε γίνεαι ἐπὶ Μωυσέως· ἰδοὺ ὁ λόγος.

— Ἐντοσοῦτω, κύριε ἐφημέριε, ἡ Βίβλος ῥητῶς ἀναφέρει, ὅτι ὁ κόσμος ἐκτίσθη εἰς ἕξ ἡμέρας, καὶ τὸ θεόδοτον βιβλίον δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀπατάται.

— Λυποῦμαι, πάτερ μου, διότι δὲν ἐννοεῖτε πῶς ἡ Βίβλος, θεόδοτος οὕσα, δὲν περιέχει καὶ φυσικὴν ἀκριβεστάτην. . . Ἡ τάξις τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν καὶ ἡ τάξις τῶν θεοσδότην εἰσὶν ὅλως ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι. Ἡ Βίβλος λοιπὸν, θεία οὕσα καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς θεοσδότους ἀληθείας, δὲν εἶναι ἐπάναγκες νὰ ᾔηται τοιαύτη καὶ κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ὡς οὐδὲ κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐκφράσεων εἶναι ἀναμάρτητος. Ἐκαστος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὠμίλησεν ὡς ὁ ἀπλοῦς λαὸς, μιμηθεὶς τὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς εἰκόνας τῶν κοινῶν πεποιθήσεων· δὲν δύνασθε ὁμως βέβαια νὰ ἀξιοῖτε, ὅτι ὅλα ταῦτα εἰσὶ θεία, διότι ἕκαστος ἔγραψε κατὰ τὴν γραμματικὴν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν φυσικὴν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὅταν ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος ἐκήρυττεν, ὅτι ἡ εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀντιπόδων πίστις ἦτο αἵρεσις, ἀπεδείκνυε τὴν γεωγραφικὴν τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἀγνοίαν, ἀλλ' οὐδόλως προσέβαλε καὶ τὴν ἀκραίφνη αὐτοῦ πρὸς πάντα τὰ ἄλλα ὀρθοδοξίαν. Τίς διενόηθη ποτὲ νὰ θεωρήσῃ ὡς δογματικὴν διδασκαλίαν τὰς ἀμυδράς περὶ φυσικῆς εἰδήσεις, ἅς δίδουσιν ἡμῖν τὰ ἱερὰ βιβλία; Δύναται τις νὰ ᾔηται ἀξιόλογος χριστιανὸς, καὶ ἐντοσοῦτω νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Μωϋσῆς δὲν ἐγίνωσκε τὴν γεωλογίαν ὅσον ὁ Κ. Ἡλίας Βωμόντος.

— Εἰσέρχεσθε εἰς λεπτότητας ἐπικινδύνους, ἅγιοι ἐφημέριε. Πιστεύσατε, ὅτι ἡ ἀπλοϊκότης τῶν παλαιῶν πεποιθήσεων εἶναι ἀσφαλεστέρα, καὶ ὅτι ὅλας ταύτας τὰς θεωρίας μεταχειρίζονται οἱ ἄπιστοι, ὅπως κατὰ μικρὸν καταστρέψωσι τὴν θρησκείαν.

— Ἡ πίστις, ἀγαθέ μου πάτερ, ἡ ἡ ἀπιστία ἀμφοτέρων ἡμῶν εἰς τὰς διδασκαλίας τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης οὐδὲ κατὰ ἓν ἰῶτα δύναται νὰ παραλλάξῃ τὰς πολυτίμους ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ὁ Πάπας δύναται νὰ κηρύξῃ αὔριον ὡς δόγμα πίστεως, ὅτι ἡ μόρφωσις τοῦ κόσμου ἐγένετο ἐν εἰκοσιτέσσαρσιν ὥραις τοιαύταις, οἷας τὰ ὠρολόγια ἡμῶν ἀριθμοῦσιν.

ἀλλ' οὐδ' ὁ ταπεινότερος τελειόφοιτος τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Γερμανίας θέλει ποτὲ ἀρνηθῆ τὴν διδασκαλίαν τῶν διδασκάλων αὐτοῦ καὶ τὰς σπουδαίας γνώσεις, ἅς αὐτὸς περὶ τῆς γεωλογίας ἔχει.

— Ἐντοσοῦτω, ἂν ὁ Πάπας κηρύξῃ τὸ τοιοῦτο, πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἵνα γίνωμεν ἀληθεῖς καθολικοί.

— ὦ! πάτερ μου! Καὶ ἂν ὁ Πάπας κηρύξῃ μίαν ἡμέραν, ὅτι δύο καὶ δύο κάμνουν τριάκοντα, πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν διὰ νὰ γίνωμεν καθολικοί;

— Δὲν θέλει ποτὲ κηρύξῃ τοιαύτην ἀνοησίαν.

— Διὰ τοῦτο λοιπὸν οὐδὲ τὴν ἄλλην πρέπει νὰ κηρύξῃ. . . »

Ἄλλ' ἐπιλείψει ὁ χρόνος, ἂν ἀποφασίσωμεν νὰ παραθέσωμεν ἅπαντα τὰ σπουδαῖα τεμάχια τοῦ περιέργου τούτου πονήματος, φοβούμεθα δὲ μήπως καταστήσωμεν ν' ἀντιγράψωμεν αὐτὸ ὀλόκληρον, ἕνεκα τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν τοῦ νὰ καταστήσωμεν τὸ ἔργον γνωστὸν τοῖς μὴ διεξεληθοῦσιν αὐτό. Ὡστε κρίνομεν καλὸν ν' ἀποταχθῶμεν τῷ πειρασμῷ τούτῳ, διακηρύττοντες, ὅτι πᾶς σπουδαῖος καὶ φιλοπεριεργὸς, καὶ πᾶς ὁ ἐνδιαφερόμενος περὶ τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν κληρὸν ζητήματα, ὀφείλει νὰ ἀναγνώσῃ μετὰ προσοχῆς τὸν Ἐπικατάραιον, καίτοι καταδικώμενον βεβαίως ὑπὸ τῆς *Secreta Monita*, καίτοι συγκαταλεγόμενον εἰς τὸ *Index* τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων.

I. M. ΡΑΠΤΑΡΧΗΣ.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΕΝ ΙΤΑΛΙΑΙ.

Πετράρχης, ὁ μελίρρυτος τοῦ ἔρωτος αἰοῖδος, ἐνθουσιωδέστατος δὲ καὶ αἰσιώτατος ἐπανορθωτῆς τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ γραμματολογίας ἐν τῷ ἸΔ' αἰῶνι, ἀόκνως καὶ διὰ παντός τοῦ βίου ἐφιλοτιμήθη νὰ ἀνεύρη ὅσον ἐνῆν πλείονα χειρόγραφα τοῦ Κικέρωνος καὶ ἄλλων Λατίνων κανονικῶν συγγραφέων. Γράψας ποτὲ καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τινα φίλον του, ἔλαβεν ἀντὶ τοῦ Κικέρωνος, ὃν ἐζήτει, τὸν Ὅμηρον. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἑλληὴν Ὅμηρος, ὁ ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις μυριάκις μεταναστεύσας ἀπὸ τῆς ἐξελληνισθείσης Ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκλατινισθεῖσαν Δύσιν. Τὸν κορυφαῖον τῶν ποιητῶν ἔθηκεν ὁ Πετράρχης ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του πλησίον τοῦ ἡγεμόνος τῶν φιλοσόφων Πλάτωνος, καὶ λίαν ἐδυσφόρει, μὴ δυνάμενος μήτε νὰ νοήσῃ μήδὲ νὰ ἀναγνώσῃ αὐτόν. Ἡ μόνη τῆς Ἰταλίας χώρα, ἐν ἣ ἐσώζοντο εἰσέτι μικρὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης λείψανα, ἦτο ἡ Καλαβρία· ὁ δ' ἐκ ταύτης ὀρμώμενος τοῦ Πετράρχου διδάσκαλος, ὁ μοναχὸς Βαρλαάμ, ἐδίδαξε μὲν τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς στοιχεῖα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπεβίωσε πρὶν ἢ χειραγωγῆσαι αὐτόν εἰς τὰ ὑψηλότερα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας δημιουργήματα· ἄλλος δὲ παρ' αὐτόν ἐν Ἰταλίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς διδασκαλίας δὲν ὑπῆρχεν οὐδεὶς. Εὐγνωμονῶν ὁ Πετράρχης διὰ συγκινητικωτάτης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει δοτῆρα ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο αὐτῷ ἢ νὰ περιπτυχθῆ τὸν θεῖον τῆς Ἰωνίας αἰοῖδον καὶ νὰ οἰκτείρῃ, ὅτι ὁ μὲν ὑψηλὸς ξένος ἦτο τοσοῦτον ἄφρονος πρὸς τὸν Πετράρχην, αὐτὸς δὲ πάλιν τοσοῦτον κωφὸς πρὸς ἐκεῖνον. Μία μόνη ἐλπίς ἐφαῖδρυνεν αὐτόν, ὅτι, ὡς ὁ Κάτων ὁ πρεσβύτερος,

θὰ ἐμάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τῷ γήρατι· ἀλλ' ὁ Πετράρχης ἐτελεύτησε, μετ' αὐτοῦ δὲ συνανετάφη καὶ ἡ ἐλπίς.

Εὐτυχέστερος ὑπῆρξεν ὁ φίλος καὶ θαυμαστῆς του Βοκάκιος, ὁ λαβῶν διδάσκαλον ἕτερον Καλαβρὸν, ἀρνησάμενον τὴν ἰδίαν πατρίδα καὶ ἐπονομασθέντα Θεσσαλονικέα, μεθ' οὗ καὶ συνέζησε φιλικώτατα ἐπὶ τρία ἔτη· ἦτο δὲ οὗτος ὁ Λέων, ἢ κατ' ἄλλους, Λεόντιος Πιλάτος. Ἡ πρὸς τὸν ἄνδρα σχέσις καὶ ἀνοχὴ τοῦ Βοκάκιου μαρτυρεῖ τὴν τε μεγάλην φιλομάθειαν καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸ εὐγενές· διότι ὁ Λεόντιος Πιλάτος παρίσταται ὡς ἄνθρωπος ὀχληρότατος καὶ ἥκιστα ἀνασχετὸς, (α) κεκτημένος δὲ καὶ τὰς φαύλας ιδιότητας, δι' ὧν τινες τῶν φυγόντων εἰς τὴν Ἰταλίαν Ἑλλήνων μέγαν προσέτριψαν μῶμον εἰς τὸ ἑαυτῶν γένος. Ὁ Βοκάκιος, ἄπορος ὢν, ἠναγκάζετο νὰ στερῇ ἑαυτὸν πολλάκις τῶν ἐπιτηδείων, ἵνα συντηρῆ τὸν διδάσκαλόν του καὶ ἀγοράζῃ χειρόγραφα. Ἀλλ' ὀπωσδήποτε παρέλαβε τὸν Λεόντιον Πιλάτον ἐν τῇ ἑαυτοῦ οἰκίᾳ, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους κατώρθωσεν ἵνα ἀναγορευθῆ οὗτος δημόσιος διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ ἐρμηνεύσῃ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν. Εἰς τὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὴν συνομιλίαν τοῦ Πιλάτου ὀφείλει ὁ Βοκάκιος τὴν γνῶσιν ἐκείνην τῆς Ἑλληνικῆς, δι' ἣν, εἰ καὶ σμικροτάτην, εὐλόγως ἠδύνατο νὰ καυχηθῆ, ὅτι ὑπερτέρει τοὺς λοιποὺς Λατίνους, τοὺς καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλληνικὴν ἀλφάβητον ἀγνοοῦντας. Εἰς τὸ Λατινικὸν κείμενον τῆς θεογονίας του παρενέβαλεν ὁ Βοκάκιος παντοίους ὀμηρικοὺς στίχους, τοὺς ὁποίους ἦτο βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ ἐνόει οὐδεὶς τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ· διὸ καὶ ἐπαιρόμενος εἶπεν, «ἐπιδειξέως χάριν προσέθηκα ἑλληνικὰ ἔπη· ἐμὴ ἢ τιμῆ, ἐμὴ ἢ δόξα τοῦ ποιεῖσθαι χρῆσιν ἑλληνικῶν ἐπῶν παρὰ τοῖς Ἑτρούσκοις.»

Ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ὁ ἄλλως πολλὰ μοχθήσας Λεόντιος Πιλάτος, τοῦτο διενήργησεν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ὁ ἐκ Βυζαντίου Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς. Οὗτος συνέστησεν ἐν τῇ Δύσει τὴν πρῶτην Ἑλληνικὴν κοινότητα, καὶ ἵδρυσεν τὴν πρῶτην σχολὴν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἐφ' ᾧ κατ' ἔξοχὴν διέπρεψεν ὕστερον

(α) Aspectu horridus homo, turpi facie, barba proluxa et capillitio nigro, et meditatione occupatus assidua, moribus incultus nec satis urbanis homo· ταῦτα ὁ Βοκάκιος. Χεῖρον ἔτι ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ὁ Πετράρχης: est enim animi aegritudo non minus contragiosa quam corporis.

ἡ Φλωρεντία. Τὴν 28 μαρτίου 1384 προσεκάλεσαν οἱ Φλωρεντινοὶ τὸν Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν ὡς διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ λίαν ἐπίσημον ἔγγραφον τῆς προσκλήσεώς του, διασωθὲν κατ'εὐτυχίαν μέχρις ἡμῶν, ἐτυπώθη πρῶτον τῷ 1741, ἔμεινεν ὁμως ἀγνωστον ἕως τῆς σήμερον, διότι δὲν ἐποίησαντο οὐδεμίαν αὐτοῦ χρῆσιν οἱ τότε ἱστοριογράφοι Ὀδῖος καὶ Βοϊρνερος. Οἱ Φλωρεντινοὶ, ἐπόμενοι εἰς τὸ παράδειγμα τῶν ἐνδόξων προγόνων των, τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, οἱ ὅποιοι κατὰ μὲν τὰ ὄπλα οὐδενὸς ἦσαν δεύτεροι, μόνους δὲ τοὺς Ἑλληνας ὠμολόγουν ἀνωτέρους ἑαυτῶν κατὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀπεφάσισαν νὰ παραλάβωσι καθηγητὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, μέλλοντα νὰ ὑποδείξῃ τοῖς τέκνοις των «ἵνα ἀρύωνται ἐξ ἑκατέρας πηγῆς.»

Ὡς τοιοῦτον λοιπὸν προσεκάλου τὸν Κωνσταντινουπολίτην Μανουὴλ Χρυσολωρᾶν ὅπως διδάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, πεποιθότες εἰς τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἠθικότητα, περὶ ἧς τοσαῦτα εἶχον ἀκούσει. Ὑπισχυοῦντο δὲ αὐτῷ ἐτήσιον μισθὸν ἑκατὸν φλωρινίων, ἐπὶ ὧν νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ διδάκτρα ἰδιαίτερα παρὰ τῶν μαθητῶν· οὐχ ἤσσαν δὲ ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ λάβῃ καὶ παρὰ τῶν ἀκροατῶν ἀντιμισθίαν, εἰάν αὕτη τῷ προσεφέρετο ἀυθορμήτως· «διὰ ταύτην δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς γενναιότητος» δὲν θὰ ἠλαττοῦτο κατ' οὐδὲν ὁ προσδιορισθεὶς αὐτῷ μισθός.

Ἡ εἰς Φλωρεντίαν ἀφιξίς τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ ἐνεκαίνισε νέαν καὶ ἀείμνηστον ἐποχὴν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ κατὰ τὴν Δύσιν πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις του, τὸ γλυκύτατον ἦθος του, ἡ ταπεινότης καὶ φιλοπροσηγορία του, αἱ πολλαὶ ἀρεταὶ του καὶ ἡ ἐνθουσιώδης διδασκαλία του ἐπήνεγκον γενικὴν τῶν πνευμάτων ἀναστάτωσιν οὐ μόνον παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἤδη γεγενηρακόσιν. Εἰς τῶν ἀκροατῶν του, Λεονάρδος Βρούνης ἢ Ἀρετίνος, περιγράφων τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του, λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἐσπούδαζεν ἐν Φλωρεντίᾳ περὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον, ὅποτε ἐρῆσεν αὐτόσε ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλίγην εἶχε λάβει σχολὴν ἵνα ἐγκύψῃ εἰς τὰς καλὰς τέχνας. Ἐσκέφθη λοιπὸν καθ' ἑαυτὸν εἰάν ἐπρεπε νὰ παραμελήσῃ τὴν χρυσὴν ἐκείνην, τὴν θεόθεν ἀποσταλεῖσαν καὶ μηδέποτε πλεόν προσενεχθησομέ-

νην τοῦ Χρυσολωρᾶ εὐκαιρίαν, ἵνα μυηθῇ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας μυστήρια καὶ μελετήσῃ τοὺς Ἑλληνας, ἐξ ὧν ἀπορρέει πᾶσα μάθησις καὶ πολιτισμὸς, καὶ τοὺς ὁποίους ἀγνωσοῦσιν οἱ ἐν τῇ Δύσει ἑπτακόσια ὄλα ἔτη. Ἀπεφάσισεν ἐπομένως νὰ μαθητεύσῃ παρὰ τῷ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ μετὰ τοσοῦτου ζήλου καὶ ἀκρας φιλομαθείας, ὥστε ὅσα ἐμάνθανεν ἐν καιρῷ ἡμέρας ἀγρυπνῶν, ταῦτα καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀνεπόλει καθεύδων. Οὐχὶ μικρὸν συνειργάσθη μετὰ τοῦ Χρυσολωρᾶ ἐν Φλωρεντίᾳ ὡς διδάσκαλος τῆς Λατινικῆς ὁ μαθητὴς τοῦ Πετράρχου Ἰωάννης ὁ ἐκ Ῥαβέννης· ἐκ ταύτης δὲ τῆς διπλῆς σχολῆς προέκυψεν ἡ πρώτη ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τὰ φιλανθρωπικὰ ἢ ἐγκύκλια παιδεύματα σπουδάσασα γενεά, ἣτις ἦτο κάλλιστα συγκεροτημένη περὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν γραμματολογίαν.

Τὴν σχολὴν ταύτην παρομοιάζει ὁ Πλατίνης πρὸς τὸν ἐν Τροίᾳ δούρειον ἵππον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξεφάνησαν ἕτεροι Ἑλληγες ἥρωες. Ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν των ἀναφέρω ἐνταῦθα τὸν Ῥοβέρτον Ῥόσσην, Πάλλαν Στρόζην, Ἰάκωβον Ἀγγελην, Πόγγιον Γουαρῖνον, Βικτωρῖνον Φέλτρην· ὁ παρὰ τινων μνημονεύμενος ὡς μαθητὴς τοῦ Χρυσολωρᾶ Βεργέριος Φιλέλφος δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, διότι ἐγεννήθη ὄντος ἤδη καὶ διδάσκοντος τοῦ Χρυσολωρᾶ ἐν Φλωρεντίᾳ.

Τὰς Ἑλληνίδας μούσας μετήνεγκεν ὁ Χρυσολωρᾶς οὐ μόνον εἰς Φλωρεντίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς Ῥώμην καὶ Ἐνετίαν, ἐνθα κατέβαλε τὰ θεμέλια δύο ἄλλων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ σχολῶν, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν ἀνθημιλλῶντο πρὸς τὴν φλωρεντινὴν. Ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις πόλεσι ἀπεταμιεύθησαν, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, καὶ τὰ πολυτιμότερα Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν προέκυψεν ἡ νεωτέρα γραμματολογία.

Διὰ τοῦ Χρυσολωρᾶ πρώτην φοράν ἠνώθησαν δύο κόσμοι, ἐπὶ πολλοὺς πρότερον αἰῶνας ἀποκεχωρισμένοι καὶ δὴ καὶ ἐχθρικῶς ἀλλήλοισ διακειμένοι. Προσεγγιζούσης τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, νέα πατρίς ἐν τῇ Δύσει ἠνοιγε τὰς ἑαυτῆς πύλας ἵνα δεχθῇ ὡς ἴδια τέκνα τοὺς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σοφοὺς· ὅσω δὲ ηὔξανετο ὁ παρὰ τῶν Τούρκων κίνδυνος, τοσούτω πολυαριθμότεροι κατέπλεον οἱ Ἑλληγες εἰς τὴν φιλόξενον τῆς Ἰταλίας ἀκτὴν. Πολλάκις οἱ εὐγενεῖς οὗτοι φυγάδες οὐδὲν ἄλλο ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν ἢ τὴν γνῶσιν τῆς πατρίου γλώσσης

των, δι' ἣν καὶ μόνην ἀπήλαυον φιλικῆς δεξιώσεως, μεγάλης τιμῆς καὶ ἀδρῶν ἀμοιβῶν. Περιφανέστατοι πάντων κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐποχὴν μνημονεύονται ὁ ἐκ Κρήτης Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Γαζῆς, ἀμφοτέροι ἀριστοτελικοὶ, σπουδάσαντες καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ τοῦ Βιττορίνου σχολῆ, ὕστερον δὲ ἀναδειχθέντες διδάσκαλοι, μεταφρασταὶ καὶ συγγραφεῖς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐμετανάστευον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Δύσιν, ἤρξαντο καὶ οἱ Ἴταλοὶ μεταβαίνοντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς εὑρεσιν ἑλληνικῶν θησαυρῶν. Ὅ,τι ἐπραξαν ὑπὲρ τῆς Λατινικῆς γραμματολογίας ὁ Πετράρχης, ὁ Πόγγιος καὶ ὁ Ἐνώχ ἐκ τοῦ Ἀσκλου, ἀναζητήσαντες ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῆς Δύσεως χειρόγραφα τῶν Λατίνων συγγραφέων, αὐτὸ τοῦτο ἐφιλοτιμήθησαν ἵνα κατορθώσωσι, καὶ πραγματικῶς κατώρθωσαν, ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς γραμματολογίας ὁ Γουαρῖνος, ὁ Αὐρίσπας καὶ ὁ Φίλελφος, ἀγοράσαντες ὀλοκλήρους γόμους χιλιάδων καὶ μυριάδων ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἅτινα ἀπέστειλλον εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας. Τοιοῦτοι περιηγηταὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου τῆς Ἰταλίας ἀν' ἀποβιβασθῶσι κομίζοντες τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων σοφίας, ἀξιῶνται παρὰ τῶν ἀρχῶν τε καὶ τοῦ πλήθους πομπῶν καὶ θριάμβων, καὶ ἀποβαίνουσιν ἀντικείμενα καθολικοῦ σεβασμοῦ αὐτοὶ τε καὶ οἱ θησαυροὶ αὐτῶν.

Ἐπὶ τῇ εὑρέσει καὶ προσκτήσει ἑλληνικῶν κωδίκων διέπρεψε κατ' ἐξοχὴν ὁ τῶν Μεδίκων Κόσιμος, ὅστις, εὐρύτατον μετερχόμενος ἐν ὅλῃ τῇ Μεσογείῳ καὶ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀσίᾳ ἐμπόριον, παρήγγειλλεν ἀείποτε τοῖς πράκτορσιν αὐτοῦ ἵνα ἀγοράζωσιν ἀνθ' οἰουδήποτε τιμῆματος Ἑλληνας συγγραφεῖς. Πολλὰ πλοῖα λοιπὸν, ἅτινα μετεκόμιζον ἀρώματα ἐξ Ἰνδιῶν εἰς τὴν Δύσιν, ἔφερον καὶ τι ἄγνωστον χειρόγραφον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοιοῦτω τρόπῳ προέκυψαν αἱ τῶν Μεδίκων βιβλιοθήκαι, τῶν ὁποίων μία, συστηθεῖσα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἠγεώχθη εἰς τὸ δημόσιον τῷ 1444 καὶ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐν Εὐρώπῃ δημοσία βιβλιοθήκη, οὕσα κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος κληροδότημα τοῦ λογίου ἀρχαιοδύφου Νικολάου Νικόλη. Ὁ ρυθμιστὴς αὐτῆς καὶ πρῶτος τῶν νεωτέρων βιβλιοθηκαρίων ἦτο ὁ Θωμᾶς Παρεντονκίλλης, ὁ μετὰ ταῦτα Πάπας Νικόλαος Ε'.

Τὸ ἔργον τοῦ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶ ἐμέλλε νὰ τελειωθῇ ἐν

τῇ ἀξιομνημονεύτῳ συνόδῳ, τῇ ἀρξαμένη μὲν τῷ 1438 ἐν Φεβρᾶρᾳ, ληξάσῃ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐν Φλωρεντία.

Ἐθνικὴ πλάνη παρώτρυνε τοὺς περὶ τὸν Πετράρχην εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ· ἐπίστευσαν δηλονότι ἐκεῖνοι, ὅτι, ἀναγεννωμένης τῆς γλώσσης ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀγνότητι καὶ ἀκριβείᾳ, θὰ συνεζωपुरοῦτο καὶ τὸ ἀρχαῖον τῶν Ῥωμαίων πνεῦμα, καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτῶν. Ὅμοια τις ἀπάτη, ἀλλὰ θρησκευτικῆ, συνετέλεσεν ὅπως σωθῇ ἐν τῇ Δύσει ὁ Ἑλληνισμός. Οἱ μοναχοὶ, οἱ ἐρίζοντες ἐν Φεβρᾶρᾳ καὶ ἐν Φλωρεντία ἐὰν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἢ μὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἅμα συνυπογράψαντες τὸ Ἐνωτικόν, ἐπίστευσαν, ὅτι αἱ δύο Ἐκκλησίαι ἦσαν ἤδη πραγματικῶς ἠνωμένοι, ἀλλ' ἠπατήθησαν. Αἱ μὲν ἐκκλησίαι ἐμειναν κεχωρισμέναι ὡς καὶ πρότερον· κατωρθώθη ὅμως ἄλλη τις ἔνωσις, ὑπ' οὐδενὸς ἐπιδιωχθεῖσα, τουτέστιν ἡ ἐκ δευτέρου ἔνωσις τῶν δύο πεπολιτισμένων κόσμων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ πομπὴ καὶ ἡ ἀκολοθία τοῦ Ἑλληνοῦ αυτοκράτορος ἐν Φεβρᾶρᾳ, οὐδεμίαν ἀγαθὴν ἐμποιήσασα ἐντύπωσιν, ἀπέβη τούναντίον γελοία καὶ ὀπωσοῦν σκανδαλώδης εἰς τοὺς Ἴταλοὺς. Ὁ ταύτην περιγράψας *Lapis Castellianculus* διηγεῖται μὲν πολλὰ καὶ ἀστεῖα περὶ τῶν ἐξ Ἀνατολῆς ὀρμηθέντων τούτων καὶ βαθυπωγῶνων ἀγίων, θαυμάζει ὅμως αὐτοὺς ἐπὶ τῇ τερασίᾳ πολυμαθείᾳ των καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἀκρωμένος αὐτῶν ἀγορευόντων, ἐνόμιζεν, ὅτι παρῆν ἐν τῷ Λυκείῳ ἢ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ. Ἐκ τῶν πολλῶν Ἑλλήνων, τῶν κατ' ἀνωτέραν ἐντολὴν ἢ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἐνταῦθα παρευρεθέντων, ἐξεβίασαν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπόληψιν πάντων δύο ἄνδρες κατ' ἐξοχὴν διὰ τε τὴν ὑπεράνθρωπον εὐφράδειάν των καὶ διὰ τὴν γοητείαν τῆς ὑπὸ τοῦ Πετράρχου προφητικῶς ὑπαινιχθείσης, ἄλλως δὲ τέως ἐν Ἰταλίᾳ πάντῃ ἀγνώστου, διδασκαλίας των. Ἦσαν δ' οὗτοι, οἱ δύο Πλατωνικοὶ φιλόσοφοι: Γεώργιος Γεμιστός, ὁ ἐπονομαζόμενος Πλήθων, καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Βησσαρίων, ὁ βραδύτερον καρδινάλιος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας.

Ἀμφοτέροι ἐπεχείρησαν ἵνα μεταδώσωσι τοὺς Ἑλληνας τοῖς Λατίνοις καὶ τοὺς Λατίνους τοῖς Ἑλλησι· κατώρθωσε δὲ τὸ μὲν ὁ Βησσαρίων, τὸ δὲ ὁ Γεμιστός. Ὁ Γιβέρτης διηγεῖται, ὅτι ὁ σεβάσμιος καὶ πολὺς γέρων Γεμιστός, ὁσάκις ἐλάλει περὶ τῆς

ἀρχαιότητος καθόλου καὶ περὶ τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ Πλάτωνος ἰδιαίτερος, ἐρίνετο νέος καὶ ἠγόρευεν ἔνθους ὡσπερ μάντις. Κατὰ μὲν τὸ θρήσκευμα ὁ Γεμιστὸς ἦτο ἐθνικός, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην αἰρετικός, διότι δὲν ἀπεδέχετο οὔτε τὸν Χριστιανισμόν, οὔτε τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν. Μετὰ τῶν πιστῶν φίλων του διαλεγόμενος δὲν ἐδίσταζε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι εἶχε προαίσθημά τι περὶ θρησκευτικῆς τινος μεταβολῆς, ἣτις θὰ συνεπήγετο τοιαύτην τινὰ περὶ κόσμου φιλοσοφικὴν θεωρίαν, ἣν ἀπεδέχετο καὶ ἡ πολυθεΐα τῶν Πλατωνικῶν. Τὸ σύγγραμμά του περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους διηγείρεν ἀγῶνα σφοδρότατον, ὅστις παρ' ὀλίγον ἐκλόνει τὰ θεμέλια τῆς νεαρᾶς πολιτείας τῶν ἐπιστημῶν. Ἐνθεν μὲν ἴσταντο ὁ Γεννάδιος, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ὁ Θεόδωρος Γαζής, ἐνθεν δὲ ὁ Γεμιστὸς καὶ ὁ Βησσαρίων. Δίκαιον ἀπεδόθη εἰς ἓνα μόνον, τὸν Βησσαρίωνα, ὅστις ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐριδος ἔγραψε πρὸς τὸν ὀργιλώτατον τῶν Ἀριστοτελικῶν, Μιχαὴλ Ἀποστόλιον: «πόσον σμικροὶ εἴμεθα ἡμεῖς ἐνώπιον ἑνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν δύο τούτων! Ὁ κόσμος χαίρει κατέχων δύο τοιαῦτα πνεύματα, σπουδάζει περὶ τὰ συγγράμματά των καὶ θὰ ἀποστῇ βαθμηδὸν πάσης φιλονεικίας.»

Οἱ πεπαιδευμένοι παρεσύρθησαν ἐν τέλει εἰς βαναύσους ὕβρεις καὶ προσωπικὰς προσβολὰς. Ἄλλ' ὅπως ἴσως ἔστιν ὑπερίσχυσε ἡ νέα πλατωνικὴ φιλοσοφία ἅμα γενομένη γνωστὴ τοῖς ἰδιώταις, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶ ἐκ Μεδίκων Κοσίμου, ὃν λίαν κατέθελεξεν ὁ τε χαρακτήρ καὶ τὸ ἦθος τοῦ Γεμιστοῦ καὶ ἡ ποιήσις τῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας. Ὁ Γεμιστὸς κατέστη ἀχώριστος φίλος καὶ ὁμοτράπεζος τοῦ Κοσίμου, μεθ' οὗ συνδιελέγετο πολλάκις μέχρι βαθείας νυκτὸς, καὶ εἰς ὃν ὑπηγόρευσε τὴν ἰδέαν περὶ συστάσεως Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας. Ἐπὶ τῶ σκοπῷ τούτῳ ἐξελέξατο ὁ Κοσίμος τὸν εὐφύεστατον τοῦ ἀρχιατροῦ του υἱὸν Μαρσίλιον Φίκιον, ὃν ἐδίδαξε πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ εἰς ὃν ἐνεπιστεύθη ὕστερον τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθιδρύματος. Τὸν ἐσωτερικὸν τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ὄργανισμὸν ἀγνοοῦμεν σχεδὸν παντελῶς· γινώσκομεν ὅμως ἐξ ἀσφαλῶν πηγῶν τὴν αὐτόθι ἀποδιδδομένην ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ ἀλλόκοτον τῷ Πλάτωνι λατρείαν. Ἐν τῷ μελετητηρίῳ του ὁ Φίκιος εἶχεν ἀνημμένην ἄσβεστον λυχνίαν ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Πλάτω-

νος· τὰ δὲ μέλη τῆς Ἀκαδημίας ταύτης ὥρισαν μίαν τοῦ νοεμβρίου ἡμέραν, ὡσανεὶ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως ἅμα καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Πλάτωνος, ἣν καὶ ἐώρταζον διὰ θρησκευτικῆς ἀκολουθίας, δι' ὕμνων καὶ ᾠσμάτων καὶ κηρύγματος, ὡς ἄλλην ἑορτὴν χριστιανικὴν· προέβησαν δὲ μάλιστα τοσοῦτον ἐν τῷ ἐξάλλῳ αὐτῶν ἐνθουσιασμῷ, ὥστε ἰκέτευσαν τὸν Πάπαν ἵνα κατατάξῃ καὶ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἁγίων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ εὐφραδεστάτῃ εἰσαγωγῇ τῆς τοῦ Πλάτωνος μεταφράσεώς του ἀποτείνεται ὁ Φίκιος πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ λογίους, προσκαλῶν νέους, ἄνδρας, γέροντας, ῥήτορας, φιλοσόφους καὶ πολιτικούς, καὶ ὑπισχνούμενος αὐτοῖς ἀνεξάντλητον πηγὴν διανοητικῆς τροφῆς ἐν ταῖς αἰθούσαις τῆς Ἀκαδημίας. «Σπεύσατε (λέγει,) καὶ προσέλθετε πάντες οἱ ἐμφορούμενοι ὑπὸ τοῦ ζήλου τῆς μακαριστοτάτης σοφίας, καὶ μὴ ἀντιστήτε τῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον καταπιεσθείσῃ, ὑπὸ δὲ τῆς θείας Προνοίας εἰς νέον βίον ἀνακληθείσῃ διδασκαλίᾳ. Χεῖρ Κυρίου ἀνύψωσεν αὐτήν· δὲν θὰ ἀποθάνῃ, ἀλλὰ θὰ ζῇ καὶ θὰ διηγῆται τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου. *“dextera domini jam exaltavit eam, non morietur sed vivet et narravit opera domini.”*»

Τὴν 29 μαΐου 1453 ἔπεσε τελευταῖον ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ πολυχρόνιον ἀγῶνα εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Πολλὰ ὠραῖα καὶ φιλόδηρα πνεύματα ἐν τῇ Δύσει, προεξάρχοντος τοῦ Αἰνείου Σιλβίου, ὤκτειραν τὴν τελείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καταστροφὴν, ὃ δὲ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ἀνέκραξε δακρύων: «ἀπώλετο ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ εὐγένεια, καὶ λόγοι, καὶ πλοῦτος, καὶ πᾶν ἀγαθόν.»

Ἄλλ' ἡ τοῦ πολιτισμοῦ ἱστορία οὐδένα γινώσκει θάνατον, ἐξ οὗ δὲν ἐβλάστησε μετ' ὀλίγον νέα ζωὴ. Τὸν Ἑλληνισμόν ἐσωσεν ἤδη ἐν τῇ Δύσει ἡ πρὸ πολλοῦ ἐνταῦθα συστάσα Ἑλληνικὴ ἀποικία, ἣτις ἀνέπτυσσε τὰς ἀγκάλας τῆς ὅπως περιπτυχθῆ καὶ τοὺς τελευταίους φυγάδας ἐκ τῆς βασιλίδος τῶν μητροπόλεων.

Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἠδρόκησεν ἡ θεία Πρόνοια νὰ γίνῃ ἐν Γερμανίᾳ σημαντικὴ τις εὔρεσις, ἣτις, εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔδωκεν ἀρχὴν, κατὰ τὸν Μαρσίλιον Φίκιον, εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν ἐπιστημῶν. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τυπογραφία, ἣτις, διαδιδούσα ἐν βραχεῖ χρόνῳ εἰς μυριάδας ἀντιτύπων τοὺς συλλεχθέντας ἤδη πολυτιμοτάτους θησαυροὺς τῆς κλασικῆς

ἀρχαιότητος καὶ τῶν δύο μάλιστα πεπολιτισμένων αὐτῆς ἐθνῶν, ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ παντὸς ἐκ τῆς φθορᾶς καὶ ἐποίησε προσιτοὺς καὶ τοῖς ἤττον ἀπόροις.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν δευτέραν καὶ πολὺ σπουδαιότεραν πεντηκονταετηρίδα τοῦ πεντεκαίδεκάτου αἰῶνος, τουτέστιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν γραμματικῶν, τῶν σχολίων, τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων (editiones principes.) Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι ἀσχολοῦνται οὐχὶ πλέον εἰς συλλογὴν χειρογράφων, ἀλλ' εἰς ἀντιγραφὴν καὶ ἐκτύπωσιν, εἰς μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἀπὸ τοῦ σκότους σωθέντων Ἑλλήνων συγγραφέων. Ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντῖνος Λάσκαρις, ὁ ἀπαθανάτισας τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα διὰ μυρίων ἐμβριθεστάτων γραμματικῶν ἐρευνῶν, ἀνέγνω κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πλείονα χειρόγραφα παρά σύμπαντας τοὺς ἄλλους ἐν τῇ Δύσει λογίους. Ὁ ἀπλοῦς κατάλογος τῶν ἐν Μαδρίτῃ σωζομένων χειρογράφων του, τὰ ὅποια ὅλα ὁμολογοῦνται διαβρῆδη ὡς κτῆμα καὶ πόνος αὐτοῦ, ἀρκεῖ ἵνα τὸν ἀναδείξῃ ἀληθῆ ἥρωα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματολογία. Ἰδίᾳ χειρὶ ἔγραψεν ἐξήκοντα ὀλοκλήρους κώδικας, συμπεριλαμβάνοντας τοσοῦτον ποικίλην, ἠκριβολογημένην καὶ πολλαπλὴν πληθὺν συγγραμμάτων, ὥστε ἕκαστος θαυμάζει πῶς ἠδυνήθη εἰς μόνος ἀνὴρ νὰ κατορθώσῃ τοιαῦτα. Ὡς συνδιορθωταὶ καὶ συνεκδόται τῶν πονημάτων αὐτοῦ μνημονεύονται δύο ἐν τοῖς τυπογραφείοις διημερεύοντες ἄνδρες, Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης, καὶ ὁ ἐκ βασιλέων ἔλκων τὸ γένος νεώτερος Λάσκαρις, ὀνόματι Ἰωάννης. Μετὰ τούτους διέπρεψαν τρεῖς Ἰταλοὶ, ὡς εἰσαγαγότες πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας καὶ, οὕτως εἰπεῖν, πολιτογραφήσαντες τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν: ὁ Πάπας Νικόλαος Ε', ὁ Ἄγγελος Πολιτιανὸς καὶ ὁ Ἄλδος Μανούτιος.

Ὁ Πάπας Νικόλαος Ε' ἀνεδείχθη ἄξιος τῶν Μεδίκων ἀνθάμιλλος περὶ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐξαγόρασιν Ἑλληνικῶν χειρογράφων πρό τε τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς. Ὁ Φίλελφος ἐξαίρει μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων τὰς μυριάδας τῶν ἀνεκτιμῆτων θησαυρῶν, οὓς ἐκόμιζον εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ πάσας τὰς γωνίας τῆς Ἑλλάδος περιηγούμενοι πράκτορες τοῦ Νικολάου. Εἰς τὴν ἀκάματον δραστηριότητα τοῦ μουσοτρασοῦς τούτου Ἱεράρχου ὀφείλει τὴν ἑαυτῆς

δόξαν ἢ τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκη, ἢ ἐπὶ τῆς ἱεραρχείας αὐτοῦ περιλαμβάνουσα πεντακισχιλίους τόμους. Πένης ἔτι ὦν καὶ ἀφανῆς κληρικὸς ὁ Νικόλαος ἐξωκονόμενι ὀλίγους καθ' ἑκάστην ὀβολοὺς εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον Πάπας γενόμενος ἐδαπάνησε βασιλικώτατα. Ἐνῶ πάντας σχεδὸν τοὺς λογίους τῶν Ἰταλῶν εἶχε καταλάβει τότε ἡ μανία νὰ μιμῶνται πάνυ ἀνεπιστημόνως καὶ ἀδεξίως τὸν Οὐίργιλιον καὶ τὸν Κικέρωνα, προέθετο ὁ Νικόλαος νὰ ποιήσῃ τοῖς πᾶσι γνωστὴν τὴν τέως περισωθεῖσαν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν διὰ Λατινικῶν μεταφράσεων, αἵτινες, διὰ τὴν ἔλλειψιν γραμματικῶν καὶ λεξικῶν, ἦσαν τὰ καταλληλότερα βοηθήματα πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς. Συνδιαλλάξας λοιπὸν τοὺς ἀλλήλοις ἀείποτε διαφερομένους Πόγγιον, Φίλελφον, Βάλλαν, παραλαβὼν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐλήν του καὶ παρασχὼν αὐτοῖς (καίτοι ἀναξίους ἕνεκα τοῦ σκανδαλώδους βίου των,) ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσωσι πᾶσαν ἄλλην προσφιλεῖ αὐτοῖς ἐργασίαν, καὶ νὰ μεβερμηνεύσωσιν εἰς γλαφυρὸν λατινικὸν ὕφος Ἕλληνας συγγραφεῖς ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον καὶ ἀπὸ παραγράφου εἰς παράγραφον. Διὰ μόνον τὸν Θουκυδίδην προσήνεγκεν ἀμοιβὴν 500 δουκάτων. Ὁ Φίλελφος ἔγραψεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ Νικολάου Ε' οὐδεὶς Ἰταλὸς ἠδύνατο νὰ παραπονηθῆ ὡς μὴ γεννηθεὶς ἐν Ἑλλάδι, διότι ἐν τῇ μητρικῇ αὐτοῦ γλώσσῃ ἀνεγίνωσκεν εὐκόλως πᾶν ἀριστούργημα τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας. Τοῦ κόλακος Φιλέλφου οἱ λόγοι φαίνονται ὅπως οὐν ὑπερβολικοί· ὁ Νικόλαος ἀνέγνω Λατινιστὶ μεταφρασθέντας τοὺς λογογράφους σχεδὸν ἅπαντας, Πλάτωνα, Ξενοφῶντα, Θουκυδίδην, Ἀριστοτέλην, Στράβωνα, κτλ. οὐχὶ ὅμως καὶ τοὺς ποιητὰς, οὐχὶ τὸν Ὅμηρον. Πολλάκις ἐπεθύμησε νὰ μελετήσῃ τὸν Ὅμηρον εἰς ἔρρυθμον Λατινικὴν μετάφρασιν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον τοῦ πρωτοτύπου· ἡ ἐπιθυμία του αὕτη κατέστη χρόνου προϊόντος μονομανία. Καίτοι δὲ πολλὰς πολλάκις ὑποσχόμενος δαψιλεστάτας ἀμοιβὰς εἰς τὸν κατορθώσοντα τοῦτο, ἐτελεύτησε καὶ ὁ Νικόλαος ὡς ὁ Πετράρχης, χωρὶς νὰ ἀναγνώσῃ ποτὲ κατ' εὐχὴν τὸν ὕπατον τῶν ποιητῶν.

Πρῶτος τῶν διδαξάντων τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν δημοσίᾳ Ἰταλῶν φημίζεται ὁ Ἄγγελος Πολιτιανὸς, ὁ καυχώμενος, ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας ὑπερῆκόντισε κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, μακαρίζων δὲ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Φλωρεντίαν ὡς ἀνα-

δειχθείσαν δευτέραν ἐστίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκλείψαντος Ἑλληνισμοῦ. Οἱ φλωρεντινοὶ εὐπατρίδαι ἔγραφον καὶ ἐλάλουν τὴν ἀττικὴν διάλεκτον τοσοῦτον καθαρῶς καὶ γλαφυρῶς, ὥστε θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς οὐδὲ περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, ἀλλὰ πραγματικῶς μετεκομίσθησαν εἰς Φλωρεντίαν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἀληθῶς μέγας, ἰδιοῤῥυθμος καὶ ἀνώτερος τῶν συγχρόνων του. Ὡς ἀληθῆ ποιητὴν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆς ἀνεγνώρισαν οἱ μεταγενέστεροι μόνον αὐτὸν, οὐτινος τὸ νεανικὸν ποίημα *Giostra* προσεστήσαντο ἑαυτοῖς πρότυπον ὃ τε Ἀριστοτος καὶ ὁ Τάσος. Ὡς κριτικὸς ἀνυψοῦται ὁ Πολιτιανὸς ἐπὶ πολὺ ὑπεράνω τῶν πιθήκου δίκην τοὺς ἀρχαίους πάνυ ἀδεξιῶς ἀπομιμουμένων καὶ τῶν μυστικῶν, Μαρσιλίου, Φικίνου καὶ Πίκου Μιράνδολα. Τὸν Ὅμηρον εἰς πάντας ἀείποτε συνιστῶν καὶ τοῦτον διὰ παντὸς ἀνά στόμα φέρων, κατέδειξε τὴν ματαιοπονίαν τῶν τυφλῶν τοῦ Κικέρωνος ὀπαδῶν, καὶ κατέβαλε τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας κριτικῆς, τῆς ποιήσεως, τῆς ῥητορικῆς καὶ τῶν ἄλλων καλῶν τεχνῶν. Ἀποθανόντος τούτου τῷ 1494 ἔληξεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἡ χρυσοῦς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐποχὴ, διότι ἀπὸ τοῦδε αἱ τῆς ὠραίας χερσονήσου πεδιάδες ἀπέβησαν θέατρον τῶν αἱματηροτάτων πολέμων τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας, δι' ὧν κατέρρευσαν οἱ καρποὶ τῶν προτέρων διανοητικῶν ἀγῶνων.

Οἱ μετὰ ταῦτα χρόνοι δὲν ἦσαν τὸ παράπαν εὐνοϊκοὶ πρὸς τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἐπίδοσιν τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης. Οὐχ ἦττον ὅμως συνέστη τῷ 1494 ἐν Βενετίᾳ τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Ἄλδου Μανουτίου, τὸ ὁποῖον, μεθ' ὅλας τῶν διηνεκῶν πολέμων τὰς δονήσεις καὶ καταστροφάς, ὀλόκληρον ἑκατονταετηρίδα ἐπήρκεσεν εἰς τὰς προθέσεις καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτοῦ. Τὸ πρόγραμμα τοῦ τυπογραφείου τούτου σώζεται ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ὑπὸ τοῦ Μανουτίου τῷ 1495 ἐκδοθέντων συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐνθα πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται: «Εὐλόγως ἐξαίρει μετ' ἐπαίνου ὁ Κικέρων τὸ συμβάν, ὅτι ὁ Κάτων, γέρων ἤδη ὢν, ἐξέμαθε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἄλλ' ἡ καθ' ἡμᾶς ἐποχὴ ἀγαθῆ τύχῃ σεμνύνεται ἐπὶ πολλοῖς Κάτωσι, δυναμένοις ν' ἀμιλλῶνται πρὸς τοὺς νέους περὶ τὴν λατρείαν τῶν Ἑλληνίδων μουσῶν. Ὅσον διάπυρος ὅμως εἶναι ὁ ζῆλός των, τοσοῦτον μεγάλη καὶ ἡ τῶν βιβλίων ἔλλει

ψις. Εἰς τὴν πολλαπλασίασιν τῶν ἐκδόσεων λοιπὸν προτίθεται νὰ συντελέσω ἐγὼ κατὰ τὸ δυνατόν, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βοηθοῦντός μοι. Βεβαίως οἱ καιροὶ προσμειδῶσιν εἰς τὸν ὀρυμαγδὸν τοῦ πολέμου μᾶλλον, ἢ εἰς τὰς μούσας· πρέπει ὅμως νὰ βοηθήσω τοὺς ἀγαπῶντας τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, οὐδενὸς κόπου, οὐδεμιᾶς δαπάνης, οὐδενὸς χρόνου φειδόμενος.» Εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἔμεινεν ὁ Ἄλδος Μανουτίος πιστὸς ὄλην εἰκοσαετίαν, ἕως τῆς ἀπὸ τῶν ὑπερβολικῶν πόνων τελευτῆς αὐτοῦ. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλίγιστοι συγγραφεῖς Ἑλληνες ἦσαν γνωστοὶ ἐν Ἰταλίᾳ· ὁ Μανουτίος ἐπεχείρησεν ἔργον τεράστιον, προθέμενος νὰ ἐκτυπώσῃ ἐπιδιωρωμένην ὄλην τὴν περιωθεῖσαν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν. Κατὰ τὴν πολυμάθειαν, τὴν καρτερίαν, τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν τεχνικὴν ἰκανότητα ὑπερέβη ὁ Μανουτίος καὶ τὸν Ἀνδρέαν Ἀσουλανόν, καὶ τὸν Παῦλον, καὶ τὸν Ἄλδον Μανουτίον τὸν νεώτερον, καὶ ἅπαντας ἐν γένει τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοῦ. Τῷ 1494 ἐξῆλθον ἐκ τῶν πιεστηρίων τοῦ πρώτου τὰ Ἐρωτήματα τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρειος, τὰ ὁποῖα τῷ 1476 εἶχον ἐκτυπωθῆ ἐν Μεδιολάνοις ὡς τὸ πρῶτιστον τῶν ἑλληνικοῖς γράμμασι δημοσιευθέντων βιβλίων. Ἀπὸ τοῦ 1494 μέχρι τῶν 1515 ἐξῆλθον ἐκ τῶν Ἀλδινίων πιεστηρίων ἐν συνόλῳ 120—130 συγγράμματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται μὲν εὐάριθμα, παραβαλλόμενα πρὸς τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν ἐν Βενετίᾳ τετυπωμένων, ὅστις τῷ 1500 συνεποσοῦτο εἰς 3,000· τὸ ἔργον ὅμως παρίσταται μέγιστον, ὅπότεν ἀναλογισθῶμεν τὰς δυσχερείας, πρὸς ἃς ἐδέησεν ὁ Ἄλδος διηνεκῶς νὰ παλαίῃ. Ἦσαν δὲ αὗται οἱ ἀναστέλλοντες τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμιξίαν πόλεμοι, οἱ δις ἀναγκάσαντες αὐτὸν νὰ κλείσῃ τὸ ἐργαστήριόν του καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκ Βενετίας, ἀβέβαιος ἐὰν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπιστρέψῃ· αἱ ἐπανειλημμένα συνωμοσίαι τῶν μηχανικῶν καὶ τῶν στοιχειοθετῶν, οἵτινες ἀείποτε δυσηρεστοῦντο ὡς πολὺ ἐργαζόμενοι καὶ νύκτας ὅλας ἀγρυπνοῦντες· τελευταῖον δὲ, ἡ ἀναιδῆς τυποκλοπία, ἡ ματαιώσασα τοὺς ἀρίστους τῶν ἀγῶνων αὐτοῦ καρπούς. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ, ὅτι πολὺς ἐχρειάζετο χρόνος πρὸς εὕρεσιν τεχνηέντων στοιχείων, καὶ τύπων, καὶ χάρτου, χάριν τῶν λεγομένων πρώτων ἐκδόσεων.

Ὁ Ἄλδος Μανουτίος εἶναι ὁ εὐγενέστατος καὶ ἀξιολογώτατος τῆς ἐποχῆς χαρακτήρ. Μετὰ συγκινήσεως ἀναγινώσκωμεν

ἦν ὀχαλκέντερος οὗτος ἐκ τῶν λογίων τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐπέγραψεν ἐπὶ τὸ μελετητήριόν του ἐπιγραφὴν, ὅπως ἀποδιώκῃ τοὺς ἐνοχλοῦντα· αὐτὸν δὲ ἀσκόπων ἐπισκέψεων: « Οἷος δὴ ποτε καὶ ἂν ἦσαι, ὁ, τιδή ποτε καὶ ἂν αἰτῆς, τάχυνον ἵνα τὸ εἴπῃς καὶ ἀναχώρησον, ἐκτὸς ἐὰν ἦσαι ἕτερός τις Ἡρακλῆς, ἐρχόμενος ὅπως ἄρῃς τὸ βάρος ἀπὸ τῶν ὤμων τοῦ κεκμηκότος Ἄτλαντος. » Μίαν μόνην γινώσκει διασκέδασι, τὸ μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοῦ βοηθῶν καὶ συνεκδοτῶν συμπόσιον, οὗ τινος αἱ δαπάναι ἐγίνοντο ἀπὸ τῶν κατ' ἔτος συλλεγομένων προστίμων τῶν διαφόρων τῆς νέας αὐτοῦ Ἀκαδημίας μελῶν. Ἐκτιμῶν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας, δὲν παρεσύρθη ὡς οἱ σύγχρονοὶ του εἰς τὴν παράλογον αὐτῶν λατρείαν, ἀλλὰ διετέλεσεν εὐσέβαστος χριστιανός· ὦν δὲ καὶ πάνυ ἠθικὸς καὶ ἀφιλοκερδῆς, διεκρίνετο πολὺ ἀπὸ τῶν ἄλλοι ὁμοτεχνῶν του.

Ἀπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς τυπογραφίας καὶ ὕστερον οἱ Ἑλληνας καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς ἐξεδίδοντο γράμμασι κεφαλαίοις εἰς φύλλον διπλοῦν, ἔπρεπε δὲ νὰ ἔχη τις ἰδιαίτερον ἐπίτηδες ἀναλογεῖον, ἐφ' οὗ νὰ τοὺς ἀναγινώσκῃ. Πρῶτος ὁ Ἄλδος Μανουῆτιος εὐηργέτησεν ἀληθῶς τὴν ἀνθρωπότητα τῷ 1501, ἀρξάμενος νὰ ἐκδίδῃ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς γράμμασι μικροῖς καὶ εἰς σχῆμα ὄγδοον· ἐκτοτε ἐπῶλει κατ' ἔτος μυριάδας πολλὰς τόμων εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὅσακις οἱ προπάτορες ἡμῶν ἔβλεπον, ὅτι ἐβράδυνεν ἡ ἀφίξις τῆς φορταγωγῆς ἀμάξης, δι' ἧς περιεμένοντο αἱ ἀλδίνια ἐκδόσεις, ἔκλαιον καὶ ὤκτειρον τὴν στασιμότητα τῆς ἐπισήμης καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν γραμμάτων· ὅποτε δὲ τελευταῖον ἐφθανον αἱ βίβλοι εἰς τὰ σύνορα τῆς χώρας, ἔτρεχον ἅπαντες οἱ λόγιοι σωρηδὸν, πολλοὶ δὲ καθηγηταὶ ἐξυλοκοπήθησαν καθ' ὁδὸν ὑπὸ ἄλλων συναδέλφων των, θελήσαντες νὰ ἀγοράσωσι πρῶτοι τὸν Ὅμηρον, Πλάτωνα καὶ Θουκυδίδην. Μετὰ βασκάνου ὄμματος παρετήρουν οἱ Ἰταλοὶ τυπογράφοι καὶ λόγιοι τὴν περὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς μελέτην τῶν ἐν Γερμανίᾳ οἰκούντων βαρβάρων, αἱ ἐσπούδασαν ὅπως πείσωσι τὸν Ἄλδον νὰ ὑπερτιμήσῃ τὰς βίβλους, καὶ καταστήσῃ οὕτω δυσκολωτέραν τὴν εἰς Γερμανίαν ἀποστολὴν των. Φιλάνθρωπον ὅμως ὁ φιλάνθρωπος Ἄλδος ἀπάντησιν ἔδωκεν αὐτοῖς, γράψας ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσης γραμματικῆς τοῦ Λασκάρους: « Ὁ βίος μου ἀνήκει εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα· μάρτυς μου ὁ Κύριος, ὅτι οὐδὲν ἄλλο

οὐδέποτε διακαέστερον ἐπόθησα, ἢ νὰ ἀποβῶ ὠφέλιμος πᾶσιν ἀνθρώποις. » (α)

Κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἡ τῶν γραμμάτων ἀναγέννησις ἤρξατο ὡς ἔργον τι ἐθνικόν. Διὰ τοῦ Ἄλδου Μανουῆτιου πρῶτου ἀπέβαλον τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρά των, εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν μεταφυτευθέντα καὶ δεξιῶς φυτοκομηθέντα κατέστησαν κοσμοπολιτικὰ καὶ ὄντως φιλανθρωπικὰ παιδεύματα.

ONCKEN.

(Μετάφρασις Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ.)

(α) Omnem vitam decrevimus ad hominum utilitatem consumere. Deus est mihi testis nihil me magis desiderare quam prodesse hominibus, quod et ante actu vita nostra ostendit ubicumque viximus et ostensuram speramus (quando id volumus) indies magis quamdiu vivimus in hac lacrimarum valle et plena miseriae.

Ο ΚΕΡΑΥΝΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.

Ἐάν ἐρμηνεύσωμεν φιλολογικῶς τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα περὶ Ἀναξαγόρου, θέλομεν ἐξ ἀνάγκης παραδεχθῆ, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐφρόνει λίαν παραδόξως περὶ κεραυνοῦ. Ἀναφέρομεν μεθ' ὑπερηφανείας τὸν κατώτατον μαθητὴν τῶν ἡμετέρων σχολείων, ὅστις πλείω γνωρίζει, ἐπειδὴ καὶ ἤξεύρει τὴν ταυτότητα τῆς κεραυνώδους ὕλης καὶ τοῦ βολταϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Μήπως, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς μηχανῆς τοῦ ὑαλίνου τροχοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν μικρογραφίαν, οὕτως εἰπεῖν, κεραυνοῦ; Μήπως δὲν παράγομεν σπινθῆρας μετὰ μεγίστης εὐκολίας ἀπὸ τὸ πηλὸν τοῦ Ῥουμκόρφ; Μήπως δὲν ἐγένετο ἕκαστος ἡμῶν ἄλλος μικρὸς Ζεὺς;

Ἐν τούτοις ἐάν σκεπτώμεθα περὶ τῆς μεγάλης ἐνότητος τῆς οὐσίας τῆς μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ μὴ ἐγὼ, μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μικροῦ ἀπείρου τοῦ ἐν ἡμῖν, ἐπεικέστεροι θέλομεν εἶσθαι τῶν πρὸ ἡμῶν. Δὲν θὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ἀνακαλύψαντες τὰς ἠθικὰς ἀληθείας δι' ὑψηλοτάτου τινὸς εἶδους θεωρίας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκύψωσι καὶ εἰς τὴν ὑλικὴν τάξιν. Θὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὑπάρχει συνειδήσις ἐπιστημονικὴ, καθὼς ὑπάρχει ἄλλη φιλοσοφικὴ, καὶ εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τοὺς πρώτους διδασκάλους τῆς ἀνθρωπότητος. Τίς λοιπὸν ὁ τολμήσων νὰ ἀξιῶσῃ, ὅτι εἴμεθα ξένοι τῆς ἀγίας ἱστορικῆς μεθόδου, ἐάν κατανοῶμεν τὰς συγγραφὰς οὐ μόνον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Οὐίργιλίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Σενέκα, τοῦ Λουκρητίου, τοῦ Πλουτάρχου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλινίου, ἄλλως ἢ οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ μεσαίωνος; Δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἂν ὑποχρεωθῶμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ὧν τὸ πνεῦμα εἰσέδυσεν εἰς τὰ βάθη τοῦ μικροκόσμου, ἐβυ-

θίσθησαν εἰς τὰ πυκνότερα σκότη ὡς πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ εὐρυχώρου σύμπαντος, ἐνῶ εἰς ἕκαστον βῆμα ἀποδεικνύομεν, ὡς περ ἀπαύγασμα, τοὺς φωτίζοντας ἡμᾶς νόμους; Μήπως αἱ δύο ἐπόψεις τῆς ἀπείρου καὶ ἀναγκαίας πραγματικότητος δὲν συνεπάγονται ἐπίσης τὸ ἀπεικόνισμα τῶν αὐτῶν παγκοσμίων νόμων; Μὴ δυνάμεθα νὰ διεισδύσωμεν εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀνθρώπου, δίχως νὰ κατανοήσωμεν τὸ ὅπερ παριστᾷ πρόσωπον ἐν τῇ φύσει; Μὴ δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν πράγματι τὴν φύσιν, ἂν μὴ κατέχωμεν τὴν γνῶσιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἂν μὴ καταλαμβάνωμεν τοὺς νόμους τῆς διανοίας;

Ὁ Πλούταρχος διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας παρεδέχετο ὅτι ὁ κεραυνὸς παράγεται ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν φεψάλων τῶν πιπτόντων ἐκ τῶν ἀστέρων. Ἀληθῶς εἰπεῖν, ἡ δοξασία αὕτη φαίνεται γελοία· προσομοιάσαι τοὺς κοσμοῦντας τὸν οὐράνιον θόλον ἀδάμαντας μετὰ λύχνους καπνίζοντας! Ἐντοσούτω, μὴ δὲν γνωρίζομεν, ὅτι μέγας ἀριθμὸς φωτεινῶν φαινομένων παρήχθησαν ἐκ τῆς πτώσεως τῶν μετεώρων, ἀνηκόντων εἰς τὸ πλανητικὸν σύστημα; Δὲν γνωρίζομεν, ὅτι αἱ μυστηριώδεις αὗται χῶραι ἀποστέλλουσιν ἡμῖν σφαίρας λαμπράς, καυσίμους ὕλας πάσης φύσεως; Μήπως εἶναι δυνατόν, καὶ σήμερον ἔτι, νὰ διακρίνωμεν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν φυσικὸν ἠλεκτρισμὸν, καὶ νὰ ἀπομονώσωμεν αὐτὸν ἀπὸ ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τὸν ἐπέκεινα τῆς γῆς;

Ἡ ἰδέα τοῦ Ἀναξαγόρου, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς κατανοήσεως σταθερᾶς τινος μεταβολῆς τῶν στοιχείων τοῦ γῆϊνου ἐγὼ μετὰ τὸ παγκόσμιον μέσον, φαίνεται πολὺ γονιμωτέρα ἢ ἡ τῆς ἀπομονώσεως τῆς σφαίρας ἡμῶν, ἢ ἡ διδασκαλία τοῦ κενοῦ, τοῦ τυχαίου. Μὴ ἐξετάζωμεν ἐπιπολαίως τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν διάρκειαν τῶν παραγωγῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου.

Τοῦναντίον, κατὰ τὸν Ἀναξίμανδρον, ὁ κεραυνὸς, ὡς ἐκ τῶν αἰτιῶν αὐτοῦ, ἀνήκει πραγματικῶς εἰς τὸν κόσμον, ὃν κατοικοῦμεν· παράγεται μάλιστα ἐν τοῖς κόλποις τῶν ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν ἡμῶν νεφῶν δι' ἐσωτερικῆς τινος ἐκρήξεως. Ὁ κρότος αὐτοῦ παράγεται ἐπίσης ἐξ ἐκρήξεως, ἢ ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος φαίνεται ὅτι ἀνέλυσε, καὶ ἤτις ἔπρεπε νὰ φανῆ παραδόξως θαυμασία εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ πυρῆτις δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐφευρεθῆ, καθ' ἣν ὁ Ἡρῶν μάλιστα δὲν εἶχεν ἔτι ὑποπτεύσει τὴν διακεχυμένην τοῦ ἀτμοῦ δύναμιν.

Ἡ θεωρία αὕτη, ἀνεπαρκῆς οὔσα, πόρρω ἀπέχει τοῦ ἐξηγήσαι τὰ συμπεπλεγμένα φαινόμενα, ἅπερ προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν· πλὴν καὶ τοιαύτη οὔσα, εἶναι ὁ καρπὸς βαθείας ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ σπουδαίων παρατηρήσεων. Μὴ δὲν βλέπομεν πολλάκις τὴν μάζαν τῶν ἀτμῶν τῶν μᾶλλον συμπεπυκνωμένων ἐπιφαύουσαν σχεδὸν τῶν κυμάτων, ὡσεὶ τὸ κυματόεν ὄρος ὑπήκουεν εἰς ἀπειρόν τινα δύναμιν; Δὲν παραδεχόμεθα πολλάκις ἀκουσίως ἡμῶν, ὅτι ἡ μάζα αὕτη συντρίβεται εἰς τεμάχια, ὡς ἡ ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ ἀοράτου τινὸς ἐργάτου ὑπόνομος ἤθελε παραγάγει ἐνώπιον ἡμῶν τὸ τρομερὸν αὐτῆς ἀποτέλεσμα; Ἐνίοτε ἀληθεῖς σφαῖραι ἐναέριοι ρίπτονται ὑπὸ τῶν νεφῶν· βλέπομεν καταβαῖνον μέλαν καὶ βραδὺ σέλας, καὶ σφαιράς πεπτωκυμένας ὅτι ῥυμουλκοῦνται ὑπὸ ἀοράτων ἐλατηρίων. Τί λέγω; ἄρμα πυρόεν, παραγόμενον ἐκ θορυβωδῶν μαζῶν, ἐξοκέλλει εἰς τὰ χαμηλότατα μέρη τοῦ ἐναερίου ὠκεανοῦ. Τὸ φοβερὸν τοῦτο ἀντικείμενον ἐκρηγνύεται μετὰ τρομεροῦ πατάγου, προξενοῦν τὴν φρίκην εἰς τὰ δυστυχῆ ζῶα, ἅτινα κινοῦνται καὶ ρίπτουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐπὶ τούτων τῶν σκοπέλων.

Θὰ τολμήσωμεν ἔτι νὰ περιφρονήσωμεν τὸν Σενέκαν παραδεχόμενον, ὅτι ὁ κεραυνὸς γεννᾶται ἀπλούστατα ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν νεφῶν; Μὴ δὲν βλέπομεν πολλάκις, ὅτι αἱ θορυβώδεις μάζαι κατακρημνίζονται μετ' ἀκατανικήτου μανίας; Μὴ ἡ φοβερὰ αὕτη ταραχὴ δὲν δικαιολογεῖ τὰ θαυμάσια ταῦτα ἀποτελέσματα, ἅπερ ἔμπροσθεν ἡμῶν ἐμφανίζονται, ἅμα ὁ σπινθὴρ φαίνεται εἰς τὸν μελάγχρουν οὐρανόν;

Δὲν γνωρίζομεν ἀφ' ἐτέρου, ὅτι τὰ νέφη συκρατοῦσι βαρείας μάζας, ἀπειλούσας τὰς συγκομιδὰς, τοὺς οἴκους καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν; Λησμονοῦμεν, ὅτι ἐνίοτε ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ αἰθέρος πίπτουσι τεμάχια πάγου, τοσοῦτον βαρέα, ὥστε εἰς ἄνθρωπος, ὡς λέγεται, δὲν δύναται νὰ ἄρῃ αὐτὰ ἐκ τῆς γῆς; Δὲν εἶναι συγγνωστοὶ ἄρα γε ὅσοι ἐφαντάσθησαν, ὅτι οἱ ὕδατώδεις οὗτοι βράχοι ἠδύναντο νὰ παραγάγῃσι γιγαντιαίας φλόγας ἀκαταλόγους μὲ ἐκείνας, ἃς ἡ σιδηρῖνη ὀπλὴ τοῦ ἵππου παράγει εἰς τὰς λιθοσρώτους ὁδοὺς;

Ὁ Λουκρήτιος εἶναι ἀπαράμιλλος εἰς τοὺς μεγαλοπρεπεῖς τούτους στίχους, ἐν οἷς ἐξηγεῖται τοσοῦτον καλῶς τὰς θεωρίας τοῦ Ἐπικούρου σχετικῶς μὲ τὸν σχηματισμὸν τῶν τρικυμιῶν :

Ἄμα τὰ νέφη συγκρουσθούν, ὁ οὐρανὸς ἀστράπτει,
ἐκ τοῦ σεμνοῦ δὲ κόλπου του ἡ φλόξ πηδᾷ, ἀνάπτει.

Καθὼς ἅμα ὁ σίδηρος εἰς χάλικα κτυπήσῃ,
εὐθὺς σπινθῆρα ὑψηλὰ θέλει διασκορπίσει,
ὁμοίως καὶ ὁ κεραυνὸς τοὺς οὐρανοὺς χρυσώνει
πρῶτον μὲ φλόγας, ἔπειτ' ἔς τὸ στάδιον ἀπλόνει
τὸν πάταγον, ὅστις βαρὺς ἐπέρχεται βραδέως,
ἐνῶ τὸ φῶς, κοῦφον, ταχύ, φεύγει ἀχαριαιῶς.

Μακρόθεν βλέπει θεατῆς τὸν πέλεκυν νὰ πέσῃ,
καὶ κλάδον δένδρου ἄγονον εὐθὺς νὰ καταβρέυσῃ.
ἀλλὰ ὁ κρότος, διαρκῆς, μακρὰν εἰσέτι βαίνει,
τὸ δ' ἔργον ἂν καὶ ἔγεινεν, οὗτος ἀκόμη μένει!

Οὕτω τὸ φῶς κι' ὁ πάταγος ἐκφεύγουσι συγχρόνως,
πλὴν ἄνισος ἡ πτῆσίς των, αὐτὸς ἵπταται μόνος.

Τὸ ἐλάχιστον τμήμα τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς θὰ ἴηρει εἰς τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν γλυφίδα τοῦ Φειδίου, διότι τὸ δημιουργικὸν πνεῦμα ἐντυποῦται ἀνεξιτήλως εἰς ἕκαστον τῶν μερῶν τοῦ μαρμάρου, ὅπερ ἐργάζεται. Διατί λοιπὸν ὁ φυσικὸς νὰ συγχέῃ τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων θεωριῶν, ἅπερ τοσοῦτοι αἰῶνες ἐσεβάσθησαν, μὲ τὰ χυδαῖα ἔργα; Μὴ τὸ μάρμαρον ἤθελε κάλλιον διατεθῆ ὑπὸ τοῦ ἀναλυτικοῦ πνεύματος, ἢ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματος;

Προσπαθήσωμεν λοιπὸν νὰ ἀπογυμνώσωμεν τὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τῆς σκαιότητος, ἣν αἱ ταραχώδεις γενεαὶ συνεπεσώρευσαν ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἣτις κωλύει ἡμᾶς νὰ θεωρήσωμεν τὸ μεγαλεῖόν των. Μὴ ἀδιαφορήσωμεν ὡς οἱ θεωροῦντες τὰ ἔργα τῶν διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος ὡς χιμαῖρας ἀπραγματοποιήτους, ὡς οἱ παραδεχόμενοι ταῦτα ἄνευ περιεσκευμένης συζητήσεως καὶ καθὼς διεσώθησαν ἡμῖν, διελθόντα, δηλονότι, ὀλόκληρον περίοδον ἀγνοίας. Μὴ στερήσωμεν ἑαυτοὺς ἐκουσίως ὠφελειῶν ἀνεκτιμήτων. Τίς οἶδεν ἂν μὴ ἀνεύρωμεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια ταῦτα τὸν καιόντα εἰσέτι σπινθῆρα!

DE FONVIELLE.

(Μετάφρασις Κ. ΠΛΗΘΩΝΙΔΟΥ.)

- + Τί ἐστι ποίησις; — Αἴσθημα κόσμου προγενεστέρου, καὶ κόσμου μέλλοντος.
- + Οἱ προφῆται διαθέτουσι κατ' ἀρέσκειαν τὸ μέλλον, οἱ ποιηταὶ τὸ παρελθόν, καὶ οἱ ἡμερολόγιοι τὸ ἐνεστώδες.
- + Ὁ ἄστωτος εἶναι μωρὸς, ὅστις, ἀνάπτων τὸν λύχνον αὐτοῦ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, δὲν ἔχει πλέον ἔλαιον διὰ τὴν νύκτα.
- + Ἐάν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον τὸν στεναγμὸν, θὰ ἐπνίγετο ὁ κόσμος.
- + Ἡ ἡλικία καὶ ὁ ὕπνος δεικνύουσιν ἡμῖν μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου.
- Εἷς λίθος διὰ τοῦ βάρους του δύναται νὰ θραύσῃ τὸ ἐντελέστερον χρυσοῦν σκεῦος· ἀλλ' οὐδ' ὁ λίθος προσκτάται ὡς ἐκ τούτου νέαν τινα ἀξίαν, οὐδ' ἐκ τοῦ χρυσοῦ ἀφαιρεῖται κατ' ἐλάχιστον ἡ ἑαυτοῦ. Παρομοίως καὶ ὁ ἀμαθὴς πλούσιος χλευάζει τὸν σοφὸν πένητα.
- Οὐδέποτε ἔχει τις ἀνάγκην τοῦ πνεύματός του, παρ' ὅταν ὁμιλῇ πρὸς μωρόν.
- Δεχόμεθα τὸν ἄνθρωπον καθ' ὃ ἐνδυμα φέρει, καὶ προπέμπομεν αὐτὸν καθ' ὃ πνεῦμα δεικνύει.
- + Ἡ φιλάνθρωπία δὲν εἶναι μία ἐκ τῶν ἀρετῶν, ἀλλ' αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀρετὴ.
- Οἱ φίλοι εἰσὶν ὡς οἱ κομηταί· καθίστανται ὀσημέραι σπανιώτεροι. Ἀφότου ὑπάρχομεν ἐν τῷ κόσμῳ, εἶδομεν οἱ πλεῖστοι δύο ἢ καὶ τρεῖς κομητάς, καὶ ἐν τούτοις δὲν εὔρομεν εἰσέτι τὸν πρῶτον φίλον.
- + Ὁ ἐκδικῶν ἑαυτὸν εἶναι πολλὰ ἀνεπιτήδειος, διότι δὲν δύναται πλέον νὰ συγχωρήσῃ.
- Τοιοῦτο εἶναι τὸ ἀτυχεῖς ἀνθρώπινον γένος· τὸ πνεῦμα, ἡ καρδιά καὶ ὁ στόμαχος ἀποτελοῦσιν ἀδιαίρετον τριάδα.
- Μωρὸς ἐν μεγαλείῳ ὁμοίος ἐστὶ πρὸς ἄνθρωπον ἐπὶ λόφου

- ἰστάμενον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου μικρὸς μὲν φαίνεται ὁ κόσμος, μικρὸς δὲ καὶ αὐτὸς φαίνεται εἰς τὸν κόσμον.
- Οἱ δίδοντες συμβουλὰς χωρὶς νὰ συνοδεύωσιν αὐτὰς καὶ διὰ τοῦ ἑαυτῶν παραδείγματος, ὁμοιάζουσι τὰς πινακίδας, αἵτινες δεικνύουσι μὲν τὰς ὁδοὺς, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὰς διατρέχουσι.
- + Δύο τινὰ καταστρέφουσι τοὺς ἄνθρώπους· ἡ ἀφθονία τοῦ πλούτου, καὶ ἡ ἀφθονία τῶν λόγων.
- Γυνὴ σώφρων ἀφίνει ἀλώβητον τὴν φυσικὴν τοῦ προσώπου της χροιάν, κοσμοῦσα αὐτὴν διὰ μόνης τῆς αἰδοῦς· διότι ἡ αἰδὼς εἶναι τοῦ κάλλους ἀκρόπολις.
- + Ἡ παιδεία εἶναι δένδρον, οὐτινος ρίζα μὲν εἶναι ἡ εὐχαρίστησις, καρπὸς δὲ ἡ ἀνάπαυσις.
- + Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζει σπάθην, καὶ τὸ σῶμα τὴν θήκην αὐτῆς· ἡ λεπὶς τῆς σπάθης χρησιμεύει πάντοτε, οὐδέποτε δὲ ἡ θήκη, ὅσον καὶ ἂν ᾖ περιχρυσος.
- + Τὸ νὰ ἐρωτᾷ τις ἀνευθριάστως διὰ νὰ μανθάνῃ ὅσα ἀγνοεῖ εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα κλεῖς ὄλων τῶν ἐπιστημῶν.
- Οὐδὲν ἀποκτᾷ τις ἀνευ κόπων· ὁ θέλων μαργαρίτας πρέπει νὰ βυθίζηται εἰς τῆς θαλάσσης τὴν ἄβυσσον.
- + Ὁ γάμος γεννᾶται ἐκ τοῦ ἐρώτος, ὡς τὸ ὄξος ἐκ τοῦ οἴνου.
- + Οὐχὶ ἀδίκως ἡ νῆσος τῆς Ἰθάκης ἐγένετο ἐν τῇ ἱστορίᾳ περίφημος· μία γυνὴ ὑπῆρξεν ἐκεῖ πιστή.
- + Καὶ ὁ Θεὸς ἐπεχείρησε νὰ ἐκδώσῃ συγγράμματα· πεζογραφία του εἶναι ὁ ἀνὴρ, ποίησις του ἡ γυνή.
- + Ὁ ἰατρὸς εἶναι ἄνθρωπος, ὃν πληρόνομεν ἵνα εἴπῃ φλυαρίας τῷ ἀσθενεῖ, μέχρις οὗ ἡ φύσις τὸν θεραπεύσῃ, ἢ τὰ φάρμακα τὸν θανατώσωσι.
- + Δοκιμάζομεν τὸν χρυσὸν διὰ τοῦ πυρὸς, τὴν γυναῖκα διὰ τοῦ χρυσοῦ, τὸν ἄνδρα διὰ τῆς γυναικός· ὁ χρυσὸς εἶναι ἡ λυδία λίθος τοῦ ἀνθρώπου.
- + Ὁ μεσαιὼν ὑπῆρξεν ἐποχὴ στασιμότητος καὶ ἀνανδρίας, ἣν ὁ ἄνθρωπος διῆλθε λησμονῶν τὸ παρελθόν, ὑπομένων τὸ παρὸν, καὶ οὐδὲ βῆμα τολμῶν νὰ προχωρήσῃ εἰς προὔπαντησιν μέλλοντος αἰσιωτέρου.
- + Τί εἶναι ζωὴ; — Ἀνάπαυλα εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ θανάτου.
- + Πάντες οἱ εὐεργεταὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἀντημείφθησαν ζῶντες δι' ἀχαριστίας· τὰ σπλάγγνα τοῦ Προμηθέως παρετέθησαν

βορά εἰς τοὺς γύπας, ὁ Σωκράτης ἐγεύθη τὸ κώνειον, καὶ ὁ Γαλιλαῖος τὸν πικρὸν ἄρτον τῆς εἰρκτῆς.

Λόγοι ἔρωτος καὶ λόγοι συμποσίου, ἔπειτα πτερόεντα ἀμφοτέροι: οἱ μὲν εἰσι νέφη, οἱ δὲ ἀναθυμιάσεις.

Ἡ φύσις τότε μόνον παράγει γυναῖκας, ὅταν δὲν κατορθῶνῃ νὰ πλάσῃ ἀνδρας.

Ἄν ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ ἦτο νὰ ἀρχῇ ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, θὰ ἐλάμβανεν αὐτὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς του· ἀν προὔτιθετο νὰ τὴν καταστήσῃ δούλην του, θὰ ἐπλαττεν αὐτὴν ἐκ τῶν ποδῶν του· ἡθέλησε νὰ τὴν κάμῃ σύντροφον τοῦ ἀνδρός καὶ ὁμοταγῆ αὐτῷ, ὅθεν τὴν ὠκοδόμησεν ἐκ τῶν πλευρῶν του.

Ἡ καρδία τῆς γυναικὸς ὁμοιάζει τὸ κἀνιστρον τῆς Κλεοπάτρας: εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ ἄνθη καὶ αἱ ὀπῶραι, εἰς τὸν πυθμὲνα ἡ ἄσπις.

Καλλονὴ ἄνευ χάριτος εἶναι ἄγκιστρον ἄνευ δελέατος· ἡ χάρις εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ψυχὴ τῆς ὠραιότητος.

Ὁ ἔχων ἀξίαν ἄνθρωπος εἶναι ματαιόφρων, ὡς στάχυς κεκλιμένος ὑπὸ τὸ βάρος τῶν σπόρων· ὁ οἰηματίας εἶναι εὐθυτενής, ὡς στάχυς κενὸς καὶ ξηρός.

Ἡ ζωὴ εἶναι ὕπνος, ἀφ' οὗ ἐξεγειρόμεθα τὴν ὥραν τοῦ θανάτου.

Τὸ εὐεργετεῖν ἀπαίδευτον ἢ ἀχρεῖον εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ φυτεύῃ τις ἄνθη ἐντὸς κοπρίας.

Ἡ μέθη εἶναι ἡ θύρα, δι' ἧς εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος εἰς πᾶν εἶδος κακίας.

Γυνὴ στερουμένη αἰδοῦς εἶναι ὡς φαγητὸν ἄνευ ἄλατος.

Ἐὰν κάλυμμά τι σὲ ἐνοχλῇ, μὴ βάλῃς αὐτὸ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ πλησίον σου.

Πόσον βραχεῖα ἤθελεν εἶσθαι ἡ ζωὴ, ἂν ἡ ἐλπίς δὲν ἔδιδεν εἰς αὐτὴν ἔκτασιν.

ὦ γυναῖ, ἀχώριστε τοῦ ἀνδρός σύντροφε! εἶσαι τὸ ἄνθος, ὅπερ μειδιᾷ εἰς τὴν γέννησίν του, ὅπερ εὐωδιάζει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του, καὶ μαραίνεται ἐπὶ τοῦ τάφου του.

Μὴ θαυμάζῃς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐμβαίνει μέσα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς καὶ ἐκβάλλει τὸν χρυσόν· θαύμαζε μᾶλλον, ὅτι ὁ χρυσοὸς ἐμβαίνει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐκβάλλει· ἔξω.

Ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐδυστύχησε, καὶ ὁ τελειότατος

αὐτὸς, εἶναι ἐλλειπῆς κατὰ τι· ὁμοιάζει φρούριον, οὐδέποτε ὑπομείναν πολιορκίαν.

Τέσσαρά τινά εἰσι τὰ πλέον ἀνωφελῆ εἰς τὸν κόσμον: λαμπὰς ἀναμμένη ἐν πλήρει μεσημβρία, τὸ ὠραῖον πρόσωπον ἐνώπιον τοῦ τυφλοῦ, ἡ περισσὴ βροχὴ ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἡ ἐπιστημονικῶς ἀναπτυσσομένη ἀλήθεια εἰς τὸν ἀμαθῆ.

Ἐξοχόν τι βιβλίον ἐν μεταφράσει ὁμοιάζει μέγαν ἄνδρα ἐν ἐξορίᾳ.

Ἡ καρδία τῶν μωρῶν εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἡ δὲ γλῶσσα τῶν φρονίμων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν.

Ἐπάρχει τι ῥητορικώτερον τῆς ῥητορικῆς. . . ἡ σιωπῆ. Ἐὰν ὁ λόγος ἦναι ἀργυροῦς, ἡ σιωπῆ εἶναι χρυσοῦ.

Μὴ γράφε ποτὲ ἐν ὥρᾳ θυμοῦ! Ἐν τραῦμα τῆς γλώσσης εἶναι συχνάκις κινδυνωδέστερον ἑνὸς τραύματος μαχαίρας· τί δύναται ἄρα γε νὰ ἦναι ἐν τραῦμα καλάμου;

Ἡ φύσις πλάττει πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, μόνη δὲ ἡ μάθησις χωρίζει αὐτούς.

Ἡ μέθη δὲν παράγει τὰ ἐλαττώματα, τὰ ἀποκαλύπτει· ἡ τύχη δὲν ἀλλάσσει τὰ ἦθη, τὰ δεικνύει.

Ἐπάρχουσιν ἄνθρωποι, ὧν τὸ μῖσος καὶ ἡ περιφρόνησις τιμῶσι περισσότερον, ἢ οἱ ἔπαινοι αὐτῶν καὶ ἡ φιλία.

Ἐπάρχουσι δύο εἰδῶν ἄνθρωποι, οὓς οὐδὲν ἐκπλήττει: οἱ ἐννοοῦντες τὰ πάντα, καὶ οἱ μὴδὲν ἐννοοῦντες.

Ἡ πείρα καὶ ἡ σκέψις εἶναι εἰς τὸ πνεῦμά μας ὅ,τι τὸ πῦρ καὶ τὸ ἄλας εἰς τὰ φαγητά μας.

Τὸ πτηνὸν γνωρίζεται ἐκ τοῦ ἄσματος, ὁ ὄνος ἐκ τῶν ὠτων, καὶ ὁ βλάξ ἐκ τῶν λόγων.

Κιβώτιον χωρὶς κλειθρον σημαίνει, ὅτι δὲν περιέχει θησαυρόν· οὕτω καὶ στόμα πάντοτε ἠνεωγμένον μαρτυρεῖ κενὸν ἐγκέφαλον.

Καρδία, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐνοικεῖ ἡ ἐκδίκησις, δὲν εὐρίσκει τὸν παράδεισον οὐδ' ἐντὸς τοῦ παραδείσου.

Εἶναι μέγα δυστύχημα νὰ μὴ ἔχῃ τις ἀρκετὸν πνεῦμα ἵνα ὁμιλῇ καλῶς, οὔτε ἀρκετὴν κρίσιν ἵνα σιωπᾷ.

Ἡ μετριοφροσύνη εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ὡς ἡ σκιά εἰς τὴν εἰκόνα· τὴν ὠραῖζει χωρὶς νὰ τὴν ἀποchrύπτῃ.

Ἡ ἀπουσία σμικρύνει τὰ μέτρια πάθη καὶ μεγαλύνει τὰ ἰσχυρά, ὡς ὁ ἀνεμος, ὅστις σβύνει τὰ κηρία καὶ ἀνάπτει τὸ πῦρ.

Αἱ ἀρεταὶ χάνονται ἐν τῷ συμφέροντι, ὡς οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ θαλάσσει.

Ὁ Θεὸς ἔθηκε τὴν ἐργασίαν φρουρὸν τῆς ἀρετῆς.

Τὰ ἡφαίστεια ἐξερεύγονται λίθους, αἱ δ' ἐπαναστάσεις ἀνθρώπων.

Λογισμοὶ τινες εἶναι προσευχαί. Ὑπάρχουσι στιγμαί, καθ' ἃς, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ στάσις τοῦ σώματος, ἡ ψυχὴ διατελεῖ γονυκλιτής.

Ἡ ἐλπίς εἶναι τὸ μόνον ἄνθος, τὸ ὁποῖον ὁ εὐσπλαγχνος Θεὸς ἐσυγχώρησε νὰ θάλλῃ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ τάφου.

Τὸ πρῶτον δάκρυ τοῦ ἔρωτος εἶναι ἀδάμας, τὸ δεύτερον μαργαρίτης, τὸ δὲ τρίτον ἀπλοῦν ὕδωρ.

Ὅπου ἡ ὑποταγὴ δὲν εἶναι θυγάτηρ τῆς ἀγάπης, ἐκεῖ εἶναι μήτηρ τοῦ μίσους.

Ὁ ποιητὴς αὐτοσχεδιάζει τοὺς στίχους εἰς τὸ πῦρ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον τῷ ἐμπνέουσι δύο ὄντα: ἡ φύσις καὶ ἡ γυνή.

Ὁ τὴν συνειδήσιν τῇ φιλοδοξίᾳ θυσιάζων παρεμφερῆς ἐστὶ πρὸς τὸν πυρπολοῦντα εἰκόνα διὰ νὰ λάβῃ τὴν τέφραν αὐτῆς.

Μάτην τὸ πνεῦμα καταβάλλει σθένος· οὐδέποτε βαίνει πορρωτέρω τῆς καρδίας.

Ἡ καρδιά τῆς ἐρωτοτρόπου γυναικὸς εἶναι ὡς ῥόδον, τοῦ ὁποίου ἕκαστος ἐραστὴς συνεπιφέρει ἐν φύλλον ἀπερχόμενος, ἕως οὗ τελευταῖον μόνη ἡ ἀκανθα μένει τῷ ἀγαθῷ συζύγῳ.

Ἡ φιλέραστος γυνὴ ὁμοιάζει τὴν σκιὰν ἡμῶν: τρέχετε κατόπιν τῆς; σὰς φεύγει· τὴν φεύγετε; σὰς ἀκολουθεῖ.

Σπάθη τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῆς, καὶ τοιαύτη σπάθη, ὥστε οὐδέποτε σκωριάζει.

Βιβλίον, προτιθέμενον νὰ εἴπῃ τί εἶναι ὁ ἔρωτος, δὲν θὰ ἦτο ἡ ἀτελεύτερον βιβλίον.

Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἶναι νὰ μὴ κάμῃ τις κακόν.

Ἡ γυνὴ εἶναι ποίημα, τὸ ὁποῖον, διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις καλῶς, πρέπει ν' ἀναγνώσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μὲ τὴν καρδίαν του.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἦναι τις ὠραῖος διὰ νὰ ἦναι ἐνάρετος· διότι ἡ ἔδρα τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀλλ' εἰς τὴν καρδίαν.

Γυνὴ ἀναιδῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτηρηθῇ· γυνὴ αἰδήμων δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐπιτηρήσεως.

Μὴ ἐμπιστεύου ὄλα τὰ μυστικά σου εἰς τὸν φίλον σου· ἐνδέ-

χεται νὰ γίνῃ ἐχθρὸς σου. Μὴ κάμῃς εἰς τὸν ἐχθρόν σου ὅσον κακὸν δύνασαι· πιθανὸν νὰ γίνῃ φίλος σου.

Μὴ λάλει περὶ δένδρου τινός, πρὶν ἢ ἴδῃς τοὺς καρπούς, τοὺς ὁποίους παράγει.

Τὰ ὀγκωδέστερα καὶ τὰ μᾶλλον καλοδεδεμένα βιβλία δὲν εἶναι πάντοτε τὰ καλλίτερα.

Ὁ ἔρωτος ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἐπιδημικὴν χολέραν, εἰς ἣν ὑπόκεινται ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ὅσοι περισσότερον τὴν φοβῶνται.

Ἡ Ῥώμη εἶναι ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς ὑψηλίου, διότι, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐκτείνουσι τὸ ἐμπόριόν των μέχρι τῶν ἀντιπόδων, αὐτὴ ἐπεκτείνει τὸ ἰδικόν της μέχρι οὐρανοῦ.

Ὁ γάμος διαδέχεται τὸν ἔρωτα, ὡς ὁ καπνὸς τὴν φλόγα.

Οἱ ἄνθρωποι ὁμοιάζουσι τοὺς πεσσούς τοῦ ζατρίκιου: ἄλλοι μὲν παριστῶσι πρόσωπον βασιλέως, βασιλίσσης, ἱππότου, ἄλλοι δὲ ἀπλοῦ στρατιώτου, ἐτι δὲ καὶ τρελλοῦ. Μέχρις οὗ διατελῶσιν εἰς κίνησιν καὶ τὸ παιγνίδιον ἐξακολουθῇ, μεγίστη ὑπάρχει μετὰ αὐτῶν διαφορὰ· ἅμα ὅμως τὸ παίγνιον τελειώσῃ καὶ τὸ ζατρίκιον κλεισθῇ, ῥίπτομεν αὐτοὺς φύρδην μίγδην ἐντὸς τῆς αὐτῆς θήκης, ἀνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως. Τὸ αὐτὸ κάμνει καὶ ὁ θάνατος.

Ὁ ἔρωτος καλλωπίζει τὴν ζωὴν: ὅταν ἀγαπᾶ τις, ὁ οὐρανὸς φαίνεται ὠραιότερος, τὸ κῦμα δροσερώτερον, ὁ ἥλιος λαμπρότερος καὶ τὰ πτηνὰ κελαδοῦσι γλυκύτερον.

Μόνον ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀγαπώμεθα, ἀρχίζομεν νὰ ζῶμεν· χάριν τοῦ ἔρωτος ζητοῦμεν τὴν δόξαν, ἐπιδιώκομεν τὸν πλοῦτον, ἐπιθυμοῦμεν τὴν καλλονήν.

Ἡ ὑπόβλησις εἶναι ἵππος, ὃν πάντες θέλουσι νὰ ἱππεύσωσιν, ἀλλ' ὃν οὐδεὶς θέλει νὰ θρέψῃ.

Ὁ ἔρωτος εἶναι δρόσος τοῦ οὐρανοῦ, ἀναφύχουσα τὴν καρδίαν.

Ἡ ποίησις εἶναι ἡ χρυσαλλίς ἐπὶ τοῦ ἀνθους τοῦ κόσμου.

Ἡ γυνὴ δὲν ἀρκεῖ νὰ θέλγῃ τὴν ὄρασιν, πρέπει νὰ ψαύῃ καὶ τὴν καρδίαν.

Ἡ γυνὴ δὲν εἶναι βεβαιοτέρα περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ ἐραστοῦ της, ὅτε ἡ καλλονὴ της ἐμαράνθη, ἢ ὁ ἀνὴρ περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ φίλου του, ὅτε ἡ περιουσία του ἠφανίσθη.

Ἡ βλασφημία εἶναι ἡ προσευχὴ τῆς ὀδύνης.

Ὁ ἔρωσ εἶναι πτηνόν, ἄδον εἰς τὴν καρδίαν τῶν γυναικῶν.

Ὁ ἔρωσ εἶναι παροδικόν πτηνόν, τὸ ὁποῖον αἱ γυναῖκες περιμέλουσιν μετὰ περιεργείας εἰς τὴν νεότητά των, τὸ κρατοῦσι μετ' εὐχαριστήσεως εἰς τὴν ὄριμον ἡλικίαν των, καὶ τὸ ἀφίνουσι μετὰ λύπης ὅταν γηράσωσιν.

Ἡ ἐργασία δεικνύει τὴν ἀληθῆ ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὸ πῦρ τὴν ὁσμὴν τοῦ λιθανωτοῦ.

Ἡ ἀπουσία εἶναι εἰς τὸν ἔρωτα ὅ,τι ὁ ἄνεμος εἰς τὸ πῦρ.

Ὁ ἔρωσ εἰς τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας εἶναι ἀληθὲς οὐράνιον αἶσθημα, εἶναι θεῖον πάθος, γλυκὺ ὄναρ· εἰς τὸ τριακοστὸν εἶναι δόγμα πίστεως· εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν συνήθεια, καὶ εἰς τὸ πεντηκοστὸν ἀνοησία.

Τὸ μέλι εὐρίσκεται εἰς τὸν κάλυκα τοῦ ἄνθους καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων γυναικός· ἡ μέλισσα προσκολλᾶται εἰς τὸ μὲν, οἱ ἄνδρες εἰς τὰς δέ.

Αἱ βραχεῖαι ἀπουσίαι ζωπυροῦσι τὸν ἔρωτα, ἀλλ' αἱ μακραι τὸν κάμνουν νὰ σβύνη.

Καλ' ἡμέρα! . . . Καλὴ νύκτα!—Ἴδου ἡ ζωὴ.

Ἡ ἀγάπη εἶναι πρᾶγμα ἀνέκφραστον: μία ὀλόκληρος συγγραφὴ ἐν μιᾷ λέξει, εἰς ὠκεανὸς εἰς ἐν δάκρυ, εἰς ἀνεμοστρόβιλος εἰς ἓνα στεναγμόν.

Γυναῖκες τινὲς εἰσι ῥόδα, ἄλλαι δὲ ἄκανθαι· γυναῖκες τινὲς εἰσι τὸ μεϊδιάμα τοῦ Πλάστου, ἄλλαι δὲ οἱ μορφασμοὶ αὐτοῦ.

Ἡ κενοδοξία εἶναι τὸ πρῶτον φυτὸν, ὅπερ βλαστάνει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ, καὶ τὸ τελευταῖον, ὅπερ ἐκρίζουται.

Ἄνθρωπος λάλος καὶ ἀθυρόστομος εἶναι ἐπιστολὴ ἀσφράγιστος, τὴν ὁποίαν ἕκαστος δύναται νὰ ἀναγνώσῃ.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀποδεικνύει τὸ μεγαλεῖόν του, προτεῖνον ἔξοχα καὶ ὑψηλὰ ζητήματα, καὶ τὴν μανίαν του, διίσχυριζόμενον ὅτι τὰ λύει· τὰ διατί του ὑφούνται μετάρσια μέχρις οὐρανοῦ, τὰ διότι του ἔρπουσιν.

Ἡ Ἀφροδίτη, ἀναδυομένη ἐκ τῆς θαλάσσης, εἶναι σοφώτατον ἔμβλημα: ἡ ἐντελεστέρα ὠραιότης πρέπει νὰ ἔχῃ κόκκον ἀλατος εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ τρικυμίας εἰς τὴν καρδίαν.

Τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεωγραφικὸς χάρτης, ἐφ' οὗ ἡ ψυχὴ ἰχνογραφεῖ ὄν δρόμον μέλλει νὰ πορευθῇ καθ' ὄλον τὸ πέλαγος τῆς ζωῆς.

Ἡ κηρήθρα εἶναι οἱ στίχοι, ἀλλὰ τὸ μέλι ἡ ποίησις.

Ἡ Κίρκη ἦτο ἡ γόησσα τῆς ἀρχαιότητος, τὸ φίλημα εἶναι ἡ Κίρκη πάντος τόπου καὶ χρόνου· ὅ,τι ἐγγίση μεταβάλλει μορφήν.

Ἐὰν ἡ φιλία ἦναι, ὡς λέγουσι, κόρη τοῦ οὐρανοῦ, πῶς νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα τῆς, ἵνα κατοικήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς;

Ἡ γραῖα φιλάρεσκος δὲν ὁμολογεῖ μῆτε τὰ ἔτη, τὰ ὁποῖα ἔχει, μῆτε τοὺς ὀδόντας, τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει.

Ὁ Ἄδης διὰ τὰς γυναῖκας, αἵτινες εἰσὶ μόνον ὠραῖαι, εἶναι τὸ γῆρας.

Ἡ καρδία, ὅτε γηράσῃ τις, ζῆ διὰ τοῦ παρελθόντος, καὶ διὰ τοῦ μέλλοντος, ὅτε εἶναι νέος.

Ὁ ἔρωσ ὁμοιάζει πρὸς τὴν σελήνην, τῆς ὁποίας ὁ δίσκος ὅταν δὲν αὐξάνῃ μειοῦται.

Ἡ ζωὴ εἶναι ἄνθος, ὁ ἔρωσ εἶναι τὸ μέλι αὐτῆς.

Καλλονὴ ἄνευ χάριτος εἶναι ῥόδον ἄνευ εὐωδίας.

Τὸ πρῶτον τέκνον ἑκάστης γυναικός εἶναι συνέχεια τῆς τελευταίας κούκλας τῆς.

Τὸ πάθος τοῦ ἔρωτος εἶναι ὡς ὁ ἀτμός: ὅσω περισσότερον πιέζεται, τόσω ἰσχυρότερον γίνεται.

Τὰ δάκρυα εἶναι ἐνίοτε τὸ ὑπερβολικὸν μεϊδιάμα τοῦ ἔρωτος.

Τὸ μέλλον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔρωτος φέρει τὴν λήθην τοῦ παρελθόντος.

Ὁ γνωρίζων τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἐπιδέξιος, ἀλλὰ σοφὸς εἶναι μόνον ὁ γνωρίζων ἑαυτόν.

Ἡ ἐρωτότροπος γυνὴ ὁμοιάζει τοῦ παιγνιδίου τὸ δακτυλίδιον, τὸ ὁποῖον ἐμβαίνει εἰς ἕκαστον δάκτυλον.

Ἡ νέα κόρη εἶναι ἄνθος, ἡ γυνὴ εἶναι καρπός· ἐὰν ὁ καρπὸς εὐρεθῇ κακός, ποία ἀνάμνησις θὰ μείνῃ διὰ τὸ ἄνθος;

Ὁ δισταγμὸς βλάπτει τὰς ἐπιτυχίας ἡμῶν πάσας· οὐδεὶς ἄνεμος εἶναι καλὸς διὰ τὸν ναύτην, τὸν ἀγνοοῦντα εἰς ποῖον λιμένα νὰ προσορμισθῇ.

Δὲν πρέπει νὰ δρῆταιί τις μετὰ τοὺς λύκους, δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ βλάψῃ· προτιμότερον εἶναι νὰ σιωπᾷ. Πολλάκις μεταμελοῦμεθα διότι ὠμιλήσαμεν, ἀλλ' οὐδέποτε διότι ἐσιωπήσαμεν.

Ἡ πολυτέλεια εἶναι ἀλλόκοτός τις θεότης, εἰς ἣν θύουσι τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ περιττοῦ.

Αἱ γυναῖκες εἶναι θυγατέρες τῆς Σαπφοῦς καὶ τῆς Διδουῦς, καὶ ἂν δὲν ᾔῃναι θυγατέρες τῆς Εὐας.

Ἡ γυνὴ κάμνει κατάχρησιν τοῦ κατόπτρου, καὶ ἀποθνήσκει χωρὶς νὰ τὸ συντρίψῃ.

Γυναικεῖον πνεῦμα ὑδράργυρος, καὶ ἡ καρδία αὐτῆς κηρός.

Ἡ κρίσις εἶναι ἵππος, ὃν πάντες τρέφουσιν, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς σχεδὸν ἤξεύρει νὰ ἱππεύσῃ.

Ἄνεγγώρισα λίαν βραδέως, ὅτι ὁ ἔρωσ εἶναι τὸ μέγιστον τῶν δεινῶν, ὅταν δὲν ᾔῃναι τὸ πρῶτιστον τῶν ἀγαθῶν.

Ἄδηλον ἂν οἱ γάμοι ᾔῃναι γεγραμμένοι εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς θέλει ἡ τῶν Γάλλων σοφία· ἀναντίρρητον ὁμῶς εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῶν πλείστων ὁ Διάβολος ἔχει καλὰς ὑποθήκας.

Ὡς ὁ μετάλλινος κώδων ἢ ὁ χρυσοῦς ἀνδριάς ἐκχέεται ἐκ τοῦ χωνευτηρίου, οὕτω καὶ ὁ τεχνίτης ἐκχέει τὸ ἴδιον καλλιτέχνημα ἀπὸ τῆς καιομένης καμίνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ποιητῆς γράφει τὸ ποίημά του διὰ τοῦ αἵματος τῆς ἑαυτοῦ καρδίας.

Ἐὰν αἱ λέξεις γίνωνται ἐκ τῆς πνοῆς, ἡ δὲ πνοὴ ἐκ τῆς ζωῆς, οὐδεμία καλὴ τέχνη ζωηροτέρα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς. Ἐν τῇ ἐνάρθρῳ γλώσση τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς, ἐξέρχεται ἐκ τῶν ἑαυτῆς ἀδύτων καὶ παρίσταται ὡς πρόσωπον αὐτῇ ἡ ψυχὴ.

ΕΛΙΚΩΝΙΑ ΑΝΘΗ.

Τί ὠφελεῖ ὁ σκελετὸς τῆς ὑστεροφημίας,
βαδίζων καταρῶμενος ἐν μέσῳ τῶν αἰῶνων,
Ἄ! πόσοι θὰ διέγραφον ἀπὸ τῆς ἱστορίας
τὸ ὄνομά των, ἂν στιγμὴν ἀνέζων μίαν μόνον.

Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

Φεῦ! ἡ ἀγία ἀρετὴ ἐπὶ τῆς γῆς δὲν θάλλει,
οὐδ' ἔχουσιν ὀνόματα οἱ ἀληθῶς μεγάλοι.
Ὅμοίως εἰς τοὺς κυανοὺς δὲν βλέπομεν αἰθέρας
ποτὲ μὲ ὀφθαλμὸν γυμνὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀστέρας.

* * *

Ἡ τύχη θέλει πόλεμον, ὁ βίος εἶναι πάλη,
καὶ ἀπαιτεῖται δύναμις θελήσεως μεγάλη.

Ἄλ. Παγαβῆς.

ὦ! μόνον παῖδες πέπρωται νὰ παίζωμεν μὲ ρόδα,
καὶ παῖδες τὰ ἡδέα των δὲν ἐκτιμῶμεν μῦρα·
ἀλλ' ἀλαζόνα ἐπ' αὐτῶν φέρομεν φεῦ! τὸν πόδα,
ἐνῷ κἂν ἐν βραδύτερον δὲν μᾶς δῶρεῖ ἡ Μοῖρα!

Στ. Σκουλούδης.

Ἄνθη! στολὴ τοῦ Ἔρωτος, ἀλλὰ καὶ τοῦ μνημείου·
εὐώδεις στίχοι τοῦ Θεοῦ, πνοὴ τοῦ αἰωνίου.

* * *

Ὁ τάφος εἶναι ἀτερπῆς θυρὶς τῶν δύο κόσμων,
σκληρὸν κλωβίον βόμβυκος, ἐνθα τὸ σῶμα μένει,
καὶ ἡ ψυχὴ ἐξέρχεται χρυσῆ, μετηλλαγμένη,
πετῶσ' εἰς τ' ἄστρα, χρυσαλλίς μέσῳ ἀνθῶν εὐόσμων.

Ὁρίων.

Ὅσῳ βαδίζεις, τὸ καλὸν μακρύτερον βαδίζει·
ὅστις διώκει τὸ καλόν, εἰς τὸν ἀέρα κτίζει.

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Τ' ἀκαριαῖον ἔντομον, ὅπου τὸ χῶμα ψαύει,
 ἰδέαν τῆς ἐκτάσεως ποτέ του δὲν θὰ λάβῃ·
 ὁ μέγας ὅμως ἀετός, ὅστις τὰ νέφη σχίζει,
 τὰ δύο πέρατα τῆς γῆς συγχρόνως ἀτενίζει.

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Ἄλλοίμονον! προβαίνοντες εἰς τὴν ζωὴν, καὶ φίλους
 καὶ συγγενεῖς στερούμεθα·
 καὶ, θέτοντες εἰς κρόταφον ὠχρὸν ὠχροῦς δακτύλους,
 ἐκείνους ἐνθυμούμεθα.

Π. Σοῦτσος.

Τῆς εἰμαρμένης τῶν θνητῶν εἶν' ὁ Θεὸς ἐργάτης·
 ἀλλοῦ κεντᾶ μ' ἐλάσματα χρυσᾶ τὸ ὕφασμά της,
 καὶ ἀλλοῦ πένθους μελανὰς νεφέλας ἐνυφαίνει.
 Ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς πονεῖ, ἀλλ' ὑπομένει.

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Χωρὶς ἔρωτα τὰ πάντα εἶν' ἀτέλεια καὶ πλάνη·
 ἂν τὸ μέτωπον εἶν' κάλλος, εἶν' ὁ ἔρωσ ἡ στεφάνη.

Ν. Α. Σοῦτσος.

Ῥυτίδωσις καὶ ρίκνωσις μετὰ ἀδυναμίας
 μᾶς προαγγέλλουσι σαφῶς τὸ τέρμα τῆς πορείας·
 ἀρχίζομεν νὰ ὄζωμεν ἐπικηδεῖων δειπνῶν,
 καὶ βαθμηδὸν νὰ πίπτωμεν εἰς τὸν μοιραῖον ὕπνον.

Τιμ. Δ. Ἀμπελᾶς.

Στρέφεται ὁ κόσμος ἀπαυστα, κ' εἰς κάθε γύρισμά του
 ἓνα κρημνίζει ἀπ' ἐδῶ κι' ἄλλον ἐκεῖ σηκώνει·
 κ' ἐκεῖνος ποῦ σηκώνεται πατεῖ τὸν ἀποκάτου,
 καὶ λησμονεῖ, ὅτι κι' αὐτὸν θὰ τὸν πατήσῃ σκόνη.

Π. Συνοδινός.

Ὡς τὸ φυτὸν, ὁ ἄνθρωπος τὸν κάλυκά του ἔχει·
 εἶναι ἡ πρώτη του αὐγὴ ὁ κάλυξ. Ἡ νεότης
 ἐπέρχεται· ὁ κάλυξ του φυλλοῖσσι καὶ τρέχει,
 καὶ φεύγει ἀνεπιστρεπτι ἡ πρώτη ἀθωότης.

Χρ. Σαμαρτσίδης.

Εἶν' ἡ ψυχὴ ὠκεανὸς, καὶ εἰς αὐτῆς τὰ βᾶθη
 ὦ! πόσα, πόσ' ἀνώγυμα περιδινούνται πάθη!

Ὠρίων.

Γεννῶνται μὲ μειδίαμα τὰ περιλμένα ὄντα·
 μολπὴν ἀφίνουσι φοιδράν, καὶ φεύγουν μειδιῶντα.

Δ. Α. Κ.

Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἐκλαυτεν εἰς μνήματα θανόντων,
 καὶ τίς δὲν ἀνεπόλησε τὸν θάνατον δακρῶων,
 καὶ ὅμως ἂν τὰς συμφορὰς ἐγνώριζε τῶν ζώντων,
 οὐδὲ μ' ἐν δάκρυ ἤρεμον θ' ἀντήλασσε τὸν βίον.

Δ. Ἀλεξανδρίδης.

Καὶ ἔκραξα: Ἄλλοίμονον! ἡ πλάνος εἰμαρμένη
 ποδηγετεῖ τὰ πάντα·

ἐνθα τὸ κλέος ἔλαμπε, θρύμμα μαρμάρου μένει,
 καὶ ἐνθα πρὶν ἦτο σκιά ἀμείβονται συμβάντα!

Σ. Π. Λάμπρος.

Μὴ λέξεις ἀπογνώσεως, μὴ! πείσου πῶς κ' ἡ λύπη,
 καθὼς παρέρχεται τὸ πᾶν, παρέρχεται κ' ἐκλείπει·
 κ' εἰς τῆς ἀπελπισίας μας τὸ στέλεχος πῶς εἶδα
 τὸν χρόνον ἐγκεντρίζοντα πολλακίς τὴν ἐλπίδα.

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Ὁ φεύγων τὴν πατρίδα του πικρὰ θ' ἀναστενάξῃ·
 ὅπου γεννᾶται ἡ ψυχὴ, ἐκεῖθεν ἄς πετάξῃ.

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Ὁ ἥλιος τὸ βῆμά του πρὸς δύσιν ὅταν στρέφῃ,
 ὀπίσω εἰς τοὺς οὐρανοὺς χαράττει χρυσᾶ νέφη·
 καὶ ὁ φιλότιμος θνητὸς, πρὶν εἰς τὸν κόσμον δύσῃ,
 εὐδαίμων ἂν ὀπίσω του αἰώνιον φῶς χύσῃ.

Π. Σοῦτσος.

ὦ! ἡ καρδία πάσχουσα ζητεῖ τὴν ἐρημίαν·
 ζητεῖ τὴν χαῦνον νάρκωσιν, τοὺς ὕπνους, τὴν ἐλπίδα·
 ζητεῖ ἀγγέλων πτέρυγας, ὀνείρους, ἀρμονίαν,
 καὶ πτερυγίζουσαν φθονεῖ τὴν κούφην χρυσαλλίδα.

Χρ. Σαμαρτσίδης.

Ἄν ἤξευρον οἱ τύραννοι τί πάσχ' ἡ ἀνθρωπότης,
 ἢ εἰς σκοτίαν φυλακῶν στενάζουσα δεσμῶτις·
 ψυχῆς ἂν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐννοῶσι πόνον,
 θὰ ἐκοιμῶντο ἡσυχοὶ κἂν μίαν στιγμὴν μόνον;

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Τίς λαμπρότερος ἀδάμας διὰ χειρας εὐγενοῦς,
παρὰ βίβλος, ὅπου λάμπει καλλιέπεια καὶ νοῦς;

Ἦλ. Τανταλίδης.

Ἦ γῆ μικρά; ἢ γῆ στενή; ὁ οὐρανὸς ἐμπρός σου·
οἱ ἄνθρωποι σ' ἐλύπησαν; πρὸς τὸν Θεὸν ὑψώσου.

Π. Σοῦτσος.

Ἀλλὰ φυλακῆς ἀγρίας
προκριώτερον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς τῆς τυραννίας.

Ἄλ. Σοῦτσος.

Ὁ Θεὸς θέλει ἀρετὴν ὡς ἐνδειξιν λατρείας,
καὶ ἐξετάζει τὰς ψυχὰς, καὶ ὄχι τὰς θρησκείας.

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Ἀγάπα τὸν Θεόν, ἰδοὺ ἡ βᾶσις ἢ μεγάλη·
ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, ἢ ἄλλη·
εἰς ταύτας δὲ τὰς ἐντολάς τὰς δύο τὸ πᾶν κεῖται,
καὶ ἠθικὴ ὀλοσχερῆς, καὶ νόμοι, καὶ προφήται.

Π. Σοῦτσος.

Ὁ φόβος γιὰ τὸ θάνατο πολλοὺς θανάτους ραίνει...
ὅποιος τὸν τάφο σκιάζεται κάθε στιγμή πεθαίνει.

Α. Παράσχος.

Μὴ πιστεύης τῶν ἀνθρώπων τὸ πανοῦργον αὐτὸ γένος·
εἰς τὰ χεῖλη τῆς φιλίας μιδιά ἢ δολιότης,
εἰς τῶν καρδιῶν τὰ βᾶθη εἶν' ὁ φθόνος φωλευμένος,
ὑπερόπτου φιλαυτίας εἶν' ὁ ἔρωσ συνομώτης.

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Ὅπότεν ὄνειρον γλυκὺ τὰς σκέψεις στεφανόνη,
ποθοῦμεν πρᾶγμα νὰ γενῆ· καὶ ὁμῶς ἅμα μόνη
ἀρχὴ τις πραγματώσεως φανῆ, ταχὺς ὁ κόρος
προσβάλλει τοῦ ὄνειρου μας τὴν τέρψιν παραφόρως.

Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

Ὁ βίος τύχης παίγνιον, ὁ κόσμος ἄβαξ κύβων,
τοὺς μὲν εἰς πέρας αἴσιον προάγων, τοὺς δ' ἐκθλίβων.
Τὸ κέρδος ἀπαιτεῖ τιμὴν, καὶ φρόνησιν, καὶ κόπον·
σπανίως πίπτουσι δις ἐξ οἱ κύβοι τῶν ἀνθρώπων.

Ἦλ. Ταντάλιδης.

Ἐρρε, δυσάμμορε θνητέ! ἀφοῦ γεννᾶσαι ὅπως
δεινῶν γευθέντα σὲ δεχθῆ ὁ τῶν μνημάτων τόπος.

Τιμ. Δ. Ἀμπελᾶς.

Σὺ μόνη τ' ἄνθη, ἀρετῆ, ἀμάραντα φυλάττεις
εἰς πᾶσαν ἡλικίαν·

τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν σὺ μόνη ἐγχαράττεις
εἰς ἀγαθὴν καρδίαν.

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Εἰς τοῦ βίου τὰ πελάγη ἀταρβεῖς θαλασσοπόροι,
εἰς τοῦ κόσμου τὰς πλατείας διαβάται χρηστοφόροι,
ὄσω πλείονα ἐμπρός σας τὰ προσκόμματα ἰδῆτε,
τόπον σεῖς φιλοσοφεῖτε.

Ἦλ. Τανταλίδης.

Φεῦ! ποῖον δὲν ἐβάπτισεν εἰς δάκρυα ἡ Μοῖρα;
Ἦ νηπιότης δέλεαρ γλυκὺ καὶ πλάνον εἶναι,
μέλι, προσχρίον ἄνωθεν τοῦ βίου τὸν κρατήρα,
ὄθεν ἀντλοῦνται ἔπειτα ψεύδη, κλαυθμοὶ, ὀδύνη.

Ὠρίων.

Καὶ εἶναι ἢ ἀνάμνησις ὁ ἔρωσ τοῦ μὴ ὄντος·
εἶναι σημεῖον τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ συσσωματοῦνται
αἱ μετ' αὐτὸ ἐλπίδες μας καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρατοῦνται·
ἐγωῖσμός διηνεκῆς, πικρὸς, τοῦ παρελθόντος.

Δ. Παπαῤῥηγόπουλος.

Εἰς τὸν πρόσκαιρόν μας βίον πρὸς στιγμὴν βραχεῖαν μόνον
τὸ πᾶν λάμπει καὶ ἐκλείπει, ὡς τῆς αὔρας ἢ πνοή·
καὶ τὸ κάλλος κ' ἢ νεότης εἰς μικρὸν ὁμοίως χρόνον
σβέννυνται ἐν ἀκαρεῖ.

Ἄλ. Ἰ. Σταματιάδης.

Εἰς χεῖλη ὄλ' ἐδῶ κρημνοῦ βαδίζομεν ἀγνωστού·
ἂν κανεὶς θέλῃ νὰ προβῆ, κρημνίζει τοὺς ἐμπρός του.

Ἄλ. Ῥαγκαβῆς.

Γιατί ὁ ἓνας νὰ χαίρεται, κ' ὁ ἄλλος νὰ λυπῆται;
γιατί ὁ ἓνας ν' ἀγαπᾷ, κ' ἢ ἄλλη νὰ ἀρνήται;
Γιατί;—! Ἄτοῦτο τὸ γιατί κανένας δὲν γνωρίζει.
Ὁ ἥλιος ὄλα εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον δὲν φωτίζει·

φωτίζει χώραις καὶ βουνά, ποτάμια καὶ λαγκάδια,
μὰ δὲν φωτίζει τῆς καρδιάς τ' ἀφώτιστα σκοτάδια.

Ἄ. Παράσχος.

Ποτέ σου, εἰς τὸν μάταιον αὐτὸν καὶ πλάνον βίον,
εἰς πρόσωπον ἀληθινὴν ἀγάπην νὰ μὴ βάλῃς·

θα εὐρεθῆς Ἰξίων,

φρούδην σκιὰν ἐνστερνισθεὶς ἐντὸς κενῆς ἀγκάλης.

Ἰ. Καρασούτσας.

Μυστικὸν ποῦ τὰ στήθη βαρύνει,
ὅσος κι' ἂν διατρέξῃ καιρὸς,
δὲν ἔμπορεῖ φανερόν νὰ μὴ γίνη·
μᾶς τὸ λέγει αὐτὸς ὁ Θεός.

Ἰ. Ἰ. Σκυλίτσης.

Τί χρησιμεύ' εἰς τοὺς νεκροὺς σκιὰ κυπαρισσίνῃ;
ὁ τάφος, ὅταν βρέχωνται τὰ κρύα μάρμαρά του
μὲ δάκρυα παρήγορα, μήπως αὐτὸς καλλύνη,
μήπως τελῆ γλυκύτερον τὸν ὕπνον τοῦ θανάτου;

Γ. Χ. Ζαλοκώστας.

Νομίζει ὄναρ ἢ ψυχὴ πικρὸν τὴν χθες ὀδύνην,
ὅταν ἐξαίφνης ἤρεμος καθίσταται καὶ λεία·
καθὼς-ὁ ναύτης, θεωρῶν τὴν ὀμαλὴν γαλήνην,
οὐδὲ πιστεύει ὅτι πρὶν ὑπῆρξε τριχυμία.

Δ. Παπαρῥήγopoulos.

Γλυκὴ ὄναρ ψυχῆς χρυσοπτέρου
εὐτυχία! τῶν πόθων λιμὴν!
σταθερὰν σὲ νομίζουν ἀκμήν,
κ' εἶσαι ἄρωμα ἄνθους προσκαίρου.

Θ. Ὀρφανίδης.

